ION TUDOSESCU

ACȚIUNEA SOCIALĂ EFICIENTĂ

Universitatea Spiru Haret

© Editura Fundației *România de Mâine*, 2000
ISBN 973-582-233 -4

Universitatea Spiru Haret

UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*
FACULTATEA DE FILOSOFIE ŞI JURNALISTICĂ

ION TUDOSESCU

ACȚIUNEA SOCIALĂ EFICIENTĂ

Editura Fundației *România de Mâine*
Bucureşti, 2000

Universitatea Spiru Haret

De acelaşi autor:

Determinismul şi ştiinţa, Editura Ştiinţifică, Bucureşti,1971

Ideea de unitate a lumii în gândirea filosofică contemporană, în „Existenţă, cunoaştere, acţiune", Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972

Structura acţiunii, sociale, Editura Politică, Bucureşti,1972

Filosofie (coordonator şi coautor), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti,1975

Filosofie – tematică, bibliografie şi crestomaţie, (în colaborare), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1980

Acţiunea umană şi dialectica vieţii sociale, Editura Politică, Bucureşti, 1980

Evoluţie şi dialog în filosofia contemporană, Editura Politică, Bucureşti, 1980

Filosofie – crestomaţie şi bibliografie (în colaborare), Editura Academiei, Bucureşti, 1989

Ordine şi hazard, Editura Adevărul, Bucureşti, 1996

Metafilosofie, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 1997

Lucian Blaga – concepţia ontologică, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 1999

Identitatea axiologică a românilor, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 1999

Universitatea Spiru Haret

CUPRINS

Cuvânt înainte 7
Introducere 11

I. EVOLUȚIA ISTORICĂ A GÂNDIRII ACȚIONALISTE 19

II. MOTIVAȚIE ŞI SCOP ÎN PRAXIOLOGIA CONTEMPORANĂ 37
1. Determinismele acțiunii umane 37
2. Dificultăți actuale de interpretare în explicația cazual-teleologică a acțiunii 52

III. PRAXIOLOGIE ŞI PRAXIS 62
1. Obiectul şi problematica praxiologiei 62
2. Structura acțiunii sociale 69
3. Praxiologia şi ştiințele particulare ale acțiunii 76

IV. SUBIECT ŞI OBIECT, AGENT ŞI PACIENT ÎN STRUCTURA ACȚIUNII SOCIALE 82
1. Relațiile dintre subiect şi obiect din perspectiva filosofiei acțiunii 82
2. Privire praxiologică asupra conceptelor de subiect şi obiect 85
3. Relațiile dintre subiect şi obiect (agent şi existent) şi structura acțiunii sociale 93

V. SISTEMUL ŞI TIPOLOGIA ACȚIUNILOR SOCIALE 106
1. Clasificarea acțiunilor umane din perspectiva sociologiei acționaliste şi a praxiologiei contemporane 106
2. Elementele sistemului de ansamblu al acțiunilor sociale 110
3. Conceptul de sistem al acțiunilor sociale şi problematica generală a sociologiei 113
4. Clasificarea principalelor tipuri de acțiune socială 115

Universitatea Spiru Haret

VI. STRUCTURA ORGANIZAȚIONALĂ A SOCIETĂȚII 122
1. Conceptul de structură organizațională 123
2. Tipologia şi sistemul structurilor organizaționale 130
3. Rolul structurilor organizaționale în viața socială 137

VII. IDEAL ŞI NORMĂ ÎN ACȚIUNEA SOCIALĂ 146
1. Structura complexului sistemic existență socială-conştiință socială 146
2. Ideal şi realizare umană 148
3. Norme şi idealuri 151

VIII. ŞTIINȚĂ ŞI TELEOLOGIE ÎN CONSTRUCȚIA VIITORULUI ... 159
1. Previziune şi scop în cunoaşterea viitorului 159
2. Prospectarea şi determinarea viitorului 164

IX. ACȚIUNE SOCIALĂ ŞI EFICIENȚĂ 170
1. Acțiunea umană; termenii primari ai relației acționale 170
2. Structura lanțului praxiologic 172
3. Factori şi criterii principale de eficiență a acțiunii 178

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE 183
1. Obiectul şi misiunea actuală a praxiologiei 184
2. Criterii şi condiții actuale de eficiență la nivelul sistemului vieții sociale 188
3. Rolul gândirii acționaliste în resemnificarea unor concepte sau problematizării cu caracter filosofic 193

Universitatea Spiru Haret

CUVÂNT ÎNAINTE

Ideea de *acțiune eficientă* a devenit aproape un lait-motiv al demersurilor asupra socialului practicate în secolul nostru, deschizând calea unor dimensionări pragmatice ale explicațiilor cauzale şi teleologice în mai toate domeniile ştiințelor, nu numai factuale, ci şi formale. Cu atât mai mult intervine această idee în ipostază de temei metodologic în elaborarea strategiilor actuale ale dezvoltării.

Din abordările filosofice, sociologice şi psihologice mai vechi sau din cele politologice şi economice mai noi ale conceptului de *acțiune umană* s-a desprins, începând de la mijlocul secolului nostru, un grup de cercetări cu caracter operațional de natură să mijlocească obținerea unor grade superioare de eficiență în toate domeniile de activitate socială şi, corespunzător, să conducă la stabilirea unor criterii mai riguroase de apreciere a acestora în raport cu obiectivul de realizare scontat. Atare metode şi criterii de eficiență au fost deduse prin procedee logice moderne (oferite de logicile modale şi probabiliste sau de cele deontice şi teleologice), fapt ce a prilejuit o prelungire a problematicii *teoriei generale a acțiunii sociale* cu una specializată, de *praxiologie formală*, construită mai întâi ca logică a normelor, iar, în ultima vreme, ca o logică a acțiunii (respectiv, a discursului practic).

Prin constituirea praxiologiei formale, demersurile tradiționale cu caracter filosofic, sociologic sau psihologic în domeniul teoriei acțiunii sociale nu numai că nu şi-au epuizat problematica şi interesul teoretic în cadrul gândirii contemporane, mai ales în mediile de vârf ale raționalismului şi pragmatismului, ci, dimpotrivă, cunosc un reviriment cu totul aparte. Situație explicabilă în contextul relansării discursului ontologic de factură antropologică (o vreme lăsat în umbră, mai ales începând de la jumătatea acestui secol, până prin deceniul al şaptelea), datorită nevoii tot mai accentuate de umanism şi de responsabilitate în comportamentul acțional contemporan.

Aşa cum raționalismul şi umanismul participă, deopotrivă şi corelat, la proiectarea sistemelor actuale de valori, teoria acțiunii sociale şi

Universitatea Spiru Haret

praxiologia formală interacționează, în aceiaşi măsură, în vederea dezvăluirii şi influențării procesului de configurare a raționalității omului contemporan – un tip de raționalitate în care explicația cauzal-inductivă şi explicația deductiv-nomologică (ambele modele explicative operând probabilist şi teleologic) şi, pe un plan mai general, explicația (rațional-logică) şi înțelegerea (afectiv-psihologică) au aceiaşi valoare generativă în formularea propozițiilor praxiologice.

Din această perspectivă, considerăm că *teoria acțiunii sociale* (practicată multă vreme ca o disciplină preponderent factuală), ca şi *praxiologia* formală sunt de fapt capitole ale unei praxiologii (fără ca termenului să i se adauge vreun atribut cum sunt cele de factual sau formal) concepută, atât ca metateorie, cât şi ca metodologie generală a acțiunii eficiente – mai exact spus, la sugestia praxiologului polonez Tadeusz Kotarbiński, ca *metapraxiologie*. De altfel, din aceeaşi perspectivă şi cu mijloace formale a analizat şi sociologul american Talcott Parsons structura sistemului de ansamblu al acțiunilor sociale – motiv ce ne îndreptățeşte să-i apreciem pe aceşti doi mari gânditori ca fondatori a ceea ce se înțelege astăzi prin *teoria generală a praxisului*.

Contactul, începând din deceniul al şaselea, cu aceste mari construcții acționaliste (deşi edificate din perspective teoretice diferite), pe care le-am considerat de aceiaşi covârşitoare importanță pentru circumscrierea problematicii actuale a teoriei determinismului vieții sociale şi, cu atât mai mult, pentru întemeierea unor strategii eficiente ale dezvoltării economice în contextul restructurărilor care au loc în ultima vreme în toate domeniile vieții sociale (provocate de revoluția ştiințifico-tehnologică şi, mai nou, de cea informațională, ambele cu deosebit impact asupra condiției umane), ne-au stimulat preocupările în direcția propunerii unui model cuprinzător al *structurii acțiunii sociale* şi, implicit, de deducere pe baza acestuia a *criteriilor de eficiență* ale acțiunii sociale – rod al acestor preocupări fiind publicarea mai multor studii, care s-au constituit în suita de capitole ce au alcătuit lucrarea *Structura acțiunii sociale* (apărută în Editura Politică, Bucureşti, 1972).

Ne-au prilejuit opțiunea spre abordarea unei problematici praxiologice şi preocupările noastre mai vechi în domeniul teoriei determinismului (abordată din perspectiva ştiinței contemporane), la rândul lor grupate în lucrarea *Determinismul şi ştiința* (apărută în Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1971). Interesul pentru o abordare acționalistă a socialului a izvorât şi din proiectul pe care ni l-am impus de a analiza semnificațiile conceptului de determinism nu numai sub aspect ontologic general (în raport cu deschiderile operate în această privință de ştiința contemporană), ci şi din punctul de vedere al funcționalității acestuia ca

Universitatea Spiru Haret

principiu al cunoaşterii şi acțiunii umane – ambele implicări metodologice ale principiului respectiv contribuind hotărâtor la abordarea condiției omului contemporan.

Astfel se şi explică de ce, concomitent cu elaborarea lucrării despre determinism (în care am încercat să surprindem şi relația dintre determinism şi explicație), am elaborat şi lucrarea cu privire la acțiunea socială, concepută ca un demers din perspectivă deterministă asupra *semnificațiilor conceptului de acțiune*, asupra *raporturilor dintre cauzalitate, acțiune şi scop* şi asupra *motivațiilor* (nomologice, psihologice şi axiologice) *acțiunii umane*, în baza cărora am propus un model privitor la *structura lanțului praxiologic*. Cu acest prilej, am întreprins şi o analiză a *dificultăților pe care le întâmpină praxiologia contemporană în interpretarea cauzal-teleologică a acțiunii umane*, desprinzând şi unele concluzii asupra *obiectului şi misiunii actuale a praxiologiei*.

Ulterior, în cuprinsul unui volum de eseuri de filosofie socială, intitulat *Acțiunea umană şi dialectica vieții sociale* (publicat la Editura Politică, Bucureşti, 1980), am abordat, din perspectivă acționalistă, *structurile organizaționale ale societății*, am întreprins o *analiză a tipologiei acțiunilor sociale, precum şi a raporturilor dintre norme şi idealuri în acțiunea umană*, angajându-ne, de asemenea, de pe aceleaşi poziții acționaliste, să surprindem elementele de bază ale unei *metodologii eficiente de proiectare şi construcție a viitorului*.

În contextul unor preocupări mai largi de cercetare în domeniul filosofiei sociale, care au făcut obiectul altora din lucrările publicate în anii ce au urmat, concentrarea atenției asupra problematicii acționaliste s-a concretizat, între altele, şi în analiza dimensiunilor *conceptului de eficiență* şi a *factorilor şi criteriilor eficienței acțiunii umane* – analiză întreprinsă într-un eseu intitulat *Acțiune socială şi eficiență* (publicat în „Analele Universității" din Bucureşti, seria filosofie, 1992).

La această suită de lucrări publicate se adaugă şi alte elaborări mai recente, care nu au văzut încă lumina tiparului, din rândul cărora menționăm: o încercare privitoare la *raporturile dintre praxiologie şi ştiințele particulare ale acțiunii* (ceea ce a presupus şi o *clasificare şi cuprindere a acestora într-un set aparte în sistemul actual al ştiințelor*); o schiță în care sunt sugerate *criteriile şi condițiile actuale ale acțiunilor eficiente la scara sistemului social global*, în prelungirea cărora sunt sugerate şi câteva din consecințele pe care le provoacă teoria acțiunii sociale în efortul actual de *resemnificare a unora din conceptele de bază ale filosofiei sociale*.

Toată această problematică este cuprinsă în paginile prezentului volum de studii şi eseuri, pe care l-am intitulat *Acțiune socială eficientă*,

Universitatea Spiru Haret

conceput atât ca o ediție selectivă, revăzută şi adăugită a lucrărilor noastre anterioare din domeniul teoriei acțiunii sociale, elaborate în intervalul 1972 – 1992, cât şi ca o încercare de a pune la dispoziția celor interesați unele propuneri de constituire a unei atare problematici în condițiile restructurărilor profunde care au loc astăzi în dinamica vieții sociale.

Suntem încredințați că, prin conținutul său tematic, acest volum poate fi receptat şi ca o participare la dezbaterea unora dintre cele mai controversate idei-forță din gândirea contemporană, deoarece, prin impactul ei cu finalitate pragmatică nemijlocită, această dezbatere are o însemnătate de ordin strategic la nivel macro-social, motiv pentru care nu-i poate lăsa indiferenți nu numai pe cercetătorii din domeniul ştiințelor sociale, dar nici factorii cu putere de decizie de la toate eşaloanele sistemelor organizaționale ale societăților contemporane.

În aceiaşi ordine de idei, dar nu în ultimul rând, lucrarea de față credem că prezintă interes şi pentru studenții din învățământul universitar şi postuniversitar sau pentru doctoranzii care se specializează în domenii de cercetare cu deschidere nemijlocită spre o abordare pragmatică de înaltă eficiență şi responsabilitate şi, deopotrivă, cu preocupări de specializare în domeniile filosofiei sociale, sociologiei, psihologiei, antropologiei, economiei, politologiei, pedagogiei, dreptului, administrației şi, în aceeaşi măsură, în domeniile relațiilor internaționale, jurnalismului şi ştiințelor comunicării (mass-media).

aprilie 2000 Autorul

Universitatea Spiru Haret

INTRODUCERE

Praxiologia, sau *teoria acțiunii eficiente,* reprezintă în gândirea filosofică contemporană una din direcțiile de cercetare cele mai apropiate de problemele concrete ale vieții sociale. Interesul discursului filosofic actual pentru asemenea cercetare izvorăşte îndeosebi din valoarea operațională şi metodologică pe care ea o are pentru toate compartimentele ştiinței ce au preocupări de ordin aplicativ. Dintre acestea, remarcăm, în primul rând, întregul grup al *ştiințelor acțiunii* (ştiințele tehnice, ştiințele educației şi instrucției, ştiințele administrative şi de organizare a societății), pentru care praxiologia îndeplineşte o funcție metateoretică. De altfel, nu întâmplător, ştiința generală a acțiunii umane este denumită adesea *metapraxiologie*.

Contacte nemijlocite cu praxiologia au, de asemenea, şi celelalte ştiințe pentru care îmbinarea dintre cercetarea fundamentală şi cea aplicativă reprezintă o condiție proprie de eficiență. Din rândul lor, amintim: sociologia, economia, psihologia, logica, politologia, dreptul, etica, precum şi ştiințe generale ca cibernetica, semiotica, teoria generală a sistemelor.

Interesul tuturor acestor ştiințe pentru probleme de praxiologie, amploarea preocupărilor filosofiei însăşi pentru constituirea unei teorii generale a praxisului sunt reflexul pe plan spiritual al dinamismului epocii noastre, caracterizată atât prin intensificarea activităților productive şi de cercetare, cât şi prin eforturile actuale de întemeiere a unor strategii eficiente de dezvoltare.

Deşi praxiologia, ca disciplină ştiințifică independentă, s-a constituit relativ târziu, marii gânditori care au meditat asupra statutului şi destinului omului în Univers au fost totdeauna atraşi de *ideea de practică*. Izvoarele filosofiei practicii pot fi căutate încă la Platon şi Aristotel. La conturarea premiselor problematicii moderne a teoriei acțiunii, Kant şi Hegel au adus mari servicii, primul având meritul de a fi pus bazele metodologic-critice ale conceptului de creație, abordat în dimensiunea sa epistemologică, iar al doilea de a fi sugerat pentru prima oară, nemijlocit, semnificația obiectual-ontologică a acestui concept. La

Universitatea Spiru Haret

Hegel, chiar şi discursul logic este conceput ca un act creativ dimensionat ontologic. Principalul merit al lui Hegel în analiza ideii de practică a fost corelarea actului cu mijlocul înfăptuirii sale, ceea ce semnifică o primă definire a rolului determinant al *uneltelor* în dimensionarea teleologică şi realizarea actului uman.

Pe acest teren, Hegel, în cadrul filosofiei clasice germane, a pregătit momentul apariţiei concepţiei marxiste care, în interpretarea fenomenelor sociale, porneşte de la conceptul de acţiune, de la relaţia dintre activitatea practică productivă şi mijloacele ei de realizare – uneltele de producţie – în raport cu perfecţionarea cărora are loc o dezvoltare a forţelor de producţie şi, mijlocit, a relaţiilor de producţie – baza economică a societăţii.

Elaborând o asemenea concepţie acţionalistă despre societate, Marx a descoperit adevărata semnificaţie şi funcţionalitate a conceptului de practică, punând astfel capăt nuanţelor subiectivist-voluntariste sau finalist-teologice şi raţionalist-deiste pe care filosofii de până atunci le acordau acestui concept. Prin analiza dimensiunilor teleologice ale conceptului de practică, Marx a ajuns la definirea esenţei umane, şi anume, la concluzia că munca este condiţia existenţială specifică a umanului, nu numai în ordine genetică, dar şi structurală, ceea ce a contribuit hotărâtor la fundarea ontologiei umanului – cu impact direct asupra procesului general de constituire a ştiinţelor sociale şi umane.

Iată de ce, fără a fi folosit termenul de praxiologie sau fără să-şi fi grupat preocupările de acest gen într-o disciplină ştiinţifică sau filosofică aparte, Hegel şi Marx, prin semnificarea acţionalistă a explicaţiilor lor asupra procesului istorico-social, pot fi pe drept cuvânt consideraţi ca fondatori ai unei teorii generale a acţiunii sociale.

*

În filosofia contemporană, conceptul de acţiune are rol precumpănitor în multe curente de gândire, Sunt cunoscute, în această privinţă, în afara unor concepţii marxiste (sau neomarxiste) şi neohegeliene, interpretări specializate în domeniu, între care s-au impus: *instrumentalismul, pragmatismul, operaţionalismul*. Trebuie remarcat însă că cele mai importante contribuţii la edificarea praxiologiei actuale s-au conturat, în cea mai mare măsură, în domeniul sociologiei. Un rol de seamă în aria cercetărilor sociologice care au acordat prioritate conceptului de acţiune şi chiar celui de sistem al acţiunii sociale l-au avut renumiţi sociologi ca Emil Durkheim, Vilfredo Pareto, Max Weber. Prin preluarea contribuţiei acestora s-a constituit concepţia lui Talcott Parsons, socotit unanim drept ctitor al teoriei sociologice generale despre acţiunea umană,

Universitatea Spiru Haret

fapt marcat de apariția în 1937 a uneia din lucrările sale fundamentale despre structura acțiunii sociale.*

Termenul de praxiologie, în înțelesul de disciplină teoretică aparte, este asociat însă îndeosebi de numele filosofului polonez Tadeusz Kotarbiński, care, independent de Parsons, în acelaşi an, publică două articole unde relevă necesitatea întemeierii unei ştiinţe despre condițiile de eficiență ale activității practice a oamenilor. Kotarbiński construieşte însă o teorie generală a acțiunii întemeindu-se pe alte premise decât Parsons şi anume, din perspectivă logico-epistemologică.**

Încercări de a unifica cele două orientări nu au existat până în deceniul al şaptelea, iar dacă au fost inițiate, ele au izvorât din aceleaşi preocupări reflexive asupra umanului, prezente dintotdeauna în cugetarea filosofică.

Discursul sociologic asupra acțiunii este mai vechi decât cel logico-epistemologic, sociologia desprinzându-se mai de mult de filosofie, în timp ce epistemologia abia în a doua jumătate a secolului nostru a păşit pe calea dobândirii autonomiei față de filosofie, o dată cu creşterea ponderii cercetărilor operaționale în domeniul reflecției filosofice.

Nevoia unificării celor două orientări acționaliste s-a resimțit, în ultimele decenii, în primul rând din rațiunile discursului filosofic contemporan, un discurs care nu se mai limitează doar la speculații ontologice tradiționale, ci aspiră la criterii de maximă eficiență şi, totodată, nu se poate reduce la un discurs logico-operațional nedimensionat ontologic, neutru față de problematica majoră concretă a omului contemporan. De aceea, am asistat în ultima vreme la edificarea unui domeniu special de cercetare a praxisului uman, pe care-l reclamă o gândire filosofică aplecată lucid şi consecvent asupra aspirațiilor umane, numai în condițiile sintezei dintre perspectiva sociologică şi cea logico-epistemologică. De pe aceste poziții credem că se poate cerceta comprehensiv comportamentul uman şi se poate alcătui o problematică praxiologică adecvată criteriilor ei actuale de eficiență.

În acest sens, considerăm că ceea ce numim astăzi *praxiologie* trebuie să grupeze o problematică teoretică şi metodologică a acțiunii umane realizată prin sinteza celor două planuri de gândire, până acum distincte: pe de o parte, cel al *teoriei acțiunii sociale* (edificată pe terenul

---

* Cf. Parsons, Talcott, *The Structure of social Action*, The Free Press, New York & Collier – Macmillan, London, 1966 (prima ediție: Mc-Graw-Hill Book Co., New York & London, 1937).

** Ideile de bază ale celor două articole l-au condus pe Tadeusz Kotarbinski la elaborarea lucrării sale de sinteză, intitulată *Praxiology – An Introduction to the Science of efficient Action* (traducerea ediției poloneze *Traktat of dobrej rabocie*, publicată în 1955), editată de Pergamon Press, Oxford, 1962.

Universitatea Spiru Haret

sociologiei), pe care l-a desăvârşit Parsons, iar pe de altă parte, cel al *teoriei acțiunii eficiente* (întemeiată pe terenul logicii şi epistemologiei), pe care l-a impus Kotarbiński.

*

De mai bine de cincizeci de ani, de când praxiologia figurează ca disciplină independentă în ansamblul ştiințelor despre om, s-a acumulat o problematică imensă care se cere sistematizată. Kotarbiński remarca, de pildă, cu câteva decenii în urmă că praxiologia se află încă în faza constituirii, deoarece încă n-au fost stabiliți într-un sistem închegat toți termenii primari din care să se deducă operațional principiile generale ale acțiunii, valabile pentru toate domeniile de activitate. Încă sunt dificultăți de interpretare izvorâte din relația dintre motivație şi scop, dintre necesitate şi intenționalitate, dintre cauzalitate şi finalitate, cauzalitate şi funcționalitate în structura praxisului.

În multe din lucrările consacrate statutului teleologic al acțiunii umane răzbesc influențe teleologice de tradiție finalistă moştenite de la Aristotel prin intermediul tomismului. Triumful ciberneticii şi succesele din ultimele patru-cinci decenii ale teoriei generale a sistemelor au adus o nouă perspectivă problematicii praxiologice. Între altele, au fost elaborate scheme matriciale ale acțiunii umane pe scheletul conceptului de retroacțiune. Cibernetica a adus cu sine şi unele inconveniente. Furați de valoarea metodologică a conexiunii inverse pentru modelarea relației dintre acțiune şi scop, teoreticieni ca Norberth Wiener sau A. Rosenblueth au acordat statut teleologic oricărui comportament autoreglat, apropiindu-se astfel de o tratare comportamental-behavioristă a actului uman.

Mari dificultăți au fost sesizate în legătură cu analiza strategiei acțiunii în plan social macrostructural, motiv pentru care este necesară o clasificare a acțiunilor sociale, cu toate că premisele pe care Parsons le-a pus în această privință au o valoare metodologică indiscutabilă.

Analiza acțiunii în plan sociologic a stimulat căutări de natură praxiologică la nenumărați politologi. Inițiate de Vilfredo Pareto şi dezvoltate de politologi ca Alain Touraine, Maurice Duverger, sau chiar de sociologi ca Raymond Aron sau Pittirin Sorokin, cercetările privitoare la conceptul de acțiune politică au ridicat pe primul plan necesitatea unei teorii cuprinzătoare asupra acțiunii în toate ştiințele sociale care vizează un înalt spirit pragmatic şi operațional față de problemele concrete ale contemporaneității. Sugestii şi chiar soluții interesante în legătură cu motivația praxiologică au adus psihologii, îndeosebi cei preocupați de probleme de psihologie experimentală, cum sunt Jean Piaget şi Paul Fraisse. Aportul lor este substanțial mai ales în privința analizei relației

Universitatea Spiru Haret

dintre trebuinţe şi motivaţii sau a relaţiilor dintre geneza structurilor inteligenţei şi dinamica vieţii experimentale. La eforturile acestora s-au adăugat cercetările întreprinse din perspectiva eticii şi axiologiei în analiza temeiurilor determinismului praxiologic.

Principala dificultate pe care au întâmpinat-o cercetările praxiologice de factură logico-epistemologică a izvorât multă vreme din neputinţa de a descifra fundamentele întregului determinism praxiologic. Motivaţiile acţiunii au fost limitate la determinări de ordin nomologic, psihologic, teleologic şi, eventual, axiologic. Nu s-au descifrat temeiurile cauzale ale tuturor acestor motivaţii şi, în consecinţă, acţiunea umană a rămas izolată de cadrul ei social. S-a pierdut astfel din vedere corelarea acţiunilor cu interesele materiale (economice) şi spirituale (morale) ale oamenilor. Tocmai aceste interese individuale sau colective formează principalele mobiluri care animă cauzal activitatea teoretică şi practică a oamenilor. Interesele, la rândul lor, izvorăsc din natura relaţiilor economice, sunt funcţie îndeosebi de poziţia pe care o au membrii unei colectivităţi, ai unor grupuri sociale faţă de mijloacele de producţie şi, în cele din urmă, faţă de caracterul proprietăţii asupra acestora. Rezultă că acţiunea oamenilor, fiind motivată de interese, este de fapt condiţionată de natura procesului productiv stimulat de o anume societate şi, deci, de fizionomia raporturilor ei, mai ales economice.

Există, aşadar, o corelaţie strânsă între acţiunea umană şi nivelurile de progres social şi uman, inclusiv între dezvoltarea economică şi cea socială de ansamblu – o atare viziune deterministă fiind promovată precumpănitor de Marx prin teoria sa asupra *modului de producţie* şi asupra întregului sistem al vieţii sociale (surprins prin conceptul de *formaţiune social-economică)*. Este cunoscut, în această privinţă, efortul lui Antonio Gramsci, care, într-o manieră proprie de interpretare a filosofiei praxisului, a formulat nenumărate idei valoroase în domeniul teoriei acţiunii sociale. Între altele, el interpretează acţiunea politică ca un tip de activitate socială motivat de condiţii economice, dar care angajează totalitatea domeniilor activităţii sociale, inclusiv întreaga existenţă a societăţii, sub forma *blocului istoric*. Prin acest concept (de *bloc istoric*), Gramsci corectează viziunea excesiv relaţionistă a lui Marx asupra sistemului vieţii sociale, definit ca formaţiune social-economică, el corelând politicul cu economicul şi, prin aceasta, acţiunea socială în general cu întregul eşafodaj de niveluri structurale ale vieţii sociale.

Fără îndoială că sugestiile acţionaliste ale lui Gramsci în ce priveşte analiza structurii circuitului praxiologic şi ale altor politologi şi filosofi nu au condus la fundamentarea unei teorii specializate asupra acţiunii sociale. O asemenea teorie s-a constituit graţie cercetărilor unor gânditori

Universitatea Spiru Haret

acționaliști ca Parsons şi Kotarbiński, care au fondat şcoli cu tradiție astăzi în acest domeniu, în care au apărut nenumărate studii în legătură cu termenii principali ai relației praxiologicce: *agent, scop, situație, realizare*, precum şi în legătură cu *motivațiile* cauzal-nomologice, psihologice şi teleologice ale acțiunii. Au fost elaborate premise pentru diverse *strategii ale acțiunii*, funcție de anumite stări de intenționalitate şi volitivitate sau de dificultăți care pot apărea în stabilirea țelurilor acțiunilor sau în corelarea rațiunilor şi cauzelor în determinarea naturii actelor umane. S-ar putea adăuga multe asemenea probleme care frământă cercetările actuale în domeniul acțiunii umane.

Câştigul principal rezultat din confruntarea de idei în filosofia şi ştiința contemporană în jurul conceptului de acțiune umană constă în faptul că praxiologia s-a autonomizat tot mai mult şi evoluează spre semnificația unei *teorii generale a adecvării obiectului la subiect*. În acest context, multe din problemele ei speciale în legătură cu vreun moment sau element al circuitului praxiologic formează obiectul unor discipline praxiologice independente. Notăm, în această privință, preocupările tot mai intense în domeniile *teoriei deciziei* şi *teoriei conducerii* (grupate, în ultima vreme, în ceea ce se numeşte *teoria managementului*), discipline de o mare importanță operațională în condițiile anvergurii pe care acțiunea socială o are astăzi la nivel macrostructural. De fapt, în mare măsură, eficiența acțiunii sociale depinde de capacitatea prospectivă şi decizională a factorilor de răspundere în sistemul instituțional al organizării sociale, de economicitatea şi optimizarea operațională a activității de conducere a acestora. Problema conducerii, în condițiile actuale, este o problemă de competență ştiințifică în sensul cel mai strict al cuvântului, care depăşeşte cu mult preocupările generale de filosofie a acțiunii. Este nevoie de modele operaționale de conducere eficientă a întreprinderilor sau instituțiilor sociale, de un număr de tehnici moderne de investigare şi de prospectare a structurii şi dinamicii de ansamblu şi pe sectoare a vieții sociale.

În toată această activitate operațională, o funcție explicativă şi metodologică importantă, dacă nu chiar hotărâtoare, o are *principiul determinismului*. Nu există alt principiu care să fie mai des invocat în definirea statutului logico-metodologic al disciplinelor cunoaşterii şi domeniilor practicii ca cel de determinism.

Fiind un principiu cu valoare teoretică şi metodologică atât în ştiințele naturii şi sociale, cât şi în ştiințele acțiunii, determinismul este implicit principiu al metateoriei tuturor acestor ştiințe, cu particularitatea că el este conceput probabilist, din perspectiva unei mecanici aleatorii care pune un accent deosebit pe acțiunea legii hazardului în structurarea şi diacronia sistemelor. În consecință, un astfel de principiu, dialectic

Universitatea Spiru Haret

înțeles şi cu o largă deschidere spre statisticitate, are o funcție euristică şi metodologică deosebită şi în ştiința generală a acțiunii eficiente, intitulată generic – la sugestia lui Kotarbiński – *praxiologie*.

Edificiul actual al acestei metaştiințe s-a structurat pe temelia explicațiilor date succesiv relațiilor dintre conceptele de *cauzalitate, acțiune, scop*, triptic care, începând de la Aristotel şi până astăzi, a constituit axa fiecărui sistem filosofic dimensionat acționalist. Trebuie remarcat, totodată, că relația dintre acțiune şi determinism nu are un sens univoc, ci biunivoc. La fel cum determinismul, conceput ca principiu de cunoaştere, contribuie la descifrarea conceptului de acțiune şi la constituirea problematicii praxiologice, tot astfel conceptul de acțiune se dovedeşte a fi un concept central în teoria determinismului. Prin contactul cu teoria acțiunii umane, determinismul se îmbogățeşte cu o nouă ipostaziere, centrală, credem, pentru ştiințele sociale – *determinismul praxiologic*.

Într-adevăr, trecerea în revistă a premiselor teoretice şi metodologice principale ale praxiologiei şi teoriei acțiunii sociale în general, concepută ca disciplină ştiințifică independentă, precum şi a problematicii şi controverselor ei actuale, întemeiază concluzia că în ansamblul conceptelor care configurează teoria şi principiul determinismului, alături de conceptele de *interacțiune, cauzalitate, necesitate, întâmplare, finalitate, posibilitate, probabilitate, realitate, legitate* şi de *structură, sistem, funcție*, în cercetarea determinismului fenomenelor sociale, împreună cu noțiunea de scop, un loc central îl ocupă conceptul de acțiune. Integrarea acestui concept în sfera conceptelor care definesc comportamentul uman deschide perspectiva desprinderii, alături de dimensiunile *cauzal-nomologică* şi *structural-funcțională*, a unei dimensiuni noi a determinismului social, hotărâtoare pentru surprinderea esenței fenomenului uman, şi anume, *dimensiunea praxiologică*.

*

Îndemnați de nevoia de a întregi problematica teoriei şi principiului determinismului (social) cu această dimensiune praxiologică, specific umană, în primele două capitole ale lucrării de față ne propunem o scurtă retrospecție asupra *premiselor teoretice şi genezei praxiologiei contemporane* şi prezentarea – în perspectiva principiului actual al determinismului – *controverselor actuale cu privire la statutul motivațional şi teleologic al acțiunii umane*.

Luând ca puncte de sprijin contribuțiile mai de seamă ale sociologiei şi praxiologiei contemporane, în capitolul al III-lea propunem unele puncte de vedere cu privire la *obiectul şi problematica praxiologiei*. În acest cadru, oferim spre dezbatere *modele şi scheme de interpretare a acțiunii umane şi a sistemului social de acțiune*.

Universitatea Spiru Haret

Pe baza ideilor avansate în legătură cu structura şi motivaţia acţiunii sociale, în capitolul al IV-lea încercăm o analiză a *relaţiilor dintre subiect şi obiect în perspectivă praxiologică*. Principala observaţie care ne călăuzeşte este aceea că în relaţia praxiologică nu avem de-a face numai cu o relaţie între subiect şi obiect, în sensul gnoseologic tradiţional de interpretare a acestor termeni, ci cu o relaţie mult mai cuprinzătoare, pe care am numit-o *relaţie între agent şi existent*. În structura ei, această relaţie cuprinde şi alte relaţii ale omului cu realitatea: relaţia *gnoseologică*, relaţia *psihologică*, relaţia *teleologică*, relaţii *prospectiv-futurologice*, relaţii *situaţionale*, relaţii *realizatoare*, din împletirea cărora rezultă structurarea unui sistem *praxiologic de relaţii între om şi realitate*. Corespunzător acestui sistem se formulează şi se propun un număr de scheme şi modele ale determinismului praxiologic atât la nivelul fiecărei dimensionări componente, cât şi la nivel global. Din împletirea lor rezultă elemente pentru formularea unei ipoteze generale cu privire la *structura acţiunii sociale*.

În capitolul al V-lea vom surprinde *sistemul şi tipologia acţiunilor sociale*, în perspectiva cărora vom încerca să sugerăm unele puncte de vedere asupra problematicii generale a sociologiei, iar în capitolul al VI-lea ne exprimăm, dintr-o perspectivă acţionalistă modernă, opiniile privind *structura organizaţională a societăţii* şi tipologia acestor structuri în societăţile contemporane. Următoarele două capitole (al VII-lea şi al VIII-lea) au în atenţie *analiza idealului şi normelor în acţiunea socială* şi *raporturile dintre ştiinţă şi teleologie în construcţia viitorului*, argumentând că viitorul este nu numai dat oamenilor, ci, cu precădere, ales şi creat de ei.

Capitolul al IX-lea, pe temeiul analizelor desfăşurate în capitolele anterioare privitor la structura lanţului praxiologic, îşi propune definirea *conceptului de eficienţă* şi *clasificarea factorilor şi criteriilor de eficienţă* ale acţiunilor sociale, în funcţie de care, în capitolul de încheiere, sunt trecute în revistă, din aceeaşi perspectivă acţionalistă, *conceptele de bază ale filosofiei sociale* – concluzia generală care se desprinde fiind aceea că *praxiologia*, sau *teoria acţiunii sociale* eficiente este un domeniu prioritar al gândirii sociale contemporane.

Universitatea Spiru Haret

I

EVOLUȚIA ISTORICĂ A GÂNDIRII ACȚIONALISTE

În istoria gândirii umane s-au purtat numeroase controverse în jurul *conceptului de acțiune* (socială), chiar dacă termenul de *praxiologie* ca ştiință generală a acțiunii umane, după cum observă Jean J. Ostrowski [1], s-a constituit târziu*. Primul sistem cvasicomplet de praxiologie, în înțelesul de disciplină specială deja constituită, a apărut în 1955, prin lucrarea lui Tadeusz Kotarbiński, intitulată *Traktat o dobrej rabocie***.

El dăduse, însă , o primă expunere succintă a ideilor praxiologiei încă în 1913, în lucrarea sa *Szkice praktyczne*, iar în 1937 a mai publicat un eseu cu privire la *tipologia sistemelor de acțiune*; în acel an a apărut independent şi voluminosul tratat al lui Talcott Parsons despre *Structura acțiunii sociale****.

Contribuții la punerea problemei au adus încă marii gânditori ai antichității. Într-un anume sens, Aristotel a pus bazele filosofiei practicii prin conceptele de *scop* şi *mijloc*, pe care le va prelua – în sens exclusiv finalist – după aproximativ cincisprezece secole, Toma d'Aquino. Şi cum, în mare parte, teleologia finalistă a fost compromisă prin absolutizarea ideii de scop – luată în sens de predeterminare rațională, exterioară, ca acțiune supranaturală –, continuatorii filosofiei practicii de mai târziu (între care Hume şi Kant) şi-au concentrat atenția mai ales asupra problemei *mijloacelor* de care depinde acțiunea, orientare din

[1] Jean J. Ostrowski, *Essai d'une Typologie métapraxéologique*, în *Akten des XIV. Internationalen Kongresses für Philosophie*, Wien, 2 – 9 September 1968, Band 2, Verlag Herder Wien, 1968, p. 541.

*Alfred Victor Espinas, remarcă Ostrowski, pune pentru prima oară bazele unui studiu analitic al acțiunii umane căreia îi dă numele de praxiologie (în *Les origines de la technologie*, Paris, F. Alcan, 1897, carte al cărei prim capitol, intitulat *Technologie physico-téléologique*, a apărut în „Revue phylosophique", Paris nr. 2, 3, Aout, September, 1890).

** Tradus în limba engleză sub titlul *Praxiology – An Introduction to the Science of Efficient Action*, Pergamon Press, Oxford, 1965.

*** Talcott Parsons, *The Structure of Social Action*, McGraw-Hill Book Co., New York & London (a patra ediție a fost publicată în The Free Press, New York & Collier-Macmillan, London, 1966).

Universitatea Spiru Haret

care au izvorât ulterior, în gândirea filosofică a ultimului pătrar al secolului trecut şi prima jumătate a secolului nostru, *pragmatismul* şi *instrumentalismul* (Peirce, Dewey, James).

O altă linie de gândire teoretică pe care s-a sprijinit praxiologia în efortul ei de constituire porneşte de la Platon sau chiar de la sofişti, de la care a fost preluată noţiunea de *artă utilă*, ca un concept de bază al sistemelor lor practice. Tradiţia acestora, care a durat şi în epoca medievală, a fost reluată de enciclopediştii secolului al XVIII-lea, de logicieni şi economişti din secolul al XIX-lea (ca John Stuart Mill, William Whewell) sau de filosofi şi naturalişti ca Herbert Spencer, care, în pragul secolului al XX-lea, era preocupat de analiza conduitei oamenilor.

La o *analiză* mai atentă a acestor izvoare teoretice ale praxiologiei* se poate face constatarea că evoluţia conceptului de acţiune a fost permanent însoţită (corelându-se reciproc) de evoluţia conceptelor *determinismului* şi, în mod deosebit, a celui de *cauzalitate*. Se poate observa, de asemenea, că într-o mare măsură controversele în cadrul conceptelor de determinism şi de acţiune, fuziunea lor, au depins de modul în care ele s-au raportat la conceptul de *scop* şi, într-un sens mai larg, la cel de *finalitate*, astfel încât întotdeauna ideile de determinare şi de acţiune au avut o coloratură teleologică.

Acest lucru nu este lipsit de semnificaţii: pe de o parte, ne ajută să reconstruim climatul teoretic al genezei şi evoluţiei acestor concepte, iar pe de altă parte, ne oferă premise metodologice pentru o regândire a acestor concepte fundamentale în oricare domeniu teoretic al ştiinţei şi filosofiei contemporane. Aceasta cu atât mai mult cu cât, astăzi, ştiinţa şi filosofia au o deosebit de accentuată funcţie praxiologică, concretizată într-o finalitate materială şi practic-politică nemijlocită. Axa acestui efort de redefinire a conceptelor de determinism şi acţiune umană este relaţia *cauzalitate-scop-acţiune*, trinitate care intervine în precizarea semnificaţiei fiecăruia dintre aceşti trei termeni.

Precizăm, totodată, că ceea ce numim aici „redefinire" nu are în vedere critica unor definiţii anterioare de prestigiu. La o analiză atentă, observăm, de pildă, că niciodată gânditorii acţionalişti situaţi pe poziţii raţionaliste nu au explicat sau definit conceptul de acţiune umană în afara determinismului sau ideilor de scop şi finalitate. Modul cum sunt uneori comentate aceste definiţii a condus la unilateralizări, la schematism. Între altele, amintim faptul că multă vreme conceptul de

* În prezentarea sumară a izvoarelor teoretice ale praxiologiei am folosit în mare parte comunicarea lui J.J. Ostrowski, citată mai sus, care realizează o admirabilă schiţă istorică a evoluţiei şi constituirii ştiinţei generale a acţiunii, concepută de autor ca o disciplină metateoretică (metapraxiologică).

Universitatea Spiru Haret

teleologic a fost ocolit, dacă nu chiar proscris, fiind exclus din teoria determinismului, şi, corespunzător, a avut o prezenţă limitată în însăşi definirea conceptului de practică.

În aceiaşi ordine de idei, socotim a fi de neînţeles faptul că, în studiile şi tratatele de teoria acţiunii, în cele de metapraxiologie sau de istoriologie a praxiologiei –, de exemplu, în comunicarea lui Ostrowski menţionată anterior –, nu figurează la modul cuvenit aportul lui Hegel şi de loc contribuţia lui Marx la fundamentarea ştiinţei praxis-ului.

Sintetizând principalele tradiţii ale filosofiei practicii, Hegel, în capitolul III (*Teleologia*) al celei de-a doua secţiuni (*Obiectivitatea*) a părţii a doua (*Logica subiectivă*) din *Ştiinţa logicii,* insistă într-o viziune modernă, veritabil praxiologică, asupra corelării conceptelor de scop şi mijloc. În această privinţă, Hegel deschide o perspectivă raţionalistă în interpretarea conceptului de *scop*. Dacă gândirea aristotelică tradiţională, semnificată exclusiv teist de Toma d'Aquino, concepea scopul ca un atribut ce ţine de competenţa transcendentului, Hegel concepe scopul ca o dimensiune proiectiv-anticipatoare a subiectului, situat în imanent, având funcţie mijlocitoare în procesul obiectivării.

Preocupat de problema criteriilor de obiectivare a subiectului, Hegel consideră, de pildă, scopul drept „...conceptul subiectiv ca tendinţă esenţială şi impuls de a se afirma în exterior" şi, totodată, „conceptul care în obiectivitate a ajuns la sine însuşi...". Scopul este, aşadar, privit ca o relaţie de autodeterminare a subiectului în raport cu obiectul, o relaţie de exteriorizare a subiectului dublu ipostaziată: „atât ca reflectare în sine, cât şi ca reflectare în afară".

Deşi defineşte scopul ca dimensiune a subiectivităţii, Hegel precizează totodată că, în mişcarea sa, în procesul înfăptuirii, scopul este o condiţie de suprimare a subiectivităţii, de trecere a subiectivului în obiectiv[2]. Acest proces de obiectivare a subiectului îşi are doar o primă premisă în scop, o premisă teoretică; adevărata realizare a trecerii subiectivului în obiectiv fiind *mijlocul*. „Prin intermediul mijlocului, scopul se uneşte cu obiectivitatea, unindu-se în aceasta cu sine însuşi... Scopul are nevoie de mijloc pentru înfăptuirea lui...".

Cu toate că defineşte mijlocul, în primul rând ca un „termen mediu al silogismului", ceea ce îndeamnă la interpretarea relaţiei dintre subiect şi obiect ca o relaţie logică şi nu ca un raport material, Hegel are meritul deosebit de a fi înţeles totuşi mijlocul ca *activitate*, ca termen mediu în relaţia de *transformare* a obiectului de către subiect, ceea ce conferă conceptului de

[2] Cf. G.W.F. Hegel, *Ştiinţa logicii* (traducere de D.D. Roşca), Bucureşti, Editura Academiei, 1966, p. 742–744.

Universitatea Spiru Haret

mijloc, în cele din urmă, un statut praxiologic în multe privințe apropiat de modul acționalist actual de definire a mijloacelor acțiunii practice.

Mijlocul, luat în sine, precizează de asemenea Hegel, este inferior scopului, este „un simplu obiect mecanic", nu poartă în sine premisele activismului, acestea fiindu-i conferite de scop. „Obiectul are, deci, față de scop, caracterul de a fi neputincios şi de a-l servi; scopul e subiectivitatea sau sufletul lui, subiectivitate care are în ea latura ei exterioară". Aşadar, după cum rezultă din observațiile lui Hegel, numai prin intermediul scopului mijlocul devine instrument al activității practice, concluzie care i-a inspirat lui Marx concepția sa cu privire la rolul *uneltelor* (instrumente ale muncii) în determinismul vieții sociale.

Corelarea mijlocului cu scopul, condiționarea esenței fiecăruia din aceste două concepte de prezența celuilalt, conduce, în cele din urmă, pe Hegel, la *definirea scopului însuşi ca activitate*: „...Scopul este activitate şi nu mai e simplu impuls şi tendință, tocmai fiindcă în mijloc momentul obiectivității e afirmat în modul său determinat ca un ce exterior şi unitatea simplă a conceptului posedă acum în sine obiectivitatea ca atare".

Toate aceste precizări ale lui Hegel[3] oferă prețioase elemente pentru o interpretare praxiologică modernă a însuşi conceptului de scop, concept care, datorită filiației tomiste a evoluției sale, a avut şi are de multe ori şi astăzi o coloratură pregnant finalistă şi teleologist-teologică.

Dar, cea mai valoroasă contribuție a lui Hegel la întemeierea praxiologiei moderne, în special la fundamentarea teoriei actuale asupra acțiunii sociale, constă în explicația dată de el scopului înfăptuit [4]. În primul rând, el instituie argumentat ideea că trecerea de la intenție la realizare este mediată de mijloace. Înfăptuitul nu este însă efectul oricărei activități transformatoare a subiectului, ci numai al acelei activități care are valoare pentru subiect. Mijlocul acțiunii capătă, astfel, valoare praxiologică numai dacă mediază un proces de umanizare a obiectului; în alte condiții, el rămâne pur şi simplu obiect şi nu mijloc pentru scopul care l-a generat. „Scopul activ în mijlocul său nu trebuie deci să determine obiectul nemijlocit ca pe un ce *exterior*, ci acesta trebuie prin el însuşi să se contopească în unitatea conceptului, sau acea activitate exterioară a scopului prin mijlocul său trebuie să se determine pe sine ca *mijlocire* şi să se suprime".

În al doilea rând, Hegel *condiționează realizarea scopului* (prin intermediul mijlocului) *de acțiune*, insistând astfel, în determinismul său praxiologic, pe triada fundamentală a praxisului: *scop-mijloc-acțiune.* Acțiunea este caracterizată, pe de o parte, ca *violență* („faptul că scopul se raportează nemijlocit la un obiect poate fi considerat ca *violență*..."),

[3] *Ibidem*, p. 744–747.

[4] *Ibidem*, p. 747–755.

Universitatea Spiru Haret

termen luat în accepția de *transformare*, modificare, schimbare provocată obiectului de către subiect conform scopului, iar pe de altă parte, ca *vicleşug* („faptul că scopul se situează în relație mijlocită cu obiectul, intercalând între sine şi acesta un alt obiect, poate fi considerat ca vicleşug al rațiunii"), termen care semnifică precedarea actului propriu-zis de un moment *cognitiv*, deliberativ, implicat de asemenea în proiecția teleologică inițială a subiectului asupra obiectului transformării. Tocmai prin acest „vicleşug", în activitatea practică subiectul nu se dizolvă în obiect, ci îşi *adecvează* pentru sine obiectul.

Acțiunea ne apare simultan, în această perspectivă, atât ca *activitate cognitivă*, cât şi ca *activitate transformatoare*, care, printr-o dublă mediere (a scopului şi a mijloacelor), obiectivează subiectul şi subiectivează obiectul. Se află prefigurată aici o idee antropologică fundamentală, respectiv ideea că în procesul cunoaşterii şi al practicii omul *umanizează* natura şi, totodată, *se umanizează* pe sine.

În al treilea rând, din definirea acțiunii ca unica modalitate de trecere reciprocă a subiectivului în obiectiv, în care mijlocul joacă rol de mediator exterior, iar scopul de termen mediu interior, Hegel ajunge la cristalizarea unei idei fundamentale pentru înțelegerea mecanismului procesului istoric uman, anume la concluzia că, în caracterizarea esenței fenomenelor sociale, hotărâtoare este nu atât cercetarea scopurilor acțiunii, cât cercetarea mijloacelor acesteia, deoarece, în ultimă instanță, *mijloacele subordonate scopurilor sunt prelungiri ale interiorității în exterioritate*. Scopurile doar potențează acțiunea, trecerea de la potență la act fiind mijlocită de unelte, de instrumente. „...Mijlocul este acela în care se manifestă raționalitatea scopului ca una ce se conservă în *acest altceva exterior* şi tocmai *datorită* acestei exteriorități. Iată de ce *mijlocul* este *superior* scopurilor *mărginite* ale finalității exterioare, *plugul* este mai demn de considerație decât sunt nemijlocit foloasele pe care ni le procură şi în scopul cărora el există. *Unealta* se păstrează, în timp ce satisfacțiile nemijlocite trec şi sunt uitate. Datorită uneltelor sale, omul are putere asupra naturii exterioare, chiar dacă, prin scopurile pe care le urmăreşte, el este mai curând atârnător de ea".

Este prefigurată aci esența concepției hegeliene asupra istoriei, o concepție în care, după cum se poate conchide din lectura acestui text, sociologia interferează intim cu praxiologia. Societatea umană îşi are dimensionată procesualitatea în acțiune, în practica social-istorică, în primul rând în activitatea de producție, în dezvoltarea căreia rolul determinant îl au nu numai scopurile oamenilor, intențiile, nevoile lor subiective, ci şi mijloacele lor productive, uneltele, instrumentele de producție. Incontestabil că Marx, în elaborarea concepției sale asupra

Universitatea Spiru Haret

istoriei, a plecat de la Hegel şi că, deci, în fond, nu numai filosofia istoriei, ci şi sociologia marxistă îi datorează mult lui Hegel.

În al patrulea rând, continuându-şi raţionamentul dialectic în legătură cu dimensiunea cauzală a raportului teleologic dintre subiect şi obiect, în care acordă primordialitate mijloacelor în determinarea procesului istoric, Hegel afirmă că în activitatea teleologică se împletesc „începutul şi sfârşitul" unei acţiuni, „consecinţa şi temeiul", că ea este o „devenire a devenitului". Aceasta semnifică o admirabilă sugerare a principiului *istorismului*, din care este deductibilă ideea de *progres*.

Întrucât progresul este condiţionat de succesiunea nelimitată a unor momente de obiectivare a subiectului în procesul acţiunii şi cum hotărâtoare sunt mijloacele în înfăptuirea procesului de obiectivare, rezultă, în cele din urmă, că *progresul este „progresul infinit al mijlocirii",* al unei mijlociri în care scopul poate fi mijloc şi mijlocul scop. „*Produsul* acţiunii desfăşurate în vederea uni scop nu e altceva decât un obiect determinat de un scop ce-i este exterior; *el este deci acelaşi lucru ca şi mijlocul*. Prin urmare, în chiar un astfel de produs rezultatul *e numai un mijloc*, şi nu un *scop înfăptuit*...".

Prin definirea scopului înfăptuit ca mijloc şi invers, Hegel prefigurează o altă idee fundamentală a gândirii acţionaliste contemporane, respectiv, evidenţiază importanţa activităţilor în care *scopul îl reprezintă producerea uneltelor*. Nu se poate face în acest caz distincţia precisă dintre cauză şi efect, dintre mijloc şi produs, produsul este însuşi mijlocul, ceea ce este efect într-un ciclu acţional devine instrument în alt ciclu acţional.

Hegel dezvăluie rolul mijloacelor în calitate de scop al acţiunii în continuitatea procesului istoric, potrivit următoarei scheme: *scop → mijloc → produs (mijloc) → produs* etc. „Scopul înfăptuit este mijloc şi invers: adevărul mijlocului este totodată acela de a fi scop real şi prima suprimare a obiectivităţii e deja şi a doua, după cum a doua s-a dovedit că o conţine pe prima".

Cu toate că, în cele din urmă, prin interacţiunea subiectului cu obiectul în cadrul explicaţiei teleologice, Hegel consideră că mijloacele de obiectivare a subiectului nu semnifică altceva decât faptul că ele (mijloacele) sunt un factor mediator de obiectivare a subiectului în *idee*, „o reîntoarcere obiectivă în sine a conceptului" (acţiunea practică fiind, în acest caz, doar o relaţie între ipostaza subiectivă şi cea obiectivă a ideii, în care subiectul îşi exercită funcţia sa constructivă în raport cu obiectul-idee), meritul său rămâne incontestabil în punerea pietrelor de temelie ale praxiologiei contemporane şi, îndeosebi, în crearea premiselor pentru elaborarea determinismului praxiologic.

Universitatea Spiru Haret

Cu toate sugestiile prețioase în vederea fundării unei teorii a acțiunii umane, în care activitatea subiectului de transformare nemijlocită a obiectului este concepută ca o condiție a statutului existențial al esenței umane, Hegel n-a reuşit să înțeleagă *practica*, acțiunea autentic transformatoare a oamenilor, ca *relație socială*; elementele filosofiei hegeliene a practicii n-au fost integrate în domeniile filosofiei sociale sau filosofiei istoriei, rămânând exclusiv de domeniul logicii, concepute în dubla sa dimensionalitate: subiectivă şi obiectivă. Întemeierea conceptului de practică pe o explicație sociologică şi antropologică, ce îi conferă statutul ontico-praxiologic de acțiune socială se realizează pentru prima oară în marxism.

Lăsând la o parte faptul că filosofia marxistă şi-a propus nemijlocit o finalitate praxiologică (filosofia, spunea Marx în cunoscuta sa teză a 11-a despre Feuerbach, îşi are rațiunea de a fi numai dacă este o armă nemijlocită a practicii, dacă are rol transformator[5]), Marx (în colaborare cu Engels) a avut numeroase contribuții legate de întemeierea unei teorii filosofice a acțiunii. Enumerăm, între altele: analiza, pentru prima oară, a *conceptului de practică*, definită ca expresie a unei relații materiale, transformatoare între subiect şi obiect, relație în care subiectul se raportează deliberat, orientat (scop) la obiect, prin intermediul unor mijloace, instrumente (fiind astfel prefigurată schema generală a acțiunii umane eficiente preconizată de Kotarbiński şi Parsons: *agent → mijloace→scop→obiect*[6]); *analiza unității dintre practică şi cunoaştere*, sugerându-se astfel că acțiunea umană este concomitent practică şi teoretică, şi, prin aceasta, că principala condiție a eficienței acțiunii este obținerea adevărului despre fenomenele din natură şi societate, calea de obținere a acestuia fiind mijlocită de luarea în considerație a principiului cauzalității[7]; analiza în profunzime a unor *specii ale acțiunii umane* (remarcăm, în mod deosebit, *practica de producție – munca*[8]; *practica social-politică – acțiunea politică* – cu precădere în sensul de *acțiune revoluționară*[9]);*conceperea practicii ca factor generativ şi ca statut existențial al omului,* concept de bază al ştiinței despre om[10] – nemaivorbind de faptul că în filosofia marxistă *conceptul de practică* joacă

[5] Cf. K. Marx, *Teze despre Feuerbach* (teza 11).

[6] Cf. K. Marx, *Manuscrisele economico-filosofice din 1844; Teze despre Feuerbach*; F. Engels, *Ludwig Feuerbach şi sfârşitul filosofiei clasice germane*.

[7] Cf. F. Engels, *Anti-Düring*; *Dialectica naturii*.

[8] Cf. K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice;*F. Engels, *Rolul muncii în procesul transformării maimuței în om.*

[9] Cf. K. Marx şi F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist;* K. Marx, *Critica programului de la Gotha.*

[10] Cf. K. Marx, *Manuscrisele economico-filosofice din 1844; Teze despre Feuerbach.*

Universitatea Spiru Haret

un rol central, datorită cărui fapt, concepția filosofică a lui Marx a fost apreciată de Gramsci ca *filosofie a praxisului**.

Unul din sociologii puternic influențați de Marx, care a pus în centrul cercetărilor sale conceptul de acțiune socială, a fost Vilfredo Pareto. În majoritatea lucrărilor sale[11], Pareto consideră viața socială ca fiind o sinteză a acțiunilor umane. În concepția sa sociologică, în fond structuralistă, societatea apare ca un *sistem*, un complex de *acțiuni elementare*. Prin această viziune holistă, în care întregul este o sinteză a elementelor, Vilfredo Pareto evită sociologismul şi pune în valoare individul în determinismul vieții sociale. În această perspectivă, în Cursul său de economie politică afirmă că psihologia este baza oricărei ştiințe sociale şi că numai într-o asemenea viziune se poate construi o tipologie a acțiunilor umane. El distinge, în această privință, două specii principale de acțiuni: *acțiuni logice* şi *acțiuni nonlogice*, din împletirea cărora rezultă patru categorii fundamentale de acțiuni: *acțiuni experimentale şi logice*; *acțiuni experimentale* şi *nonlogice*; *acțiuni neexperimentale* şi *logice*; *acțiuni neexperimentale* şi *nonlogice*.

Dând acțiunilor logice semnificația subiectivității şi acțiunilor nonlogice semnificația obiectivității, prin cele patru categorii fundamentale de acțiuni, Vilfredo Pareto schițează corelația dintre subiectiv şi obiectiv în viața socială. Istoria omenirii este astfel concepută, pe de o parte, ca rezultantă a acțiunilor umane concrete, individuale, ca o consecință a înfăptuirii unor acțiuni logice (se pune în valoare astfel rolul factorului subiectiv în dezvoltarea socială), iar pe de altă parte, ca un domeniu de obiectivitate, ca o determinare izvorâtă din exercitarea acțiunilor nonlogice ale oamenilor.

Însuşi comportamentul uman individual apare ca o sinteză a acestor determinări logice şi nonlogice, astfel încât istoria, în totalitatea ei, ca sinteză între individual şi social, este punctul de intersecție al obiectivității şi subiectivității, iar conştiința istorică este, totodată, o conştiință subiectivă.

Este important de reținut că determinismul social este explicat de Pareto în primul rând prin acțiuni nonlogice (în care nu există o legătură între mijloace şi scop), fapt pentru care el acordă un rol limitat acțiunilor

---

* În acest sens, de acord cu Gramsci, nu suntem de acord cu sintagma de *materialism dialectic şi istoric*, pe care i-o atribuie filosofiei marxiste (la sugestia lui Engels) Plehanov, preluată ulterior de Lenin şi Buharin – sintagmă ce a făcut epocă în întreaga ideologie postmarxistă. Se poate accepta sintagma de *materialism dialectic* (pe care o practică şi neoraționalismul contemporan), dar cea de *materialism istoric* nu a fost niciodată folosită de Marx, chiar dacă el atribuia relațiilor economice, care formează baza societății, caracterul de raporturi materiale (în sensul de raporturi obiective).

[11] Cf., Vilfredo Pareto, *Cours d'Economie politique,* publié par G. H. Bousquet et G. Busino, Librairie Droz, Geneve, 1964; *Les Systemes socialistes,* publié par G. Busino, Librairie Droz, Geneve, 1965; *Traité de sociologie générale*, Lausanne, Paris, 1917 – 1919.

Universitatea Spiru Haret

logice (acțiuni în care scopul obiectiv este un scop imaginar, străin acestor domenii). Se observă aci o anumită respingere a voluntarismului şi o subliniere a determinismului obiectiv în explicarea mecanismului vieții sociale. Adevărul istoric nu ține cont de utilitate, nu există o coincidență între adevăr şi utilitate. Utilitatea este atribuită acțiunilor elementare individuale, iar adevărul este o sinteză a acestora, ține de universalitate. Într-un fel, Pareto subordonează utilitatea – adevărului, similar subordonării individualului de către social, subiectivului de către obiectiv.

Accentul pus pe acțiunile nonlogice nu-l conduce însă pe Pareto la fatalism. El relevă natura creatoare a activității experimentale, căreia îi atribuie ca eficiență posibilitatea obiectivării. Prin acțiune conştientă, oamenii îşi exercită rolul lor activ, se integrează în obiectivitate.

În sistemul de motivații care întemeiază acțiunile oamenilor, Pareto acordă un loc important *motivațiilor psihologice*. Un mare număr de acte sunt dictate sau inspirate, spune el, de *sentimente*. Oamenii caută să dea de cele mai multe ori o aparență logică unor acte care-şi au sursa în sentimente, elaborează teorii cărora le atribuie paternitatea, ele având de fapt o motivație socială mai profundă. În acest mod, acțiunile logice se întemeiază, în cele din urmă, pe motivații nonlogice, fapt care conferă atributul necesității obiective scopurilor şi acțiunilor subiective. Se cristalizează, astfel, ideea că actul este rezultatul unei nevoi sau al unei dorințe.

Prin această subordonare a logicului de către psihologic, Pareto păstrează de la Marx semnificația obiectivă a determinismului social (structura oricărei acțiuni logice umane, individuale şi sociale, întemeindu-se pe interese şi mobiluri obiective) şi, totodată, se apropie de psihanaliză (Freud, Jung) sau de structuralismul genetic (J. Piaget) şi antropologic (Claude Lévi-Strauss), pentru care structurile logice şi, respectiv, conştiente se întemeiază pe structuri psihice mai profunde, subconştiente sau inconştiente. Se poate chiar vorbi de o prefigurare de către Vilfredo Pareto a praxiologiei lui Kotarbiński în ce priveşte definirea rolului propozițiilor psihologice în motivarea praxisului.

Prin studiul unui mare număr de teorii, de conduite, de modalități, de expresii, de practici curente, el a ajuns la concluzia că procesul de raționalizare poate fi considerat ca un fenomen compus din două elemente: un element *a*, *constant*, adică un nucleu nonlogic, instinctiv, expresie a sentimentelor umane care stabilesc raporturi între lucruri şi acordă valoare de simboluri unor fapte extrapolate din viața cotidiană; un element *b*, *variabil*, – ceea ce semnifică faptul că interpretările pe care oamenii şi le oferă pentru a justifica o anumită acțiune, un anumit fapt sau un anumit raport, nu exprimă altceva decât tentația lor de a reda logic tendințe proprii (nonlogice).

Universitatea Spiru Haret

Elementul constant *a* a fost numit de Pareto *reziduu**, iar elementul *b derivat***.

Primul element (*a*) corespunde anumitor instincte ale oamenilor, concepute ca determinări sociale, şi nu individuale, iar al doilea element (*b*) corespunde activității spiritului pentru a conferi rațiune primului element (*a*).

Tocmai datorită acestei subordonări a logicului față de nonlogic, a raționalului față de instinct (reziduu), Pareto face apel la psihologie şi chiar la biologie în fundamentarea explicațiilor sociologice – oferind, pe această cale, o sinteză între subiectiv şi obiectiv în interpretarea determinismului social. Acordând prioritate elementului constant (*a*) în determinismul fenomenelor sociale, în *Tratatul* său de sociologie el trage concluzia că întotdeauna caracterul reziduului determină caracterul acțiunilor umane. Afirmă chiar că reziduul poate determina şi acțiunile logice în cazurile în care agentul reuşeşte să stabilească un raport între mijloace şi scopuri. Se desprinde, astfel, concluzia că, pentru Pareto, obiectivul determină subiectivul în viața socială.

Considerând „reziduurile" (instinctele) ca factori determinanți ai acțiunilor sociale, iar „derivările" numai ca aparențe logice ale sentimentelor iraționale, Pareto alunecă însă într-o psihosociologie abisală, care, în cele din urmă, exclude socialul propriu-zis din explicația sociologică. Interesele care motivează acțiunile nonlogice ale oamenilor şi, de asemenea, pe cele logice sunt dictate de un complex instinctual. Obiectivitatea în viața socială se reduce la un domeniu subiacent socialului, domeniu care este exclusiv de competența psihologiei şi biologiei. Pe acest teren, Vilfredo Pareto se întâlneşte cu behaviorismul, fapt confirmat prin

---

* Elementul reziduu este clasificat de Pareto în următoarele grupe: 1) *instinctul combinării* (exprimat, între altele, şi de sentimentul unității, al uniformizării, manifestat chiar în nevoia unei abordări logice); 2) *persistența agregării* (un fel de sentiment gregar, manifestat în raporturi familiale, de clasă, de colectivitate în general şi chiar la nivelul unificării logice condiționată de nevoia de abstractizare); 3) *nevoia de manifestare a sentimentelor prin acte exterioare* (nevoia acțiunilor de exteriorizare şi chiar de exaltare religioasă); 4) *sociabilitatea* (ajungându-se până la sentimentul ierarhizării, sentimentul superiorității, al inferiorității, nevoia de aprobare a colectivității, ascetism); 5) *integrativitatea individului şi a dependențelor sale* (sentiment care contrastează cu alterarea echilibrului); 6) *instinctul sexual*.

** Elementul *derivat* este clasificat în patru grupe: 1) *afirmarea* (unor fapte experimentale şi imaginare, melanj de fapte şi sentimente); 2) *autoritatea* (a unuia sau mai multor oameni, a tradițiilor, uzanțelor şi obiceiurilor, a ființei divine etc.); 3) *acordul cu sentimentele sau cu principiile* (întemeiat pe interese individuale sau colective, pe entități juridice, metafizice, supranaturale); 4) *dovezi verbale* (fiind posibili termeni indeterminați pentru designarea unor lumi reale, şi invers: termeni care desemnează acelaşi sens, sau sens desemnat de mai mulți termeni, metafore, alegorii, analogii, termeni fără corespondent concret etc.).

Universitatea Spiru Haret

aceea că, după cum se exprimă unul din cei mai cunoscuți comentatori ai săi, Giovanni Busino, el lasă să se înțeleagă indirect că „derivațiile" sunt un fel de subspecii ale „reziduurilor". Se ajunge, astfel, la ideea că elementele de raționalitate în viața socială au un rol subordonat, doar de exprimare a unor raporturi instinctuale, ceea ce înseamnă că rațiunii nu i se acordă vreo eficiență în determinismul social obiectiv.

Fără a ne mai opri şi la alte contribuții ale sale, cum ar fi aceea cu privire la structurile de clasă şi la raporturile dintre mase şi elite, sau la cele cu privire la conceptul de acțiune politică (asupra cărora avem şi o serie de rezerve de ordin teoretic şi ideologic), relevate de mulți sociologi contemporani (printre care şi R. Aron şi T. Parsons), se poate aprecia, după cum subliniază Parsons, că V. Pareto este un mare pionier al sociologiei şi praxiologiei contemporane. Meritul său deosebit constă în faptul că în explicația sociologică asupra arhitectonicii vieții sociale a folosit cu precădere noțiunile de *sistem* şi de *acțiune*, într-o schemă explicativă şi metodologică *determinist-cauzală*. După cum se pronunță G. Busino în Introducerea sa la volumul de studii şi articole al lui Pareto, intitulat „Mituri şi ideologie"[12], acesta „a elaborat o metodologie a cunoaşterii istorice, atrăgând atenția asupra unei realități nebănuite dar complexe şi bogate, cu conflictele şi sentimentele sale ireductibile", realitate care formează domeniul obiectivității sociale. Totodată, „a elaborat şi o metodologie a istoriei care ține cont de acțiunile oamenilor şi explică elementele de constanță în acțiunea umană". În acest sens, ne îngăduim să afirmăm că Pareto este un precursor al metapraxiologiei, prin intermediul căreia antropologia beneficiază astăzi de un cadru teoretic întemeiat pe o autentică sinteză ştiințifico-filosofică. În această lumină, temeiul ontic al umanului fiind acțiunea practică, antropologia însăşi devine o ştiință despre *homo faber*.

Gândirea acționalistă modernă, la edificarea temeliilor căreia a contribuit V. Pareto, este îndatorată, de asemenea, concepției sociologice a lui Max Weber*.

Puternic influențată de teoria lui Marx despre *formațiunea socială* şi de teoria lui Dilthey despre *comprehensiune*, teoria sociologică a lui Weber pune în centrul ei conceptul de *acțiune*. Acordând o importanță primordială multiplicității proceselor sociale, activității colectivităților umane, Weber, ca şi Durkheim de altfel, reactualizează, de fapt, conceptul de *acțiune socială*, introdus încă de Marx în explicația sociologică. Spre

[12] Cf. Vilfredo Pareto, *Mythes et Idéologies, textes reunis aves une Introduction*, par Giovanni Busino, Librairie Draz, Geneve, 1966, p. 61.

* Cf. Max Weber, *Gesammelte politische Schriften*, München, Verlag Drei Mosken, 1921; *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen, 1956; *Staatssoziologie*, 1936.

Universitatea Spiru Haret

deosebire de Durkheim, care defineşte acţiunea socială într-o manieră obiectivă, pornind de la constrângerile exterioare exercitate asupra acţiunii subiecţilor, Weber concepe acţiunea socială într-o viziune subiectivă, definind-o în funcţie de interacţiunea subiecţilor. Dacă la Durkheim acţiunea este socială, datorită tendinţei indivizilor de a se integra în colectivităţi şi comunităţi umane, la Weber acţiunea este socială datorită schimbului de activităţi dintre indivizi, în cadrul căreia ei trebuie să ţină cont de comportamentul celorlalţi.

Prin motivarea obiectivităţii acţiunii sociale pe baza relaţiilor de *intersubiectivitate*, Weber a deschis calea explicării socialului ca un fapt de realitate construit de subiecţi şi nu ca un dat obiectiv independent de subiect. Interacţionând unii cu alţii, oamenii produc propria lor realitate socială. Obiectivitatea la nivel social este, aşadar, produsul activităţii corelate a oamenilor.

Din maniera în care Weber concepe rolul intersubiectivităţii în geneza obiectivităţii sociale se deduc trei criterii principale în definirea acţiunii sociale: a) *criteriul comportamental* (oamenii trebuie să ţină cont de comportamentul celorlalţi în executarea rolului lor constructiv în plan practic); b) *criteriul semnificaţiei* (acţiunea subiectului trebuie să aibă valoare de semn sau simbol pentru alţii, ca şi pentru sine); c) *criteriul unificării semnificaţiei acţiunii (individului) în raport cu semnificaţia ei pentru ceilalţi.*

Din aceste criterii rezultă înţelegerea acţiunii sociale ca un act responsabil, ca reciprocitate. Primele două criterii sunt imanente, imboldul exercitării acţiunii este interior, iar al treilea criteriu este tranzitiv, corespunde unei motivaţii obiective, care se instituie din exterior (ceea ce de fapt îl apropie pe Weber de Durkheim).

Trebuie precizat şi faptul că, prin corelarea acţiunii cu ideea de comportament, de conduită, Weber asociază, propriu-zis, acţiunea de intenţie (scop) şi chiar de mijloc (anticipând tezele lui Parsons în această privinţă). El consideră, pe această bază, posibil de distins următoarele tipuri de comportament (acţiune): *activitatea bazată pe scopuri raţionale; activitatea de ordin afectiv* (voliţional); *activitatea de valorizare; activitatea orientată de norme sau de tradiţii* (aici Weber valorifică mult influenţa lui Rickert şi a teoriei valorilor în general).

În privinţa tipologiei acţiunilor sociale, Weber are în vedere în mod deosebit: a) *activitatea societară* (în baza unui acord explicit între membrii societăţii); b) *acţiunea prin înţelegere* (armonie), aceasta fiind condiţionată de legi obiective; c) *acţiunea instituţională* (care are un statut social ce nu depinde de indivizi); d) *activitatea de grup* (în cadrul structurilor sociale existente, la care indivizii aderă fără nici o obligaţie, dar dacă este necesar prin constrângere). Ceea ce rămâne hotărâtor la Weber este înţelegerea

Universitatea Spiru Haret

statutului social şi obiectiv al acțiunii într-o modalitate în care nu minimalizează rolul subiectului, al agentului acțiunii, acțiune căreia îi subordonează însă o multitudine de dimensiuni şi motivații obiective, fapt care-l apropie de sociologia acționalistă contemporană şi chiar de praxiologie.

O contribuție substanțială la constituirea teorie acțiunii sociale, ca disciplină teoretică independentă, care a continuat, în această privință, perspectiva acționalistă deschisă sociologiei nu numai de Vilfredo Pareto, ci şi de Weber şi Durkheim, a avut Talcott Parsons. Meritul său principal, după cum apreciază Ostrowski, este acela de a fi elaborat o tipologie amplă (şi totodată mai riguros şi sistematic alcătuită față de încercările lui Pareto şi Weber) a sistemelor de acțiune, cu aplicații la diferite sisteme sociologice şi economice*. În analiza tipologiei sale implică un grup de concepte împreună cu interrelațiile lor logice. Cercetarea lui Parsons, după cum se exprimă el însuşi, „apelează la o bază mai ales empirică”[13], iar ca valoare, contribuția sa nu se înscrie propriu-zis într-o metapraxiologie, ci în sociologie. El elaborează o explicație a acțiunii dintr-o perspectivă sociologică şi nu o teorie a acțiunii umane în general.

Grupul de concepte şi relațiile dintre ele pe care Parsons le-a introdus în tipologia sistemelor de acțiune poate fi redus la următoarele elemente corelate ale acțiunii: 1) *scop* (E); 2) *situație* (S) analizabilă în funcție de: a)*mijloace* (M), b) *condiții* (C); 3) *mod de relație* (N) *între scop şi situație*, care este conceput ca o „orientare normativă” a acțiunii, la care Parsons apelează printr-o „selectiv standard”. Condițiile găsesc expresia lor subiectivă în diferite elemente cognitive: *propoziții factuale* (F), *elemente ideale sau normative* (i), *totalitate de cunoştințe ştiințifice* (T), *deducții logice* (L)[14].

Cu ajutorul acestor concepte şi relații, Parsons a construit o formulă simbolică a oricărui *sistem* (Z) de *acțiune* (A) în care:

A = S (M în T etc. + C în T etc. + i în T etc.) + E + N (def. în termenii lui T etc.) + r(elemente de S variind întâmplător), iar

$Z = (A_1+A_2+...A_n) + R_e+R_1+R_c$ (în care R reprezintă diferite tipuri de relații între acțiuni, respectiv: R_e = relațiile de bază dintre actele elementare ale unui sistem, R_1 = relații care apar la nivelurile superioare de integrare a unităților elementare ale acțiunii şi R_c = relațiile în cadrul colectivului)[15].

* J. J. Ostrowski, *op. cit*., în *Akten des XIV. Internationalen Kongresses für Philosophie*, p. 542 – 543.

[13] Talcott Parsons, *The Structure of Social Action*, ed. cit., p. VI.

[14] *Ibidem*, p. 44.

[15] *Ibidem*, p. 177 – 178.

Universitatea Spiru Haret

În aceste scheme ale modelelor acțiunii şi sistemului de acțiuni, precum şi în clasificarea elementelor acțiunii şi a relațiilor dintre ele lipseşte (sau este doar presupus implicit) elementul *agent* sau *actor* (autor al acțiunii). Eliminarea acestui element este suplinită de alte elemente, cum ar fi *scopul*, apoi *situația*, care presupune *orientarea normativă* a acțiunii şi *condiția,* care exprimă, pe plan subiectiv, diferite elemente cognitive.

Cu toate acestea, considerăm că eliminarea agentului prejudiciază, în fond, înțelegerea naturii acțiunii umane, specificul ei față de alte tipuri de acțiuni. Acțiunea umană este un raport (material, transformator) între subiect şi obiect, toate elementele acțiunii se înscriu corelat între aceşti doi poli ai relației: *agentul* care acționează, *obiectul* care este transformat, supus acțiunii. Prin eliminarea agentului, scopul rămâne undeva suspendat. Trebuie avută în vedere precizarea că scopul este particularitate a umanului, decurge din capacitatea de cunoaştere (deci, de postdicție şi predicție) a acestuia. Scopul nu intervine în alte clase de acțiuni, prezența sa fiind legată de agent (în sens de subiect). Scopul nu intervine nici în sfera acțiunilor care au caracter de finalitate (acestea fiind tipuri de legături cauzale necesare, cu conexiune inversă, în care, prin constanța condițiilor, cauzele îşi adjudecă anticipat efectele). Într-o interacțiune cu caracter de finalitate, acțiunea rămâne un raport între obiect şi obiect, şi nu între agent, scop, mijloace şi obiect. Finalitatea ca raport natural este raport de acțiune directă, nemediată de scop, mijloace, precum şi de toată gama de relații ce decurg de aici. Direcționarea acțiunii într-o conexiune inversă naturală este expresia autoconservării sistemelor, a stabilității lor relative, a tendințelor către echilibru, iar în acțiunile umane este consecința conştiinței şi cunoaşterii, se întemeiază pe o explicație în care se îmbină nomologicul şi teleologicul.

Absența agentului din schema generală a acțiunii prejudiciază şi demonstrarea caracterului de eficiență al activității umane. Mai ales dacă avem în vedere că nu orice scop asigură eficiență sau că uneori scopurile au influență negativă, urmăresc privarea acțiunii de eficiență. În plus, teleologicul implică şi folosirea termenului de *intenționalitate*, termen care cuprinde nu numai țelul, ci şi dorința, asociată cu afectivitatea – premise importante într-o explicație praxiologică.

Pe baza schemelor acțiunii sociale şi a sistemului social de acțiuni, Parsons propune o amplă clasificare a tipurilor de acțiuni umane. Tipurile şi subtipurile de acțiune socială propuse de el sunt însă discutabile. Aceasta nu numai pentru că se propune o clasificare speculativă, ci şi pentru faptul că tipurile de acțiuni din grupul *pozitivismului radical* sunt simplificate, în sensul eliminării factorului cognitiv-subiectiv (sau, în

Universitatea Spiru Haret

cel mai bun caz, acest factor este limitat la o cunoaştere empirică)*. Factorul subiectiv, în unitatea determinărilor sale cognitive şi normative, este integrat numai în grupul *sistemelor voluntariste* (aceste sisteme au în vedere faptul că datele cunoaşterii ştiinţifice nu epuizează elemente subiective importante şi implică elemente normative).

Termenul central al tuturor acestor subgrupuri ale pozitivismului radical este eliminarea elementului cognitiv pur subiectiv, reducerea acestuia la o cunoaştere empirică sau prezenţa sa într-o formă neştiinţifică.

Din clasificarea acestor mari grupuri de sisteme de acţiune rezultă prezenţa la un pol a *sistemelor idealiste de acţiune*, în care dispar elementele condiţionale (astfel încât introducerea factorului subiectiv exclude condiţionarea obiectivă), iar la celălalt pol, *pozitivist*, prezenţa unor sisteme de acţiune în care dispar elementele normative şi o dată cu ele subiectivitatea (chiar şi în sens cognitiv prezenţa subiectivului fiind redusă la o cunoaştere empirică, neştiinţifică).

Din formula generală simplificată a acţiunii:

$$A = S\ (T\ etc.) + E\ (T\ etc.) + N(T\ etc.),$$

dacă lăsăm la o parte interpretările date aplicării ei la diferite tipuri de acţiune din cele clasificate de autor, rezultă totuşi două concluzii importante: 1) toate elementele (S, E, N) care compun acţiunea cuprind, în structura lor, o condiţionare nomologică (T) şi una normativă (i) – posibilă cu precădere în tipurile de explicaţie praxiologică voluntaristă; 2) elementele de condiţionare (C), propoziţiile factuale (F), elementele normative (i), ştiinţifice (T) şi deducţiile logice (L) nu sunt corelate cauzal sau, mai bine zis, nu se subsumează unei explicaţii cauzale, ci sunt circumscrise unei analize funcţionale. Între termenii acţiunii fiind concepute numai dependenţe funcţionale, determinismul care guvernează structura şi dinamica acţiunii este exclusiv un determinism funcţional.

Ambele concluzii, deşi unilateralizează determinismul praxiologic (prima pentru că limitează normativitatea la o singură clasă de acţiuni – cele voluntariste –, iar a doua pentru că limitează determinismul praxiologic la un determinism funcţional), sunt totuşi importante, deoarece circumscriu în sfera praxisului *nomologicul, normativitatea,*

* *Pozitivismul radical* este divizat, la rândul său, în două subspecii: a) *pozitivism radical raţionalist*; b) *pozitivism radical antiintelectualist*. Aici se include şi pozitivismul statistic, individualist sau sociologic, din îmbinarea cărora rezultă patru combinaţii de subtipuri: *utilitarismul* sau *pozitivismul statistic individualist şi raţionalist; pozitivismul radical raţionalist şi individualist; pozitivismul radical individualist şi antiintelectualist; pozitivismul radical raţionalist şi sociologic*.

Universitatea Spiru Haret

teleologicul, premise suficiente pentru definirea acțiunii umane ca *o relație de eficiență între subiect şi obiect*.

Ar fi greu de trecut în revistă contribuțiile numeroşilor teoreticieni, din rândul cărora Parsons însuşi aminteşte, alături de Vilfredo Pareto, sociologi ca Emil Durkheim, Max Weber sau economişti ca Ludwig von Mises, Oskar Lage*, Murray Newton Rothbard. Marele merit al lui Parsons față de toți aceştia a fost acela că el a pus pentru prima oară în centrul teoriei generale a acțiunii sociale *problema interrelațiilor între sistemele de acțiune*, interrelații mijlocite de un limbaj artificial, care nu este altceva decât limbajul ştiinței, oferind astfel perspectiva unei abordări semiotice a acțiunii umane, efort la care se va încumeta cu succes Charles Morris[16].

Încercările lui Parsons de a sugera modalități operatorii de comunicare, de legătură între sisteme de acțiune au izvorât din preocupările sale mai generale de a defini un sistem global al societății. Cu toate că sistemul său social a fost construit exclusiv cu mijloace oferite de analiza dependențelor funcționale, meritul deosebit constă în faptul că el a conceput societatea ca un ansamblu coerent de sisteme de acțiune. Relațiile dintre aceste sisteme sunt mijlocite de limbaj, el însuşi fiind considerat ca un sistem de acțiuni.

Un aport esențial la întemeierea unui statut specific al teoriei acțiunii, ca disciplină ştiințifică metateoretică independentă de sociologie, l-a avut Kotarbiński, care, independent de Parsons, a publicat două studii[17] asupra *propozițiilor praxiologice* şi a denumit *metapraxiologie* cercetările sale în domeniul teoriei acțiunii eficiente. Spre deosebire de Parsons, Kotarbiński construieşte teoria acțiunii eficiente prin mijloace logico-epistemologice şi nu sociologice; la el praxiologia este o disciplină operațională, şi nu una sociologică, precum la Parsons.

Contribuții la edificarea praxiologiei, pornind de la premise logic-operaționale, au existat însă şi anterior. Într-un studiu amplu despre dezvoltarea praxiologiei (*Rozwój prakseologii*), publicat în 1961, Kotarbiński aminteşte printre alte contribuții pe aceea a lui Evgheni Sluțki (care încearcă, în 1926, o fundamentare formal-praxiologică a principiilor

---

* Menționăm faptul că, într-un tratat de economie politică, Oskar Lage a analizat de pe poziții marxiste problematica teoriei acțiunii eficiente, oferind idei originale asupra relațiilor dintre praxiologie, cibernetică, teoria sistemelor şi, în particular, economia politică.

[16] Cf. Charles Morris, *Signification and Singnificance,* The M. T.– Press, Massachusetts, Institut of Tehnology, Cambridge–Massachusetts, 1964.

[17] T. Kotarbiński, *Zdania Prakseologiczne* (propoziții praxiologice), în „Studia Filosoficzne" nr. 4 (19), Warszawa, P.W.N., p. 3 – 19; *Rodzaje zdan prakseologicznych i spasoby ich uzasadniani* (Genuri de propoziții praxiologice şi metodele justificării lor), în „Kultura i Spoleczenstwo", Warszawa, P.W.N., 1960, t. IV, nr. 4, p. 3 – 16.

Universitatea Spiru Haret

economiei politice), A. Bogdanov (printr-un tratat original intitulat *Tektologhia*, tradus în germană, în 1926, sub titlul *Allgemeine Organisationslehre*) şi Georges Hostelet (printr-o lucrare sintetică, intitulată *L'investigation scientifique des faits d'activité humaine*). La aceştia mai poate fi adăugat, după părerea noastră, Leo Apostel, care a construit o interesantă explicaţie praxiologică într-un sistem deductiv[18].

În praxiologia lui Kotarbiński, relaţia *determinism-scop-acţiune* capătă noi semnificaţii. Între altele, în explicaţia praxiologică se interferează propoziţii *nomologice* (concepute pe fundamentul cauzalităţii) şi propoziţii *psihologice*, prin intermediul cărora acţiunea umană ca *act teleologic* capătă eficienţă.

Pentru a schiţa domeniul unei teorii generale a acţiunii (deci a acţiunii eficiente), Kotarbiński consideră necesare „cercetări asupra esenţei agentului, actului eficient, substanţei materialului, aparatului, mijloacelor, metodelor, obiectivului produsului, efectului intenţionat, efectului neintenţionat etc. şi raporturile dintre aceste lucruri şi evenimente". Într-o teorie a acţiunii eficiente este, spune mai departe Kotarbiński, şi „locul indicat de a introduce distincţia dintre actul simplu, mulţimea de acte, actul compus, cooperarea pozitivă, cooperarea negativă (lupta sau conflictul), relaţia de asistenţă, obstrucţia, facilitarea, producerea de dificultăţi, pregătirea, planificarea, execuţia, controlul, dirijarea şi conducerea, organizarea etc."[19].

Din simpla trecere în revistă a acestei multitudini de probleme pe care, după opinia filosofului polonez, le are în prezent de rezolvat ştiinţa generală a acţiunii umane, rezultă marile dificultăţi pe care le întâmpină această disciplină în efortul de circumscriere a propriului obiect de cercetare, şi al cărei statut nu este încă pe deplin conturat.

Dificultăţile care intervin în circumscrierea obiectului şi problematicii praxiologiei izvorăsc şi din faptul că actul uman este un act social. Motivele obiective şi subiective care-l călăuzesc pe agent în proiectarea şi execuţia unei acţiuni de modificare eficientă a obiectului sunt decupabile dintr-un cadru social dat. Ceea ce pare ca act deliberat, subiectiv poate constitui în acest cadru conştientizarea unei necesităţi sociale obiective; volitivul la nivelul individului este manifestarea unui determinism social cu rezonanţe istorice şi colective.

Sunt deci suficiente elemente pentru a atesta părerea lui Kotarbiński, care consideră praxiologia ca o ştiinţă în formare, a cărei

[18] Cf. Leo Apostel, *The formal structure of action*, în „Synthese", vol. X, Bossum, 1957, p. 349 – 356.

[19] Tadesz Kotarbiński, *Praxiological Propositions and their proof,* în „Logic, Methodology and Philosophy of Science", Stanford University, 1962, p. 228.

Universitatea Spiru Haret

problematică schițată până în prezent este mai mult un *program*. Ceea ce s-a realizat până acum este de fapt un număr de rezultate în cercetarea unor tipuri particulare de acțiuni, din care se poate ulterior constitui o praxiologie înțeleasă ca *metateorie* (ştiință generală a acțiunii eficiente).

Sesizând dificultățile actuale în vederea prescrierii unor legi praxiologice generale şi în formularea unor instrumente praxiologice prin intermediul cărora să se asigure maximum de eficiență şi, eventual, pentru a se putea stabili un sistem normativ axiomatic al acțiunii, Kotarbiński relevă, de pildă, că „analiza şi structura unui act individual necesită, ca să spunem aşa, o muncă lexicografică, un efort de constituire a conceptelor. Este nevoie să se stabilească şi să se fixeze înțelesul unor astfel de termeni ca cei enunțați mai sus (*agent, act eficient, substanță, metodă, obiectiv, produs*, etc.). Soluția ideală ar fi transformarea teoriei actului şi a praxiologiei, în ansamblul ei, într-un sistem deductiv. Aceasta ar include cerința ca termenii utilizați în aceste discipline să fie stabiliți prin axiomatizarea lor (în axiome) şi definirea tuturor celorlalți termeni prin referire la termenii primari. Dar cercetările în domeniul în discuție sunt încă departe de un astfel de grad de precizie”[20].

Indicațiile lui Kotarbiński în legătură cu sarcinile actuale ale praxiologiei trebuie interpretate în două sensuri: în primul rând, trebuie concepută praxiologia însăşi ca o disciplină metateoretică în formare, în plin efort de edificare; în al doilea rând, în sensul că praxiologia nu poate oferi decât nişte legi generale ale mecanismului acțiunii sociale, analiza modalităților concrete de manifestare ale acestor legi cade, ca şi până acum, în sarcina tuturor ştiințelor particulare ale acțiunii.

[20] *Ibidem*, p. 226.

Universitatea Spiru Haret

II

MOTIVAȚIE ȘI SCOP ÎN PRAXIOLOGIA CONTEMPORANĂ

Activitatea umană (teoretică sau practică) se înrădăcinează într-un complex de *motivații* – ceea ce înseamnă că acțiunea umană se structurează *determinist*. Dintre determinările (motivațiile) acțiunii umane, cele mai importante sunt determinarea *cauzală*, determinarea *psihologică* şi determinarea *axiologică*; acestora li se adaugă o dimensiune *teleologică*, supusă de asemenea principiului determinismului. Datorită funcționării corecte şi corelate a acestor determinări, acțiunea umană dobândeşte eficiență – acest tip de acțiune interesând, de fapt, praxiologia.

Pentru analiza conceptului de *acțiune eficientă* sunt necesare, de aceea, ample cercetări referitoare la toate compartimentele relației praxiologice, domeniu în care interferează un număr mare de modele explicative: cazual, psihologic, axiologic, teleologic, propozițiile praxiologice fiind de fapt o sinteză a propozițiilor întemeiate pe aceste modele.

1. Determinismele acțiunii umane

a) *Determinarea cauzală a acțiunii.*

Din trecerea în revistă a celor mai autorizate încercări de a fundamenta conținutul termenilor praxiologici şi mai ales din sugestiile date de majoritatea logicienilor şi filosofilor contemporani în stabilirea principiilor de întemeiere a problematicii praxiologice rezultă că şi în domeniul ştiinței acțiunii (ca şi în toate celelalte domenii ale ştiinței despre om) acționează principiul cauzalității*. Pe baza acestui principiu

* Pe acest teren, ştiințele despre om, ştiințele sociale în general se întâlnesc cu ştiințele naturii.

Ştiințele naturii sunt definite curent ca ştiințe ale relațiilor, prin intermediul cercetării cărora se desprind legile specifice fiecărui domeniu natural. Ele pot fi apreciate, totodată şi ca ştiințe în care se operează cu explicații cauzale. Prin intermediul acestui tip de

Universitatea Spiru Haret

se întemeiază cele două tipuri fundamentale de explicații care interferează în formularea propozițiilor praxiologice: *explicația cauzală* şi *explicația teleologică*.

De acord cu această dublă semnificație metodologică a principiului cauzalității, J.L.Cowan, într-un studiu despre *Intenție şi teleologie*[21], semnalează că tocmai acest principiu constituie terenul pe care se întâlnesc cele două modalități fundamentale de explicație: modalitatea specifică ştiințelor naturii, care este cu precădere o modalitate cauzală şi modalitatea specifică ştiințelor istorice (a ştiințelor despre om), care este cu precădere o modalitate teleologică. Propunându-şi să avanseze un argument în favoarea afirmației că nu se poate stabili o identitate absolută între cele două ordini metodologice (naturală şi socială), Cowan precizează că se pot descoperi totuşi fapte care demonstrează cum, în majoritatea cazurilor, *explicația curentă în domeniul ştiințelor omului (teleologică) tinde către explicația cauzală caracteristică ştiințelor naturii*. El sesizează chiar faptul că în ştiințele despre om (şi în ştiințele sociale în general) nu avem de-a face cu o explicație teleologică pură; în aceste ştiințe, explicația cauzală se împleteşte cu explicația teleologică. În raporturile sociale se împletesc determinări obiective şi subiective iar modelul explicației este acela în care un eveniment, petrecându-se într-un timp *t*, poate fi de fapt înțeles prin referințele la una sau mai multe determinări ale unui timp ulterior *i*. Deci *t+i* este modelul explicației teleologice, spre deosebire de cel al explicației cauzale, care (prin reducție la o schemă mecanică) este *t–i*. Ambele modele sunt însă expresii ale legii cauzalității, cu particularitatea că, în primul model (teleologic), avem de-a face cu o conexiune inversă de la efect (viitor) spre cauză (prezent).

---

explicații, operând postdictic şi predictic, gândirea umană poate dezvălui esența şi perspectivele obiectului cunoaşterii.

Ştiințele sociale studiază de asemenea relații, dar de un fel deosebit. În calitatea lor de ştiințe ale interacțiunilor sociale, aceste ştiințe sunt de fapt ştiințe despre acțiune (a oamenilor), întrucât interacțiunile din domeniul social sunt relații dintre oameni care se raportează întotdeauna unii la alții sau la natură prin intermediul unor criterii de eficiență.

Intervenția gândirii (a unei reflectări conştiente subordonate unor criterii de eficiență) în reglarea interacțiunilor obiective pe plan social, motivează însă necesitatea introducerii în modelul explicativ al ştiințelor sociale şi a altor propoziții (teleologice, psihologice, axiologice) decât cele cauzale, dar în nici un caz nu poate fi exclusă cauzalitatea din metodele de întemeiere a explicației sociologice.

Introducerea conceptului de acțiune în sfera ştiințelor sociale, cu toate că face apel la explicații teleologice, nu poate exclude deci principiul cauzalității sau determinismului din arsenalul metodologic al ştiințelor despre om.

[21] J.L.Cowan, *Purpose and Teleology*, în „The Monist", nr.3, July 1968, 317-329.

Universitatea Spiru Haret

J.L. Cowan menționează că referința la viitor într-o explicație teleologică nu contravine spiritului explicației cauzale, întrucât orice lege naturală, dacă nu e strict limitată, se referă atât la trecut, cât şi la prezent şi viitor. Ceea ce rămâne de explicat este elementul de asimetrie în cazul explicației teleologice, respectiv plasarea în viitor a motivației unui timp prezent.

Se poate conchide de aici că determinările viitoare *i* acționează în calitate de cauză față de evenimentul prezent *t*. Între scop şi acțiune se stabileşte, deci, tot un raport cauzal, un raport în care viitorul (în calitate de proiecție subiectivă) este cauză a prezentului. Actele de voință, dorințele, intențiile, țelurile, idealurile sau alte rațiuni care însoțesc sau, mai bine zis, motivează acțiunea umană nu detaşează raporturile umane din sfera raporturilor cauzale. Determinismul este o concordanță a reglementării evenimentelor sociale tot aşa de fundamentală ca şi în coordonarea fenomenelor sau evenimentelor naturale; cu particularitatea că, în domeniul social, relațiile cauzale se împletesc cu cele teleologice, acestea din urmă fiind de fapt tot relații cauzale, relații în care efectul – în calitate de potență, deductibil cognitiv, ideatic – acționează cauzal (prin intermediul actului uman) asupra cauzei care-l va genera. Cu alte cuvinte, dacă relațiile cauzale exprimă un transfer material sau energetic *de la act la potență*, relațiile teleologice exprimă o determinare cauzală, în plan ideal, *de la potență la act*.

Rezultă că în domeniul ştiințelor despre om, principiul cauzalității rămâne un postulat fundamental în cercetare – indiferent de tipul de explicație pe care îl generează (cauzală sau teleologică) –, *iar relația dintre determinism şi acțiune se impune a fi o relație definitorie a comportamentului uman* şi a structurilor sociale în general. Or, cum în ansamblul ştiințelor despre om praxiologia ocupă un loc privilegiat (ea poate fi definită ca o metaştiință a celorlalte ştiințe sociale particulare, o ştiință umană generală), universul uman fiind de fapt un univers al acțiunii, ea operează în cel mai înalt grad cu ecuații cauzale. Se întemeiază astfel concluzia că *relația cauzalitate-acțiune oferă cadrul teoretic şi metodologic principal pentru definirea genezei şi a structurii propozițiilor praxiologice*.

Deşi Kotarbiński nu şi-a propus expres analiza relației dintre determinism şi acțiune şi nici să definească propozițiile praxiologice pe baza principiului cauzalității, în definirea termenilor acțiunii foloseşte totuşi relațiile cauzale. În definirea termenului agent, el arată, de exemplu, că „*A* în virtutea impulsului său liber *B* în momentul *t* este agentul evenimentului ulterior *C,* dacă şi numai dacă B este un element indispensabil al unei condiții

Universitatea Spiru Haret

suficiente, condiție ce există în momentul t al evenimentului *C* în lumina unei legi cauzale de succesiune a evenimentelor”[22].

Menționăm că filosoful şi logicianul polonez, în lucrarea citată[23], are în vedere legea cauzală nu numai ca fundament motivațional al acțiunii, ci şi ca termen praxiologic. De asemenea, el precizează că principiul cauzalității intervine nu numai la nivelul ansamblului circuitului praxiologic, ci şi în definirea tuturor termenilor acțiunii luați separat, fapt care trebuie reținut ca o indicație cu privire la interpretarea conceptului de cauzalitate ca având o valoare de postulat fundamental într-o teorie generală a acțiunii eficiente.

Kotarbiński include ordinea cauzală şi în acțiunile neintenționate ale agentului: „O persoană poate fi agentul unui anumit eveniment ca urmare a presiunii pe care a exercitat-o asupra mediului său într-un moment anterior şi, în plus, pentru că orice impuls liber al unei persoane date face ca agentul să fie autor a ceea ce intenționează să producă (uneori nu este autor tocmai al acestui act intențional), dar de asemenea poate fi agentul multor evenimente neintenționate etc.”[24].

Din generalizarea concluziilor praxiologilor contemporani cu privire la conținutul fiecărui termen şi moment al unui act eficient rezultă integrarea cauzalității şi chiar a necesității în structura praxisului, astfel încât modelul unei acțiuni eficiente este în cele din urmă un model determinist al interacțiunii materiale (transformatoare) dintre subiect şi obiect.

Determinarea cauzală a acțiunii umane este totdeauna subordonată unui determinism mai larg. Subiectul îşi exercită impulsul său creativ în raport cu obiectul, orientându-se intenționat sau neintenționat după anumite legi ale structurii obiectului. *Legea*, ca relație în obiect, în măsura în care este sesizată rațional, devine *normă*, regulă de acțiune. Determinismul cauzal al acțiunii este precedat astfel de un determinism *nomologic*, care intervine în actul uman eficient în calitate de *indicație praxiologică*.

Încadrarea momentului intențional într-un ansamblu de condiții de ordin nomologic, precum şi corelarea scopului, ca efect al acțiunii, cu impulsul producerii ei creează cadrul metodologic pentru întemeierea unor *propoziții prescriptive,* în baza respectării cărora eficiența scontată mintal în actul praxiologic se realizează. Propozițiile praxiologice

---

[22] Tadeusz Kotarbiński, *Praxiological Propositions and their proof, în* „Logic, Methology and Philosophy of Science”, Stanford University Press, 1962, p.234.

[23] *Idem*.

[24] *Ibidem*, p.234-235.

Universitatea Spiru Haret

intervin astfel ca potență în propozițiile prescriptive. Transformarea potenței în act, deci trecerea de la prescripție la praxis, depinde de respectarea, în anumite limite, a codului determinist în care sunt grupate sintetic, atât motivațiile cauzale şi teleologice, cât şi sistemul de norme sau indicații praxiologice care călăuzesc agentul în vederea obținerii eficienței scontate prezumtiv. Astfel, în schema unei instrucțiuni practice sunt incluse prescripții *nomologice* întemeiate pe cunoaşterea mecanismului cauzal şi a condiționării necesare care însoțeşte desfăşurarea actului praxiologic. Fără respectarea unor asemenea indicații practice, întemeiate nomologic, eficiența actului praxiologic este periclitată. Cu alte cuvinte, *sporirea gradului de eficiență depinde de încărcătura nomologică a propozițiilor prescriptive* pe care se întemeiază actul praxiologic în procesul realizării lui.

În acest sens, acelaşi Kotarbiński menționează că „în condițiile *A* este necesar (este indicat sau este suficient) să faci *B* pentru a produce *C*. Când spunem «este necesar», ne referim la o condiție care este indispensabilă în condițiile *A*, adică la una fără de care *C* nu se produce. Când spunem «este suficient», ne referim la o condiție care este suficientă în circumstanțele *A*, astfel încât, dacă este adăugată acestora, *C* trebuie să se întâmple. Când spunem «este indicat», ne referim la o acțiune care, dacă este adăugată circumstanțelor *A*, face posibilă producerea lui *C*, mai profitabilă decât ar fi fost această acțiune”[25]. Toate aceste trei tipuri de prescripții (*este necesar, este suficient, este indicat*) dovedesc conținutul determinist al indicațiilor praxiologice, care într-un sistem praxiologic funcționează ca *recomandări*, ca norme ce tind să sporească eficiența acțiunilor. Aceste *indicații praxiologice* au rolul de *întemeiere teoretică* în orice tip acțiune.

Pentru sublinierea sensului determinist al conceptului de *întemeiere teoretică*, Kotarbiński afirmă că „prin întemeierea teoretică a unei indicații practice simple înțelegem dependența cauzală a lui *C* de *B* (...) când tipul de acțiune este modul de acțiune al acestui *B*”[26], ceea ce, de fapt, echivalează cu o *sinteză între cauzal şi nomologic în explicarea determinismului praxiologic*: cauzalitatea actului eficient se întemeiază pe cunoaşterea şi respectarea legilor obiective, iar nomologicul funcționează ca termen cauzal într-un impuls praxiologic.

Prin intermediul conceptului de *întemeiere teoretică* (în care prescripțiile – indicațiile – praxiologice au semnificație nomologic-cauzală), Kotarbiński ajunge să identifice praxiologia cu *ştiința conducerii.* El are în vedere nu o simplă analogie între praxiologie şi

[25] *Ibidem*, p.213.
[26] *Ibidem*, p.217.

Universitatea Spiru Haret

science of management, ci o împletire între acestea în vederea întemeierii artei şi ştiinţei conducerii pe nişte principii de eficienţă, stabilite în prealabil ca punct de plecare sau *călăuză*. Principiile praxiologice ar putea juca rolul de „*criterii de adecvare*" în ştiinţa eficientă a conducerii: „Aceasta este sarcina praxiologiei de a scrie capitolul introductiv sau de concluzii ale teoriei conducerii, care ar putea conţine cele mai generale instrucţiuni formulate ca termen de adecvare".

Din analiza funcţiei de adecvare pe care o pot avea în ştiinţa conducerii indicaţiile praxiologice, Kotarbiński conchide direct importanţa explicaţiei cauzale într-o teorie generală a adecvării în care este deopotrivă interesată praxiologia însăşi, „care ar dori să verifice indicaţiile sale practice prin propoziţii privind relaţiile cauzale, iar ultimele pot fi formulate numai prin teze adecvate"[27].

Adecvarea în acest caz (determinist-praxiologic) constă în posibilitatea de a reduce la o schemă cauzală comună tipul de propoziţii şi modele praxiologice diferite, deoarece adecvarea presupune generalizarea acţiunilor potrivit „cerinţei economicităţii", respectiv, o reducere la acelaşi numitor a proprietăţilor praxiologice a unor clase întregi de acte de eficienţă, reducerea lor la o propoziţie praxiologică fundamentală, unică şi generală, care să aibă rol de *termen primar* în construirea unei explicaţii praxiologice în orice ştiinţă particulară a acţiunii. Către o astfel de propoziţie praxiologică fundamentală îşi îndreaptă astăzi atenţia diferiţi teoreticieni preocupaţi de probleme metapraxiologice. Este interesant de observat însă că în toate încercările din acest domeniu cercetările se întemeiază pe ideea de cauzalitate, pe principiul determinismului.

b) *Determinarea psihologică a acţiunii*.

Accentul pus în explicaţia praxiologică pe propoziţii cauzal-nomologice şi pe propoziţii prescriptive, din care se structurează întemeierea teoretică a actului praxiologic, nu epuizează ansamblul factorilor care motivează acţiunea eficientă. Kotarbiński introduce în motivaţia praxiologică factorii psihici şi sociologici. El acordă o asemenea importanţă acestor factori în geneza actului eficient, încât afirmă că „indicaţiile praxiologice corespunzătoare pot fi, aşadar, reduse, fără vreo pierdere mai importantă, la teoreme psihologice şi sociologice"[28].

În acest cadru luăm în consideraţie ansamblul de factori psihici (dorinţa, perseverenţa, pasiunea, hotărârea) care cointeresează subiectiv

[27] *Ibidem*, p.219
[28] *Ibidem*, p.228.

Universitatea Spiru Haret

agentul în efectuarea unor relații prealabile declanşării actului praxiologic propriu-zis. Aici putem include procesul de învățare, de instruire, de pregătire (uneori foarte temeinică a agentului), de formare şi de educare a unor deprinderi practice, de asimilare a codului de reguli operatorii care trebuie să intervină în actul praxiologic pentru a-i asigura o eficiență maximă. Într-o anumită aproximație, am putea avea în vedere şi faptul că, înainte de a acționa în vederea unui anumit scop, agentul trebuie să-şi însuşească pe deplin scopul respectiv, să-l includă în universul său spiritual ca o condiție supremă de realizare a personalității, să militeze pentru înfăptuirea lui, mobilizându-şi în acest sens toate capacitățile fizice şi spirituale.

Kotarbiński, în studiul citat, nu insistă însă prea mult asupra motivației psihologice a praxisului şi, mai ales – cu toate că menționează şi sociologicul (corelat cu psihologicul) ca factor motivațional –, nu împinge analiza până la desprinderea determinării sociale a conduitei psihice a oamenilor.

Or, în perspectivă sociologică, cointeresarea individului este corelată şi decurge dintr-o cointeresare socială cu rezonanțe istorice, care țin şi de interese şi tradiții naționale, de grup etc. De aceea, societatea, în vederea înfăptuirii unor țeluri pragmatice de amploare, este interesată în educarea şi formarea deprinderilor practice ale membrilor ei, inițiind în acest sens un sistem organizat de instrucție şi educație. Astfel, încât, cointeresarea psihică a agentului se încadrează într-o conduită morală în care principiul fundamental într-o societate care evoluează pe linia progresului este cultul muncii şi al învățării.

În perspectivă sociologică, noțiunea de agent devine un termen care înmagazinează relații între oameni în cadrul unei colectivități; în cele din urmă agentul este colectiv, iar subiectul ca individ se obiectivează (acționează) nu numai în funcție de imbolduri şi dorințe subiective, ci şi în funcție de necesități obiective izvorâte din cuplarea statistică a dorințelor şi năzuințelor grupului.

Această configurare sociologică a motivației acțiunii indivizilor ridică, aşadar, teoretic, *problema integrării explicației praxiologice în coordonatele psihologiei sociale*, problemă de care nu s-a ocupat Kotarbiński, dar care se impune într-o cercetare praxiologică contemporană.

La prima vedere, s-ar părea că propozițiile psihologice se detaşează de cele nomologice. Spre deosebire de acestea din urmă, primele introduc în modelul explicativ al praxisului o notă de subiectivitate. Ele sunt rezultatul imboldului subiectiv şi acționează ca atare în determinarea actului praxiologic. Dacă analizăm însă genetic

Universitatea Spiru Haret

structurile psihice la om, ajungem la concluzia că ele se făuresc în strânsă legătură cu geneza structurilor logice, ambele având ca bază experiența de cunoaştere a subiectului. Într-un anume sens, psihologicul cuprinde şi reflectă nomologicul.

Psihicul ne apare, astfel, nu numai ca modalitate reflectorie cu accente de afectivitate, voință, convingeri personale, ci şi (în primul rând) ca modalitate cognitivă, traductibilă în idei structurate după regulile logic-formale ale gândirii corecte. Experiența pe baza căreia înfloresc particularitățile psihice ale individului este o experiență intelectuală, o experiență de cunoaştere.

Conținutul logic al propozițiilor psihologice, fapt care conferă psihicului o platformă structural-obiectivă, a fost sesizat şi de Kotarbiński. Într-un studiu despre propozițiile psihologice[29], el afirmă că acestea depind de câmpul de realitate cu care intră în contact individul în experiența sa intelectuală.

Aceasta face ca propozițiile psihologice să capete o valoare cognitivă, iar criteriile de apreciere a valorii experienței indivizilor să fie criterii logice de cunoaştere. Convingerile, opiniile, presupunerile sau ideile unei persoane sunt apreciate valoric numai din perspectiva valorii lor de cunoaştere, adică sunt raportate la obiect, la relațiile din şi dintre lucruri la care se raportează enunțurile cognitive. Din această cauză, după cum sugerează Kotarbiński[30], în evaluarea propozițiilor psihologice, prin raportarea acestora la experiența cognitivă, are loc un transfer al criteriilor de la subiect la obiect, de la psihologic la prepsihologic, la logic, punctul de referință al logicului fiind în mod automat realitatea exterioară, şi nu individul.

Acest transfer de la psihologic la logic este condiționat de supunerea propozițiilor psihologice legilor rațiunii corecte. Totodată, trebuie menționat că legile gândirii corecte aplicate psihologicului nu-i denaturează acestuia esența, deoarece rațiunea însăşi este un fapt psihic: „Logicul este o ramură a psihologicului şi tezele logice sunt de asemenea psihologice”[31].

Unitatea logic-psihologic capătă astfel atributul sintezei depline a obiectivului şi subiectivului, unitate care conferă propozițiilor psihologice atributul de ştiințificitate. De altfel, ştiința însăşi este concepută de Kotarbiński ca sinteză între propoziții psihologice şi logice, formate pe

---

[29] T. Kotarbiński, *Psichological Propositions*. Reprinted from *Scientific Psychology*, Edited by Benjamin B.Wolman, 1965, by Basic Books Publishing Co., Inc.

[30] *Ibidem*, p.48.

[31] *Idem*.

Universitatea Spiru Haret

aceeaşi bază cognitiv-experimentală. De aici rezultă concluzia foarte importantă trasă de autor, la sfârşitul studiului său, că „propozițiile psihologice descriu nişte experiențe cognitive”[32]. În această perspectivă, motivația psihologică a unei acțiuni se integrează întemeierii sale teoretice (construită din propoziții nomologice, respectiv, structurată dintr-o explicație cauzal-legică), întemeiere care oferă cadrul de orientare şi de selectare a scopurilor de către agent.

Menționăm, totodată, că integrarea dimensiunii psihologice a actului praxiologic în contextul întemeierii sale teoretice (nomologico-logice) nu diminuează nota de specificație (de subiectivitate) a motivației psihologice. În această ordine de idei, motivația nomologică a acțiunii – pe temeiul interferenței logicului cu psihologicul în explicația ştiințifică –, deşi se structurează în funcție de obiect (de obiectul cunoaşterii şi al transformării), şi nu de particularitățile psihice ale individului, este totuşi condiționată de interesele şi de trebuințele acestuia. Indiferent de temeiurile sale obiective de acționare, agentul îşi dă (sau nu) asentimentul la o anumită acțiune, asentiment care favorizează (negativ sau pozitiv) participarea la o anumită activitate practică, fapt ce conferă în mod necesar o motivare nemijlocit psihologică (o notă de subiectivitate) acțiunii umane.

Datorită acestei motivări de ordin psihologic, eficiența actului praxiologic este apreciată de agent, în ultimă instanță, prin prisma intereselor şi a trebuințelor sale subiective. Acesta este, de altfel, şi sensul major al specificului acțiunii umane, spre deosebire de relațiile transformatoare naturale (de exemplu, față de cele de tip biologic, în care comportamentul animalelor nu îmbracă aspect subiectiv).

Nomologicul lipseşte din raportul transformator organism-mediu, iar psihologicul nu se traduce la animale prin subiectiv, în înțelesul propriu al cuvântului (cointeresare, atitudine, raționalitate), ci doar prin stări primare de afectivitate şi volitivitate, dictate de necesități naturale instinctuale. Psihicul animalelor nu depăşeşte sfera obiectivității. La animale, comportamentul psihic nu are, de asemenea, nici temei logic, nu este spiritualitate. Şi tocmai absența subiectivității şi a logicului din comportamentele zoopsihice împiedică posibilitatea transformării raportului biologic dintre individ şi mediu în acțiune eficientă.

Lipsa spiritualității din comportamentele zoopsihice şi, deci, inexistența funcției de cunoaştere în reflectarea de tip biologic face ca în aria raporturilor naturale organism-mediu să lipsească, de asemenea, şi capacitatea de a fixa scopuri. Acest lucru, *de jure* şi nu numai *de facto*, exclude conexiunile biologice din sfera noțiunii de acțiune

[32] *Ibidem*, p.59.

Universitatea Spiru Haret

eficientă, praxiologia fiind o ştiinţă, prin definiţie, a acţiunii *umane*, deci o ştiinţă *umană*.

Corelarea psihologicului şi logicului în comportamentul praxiologic uman oferă, astfel, un bun cadru teoretic şi metodologic pentru critica interpretărilor care extind sfera teleologicului în domeniul biologic. Nu putem, de pildă, fi de acord în acest sens cu Israel Scheffler, care, în „Reflecţii despre teleologie”[33], lasă impresia că acceptă extrapolarea scopului asupra finalităţii biologice atunci când concepe strategia enunţurilor teleologice, pe care le consideră ca descripţii ale comportamentului plastic sau autoreglat în general. Acest tip de strategie teleologică lasă să se întrevadă posibilitatea unor ţeluri în cazul animalelor sau al unor sisteme tehnice automate. Scheffler se referă în această privinţă la un studiu mai vechi (1943) al lui Rosenblueth, Wiener şi Bigelow[34], în care autorii au propus interpretarea comportamentului teleologic ca un comportament controlat prin conexiune inversă negativă de tip cibernetic. Se sugerează, astfel, ideea că maşinile cibernetice, putând modela scopuri, ţeluri, intenţionalitate, ar putea totodată prilejui extrapolarea inteligenţei şi raţionalităţii, a discernământului logic, asupra comportamentului tuturor sistemelor cu autoreglare şi îndeosebi asupra celor biologice.

Pe această bază, prin analogie, termenul de acţiune eficientă este extrapolat de către Scheffler şi asupra comportamentului animalelor (la fel ca şi termenul de scop), în sensul că acţiunea animală ar fi un act deliberat similar acţiunii umane. În acest sens, el analizează două interpretări de strategie teleologică: *strategia autoreglării* – aplicabilă la comportamentul neorientat (aici include finalitatea în ansamblul ei, bazată pe sistemul cibernetic, cu conexiuni inverse) şi *strategia deciziei* – aplicabilă la comportamentul orientat (aici include finalitatea specifică sistemelor biologice). În ambele cazuri, fiind asociat cu finalitatea şi cu scopul, conceptul de acţiune (deliberată) este alterat; propoziţiile praxiologice îşi pierd specificitatea, deoarece nu se întemeiază pe o motivaţie logico-psihologică, nu sunt precedate de o întemeiere teoretică (nomologică) – premisă a actului deliberativ orientat către un ţel (scop). Or, fără o asemenea întemeiere teoretică şi fără o motivare psihologico-cognitivă nu este posibilă fixarea de scopuri. Teleologicul se structurează numai pe unitatea dintre logic şi psihologic – concepute în dubla lor

[33] Cf.Israel Scheffler, *Thoughts on Teleology*, în „The British Jornal for the Philosophy of Science”, vol. IX, 1959, nr.36, p.265-284.

[34] Cf.A.Rosenblueth, N.Wiener şi J.Bigelow, *Behaviour, Purpose and Teleology*, în „Philosophy of Science”, 1943, 10, 18 şi urm.

Universitatea Spiru Haret

dimensionalitate, cognitivă şi reflectorie –, unitate hotărâtor de importantă în conferirea specificităţii determinismului praxiologic faţă de alte domenii de particularizare a principiului determinismului (de exemplu, în domeniul biologic).

Cercetarea dimensiunii psihologice a motivaţiei este abordată frontal şi de psihologia contemporană, şi aceasta nu numai pe plan teoretic, ci şi experimental. Cercetările de psihologie experimentală au deja valoroase tradiţii. Iniţiate de Claude Bernard, ele au beneficiat de contribuţia unor fizicieni şi fiziologi ca Weber, Fechner, Helmholtz, Wunt, Binet, Pavlov şi chiar a lui W.James. Ample cercetări de psihologie experimentală, din obiectivul cărora a făcut parte şi problema motivaţiilor, au desfăşurat Jean Piaget şi Paul Fraisse (împreună au fost redactori ai unui renumit *Traité de psychologie experimentale*, apărut în P.U.F., 1963-1966, la care au colaborat mulţi psihologi francezi, elveţieni şi belgieni).

În *La Psychologie experimentale*[35], Paul Fraisse, bazându-se pe experienţele şi soluţiile a numeroşi specialişti în acest domeniu, propune o schemă originală, $R = f(S \rightleftarrows P)$, cu privire la comportamentul psihologic uman. Reacţia este funcţie de stimul şi personalitate, aflate totdeauna în interacţiune. În această formulă, Fraisse introduce de fapt o motivaţie psihologică proprie (funcţie de personalitate) oricărei conduite umane. Referindu-se expres la trebuinţe şi motivaţii, el afirmă că „o fiinţă vie este capabilă să îndeplinească anumite acţiuni: să facă un ocol, dar aceasta nu se realizează decât motivat, respectiv... dacă ceva o pune în mişcare. Acest ceva care impulsionează reacţia depinde mai întâi de o *stare a subiectului*, apoi de prezenţa unei stimulări valorizate" (s.ns.). Sarcina psihologiei – spune mai departe Fraisse – este nu numai aceea de a studia motivaţiile la animale, ci mai ales la oameni[36].

Alături de motivaţiile *biogenetice* şi motivaţiile *psihogenetice*, care sunt motivaţii primare (ele determinând condiţiile care există la toţi indivizii dintr-o aceeaşi specie şi care, la origine, nu datoresc nimic învăţării), Fraisse analizează şi motivaţiile *dobândite* (secundare), care se constituie prin instrucţie – un proces de întărire a unor predispoziţii motivaţionale primare. Aceste clase de motivaţii se întâlnesc şi la animale şi la oameni. La oameni apare însă un complex de motivaţii specifice cărora le corespunde o conduită specifică: „să remarcăm mai întâi că la

[35] Cf. Paul Fraisse, *Psihologia experimentală*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1970 (traducere a ediţiei publicată la Paris în Presses Universitaires de France, 1966).

[36] *Ibidem*, p.94-95.

[37] *Ibidem*, p.100.

Universitatea Spiru Haret

om, întrucât el este capabil de reprezentări, stimulările devin scopuri care pot fi urmărite în mod explicit, fără prezența stimulilor. Se pare că, spre vârsta de cinci ani, motivațiile copilului devin *intenționale*"[37] (s.ns.).

Prin acest tip de motivații intenționale, în care dimensiunea psihologică a conduitei oamenilor se împletește cu o motivație teleologică, Fraisse precizează de fapt deosebirea dintre motivațiile zoopsihice şi cele homopsihice, oferind astfel un bun prilej pentru respingerea teleologismului finalist promovat de mulți ciberneticieni şi logicieni (Scheffler, Rosenblueth, Wiener, Bigelow etc.), în raționamentele cărora teleologicul apare ca o dimensiune a tuturor sistemelor autoreglate, inclusiv a celor de tip biologic.

Cu toate avantajele pe care psihologia experimentală le-a creat în abordarea motivației psihologice a acțiunii, oferind o premisă hotărâtoare pentru sublinierea condiționării subiective a actului uman, act care nu se reduce la o simplă relație de răspuns (reacție) la impulsurile mediului, deocamdată cercetarea motivațiilor acțiunii umane n-a depăşit radical psihologismul tradițional. Exceptând cercetările lui Piaget, care s-a ocupat de geneza structurilor inteligenței la copii, şi în parte, la adolescenți, până în prezent metoda experimentală în cercetarea psihologică nu a fost suficient aplicată şi în domeniul psihologiei sociale. De cele mai multe ori, motivația psihologică a conduitei umane este dedusă din cercetarea experimentală a comportamentului animalelor. La fel procedează şi Paul Fraisse. Din această cauză, motivația psihică a acțiunilor umane rămâne şi la el tratată numai pe plan subiectiv. Or, comportamentul uman corespunde unor motivații de ordin obiectiv, izvorâte nu numai din dimensiunea nomologică, ci şi din cea sociologică a acțiunii. Trebuințele indivizilor sunt funcție atât de cerințe de ordin subiectiv, cât şi de cerințe de ordin obiectiv, acestea din urmă fiind dictate de nevoile colectivității sau de grupul social din care face parte individul. Interesele oamenilor sunt nu numai individuale ci şi sociale, sau, mai bine zis, ei manifestă individualizat interese sociale. Subiectivul în motivația psihologică ne apare, în această perspectivă, ca ancorat într-un fundament obiectiv, primar atât din punct de vedere genetic, cât şi structural.

Este adevărat că psihologia experimentală nu ajunge până la această viziune modernă (sociologică) a statutului obiectiv al acțiunii umane, dar are meritul important de a fi depăşit limitele psihologiei tradiționale, îndemnând la o considerare a substratului obiectiv al motivațiilor psihice subiective. Într-un anume mod, psihologia experimentală reactualizează, în această privință, ideile lui Vilfredo Pareto, care subordona genetic şi structural acțiunile logice (realizate în plan subiectiv) unor acțiuni nonlogice, subiacente, primare, care țin de substratul obiectiv al comportării

Universitatea Spiru Haret

subiective a oamenilor. Căutările lui Pareto, în domeniul unor zone abisale ale psihicului uman (în care domină motivația instinctuală, naturală, căutări care l-au condus la o amplă clasificare a aşa-numitelor „reziduuri" subconştiente pe care se structurează „derivațiile" conştiente, logice) pot fi astfel asociate cu acțiunile întemeiate pe motivații primare, biogene şi psihogene, formulate de Fraisse, de care se ataşează acțiunile întemeiate pe motivațiile dobândite, secundare (susceptibile de instruire, de învățare), prezente îndeosebi în motivațiile intenționale, specific umane.

Se poate remarca, totodată, că întemeierea obiectivă a motivației psihologice a acțiunii, concepută în viziunea psihologiei experimentale, la fel ca şi în doctrina acțiunii umane formulată de Pareto, este limitată la o dimensionalitate naturală, plasându-se astfel determinismul conduitei umane în afara socialului. Or, tocmai o asemenea ipostază socială a determinismului obiectiv explică, în cele din urmă, condiția psihică a oamenilor şi însăşi natura existenței lor – de ființe sociale. Sub acest aspect, însăşi resorturile naturale (biologice) ale motivației conduitei umane acționează în şi prin social.

Rezultă că motivația psihologică a acțiunii poate fi caracterizată, astfel, ca o *motivație subiectiv-obiectivă* nu numai din punctul de vedere al sintezei dintre reflex şi cognitiv (o unitate logico-psihologică în structurarea propozițiilor psihologice sugerată de Kotarbiński), ci şi din punctul de vedere al sintezei dintre psihic şi social. Între alții, Jean Piagét conchide amplu asupra acestei sinteze, apropiindu-se de ideile lui Marx în abordarea socială a umanului (cuprinse în *Tezele despre Feuerbach*)[38]. Piagét consideră, în acest sens, că există o singură ştiință a umanului, care este simultan psihologie şi sociologie. El adaugă acestora şi biologia, concepând, în cele din urmă, subiectul ca având un statut ontic pe deplin obiectual. În antropologie – spune el – nu există *eu*, ci *noi*. Ceea ce ne apare pe plan psihologic ca *eu* este, în realitate, *noi* din punct de vedere sociologic.

Soluțiile structuralismului genetic întemeiat de Piaget în problema esenței determinismului psihologic al acțiunii umane scot la iveală limitele unor interpretări praxiologice contemporane care abordează umanul în afara socialului – ceea ce conduce, implicit, la desconsiderearea motivației sociologice în structurarea propozițiilor praxiologice.

c) *Determinarea axiologică a acțiunii*.

Includerea propozițiilor psihologice în motivația praxiologică deschide şi perspectiva *axiologicului*, un alt aspect important al circuitului praxiologic. Kotarbiński, Parsons, precum şi mulți dintre

[38] Cf. Jean Piaget, *Études sociologiques*, Genčve, Librairie Droz, 1965.

Universitatea Spiru Haret

predecesorii praxiologiei şi teoriei acţiunii sociale (de exemplu, Vilfredo Pareto) nu au avut în vedere acest aspect în discutarea statutului propoziţiilor psihologice, dar punctele lor de vedere oferă cadrul necesar pentru încercarea unei asemenea analize. Deschiderea cea mai largă în această privinţă, prin valorificarea critică a unor tradiţii neokantiene (E.Cassirer, H.Rickert, Max Scheler), realist-ontologice (Nicolai Hartmann), neopozitiviste (B.Russell), fenomenologice (E.Husserl) şi existenţialiste (Heidegger, Sartre, Jaspers), ne oferă premisele unei atare întreprinderi.

O contribuţie de seamă în analiza nemijlocită a temeiurilor axiologice ale acţiunii în filosofia contemporană, contribuţie de această dată internă şi nu exterioară praxiologiei, o aduce Charles Morris[39]. Deşi abordează teoria acţiunii dintr-o perspectivă semiotică, introduce criteriul axiologic ca o coordonată a conceperii şi obiectivării în act a unei indicaţii praxiologice.

După George Mead, Moris distinge trei etape fundamentale ale desfăşurării unei acţiuni umane: *obţinerea informaţiilor* despre obiectul acţiunii; *selectarea obiectelor* (respectiv şi a *mijloacelor* – n.n.) în vederea unei conduite preferenţiale; *acţiunea propriu-zisă*, care constă în executarea unor operaţii asupra obiectului acţiunii. Acestor trei etape le corespund trei dimensiuni ale procesului de semnificare, respectiv trei tipuri principale de semne: *descriptive* sau *designative*, *apreciative*, *prescriptive*.

După cum remarcă Cornel Popa[40], această clasificare indică trei funcţii principale pe care le îndeplinesc semnele ce le utilizăm: *furnizează informaţia despre natura obiectelor* (cu prioritate cele designative); *permit emiterea unor aprecieri de valoare* în raport cu criteriile admise; *mijlocesc codificarea operaţiilor* ce urmează a fi exercitate. În planul logic, primului tip de semne îi corespund propoziţiile *enunţiative*, celui de-al doilea, propoziţiile *asertorice* cu valoare de adevăr cunoscute, iar celui de-al treilea, *propoziţiile imperative* sau *comenzile*.

Ceea ce trebuie reţinut în clasificarea lui Morris este prezenţa propoziţiilor apreciative ca moment al acţiunii eficiente. Acestea izvorăsc, fără îndoială, din propoziţiile psihologice pe care Kotarbiński le corela cu sociologicul şi logicul.

S-ar putea imputa lui Moris faptul că n-a extins criteriile axiologice şi asupra altor momente ale ciclului praxiologic, precum şi, mai ales, faptul că a stabilit propoziţiile apreciative doar la sfârşitul

[39] Cf. Charles Morris, *Signification and Significance*, The M.T.Press, Massachusetts, Institut of Tehnology, Cambridge – Massachusetts, 1964.

[40] Cf. Cornel Popa, *Semn, acţiune, valoare,* în volumul *Existenţă, cunoaştere, valoare*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1970, pp.165-177.

Universitatea Spiru Haret

actului praxiologic. Apreciativitatea este şi un moment al constituirii acţiunii; tot astfel, ea poate fi definită drept criteriu principal de măsurare a eficienţei acţiunii din punct de vedere individual şi social. Fapt sesizat şi de Cornel Popa[41], judecăţile de valoare intervin cel puţin în trei momente principale ale acţiunii: *stabilirea scopului*, *alegerea mijloacelor*, *aprecierea rezultatelor*. S-ar putea adăuga că asemenea judecăţi intervin şi în celelalte momente ale acţiunii, în calitate de *regulator* al acţiunii în ansamblul ei. În desfăşurarea circuitului praxiologic, judecăţile axiologice provoacă modificări în ce priveşte îndicaţiile praxiologice, condiţiile de desfăşurare a acţiunii, alegerea mijloacelor şi mecanismul de execuţie. Această funcţie de regulator al acţiunii este exercitată de judecăţile axiologice în corelaţie strânsă cu judecăţile nomologice.

Într-o asemenea viziune, *valorile logice de adevăr* se corelează cu alte valori: *binele*, *utilul*, *frumosul*, fapt care conferă o nouă perspectivă în domeniul încercărilor de a surprinde configuraţia complexă a factorilor motivaţionali ai acţiunii şi, totodată, contribuie implicit la formarea unei imagini adecvate asupra specificului determinismului social. Acţiunea umană eficientă este, astfel, determinată de suma motivărilor *nomologice*, *psihosociologice*, *axiologice*, din analiza împletirii cărora rezultă că activitatea practică se întemeiază pe prealabile explicaţii *cauzale* şi *teleologice*, precum şi pe respectarea unor *algoritme operaţionale*, condiţionate logic într-un dublu sens: *formal* şi *deontic*.

Menţionăm că aspectul deontic al motivaţiei praxiologice, cuprins în determinismul axiologic al comportamentului şi activităţii (cognitive şi practice) a oamenilor, relevă o altă dimensiune praxiologică – *normativitatea*[42]. Orice acţiune este o acţiune normată, corespunde unor *reguli prescriptive*, care încadrează actul uman eficient în limitele *permisiilor* (obligatorii sau nonobligatorii) şi *interdicţiilor*. Se pot întemeia, pe această bază, *sisteme de normare a activităţii umane* – susceptibile de a fi formalizate şi operaţionalizate –, de acest lucru ocupându-se, în speţă, *logica deontică*[43].

---

[41] Ibidem, p.173-174.

[42] O punere originală a problemei normativităţii, ca dimensiune etico-axiologică a acţiunii umane, este întreprinsă de Pavel Apostol, în *Normă etică şi activitate normată*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968.

[43] De aceste probleme privitoare la *logica deontică* şi la *propoziţiile prescriptive* în cadrul teoriei acţiunii se ocupă Cornel Popa (în studiile publicate în „Forum – Ştiinţe sociale" nr.1/1969 şi nr.2/1970).

Universitatea Spiru Haret

2. Dificultăţi actuale de interpretare în explicaţia cauzal-teleologică a acţiunii

Ceea ce rămâne hotărâtor pentru distincţia acţiunii umane de alte tipuri de interacţiuni este *scopul*. În orice împrejurare s-ar petrece, activitatea umană este o *relaţie teleologică între subiect şi obiect*. Scopul este el însuşi activitate, este mijloc şi condiţie de manifestare a conştiinţei umane. Ca element al actului conştient, scopul joacă rolul de regulator, de raţionalizator al acţiunii; prin scop, acţiunea umană devine eficientă, obiectul în sine devine obiect pentru noi, se umanizează.

În analiza conţinutului şi semnificaţiei conceptului de *praxis* (acţiune eficientă) sunt necesare două tipuri de explicaţie, intim corelate: explicaţia *cauzală* şi explicaţia *teleologică*, cărora le sunt subordonate şi motivări de ordin *psihologic* şi *axiologic*. Intervenţia acestor motivări în circuitul praxiologic provoacă însă mari dificultăţi în domeniul explicaţiilor cauzale şi teleologice ale praxisului.

a) *Complexitatea acţiunii*

Kotarbiński, într-o comunicare susţinută la unul din congresele internaţionale de filosofie[44], insistând în mod deosebit asupra temeiului cauzal şi asupra semnificaţiei teleologice a oricărei acţiuni, remarcă totodată că acţiunea se manifestă nu numai ca *atitudine activă*, ci şi ca *pasivitate* a agentului în raport cu obiectul transformării.

În măsura în care activitatea umană este conştientă, în ambele cazuri ea se realizează ca *act de voinţă*. Prin voinţă şi raţiune, actele umane sunt deliberate, au conţinut teleologic. Acţiunea ar putea fi caracterizată, în linii generale, în modul următor: „Individul A este autorul evenimentului B, totdeauna şi numai dacă individul A a exercitat în prealabil o *impulsie voluntară*, care este un element indispensabil al unui oarecare ansamblu de circumstanţe ale momentului de impulsie, care ansamblu este condiţia suficientă pentru apariţia în acest moment a evenimentului B, în virtutea legilor cauzale de succesiune a evenimentelor". Kotarbiński subliniază, de asemenea, că, „independent de reuşita sau nereuşita acţiunii noastre, noi declanşăm prin impulsia noastră o multitudine de evenimente cărora le devenim autori"[45].

---

[44] T. Kotarbiński, *L'attitude active et la passivité apparente*, în *Akten des XIV, Internationalen Kongresses für Philosophie*, Wien, 2-9 septembrie 1968, Band 2, Verlag Herder Wien.

[45] *Ibidem*, p.524-525.

Universitatea Spiru Haret

Accentul este pus aici de Kotarbiński pe două elemente în definirea acțiunii: *impulsie voluntară* (acțiunea apare ca act de realizare a voinței) şi *transformarea conştientă a obiectului* (producerea evenimentelor) în virtutea legii cauzalității. Acțiunea se realizează atât în condițiile obținerii, cât şi în cazul nereuşitei în obținerea rezultatului scontat.

Există situații când un anumit eveniment este produs prin *pasivitatea agentului*. Neintervenția, lipsa impulsului mecanic de declanşare a efectului pot provoca modificări în structura obiectului cu care agentul intră necesar în raporturi practice. Kotarbiński precizează însă că şi în acest caz avem de-a face cu un impuls voluntar, cu un act de voință de a nu interveni tocmai în vederea provocării unui eveniment. Deci, *pasivitatea agentului în actul praxiologic este aparentă*. Scopul se manifestă totuşi, deoarece *nonacțiunea* (aparentă) este cauza producerii evenimentului. Cel mai adesea tocmai aceste tipuri de activități (nonacțiuni aparente) caracterizează complexitatea interacțiunii dintre subiect şi obiect. Nonacțiunea nu este de fapt nonacțiune în sensul propriu al cuvântului, ci o specie a acțiunii conştiente. Frânarea intervenției impulsurilor active sunt modalități de concretizare a scopului.

La aceasta se adaugă şi cazuri de eficiență în care agentul nu provoacă propriu-zis printr-un impuls (mecanic) producerea efectului, ci controlează sau supraveghează un raport cauzal obiectiv. Asemenea situații se petrec îndeosebi în condițiile naturale sau tehnice în general. În aceste tipuri de eficiență, agentul nu este indiferent. Executarea funcției sale de agent se realizează aici indirect. Mijlocitorul în relația dintre agent şi pacient este, fie o situație obiectivă (acțiunea unor legi naturale), fie inteligența umană înmagazinată anterior în proiectarea şi executarea unor sisteme praxiologice automate, ajutătoare (maşini cibernetice).

Prin intermediul acestor modalități de acțiune, *pasivitatea aparentă a agentului* (sugerată de Kotarbiński) poate fi definită ca *o modalitate de intervenție indirectă a agentului în procesul practicii*. Pe această bază ne putem făuri o imagine mai complexă asupra conținutului *relației de eficiență*.

În toate tipurile de relații praxiologice ale subiectului cu obiectul (fie în cazurile de atitudine activă, fie în cele de pasivitate aparentă), agentul provoacă – direct sau indirect – modificări obiectului, creează eficiență. Prin participarea sa directă, agentul cheltuieşte energie musculară – în maşini simple sau sisteme simple de acțiune –, iar prin participarea indirectă, agentul cheltuieşte energie intelectuală – trecută sau prezentă, în sisteme cibernetice sau automatisme naturale sau sociale. În toate cazurile, subiectul se manifestă ca agent în producerea evenimentelor.

Dacă clasificăm din acest punct de vedere acțiunea eficientă, deducem două clase de acțiuni: *acțiune pozitivă* şi *acțiune negativă* (în sens de *pasivitate aparentă*). *Nonacțiunea voluntară devine astfel specie*

Universitatea Spiru Haret

a acțiunii, este o modalitate a acțiunii negative. Ambele specii de acțiune se produc în virtutea legii cauzalității şi a prezenței de scopuri, de intenționalitate şi volitivitate. Într-o clasificare mai amplă putem avea în vedere, de asemenea, *acțiuni directe* (cheltuire de energie musculară) şi *acțiuni indirecte* (modificări produse de obiecte, de aparate, maşini automate, concepute şi proiectate de om). În ultimul caz, avem de-a face cu o acțiune bazată pe cheltuire de energie intelectuală.

Este evident că, în ansamblul activităților practice din societatea contemporană, ponderea cea mai mare o au tocmai acțiunile indirecte, fapt care atestă creşterea rolului efortului intelectual în structurarea universului uman contemporan.

b) *Complexitatea scopului*

Scopul intervine nu numai în *orientarea* acțiunii, ci şi în *controlarea* permanentă a execuției acesteia. În conexiunea *agent* → *mijloc (purtător de acțiune)* → *obiect* se pot intercala factori aleatori care creează un *câmp de acțiune*. În acest câmp, relația cauzală agent-obiect este o relație *cauzal-statistică*. Coeficientul de *probabilitate* al devenirii câmpului de acțiune este controlat de agent, care prin impulsuri voluntare şi acte practice succesive efectuează o operație de selectare conştientă a condițiilor situației în câmpul de acțiune respectiv, în vederea atingerii scopului propus inițial. Selectarea condițiilor se realizează prin diminuarea, frânarea sau declanşarea conştientă a influenței lor în cadrul lanțului cauzal-praxiologic. În tot acest proces de selecție, scopul funcționează ca *factor de corijare*, de purificare a conexiunii agent-obiect de condițiile perturbatoare ale complexului situațional obiectiv. Scopul prilejuieşte chiar *posibilitatea corijării subiectului* în actul de execuție. Rolul oricărui act selectiv în câmpul statistic de acțiune este dobândirea eficienței maxime. Rezultă, aşadar, că scopul, care referă evenimentele la anumite consecințe ale lor (aici relația de determinare este de la efect la cauză), poate fi conceput ca *mijlocitor al unui comportament uman autoreglat*.

De această problemă s-au ocupat în mod deosebit Rosenblueth, Wiener şi Biegelow [46]. Punctele lor de vedere se bazează pe ideea de *conexiune inversă negativă*. Acest tip de conexiune inversă se defineşte ca o modalitate a unor semnale ale țintei de a interveni pentru a restrânge acțiunea unor cauze sau condiții ce o periclitează. Pe această bază, ei propun interpretarea comportamentului teleologic, după cum notează Scheffler, ca un „comportament controlat prin conexiune negativă" [47].

[46] A. Rosenblueth, N. Wiener şi J. Bigelow, *Behaviour*, *Purpose and Teleology, în* „Philosophy of Science", 1943, 10, 18 şi urm.

[47] Israel Scheffler, *Thoughts on Teleology*, în „The British Journal for The Philosophy of Science", vol. IX, nr. 36, 1959, p. 268.

Universitatea Spiru Haret

Definiției date de Rosenblueth comportamentului teleologic, Scheffler îi sesizează unele inadecvări, printre care dificultatea de a defini precis condiția finală a unui astfel de comportament, condiție care nu este identică cu ținta (aceasta din urmă putând fi ratată). Scheffler propune termenul de *obiect-țel*; acesta emite semnale în procesul acțiunii şi în cazul când nu poate fi atins.

Preocupat de elaborarea unei strategii a autoreglării, Scheffler relevă de asemenea *dificultatea ratării obiectului-țel,* din care se pot conchide două posibilități de comportare teleologică: *orientată* şi *neorientată*. În ultima, țelul nu acționează ca mobil de corectare, de dirijare a acțiunii agentului, deci nu se fixează o conexiune inversă între agent şi țel. De altfel, Scheffler se abține să se pronunțe dacă acest din urmă tip este un comportament teleologic, deşi el se realizează conştient şi volițional. Reținerea sa se întemeiază pe raționamentul lui Braithwaite [48], potrivit căruia explicațiile teleologice prezic existența unui lanț de condiții care ating scopul pe baza cunoaşterii plasticității sistemului; ele prezic apartenența mulțimii condițiilor de câmp ce se vor produce efectiv la o variantă adecvată.

În acest fel, la Braithwaite nu intervine dificultatea inexistenței obiectului-țel, pentru el comportamentul teleologic fiind exclusiv orientat. Deci, scopul este cunoaşterea țelului şi a înlănțuirilor cauzale care-l pot obiectiva în procesul acțiunii, el nu poate fi extrapolat la alte tipuri de comportament (neorientat).

Scheffler mai aminteşte şi de *dificultatea țelurilor multiple*, pentru ca să treacă la prezentarea *strategiei ideii-țel*, în cadrul căreia face apel la *motivația multiplă*, nu numai cauzală şi strict teleologică. În această privință, el porneşte de la Ducasse [49], care include în explicația teleologică următoarele:

1) „*convingerea* agentului unui act de existența unei legi ..., de exemplu, aceea că, dacă X are loc, atunci Y are loc (sau că Y este condiționat de X);

2) *dorința* agentului ca Y să aibă loc;

3) *cauzarea de către această dorință, împreună cu această convingere,* a îndeplinirii lui X".

Observăm aici că, dacă dorința şi convingerea sunt o bază a acțiunii de producere a lui X (condiții, mijloace) în vederea atingerii lui Y

[48] Cf. R. B. Braithwaite, *Scientific Explanation*, 1953, p. 330.

[49] Cf. C. I. Ducasse, *Explanation*, *Mechanism and Teleology,* în „Journal of Philosophy", 1926, p. 23. Retipărit în culegerea de studii editată de Feigl and Sellars, *Readings in Philosophical Analisis*, New York, 1949, p. 543-544.

Universitatea Spiru Haret

(scopul), atunci Y acționează în calitate de cauză a lui X. Se realizează conexiunea inversă (determinism de tip teleologic). Genul de regulă ce dă o explicație a producerii lui X este sugerat de Ducasse astfel: „Dacă un agent crede că Y este condiționat de X şi doreşte Y, atunci este probabil că acest agent va face X”[50].

Convingerea se bazează aici pe cunoaşterea înlănțuirii cauzale a lui X şi Y, deci izvorăşte din cunoaştere. Nu rezultă însă de unde izvorăşte dorința. Fără îndoială că aceasta, ca element psihic în comportamentul teleologic, izvorăşte din *interes*, element care este complet eliminat de Scheffler din structura determinării actului praxiologic.

Menționăm, de asemenea, că în ultima propoziție a lui Ducasse este introdus coeficientul de probabilitate al acțiunii agentului, asupra căruia Scheffler nu insistă. Credem că pe el se poate întemeia aspectul de *libertate de acțiune a agentului*, un aspect tot aşa de important ca şi interesul de avut în vedere într-o explicație teleologică.

Pornind de la sugestiile lui Ducasse şi apelând la noțiunile de *părere, dorință*, *efectuare*, Scheffler formulează o soluție proprie de interpretare inscripțională, din analiza căreia reține pentru motivația (determinismul) praxiologică trei modalități de inscripție: *a dori să fie adevărat, a crede că este adevărat, a face să fie adevărat*.

1) *A dori să fie adevărat* trebuie să fie considerată, spune el, pe de o parte, ca o relație între oameni sau alți agenți, şi inscripții, iar pe de altă parte, ca relație care nu cere ca agentul să producă sau măcar să înțeleagă inscripția pe care o vrea adevărată; prin a dori să fie adevărat se înțelege introducerea unor elemente inscripționale pe baza cărora se poate întemeia o dorință în adecvarea unei stări de lucruri.

2) *A crede că este adevărat*, analog cu a dori să fie adevărat, va fi considerată ca o relație între agenți şi inscripții, relație care nu implică producerea de către agent a inscripțiilor pe care le crede adevărate.

3) *A face să fie adevărat*, ca şi a dori să fie adevărat, precum şi a crede că este adevărat, constituie o relație între agenți şi inscripții şi nu reclamă ca agentul să producă sau, cel puțin, să înțeleagă inscripțiile pe care le face adevărate. Trebuie notat în mod special, adaugă Scheffler, că, spre deosebire de inscripțiile pe care doar le dorim adevărate sau le credem adevărate, orice inscripție *făcută* adevărată este de fapt adevărată, ca de altfel şi toate reformulările ei.

Pe baza acestor trei modalități inscripționale, Scheffler schițează o explicație sau o analiză operațională a *părerii*, a *dorinței* şi a *efectuării*.

---

[50] Citate reproduse de Scheffler, *op. cit*., p. 280.

Universitatea Spiru Haret

Ceea ce este de reținut, în primul rând, în încercarea sa, este *sesizarea complexității modului explicativ teleologic, precum şi a multiplicării factorilor care intervin în motivația praxiologică*. În afara determinării cauzale (efectuale), Scheffler include determinări psihologice (dorința, rațiunile – credința, convingerile – părerea) şi construieşte teleologicul pe împletirea acestora. El sugerează chiar rolul cauzal al tuturor factorilor psihologici şi raționali în comportamentul teleologic, integrând astfel toate tipurile de prescripții într-un model determinist al acțiunii.

Ceea ce i se poate reproşa lui Scheffler este faptul că el face analogii cu comportarea maşinilor automate şi a unor structuri biologice în baza generalității sistemelor cu conexiune inversă (confundă astfel, în parte, scopul cu finalitatea) şi faptul că este obsedat permanent de dificultăți în explicația teleologică a praxisului, din raționamentele sale deducându-se un scepticism principial în a o analiza operațional. În sfârşit, Scheffler scapă din vedere, ca şi alții, suportul obiectiv al tuturor motivațiilor praxiologice – *interesul* –, în raport cu care s-ar putea explica genetic scopurile, dorințele, credințele, convingerile şi acțiunea însăşi ca efectuare a inscripțiilor în vederea atingerii ideii-țel. Uneori, chiar *dificultatea ratării ideii-țel* se explică prin interese, ține de măsura în care oamenii devin conştienți de ele şi, corespunzător, îşi mobilizează capacitățile creatoare pentru a atinge țelurile.

Limitări asemănătoare în abordarea corelației dintre acțiune şi scop întâlnim şi la Donald Davidson. Într-o intervenție la simpozionul despre *Acțiune*, care a avut loc în 1963, cu ocazia unei adunări a Asociației americane de filozofie [51], Davidson insistă în mod deosebit asupra capacității agentului de a *raționaliza* acțiunea. Raționalizarea este concepută de el ca „o specie a explicației ordinii cauzale" şi în această lumină acordă rațiunilor un loc important, dacă nu chiar hotărâtor în motivarea acțiunilor.

Rațiunea este caracterizată prin: a) existența unui *mod proatitudinal* privitor la acțiunile de un anumit fel şi b) *credință*. În primul grup sunt incluse „dorințe, lipsuri, imbolduri, sugestii şi o mare varietate de opinii morale, principii estetice, prejudecăți economice, convenții sociale şi țeluri publice şi particulare, precum şi valori care pot fi interpretate ca atitudini ale unui agent direct interesat într-o acțiune de un anumit fel", iar în al doilea grup se au în vedere „conştiință, pricepere, informare, amintire". Toate acestea determină un anumit mod de comportare, care

[51] Cf. Donald Davidson, *Actions, Reasons and Causes* (presented in a symposium on „Action", at the sixtieth anual meeting of the American Philosophical Association, December 29, 1963), în „The Journal of Philosophy", vol. LX, nr. 23, Nov. 7, 1963, p. 685-700.

Universitatea Spiru Haret

influențează modul de a acționa al oamenilor după deosebiri de vârstă, de preocupări, de convingeri. În funcție de aceste deosebiri, acțiunile pot fi *condamnate* sau considerate *dezirabile.*

Se constituie astfel, în viziunea lui Davidson, o bază proatitudinală, care joacă rolul de *rațiune primară*, prin care agentul prefigurează acțiunea, iar raționalizările apar ca explicații cauzale ce condiționează structurarea acestor rațiuni primare. Se întemeiază deci concluzia autorului că „*rațiunea primară a unei acțiuni este cauza ei*" (s. n.)[52].

Această concluzie a lui Davidson sugerează necesitatea introducerii rațiunilor (ca factori psihologici, axiologici, atitudinali etc.) în determinismul praxiologic, idee valoroasă, după părerea noastră, în explicarea specificului motivațional al acțiunii umane. În această perspectivă, rațiunile conduc către suportul intențional al structurării unei acțiuni. Pe baza unor convingeri şi atitudini specifice rațiunii primare se poate construi un raționament praxiologic, astfel încât acțiunea este precedată de o proiecție teleologică şi nu numai de temeiuri cauzale. Tocmai acest lucru oferă agentului posibilitatea ca prin convingerile şi atitudinile sale să-şi autodetermine activitatea, astfel încât să-i fie rezonabilă.

Din această împletire a „rațiunilor" cu acțiunile, autorul conchide că „*relația dintre rațiune şi acțiune este centrală*", deoarece prin intermediul ei se prefigurează acțiunea. Pe baza acestor „rațiuni", Davidson consideră că ne aliniem poziției aristotelice, care a oferit cadrul pentru înțelegerea „uimitoarei legături între rațiuni şi acțiuni".

Concomitent cu precizarea acestei sinteze a acțiunilor şi rațiunilor, Donald Davidson subliniază şi unele *dificultăți ale raportului dintre rațiuni şi acțiuni*, care complică raportul lor de determinare cauzală. Resesizează, în acest sens, că „primele rațiuni, constând din atitudini şi convingeri, sunt stări de dispoziție, nu evenimente; deci ele nu pot fi cauze"[53]. De acord cu Melden, Davidson afirmă că „totdeauna cauzele trebuie să fie logic distincte de invocarea efectelor". Dar, continuă Davidson, „o rațiune pentru acțiune nu este logic distinctă de acțiune", deci, paradoxal, „rațiunile nu sunt de fapt cauze ale acțiunilor", întrucât „relațiile cauzale cer evenimente distincte"[54].

După părerea noastră, paradoxul despre care se spune că ia naştere în acest caz este aparent, deoarece, din punct de vedere cauzal, deşi efectul este distinct de cauză, există totuşi o continuitate, o împletire între cauză şi efect. Deci, chiar dacă nu sunt distincții între

[52] *Ibidem*, p. 685-686.
[53] *Ibidem*, p. 693.
[54] *Ibidem*, p. 695.

Universitatea Spiru Haret

rațiuni şi acțiuni, relația dintre ele este totdeauna cauzală. Din punct de vedere praxiologic, rațiunile pot fi, aşadar, cauze ale acțiunii, cu toate că în domeniul acțiunii umane explicația cauzală se împleteşte cu cea teleologică, iar rațiunile sunt doar elemente componente ale explicației cauzale.

Detaliind analitic structura raportului cauzal (şi disociind rațiunile de cauze), Davidson ajunge, în cele din urmă, la pozițiile lui Hume, cu care se declară de acord, şi dizolvă într-o anumită măsură dependența cauzală a acțiunii într-o motivație psihologică. Pe acest temei, Davidson, ca şi Hume, ajunge să absolutizeze rolul rațiunilor în comportamentul teleologic al praxisului, ceea ce teoretic echivalează cu reducerea determinismului praxiologic la un determinism psihologic.

O altă obiecție – principală credem – care i se poate aduce lui Davidson este aceea că în cadrul acțiunii el nu stabileşte un raport corect între nomologic şi teleologic şi, respectiv, între ordinea cauzală – în lucruri – şi motivația psihologico-atitudinală. Aceasta din urmă, în modul tradițional în care este abordată, este doar o proiecție subiectivă asupra obiectului. Or, în circuitul praxiologic, teleologicul nu anulează cauzalul, iar psihologicul nu se poate substitui ordinii cauzale a evenimentelor; motivația praxiologică nu se poate limita la o motivație subiectivă, ea are în primul rând o semnificație şi un suport obiectiv, fapt pe deplin atestat de psihologia genetică şi de psihologia socială.

După cum observă Cowan [55], trebuie într-adevăr făcută distincție între motivația obiectivă şi cea subiectivă a activității practice. Explicația cauzală este, de regulă, o referință la o ordine naturală în lucruri, iar explicația intențională (teleologică) este un termen mental. La fel stau lucrurile şi cu motivația psihologică, în bună măsură, tot un termen mental. Aceste entități mentale, deci şi cele psihice, presupun însă referințe obiective, ele izvorăsc din obiectivitate (naturală şi socială), fapt care contrazice în fond psihologismul subiectivist de tip humeian la care apelează Davidson.

În această ordine de idei, Cowan subliniază caracterul complex al determinismului teleologic – specific acțiunii umane – şi stipulează, în consecință, că nu orice comportament îndreptat către un scop se realizează (realizarea depinde de experiența şi capacitatea agentului de a utiliza explicațiile cauzale sau funcționale). Cowan avertizează, totodată, şi asupra suprasolicitării termenului mental (teleologic-psihologic), pe care Davidson îl generalizează în explicarea comportamentului praxiologic

[55] cf. J.L. Cowan, *Purpose and Teleology*, în „The Monist", nr. 3, July, 1968, p. 317-329.

Universitatea Spiru Haret

prin substituirea cauzelor (obiective) cu raţiuni (subiective), oferind o perspectivă teoretică obiectuală de interpretare cu precădere nomologică în problema determinismelor acţiunii umane.

*

Din analiza critică a acestor puncte de vedere asupra explicaţiei teleologice (o critică pozitiv-dialectică şi nu nihilistă) rezultă un set de concluzii importante pentru definirea statutului praxiologic al conceptului de scop.

1) În structurarea unei acţiuni umane eficiente, *explicaţia teleologică nu exclude, ci presupune o explicaţie cauzală*. Cauzalitatea şi scopul sunt termeni principali în configurarea determinismului praxiologic. Într-un anumit sens, teleologicul este un model de explicaţie cauzală în care raportul de cauzalitate se manifestă ca o conexiune inversă: efectul, sesizat anticipat de agent ca o consecinţă prezumtivă a acţiunii prezente, intervine cauzal în calitate de *termen mental* în declanşarea actului ce-l va produce. Scopul se manifestă, astfel, ca *potenţă* (ca *virtualitate*) în act şi acţionează asupra acestuia în virtutea *legii cauzalităţii*. Drumul unui circuit praxiologic este de la potenţă la act, deci de la scop la acţiune. Aceasta este semnificaţia principală a explicaţiei teleologice.

2) Teleologicul prezintă din punct de vedere explicativ o deosebită complexitate:

a) se manifestă ca *intenţionalitate*: ca act deliberativ, orientat sau neorientat; ca act de voinţă; ca activitate conştientă;

b) se manifestă ca *stare de conştiinţă* (de sine), atât în acte intenţionale, cât şi în acte neintenţionale. Lipsa de scop este aparentă. Inexistenţa unui ţel semnifică manifestarea altui ţel, sau intervenţia altor ţeluri cărora agentul le dă prioritate. Conştiinţa presupune totdeauna o idee-ţel, care poate fi atinsă sau ratată.

3) Ca specie a relaţiilor de determinare, scopul este el însuşi *determinat* (nomologic, psihologic şi sociologic):

a) *Nomologic*, scopul izvorăşte din cunoaştere, presupune o întemeiere teoretică cauzal-obiectivă. Nomologicul condiţionează teleologicul, îi circumscrie acestuia aria obiectivă a proiecţiei subiectiv-anticipative;

b) *psihologic*, scopul presupune volitivitate şi adeziune subiectivă: convingere, dorinţă, credinţă, părere;

c) *sociologic*, scopul se întemeiază pe trebuinţe, pe nevoi individuale şi sociale ale indivizilor, pe interese. Acestea hotărăsc, în ultimă instanţă, în mod obiectiv, natura şi sfera ţelurilor activităţilor oamenilor, influenţează dorinţele şi năzuinţele lor.

În raport cu interesele (individuale sau colective, acestea din urmă

Universitatea Spiru Haret

având o sferă variabilă: de grup, naționale, internaționale), scopurile proiectează şi luminează acțiunea oamenilor, activitatea lor teoretică şi practică.

La toate aceste categorii de motivații (determinări) ale scopului se adaugă şi o *condiționare axiologică*, concretizată în criterii adecvate (subiective sau obiective) de apreciere, de valorizare, care, la rândul lor, mijlocesc atitudini (aprobatoare sau dezaprobatoare) ale oamenilor față de țelurile şi idealurile indivizilor sau colectivității.

4) Explicația teleologică are o multitudine de funcții în structurarea propozițiilor praxiologice, în realizarea actului eficient:

a) *mijloceşte eficiența acțiunii umane* (prin scop, acțiunea umană capătă potențial atributul de eficiență), creează premisele ideale ale obiectivării actului uman transformator;

b) *orientează acțiunea*, sugerează căile şi mijloacele ei de realizare, este *călăuză* a procesului de umanizare a realului;

c) joacă rol de *regulator al acțiunii*, este mijlocitor al comportamentului uman autoreglat. În acest sens, scopul are şi rol de *factor de selecție*, de corijare şi de control al actelor agentului, în raport cu varietatea şi multitudinea complicată de situații care intervin perturbator în desfăşurarea acțiunii;

d) pe baza tuturor acestor funcții praxiologice, scopul intervine în universul natural de interacțiuni ca *forță motrice principală a detaşării socialului de natural*, a subiectului de obiect; ca *termen central al distincției şi corelației dintre cultură şi natură.*

Universitatea Spiru Haret

III

PRAXIOLOGIE ȘI PRAXIS

1. Obiectul și problematica praxiologiei

a) *Praxiologia este ştiinţă a acţiunii eficiente*. „Prin praxiologie – spune în acest sens Kotarbiński – înțeleg *ştiinţa eficienţei acţiunii*. În consecinţă, sarcinile praxiologiei sunt să formuleze şi să verifice recomandările privind ceea ce trebuie făcut; ceea ce este indicat să se facă în anumite condiţii pentru a atinge rezultatele propuse în modul cel mai eficient. Pentru a formula mai scurt, sarcina praxiologiei este de a cerceta condiţiile de care depinde *eficienţa maximă*" [56].

În privinţa obiectului praxiologiei se are în vedere acţiunea umană transformatoare exercitată asupra obiectului acesteia. Termenul care corespunde cel mai adecvat speciei de acţiune prin care subiectul transformă conştient şi activ, pentru sine, obiectul este cel de *praxis*. Cu observaţia că în sfera sa intră numai acţiunea *eficientă*, adică numai acel tip de activitate care contribuie la realizarea condiţiei umane, la creşterea gradului de stăpânire de către om a naturii şi societăţii. Cu alte cuvinte, după cum se pronunţă Kotarbiński, praxiologia operează „cu noţiunile de activitate, acţiune, act eficient" [57].

b) Ca disciplină teoretică, praxiologia este totodată *metodologie*, organon al activităţii practice. Ea îşi propune să ofere instrumente algoritmice pentru sporirea gradului de eficienţă a acţiunii. În obiectul praxiologiei, cercetările fundamentale vizează scopuri aplicative. Finalitatea ei se realizează prin mijlocirea construirii unor modele generale de organizare şi sistematizare a activităţii practice cu aplicabilitate în toate ştiinţele particulare ale acţiunii, modele care, la rândul lor, mijlocesc acestora posibilitatea stimulării unui maximum de

[56] Cf. Tadeusz Kotarbiński, *Praxiological Propositions and their proof*, în *Logic, Methodology and Philosophy of Science*, Stanford University Press, 1962, p. 205.

[57] Tadeusz Kotarbiński, *L'atitude et la passivité apparente*, în *Akten des XIV. Internationalen Kongresses für Philosophie* (Wien, 2-9 Sept. 1968), Band 2, Verlag Herder Wien, p. 523.

Universitatea Spiru Haret

eficiență în activitatea practică nemijlocită. „Sarcina principală a praxiologiei – subliniază Kotarbiński – constă în sistematizarea direcțiilor privitoare la maximum de eficacitate în organizarea activităților”[58].

c) Ca teorie generală a acțiunii eficiente, praxiologia este o *disciplină metateoretică*. Ea nu se poate rezuma şi nici nu-şi propune să ofere instrumente pentru organizarea tuturor domeniilor acțiunii eficiente. Aceasta cade în sarcina ştiințelor particulare ale acțiunii, clasificate în diverse specii, din care reținem mai importante: ştiințele *tehnice*, ştiințele *agricole* şi *zootehnice*, ştiințele *medicale*, ştiințele *educației* şi *instrucției*, ştiințele *administrative* şi *de organizare eficientă* a societății, divizate, la rândul lor, în numeroase ramuri şi subramuri[59].

În istoria acestor ştiințe au fost întreprinse numeroase încercări de definire şi analiză a actului eficient, particularizat în cadrul fiecărei discipline în parte. Praxiologia îşi propune o generalizare a acestor soluții particulare de teorie a acțiunii, definindu-se pe sine ca o *ştiință generală*.

În acest sens au conceput obiectul şi statutul praxiologiei (sau teoriei acțiunii sociale), atât Parsons, cât şi Kotarbiński. În cele două articole ale sale asupra *propozițiilor praxiologice*[60], apreciate ca hotărâtoare pentru constituirea praxiologiei ca ştiință independentă, Kotarbiński dă numele de *metapraxiologie* analizelor sale în domeniul teoriei acțiunii.

d) Concepută ca ştiință generală a acțiunii, praxiologia este o *disciplină filosofică*. Întrucât filosofia, în accepția ei de conştiință şi cunoaştere (de un fel deosebit) a omului pentru om, are o pronunțată funcție praxiologică (filosofia îşi are rațiunea ei de a fi numai în raport cu finalitatea ei „practică”, aceea de mijlocire a procesului de realizare a condiției umane), conceptul de acțiune (care exprimă condiția ontologică a umanului) devine în cel mai înalt grad un concept filosofic. Prin praxiologie, filosofia coboară din ceruri pe pământ, dintr-o disciplină speculativ-constructivă, devine o disciplină umană în cel mai adecvat sens al cuvântului, una autentic umană. Prin studierea praxisului, umanismul filosofic se transformă din teorie asupra condiției umane în strategie de realizare a acesteia.

La rândul ei, praxiologia se corelează strâns cu filosofia, este un fundament metodologic şi un model de concretizare a gândirii şi construcției

---

[58] *Idem*.

[59] Cf. Ion Tudosescu, *Clasificarea şi sistemul ştiințelor*, în „Revista de filosofie”, nr. 3/1968. (În cuprinsul acestui studiu se fac precizări în legătură cu obiectul ştiințelor acțiunii, locul şi rolul lor în ansamblul sistemului ştiinței).

[60] T.Kotarbiński, *Zadania Prakseologiczne* (Propoziții praxiologice), în „Studia Filozoficzne”, nr. 4 (19), Warszawa, P.W.N., 1960, p. 3-19; *Rodzajé zdań prakseologiczuych i sposoby ich uzasadniania* (Genuri de propoziții praxiologice şi metodele lor de justificare), în „Kultura i Spolczeństwo”. Warszawa, PWN, 1960, t, w, m. 4. p. 8-16.

Universitatea Spiru Haret

filosofice. Funcția aplicativă a filosofiei se realizează nemijlocit numai prin praxiologie, fapt ce conferă acesteia din urmă atributul de *filosofie a acțiunii*, şi nu numai de *ştiință a acțiunii*. Aceasta şi pentru că praxiologia nu este propriu-zis ştiință, ci *metaştiință*. Or, în genere, toate metaştiințele devin sau se constituie ca moduri sau modele de filosofare asupra lumii.

În acest fel pot fi interpretate şi cuvintele lui Kotarbiński cu privire la statutul epistemologic al praxiologiei, exprimate în concluzie la studiul său cu privire la modurile de argumentare a propozițiilor praxiologice. Pornind de la premisa că nu ne putem imagina „un tratat despre eficiența acțiunii care nu ar conține numeroase propoziții metapraxiologice privind enunțurile praxiologice", filosoful polonez conchide că „în prezent nu este posibil, probabil, să se întreprindă cercetări de praxiologie, fără să se întreprindă în acelaşi timp cercetări de filosofia praxisului, fără să se cerceteze deosebirile dintre obiectul şi sarcinile lor (ale enunțurilor praxiologice. – n.n.), natura specifică a conceptelor lor (ale acestor enunțuri praxiologice – n.n.) şi sarcinile lor caracteristice". De altfel, întreaga analiză întreprinsă de el asupra propozițiilor praxiologice o apreciază ca o „încercare de *a filosofa* despre teoria acțiunii eficiente"(s.n) [61]. O asemenea apreciere poate fi dată tuturor eforturilor actuale de definire a conceptelor praxiologice (agent, mijloace, situație, condiții, scop, obiect al acțiunii), precum şi a raporturilor dintre acțiune şi scop, scop şi eficiență, motivație (cauzală, psihologică, axiologică) şi acțiune etc.

e) În calitatea ei de filosofie a acțiunii, *praxiologia se corelează cu toate ştiințele generale* care au statut epistemologic metateoretic (şi, corespunzător, se structurează ca modele de a filosofa asupra lumii sau oferă instrumente în vederea unor asemenea modalități de cunoaştere): logica matematică, semiotica, cibernetica, teoria generală a sistemelor. Se poate chiar conchide că filosofia acțiunii este punctul de intersecție al tuturor acestor ştiințe generale metateoretice. Obiectul lor comun este acțiunea umană, fiecare în parte contribuind la alcătuirea unei metodologii generale a acțiunii eficiente, în speță, sunt puncte de sprijin pentru alcătuirea *organonului* cugetării şi activității omului contemporan.

Prin intermediul acestui „organon", toate ştiințele şi nu numai ştiințele acțiunii, au statut praxiologic, ştiința în ansamblul său (şi toate compartimentele ei) fiind concomitent structurată din cercetări fundamentale şi aplicative.

O viziune totalizatoare asupra ştiințelor generale, care parțial se înscrie în această modalitate sintetică de integrare a metaştiințelor în corpul filosofiei acțiunii, a fost prezentată de Jan Zieleniewski la colocviul

[61] T. Kotarbiński, *Praxiological Propositions and their proof*, în culegerea citată, p. 215.

Universitatea Spiru Haret

despre „Cibernetica şi filosofia ştiinţelor tehnice”, organizat în cadrul celui de-al XIV-lea Congres internaţional de filosofie de la Viena (2-9 sept. 1968)[62]. Întrebându-se asupra modalităţii în care se corelează cibernetica şi filosofia ştiinţelor tehnice, filosoful polonez sugerează că domeniul de cunoaştere pe terenul căruia se împletesc cele două discipline amintite este *praxiologia*, definită ca „ştiinţă a condiţiilor generale de eficienţă a întregii acţiuni umane, concepută ca şi comportament uman orientat către ţintă şi executat cu sentimentul libertăţii de alegere al agenţilor”[63].

Zieleniewski consideră, de asemenea, că praxiologia este adânc înrădăcinată în *Teoria generală a sistemelor*, care, la rândul ei, oferă teren de împletire a ciberneticii şi filosofiei ştiinţelor tehnice.

În vederea surprinderii structurii a acestor corelaţii, filosoful polonez propune următoarea schemă (fig. 1):

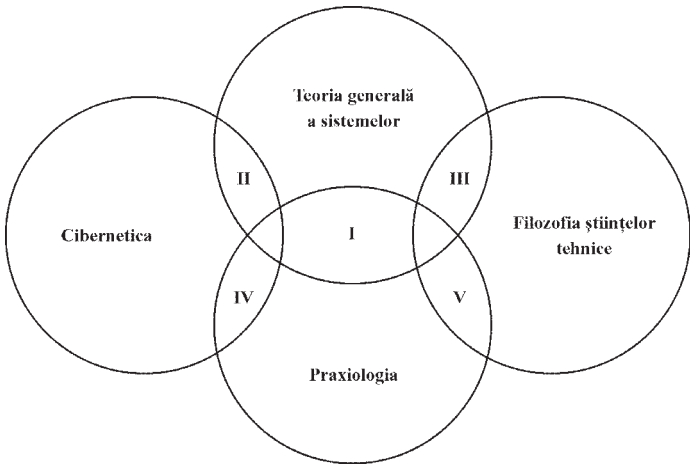

Fig. 1.

Din schema sa rezultă: 1) punctele bilaterale de contact între praxiologie şi teoria generală a sistemelor, teoria generală a sistemelor şi cibernetică, teoria generală a sistemelor şi filosofia ştiinţelor tehnice, filosofia ştiinţelor tehnice şi praxiologie, praxiologie şi cibernetică[64];

[62] Jan Zieleniewski, Why *Cybernetics and the Philosophy of technical science only? Some comments*, în *Akten des XIV Internationalen Kongresses für Philosophie* (Wien, 2-9 Sept. 1968), Band 2, Verlag Herder Wien, p. 601-608.

[63] *Ibidem*, p. 601.

[64] *Ibidem*, p. 602.

Universitatea Spiru Haret

2) punctele de contact ale tuturor acestor ştiinţe constituie de fapt obiectul acţiunii [65] – ceea ce înseamnă că fiecare dintre aceste ştiinţe este, în parte, o disciplină filosofică şi, în speţă, o filosofie a praxisului.

Autorul se pronunţă chiar pentru considerarea ciberneticii ca parte a praxiologiei, fiind de acord în acest sens cu definiţia dată de L. Couffignal ciberneticii („arta creării căilor de acţiune efectivă"), respectiv, având în vedere criteriul eficienţei acţiunii (sub toate aspectele sale de „economicitate, profitabilitate, rigurozitate, simplitate, puritate etc.") ca un criteriu definitoriu şi pentru obiectul ciberneticii [66].

Dacă am adăuga acestor ştiinţe generale ale acţiunii şi altele (semiotica, logica matematică, lingvistica generală), obiectul şi problematica filosofiei acţiunii ar fi şi mai complet conturate, iar obiectul şi problematica praxiologiei ar beneficia de o abordare şi mai nuanţată.

f) Din sfera conceptelor de care se ocupă praxiologia, cercetările teoretice şi metodologice contemporane de strictă specialitate (avem în vedere în primul rând pe Parsons şi Kotarbiński, consideraţi ca fondatori ai praxiologiei sau teoriei acţiunii sociale eficiente) au abordat în general conceptele de *agent, situaţie (mijloace, condiţii), scop, obiect al acţiunii, motivaţie (cauzală, psihologică), act eficient*. Au fost elaborate studii privitoare la *unitatea dintre explicaţia cauzală şi explicaţia teleologică* în cadrul teoriei acţiunii, asupra *rolului propoziţiilor psihologice şi a raporturilor dintre acţiune, raţiuni şi cauze*. În unele cazuri s-au dat sugestii în legătură cu *motivaţia axiologică* a acţiunii. În raport cu toate aceste concepte, propoziţii şi enunţuri au fost formulate modele ale acţiunii din rândul cărora se detaşează ca amplitudine de cuprindere modelele lui Parsons şi Kotarbiński.

Parsons a insistat îndeosebi asupra fundamentului sociologic al acţiunilor, încercând o definire şi o clasificare a modelelor acţiunii sociale şi o corelare a acestora la nivelul unor sisteme complexe de acţiune. Kotarbiński are o mare contribuţie la unificarea propoziţiilor nomologice şi teleologice în descrierea sistemului de acţiune şi în analiza rolului propoziţiilor psihologice în comportamentul praxiologic, oferind astfel modele complex-deterministe asupra conceptului de acţiune eficientă, care depăşesc determinismul limitat-funcţional al acţionalismului lui Parsons.

Trebuie remarcat că, în ultima vreme, cercetările din domeniul praxiologiei se bucură de atenţia multor teoreticieni care se întâlnesc pe acest teren, pornind de la discipline metateoretice conexe: filosofia,

[65] *Ibidem*, p. 608.
[66] *Idem*.

Universitatea Spiru Haret

sociologia, etica, psihologia, logica matematică, semiotica, cibernetica, diferite domenii ale ştiinţelor particulare ale acţiunii (ştiinţele tehnice, ştiinţele educaţiei şi instrucţiei). Participă la dezbateri şi teoreticieni din domeniile ştiinţelor politice şi economice sau ale ştiinţelor administrative şi de organizare a societăţii.

Preocupări speciale de praxiologie au avut loc în revistele de filosofie şi de ştiinţe sociale din Polonia (îndeosebi în publicaţia de specialitate „Prakseologia"), unde ideile lui Kotarbiński au făcut şcoală, unii dintre filosofii şi logicienii polonezi numărându-se printre personalităţile de prestigiu din acest domeniu (alături de Kotarbiński s-a impus, de exemplu, Tadeusz Pszczolowski [67]). În Croaţia, la Zagreb, a apărut multă vreme revista „Praxis", în paginile căreia au fost abordate îndeosebi problemele filozofico-antropologice ale conceptului de acţiune umană.

În ultima jumătate de veac, au apărut numeroase studii de praxiologie în revistele de filosofie şi mai ales cele de filosofie a ştiinţei, cu precădere în cele de limbă engleză. Menţionăm, în acest sens, lucrările simpozionului despre „Acţiune", organizat de Asociaţia americană de filosofie în decembrie 1963, publicate în „The Journal of Philosophy". În România a funcţionat mai mulţi ani (în deceniile al şaptelea şi al optulea), un seminar de praxiologie la Institutul Politehnic din Bucureşti (condus de Cornel Popa). Au apărut mai multe cărţi, studii, culegeri de studii (în edituri de profil filosofic şi ştiinţe sociale – semnate îndeosebi de Cornel Popa, Ion Tudosescu, Mihai Florea, Ion Moraru, Cornel Târnoveanu etc.)[68].

g) Multe din cercetările şi soluţiile avansate în domeniul praxiologiei prezintă simplificat sau unilateral relaţia dintre subiect şi obiect în procesul practicii. Cauza principală a limitărilor de acest gen rezidă în insuficienta fundamentare a cercetărilor pe principiul determinismului – a unui determinism care în devenirea vieţii sociale emerge din aria de ansamblu a *intereselor agenţilor acţiunilor sociale*.

În explicaţia sociologică asupra acţiunii, se argumentează faptul că, în ultimă instanţă, izvorul tuturor motivărilor acţiunii umane este *interesul*, care, la rândul său, este consecinţă a caracterului relaţiilor economice şi sociale ce configurează o anume societate. Fiind expresia poziţiei diferite

[67] Cf. Tadeusz Pszczolowski, *Prakseologiczna teoria ocen*, Warszawa, P.W.N., 1967; „Prakseologia", nr. 24, p. 17-46.

[68] Cf. Ion Tudosescu, *Structura acţiunii sociale* (Editura Politică, Bucureşti, 1972) şi *Acţiunea umană şi dialectica vieţii sociale* (Editura Politică, Bucureşti, 1980); Cornel Popa, *Teoria acţiunii sociale şi logica formală* (Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984); Mihai Florea,*Responsabilitatea acţiunii sociale* (Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1976); Ion Moraru, *Acţiunea socială şi comportamentul individual*, Editura Politică, 1987.

Universitatea Spiru Haret

pe care oamenii, individual sau colectiv, o au față de mijloacele de producție, şi în primul rând decurgând din natura proprietății, fiecare agent în parte are interese diferite, fapt ce contribuie la fixarea unor scopuri la fel de diferite ale acestora în activitatea lor practică şi, în mod corespunzător, se folosesc mijloace de asemenea diferite pentru îndeplinirea acestor țeluri în vederea realizării condiției lor (individuale sau colective).

Sociologia abordează categoria de interes în mod complex, condiționând natura intereselor umane de factori obiectivi şi subiectivi, individuali şi sociali. Întotdeauna oamenii acționează în conformitate cu o gamă numeroasă de mobiluri obiective şi subiective, din care prevalează, în general, în mod necesar, mobilurile obiective (concordante cu legitatea istorică). Niciodată acestea nu acționează însă independent de mobilurile subiective, izvorâte din condiționări individuale sau colective (în conformitate cu trebuințe, particularități psihice, stări de spirit, grad de cunoaştere şi de cultură, stări de afectivitate şi temperamentale specifice, personale sau de grup)*.

În perspectiva unei viziuni determinist-teleologice asupra acțiunii, rezultă că în configurarea acesteia funcționează corelat mobiluri (interese) şi năzuințe (scopuri) individuale şi colective, sociologicul şi psihologicul motivând deopotrivă teleologicul în constituirea unor propoziții praxiologice.

Prin intermediul categoriei de *interes* se poate explica şi *motivația axiologică* a acțiunii. În funcție de interesele lor practice nemijlocite şi de cerințele lor spirituale se stabilesc criterii de valorizare şi de apreciere a eficienței acțiunilor, pe baza cărora oamenii îşi întemeiază anumite stări atitudinale. Aşa dar, în motivația acțiunii întâlnim ca premise ideale nu numai valorile logice de adevăr (adevărul şi eroarea), întemeiate pe cunoaşterea adecvată a legilor obiective, ci şi valorile deontice de adevăr: binele, frumosul, utilul (în opoziție cu răul, urâtul, inutilul). În actul eficient oamenii îşi pun în valoare nu numai funcția nomologică a conştiinței, ci şi funcția axiologică (estetică, etică) a acesteia. În fixarea scopurilor şi în alegerea mijloacelor unei acțiuni intervin, aşadar, atât cunoaşterea, cât şi conştiința, atât ştiința, cât şi axiologia.

Rezultă *determinismul complex* al acțiunii umane eficiente (factorul cauzal de primă instanță în motivarea acțiunii umane fiind *interesul*, care, la rândul său, întemeiază un set de motivații: *nomologice, psihologice, axiologice* şi, ca un corolar al acestora, se instituie *scopuri,* în funcție de care se optează pentru o anume *strategie acțională*) şi, implicit, *valoarea metodologică a principiului determinismului în*

*Asupra acestui aspect al sintezei dintre obiectiv şi subiectiv, dintre social şi individual, sociologic şi psihologic în determinarea esenței umane şi a mecanismului progresului social insistă în mod deosebit K. Marx în *Manuscrisele economico-filosofice din 1844* şi, împreună cu Fr. Engels, în *Ideologia germană*.

Universitatea Spiru Haret

explicația praxiologică. Ignorarea acestui principiu face practic imposibilă întemeierea ştiinţifică a unei teorii generale a acțiunii şi, în mod particularizat, a praxiologiei.

2. Structura acțiunii sociale

Din observațiile şi precizările în legătură cu obiectul praxiologiei şi din analiza fundamentului cauzal al unității dintre nomologic şi psihosociologic, dintre teleologic şi axiologic în proiectarea şi realizarea eficientă a acțiunii umane rezultă premisele principale pentru elaborarea unei *scheme generale a structurii lanțului praxiologic* (fig. 2).

Din privirea de ansamblu a acestei scheme, rezultă necesitatea formulării unor precizări şi explicații asupra câtorva din termenii cu care ea operează.

1) Principial, acțiunea eficientă presupune corelarea următorilor termeni: agent (A), interes (I), motivație (D), scop (T), strategie (F), obiect al acțiunii (O_p), situație (S), realizare (R), produs sau obiect transformat (O_t), valorizare (V), acțiune (P), din care se structurează relația:

$$P = A\ (I+D+T+F) + O_p+S+R(O_t+V)$$

sau, mai pe larg:

$$P = A[I\ (i+s) +D\ (n+ps+a) + T+F] + O_p+S\ (c+m+r) +R[(d+l+o+e) + O_t + V\ (ap+at)],$$

în care:
i = individual, s = social, n = nomologic, ps = psihosociologic, a = axiologic, c = condiții, m = mijloace, r = norme, d = decizie, l = conducere, o = comandă (ordin), e = execuție (actul propriu-zis), ap = apreciere, at = atitudine. Se observă patru *termeni primari* ai acțiunii:

$$P = A + O_p + S + R,$$

respectiv, *agent, obiect al acțiunii, situație, realizare*.

Dacă aplicăm formula lui Parsons asupra unui *Sistem al acțiunii* (notat cu Z) [69], având în vedere că, în general, acțiunea este un proces social colectiv, iar agentul este, de asemenea, un agent colectiv, obținem relația:

$$Z = C\ (A_1+A_2+..A_n) + \omega(O_1+O_2+..O_n)+L\ (l_1+l_2+..l_n),$$

[69] Cf. Talcott Parsons, *The Structure of Social Action*, ed. cit., p. 78.

Universitatea Spiru Haret

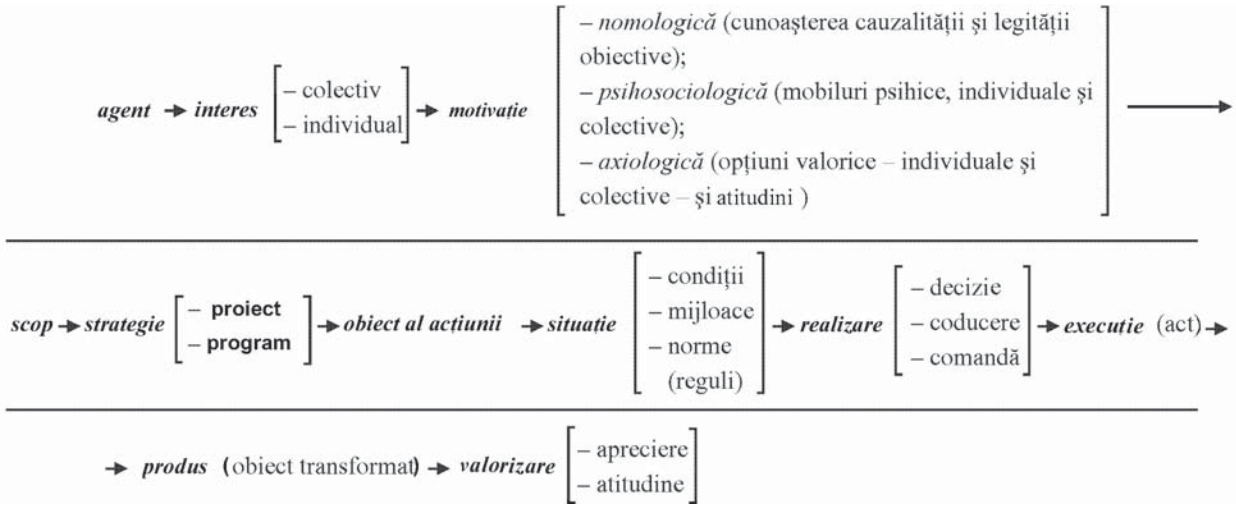
agent → interes
– colectiv
– individual
→ motivatie
– nomologică (cunoaşterea cauzalităţii şi legităţii obiective);
– psihosociologică (mobiluri psihice, individuale şi colective);
– axiologică (opţiuni valorice – individuale şi colective – şi atitudini)
scop → strategie
– proiect
– program
→ obiect al acţiunii → situaţie
– condiţii
– mijloace
– norme
(reguli)
→ realizare
– decizie
– coducere
– comandă
→ execuţie (act) →
→ produs (obiect transformat) → valorizare
– apreciere
– atitudine

Fig. 2.

în care:
C = mulțimea de agenți (agent colectiv, comunitate, grup); A = diferiți agenți (individuali sau subgrupe de agenți care acționează în funcție de relații între situație şi realizare; L = produsul acestor tipuri de relații între S şi R (corelate şi aduse la acelaşi numitor printr-o medie statistică); ω= sistemul complex al obiectului acțiunii sociale (structurat din seria de fragmente ale obiectului (O), la care se raportează concret-istoric diverse subgrupe de agenți).

2) În vederea înțelegerii nuanțate a schemei generale a acțiunii, precum şi a semnificației fiecăruia din termenii acesteia, sunt necesare unele precizări:

a) *Dacă agentul este un agent colectiv*, un grup sau o colectivitate socială (notăm că şi în cazul când acționează agenți individuali, ei înmagazinează experiența teoretică şi practică a comunității şi a istoriei acesteia, omul fiind definit, în esență, ca un raport social), şi *scopul este social*, este fixat de întreaga colectivitate. În acest caz, țelurile nu mai sunt pur subiective, ele sunt totodată obiective. Dacă oamenii luați individual îşi fixează scopuri individuale care contravin scopurilor colectivității, acțiunile lor nu au eficiență sau au o eficiență negativă.

Libertatea de alegere în fixarea scopurilor nu este, deci, absolută. În conținutul ei intră (se corelează cu) necesitatea, indiferent dacă indivizii sunt conştienți sau nu de acest lucru. Libertatea de alegere în condițiile necunoaşterii necesității este limitată sau chiar negată. În consecință, în condițiile necunoaşterii necesității, libertatea este alterată de fenomene de înstrăinare, generându-se deosebiri şi chiar conflicte între scopurile indivizilor şi necesitatea istorică, mai ales dacă necesitatea (obiectivă) prevalează în detrimentul libertății şi năzuințelor individuale. De aceea, fixarea țelurilor generale ale activității practice nu decurge doar din dorințe subiective, fie ele şi sociale, ci are o bază obiectivă.

Posibilitatea înlăturării unor atare raporturi contradictorii între năzuințele subiective ale oamenilor şi determinismul social obiectiv poate fi atenuată doar în societățile structurate pe principii democratice, în care prevalează interesul pentru realizarea condiției umane.

b) În ceea ce priveşte *motivația acțiunii*, considerăm necesar de menționat că termenul *nomologic* desemnează cunoaşterea ordinii legice şi cauzale a fenomenelor, astfel încât, orice explicație ştiințifică, necesară ca premisă teoretică a activității practice, este, în primul rând, o explicație *cauzală*.

Cauzalitatea nu se realizează, însă, printr-o înlănțuire mecanică de cauze şi efecte, ci printr-una *statistică*. De aceea, tipul de predicție care se întemeiază pe o asemenea explicație cauzală (statistică) este o predicție

Universitatea Spiru Haret

probabilistă. De aici decurge şi o anumită nesiguranţă în acţiune, în atingerea ţelurilor propuse.

Astfel, întemeierea teoretică a actului eficient are caracter plastic, mobil, presupune un efort cognitiv permanent (şi după declanşarea procesului de execuţie a acţiunii sau concomitent cu desfăşurarea acestuia). Totodată, acţiunea este o activitate umană *dinamică*, ce se concepe şi se reconcepe pe parcurs, până la încheierea procesului ei de realizare.

Din această cauză, rezultă necesitatea *controlului* permanent al desfăşurării acţiunii şi refacerea ţelurilor ei, ajustarea şi corectarea intenţiilor pentru a se putea urmări şi obiectiva scopuri cât mai realiste şi asigura o eficienţă maximă. Această reelaborare a scopurilor în procesul desfăşurării acţiunii antrenează mutaţii şi pe planul motivaţiilor psihologice şi axiologice, fapt care conferă motivaţiei în ansamblu o prezenţă activă pe tot parcursul circuitului praxiologic.

Trebuie precizat, totodată, că întemeierea teoretică a actului eficient comportă o prealabilă cercetare informaţională şi lingvistică. Un rol dominant în structurarea planului cognitiv al activităţii umane avându-l circuitul informaţional şi mijloacele de comunicare interumane. În ultimă instanţă, noosfera este un univers informaţional. Prin capacitatea sa de abstractizare şi generalizare, limbajul mijloceşte gândirii posibilitatea de stocare şi prelucrare a informaţiilor – ceea ce face imperios necesară, într-o teorie modernă a acţiunii eficiente, cercetarea structurii limbajului utilizat din punct de vedere semiotic, în vederea preconizării unor tehnici operaţionale adecvate de analiză şi calcul nomologic.

Fără să ne propunem aici descifrarea legilor dinamicii şi structurii motivaţiei nomologice a praxisului, amintim numai că discipline moderne ca cibernetica, teoria informaţiei, logica simbolică, lingvistica matematică, semiotica sunt indispensabile în acest domeniu.

c) Se impun unele observaţii şi referitor la *termenii situaţionali*.

– *Condiţiile* se pot clasifica în obiective şi subiective, naturale şi create (artificiale), toate acestea prezentându-se într-o dublă ipostază: necesare şi întâmplătoare.

– *Mijloacele* se structurează din instrumente tehnice (unelte) de acţiune (şi de cunoaştere) şi din instrumente teoretice de acţiune (axiome, modele, simboluri, formule, scheme de algoritmizare). Acestea din urmă au o mare valoare operaţională în activitatea teoretică şi practică, fapt care decurge din două trăsături caracteristice ale cunoaşterii ştiinţifice contemporane: pe de o parte, matematizarea şi formalizarea, iar pe de altă parte, împletirea armonioasă dintre cercetările fundamentale şi aplicative, corelarea strânsă dintre ştiinţă şi tehnică, atât la nivel teoretic, cât şi experimental.

Universitatea Spiru Haret

– *Normele* sunt prescripții metodologice şi reguli logice sau deontice, decurgând, atât din statutul nomologic al praxismului, care-şi are întemeiere în experiență, cât şi din motivația axiologică a actului eficient, condiționat sociologic şi antropologic.

d) Unele precizări comportă şi *termenii realizării praxiologice*.

– În acest cadru, menționăm că *deciziile* pot fi individuale şi colective. Acestora din urmă le corespund pe plan suprastructural (instituțional) – în cazul în care acțiunile funcționeză la nivel comunitar – mecanisme de exercitare dictatoriale sau democratice.

Dată fiind importanța deciziilor în circuitul praxiologic şi faptul că în actul deciziei se ia în considerație un complex larg de parametri obiectivi şi subiectivi, interni şi aleatori, necesari şi întâmplători, cauzali şi condiționali, în operația deciderii sunt necesare ample şi riguroase *strategii*, motiv pentru care, în domeniul praxiologiei generale, se impune întemeierea unei *teorii generale a deciziei*.

– *Comanda* trebuie concepută ca atribut al oricărui agent. În cazul sistemului de acțiuni (unde agentul este colectiv), ea este însă de resortul conducerii colectivității, ca exponent învestit cu funcții de decizie şi comandă asupra acțiunii întregului colectiv. Comanda organelor conducătoare este, în acest caz, o comandă socială, şi nu individuală, este în fapt expresia nemijlocită a acesteia. Praxiologia ar putea beneficia în acest sens de aportul *teoriei generale a comenzii* – la rândul ei, un capitol al teoriei conducerii (management-ului).

– *Execuția* este operația propriu-zisă de realizare a actului eficient, primele două elemente menționate anterior ale procesului realizării fiind premisele teoretice şi metodologice ale funcționării acesteia din urmă. În procesul de executare a deciziilor şi comenzilor este implicat un aparat administrativ cu funcția de transpunere în practică a deciziilor şi comenzilor şi de mobilizare a tuturor membrilor colectivității la efortul acțional declanşat de organele de decizie. Prin funcția lor executivă, instanțele administrative au doar rolul de a mijloci cadrul necesar pentru obiectivarea deciziilor şi nu de a se substitui instanțelor investite cu puteri decizionale.

e) *Obiectul transformării* este în prealabil obiect al cunoaşterii. În această dublă ipostază (cognitivă şi practică), obiectul acțiunii (fragmentul, secțiunea spațio-temporală a existenței la care se raportează subiectul) nu mai este obiect în sine, ci este obiect pentru subiect. Finalizarea actului praxiologic devine astfel premisa obiectivă (materială) de umanizare a realului, de obiectivare a subiectului şi de subiectivare a obiectului. Astfel, teoria acțiunii eficiente este de fapt o *teorie generală a interacțiunii subiectului şi obiectului,* o *teorie a adecvării obiectului pentru subiect*.

Universitatea Spiru Haret

Menționăm că, în circuitul praxiologic, obiectul se prezintă în două ipostaze: *obiect al acțiunii* şi *obiect transformat*. Obiectul acțiunii intervine la începutul procesului de transformare, este elementul obiect la care se raportează agentul în calitatea sa de subiect, iar obiectul transformat este rezultatul transformării, element al realizării acțiunii, se structurează în faza finală a circuitului praxiologic. Atât obiectul acțiunii, cât şi obiectul transformat sunt naturi umanizate. Omul nu se raportează la o realitate nedeterminată subiectiv, la un mediu ontic natural sau social neutru, ci la structuri obiective umanizate. Obiectul activității practice îl constituie segmentul de existență care a trecut prin filtrul subiectivității în două sensuri: ca obiect al cunoaşterii şi ca obiect al muncii, care, în prealabil, a suferit transformări succesive pentru a fi adecvat prelucrării în vederea unui scop. Acest lucru este atestat mai ales de practica socială contemporană, în care „materia primă" în procesul de producție este produs al muncii şi cunoaşterii în aceeaşi măsură ca şi rezultatele procesului de producție, unde toate obiectele supuse schimbării, inclusiv „structurile sociale", sunt prin natura lor entități obiectiv-subiective în care factorul subiectiv a intervenit în structurarea obiectului acțiunii înainte ca acesta să fie supus transformării.

Datorită acestei „renormări" subiective a obiectului în procesul practicii, accentuată în progresie geometrică de-a lungul procesului istoric, omul contemporan, într-o măsură infinit mai mare decât omul societăților anterioare, este creatorul propriului său univers la care se raportează, este demiurgul propriei sale naturi. Acțiunea eficientă, ca atribut al naturii umane, devine astfel condiție existențială a omului atât la nivel individual, cât şi la nivel social.

Definirea sociosferei ca univers al acțiunii motivează concluzia că, într-o schemă generală a praxisului, obiectul acțiunii nu poate fi independent de agent, anterior acestuia, cu toate că reprezintă factorul ontic primordial al relației subiect-obiect. De aceea, în soluția propusă de noi, *circuitul praxiologic* – care prezintă configurația: *agent* (implicând aici factorii: interes, motivații, scop), *obiect al acțiunii* (situație, realizare) – presupune o proiecție cognitivă şi antropologică inițială a agentului asupra obiectului acțiunii, înainte ca acesta să fie supus procesului transformării, adecvării sale pentru subiect.

Dintr-o asemenea interpretare a obiectului acțiunii, fundamentată pe premisa că acțiunea este condiția existențială specifică a umanului, rezultă că *agentul reprezintă termenul central al praxisului*, concluzie care se delimitează atât de soluționările subiectiviste, cât şi de cele fataliste în domeniul explicației sociologice şi praxiologice.

f) O ultimă precizare care se impune în legătură cu termenii realizării praxiologice are în vedere *momentul axiologic* al acțiunii eficiente, care

Universitatea Spiru Haret

intervine în modelul praxiologic avansat de noi de două ori: ca *motivație a acțiunii* (şi în acest caz acționează ca factor determinant, alături de alți factori în declanşarea actului eficient) şi ca instrument de *apreciere şi valorizare* finală, în calitate de criteriu principal de validare a gradului de eficiență, de înscriere a actului praxiologic (şi implicit teleologic) într-o perspectivă de adecvare specific umană. În acest act final al praxisului, subiectul se justifică pe sine, raportându-şi critic propria sa obiectivare. Prin intermediul acestui moment final al praxisului, omul, ca ființă lucrătoare (*homo faber*) se instituie pe sine ca ființă care apreciază (*homo significans*). Prin muncă (practică), omul îşi dă sieşi valoare, se creează pe sine ca subiect semnificator şi creator de valori semnificante.

3) Din analiza momentelor şi a termenilor acțiunii eficiente, a corelării lor într-un circuit complex şi unitar, rezultă, în cele din urmă, *prezența determinismului de-a lungul întregului circuit praxiologic.*

Determinismul intervine în teoria generală a acțiunii, atât ca un *concept* fundamental prin intemediul căruia se dezvăluie motivația acțiunii umane, factorii cauzali şi condiționali (nomologici, psihologici, sociologici, axiologici) care o mijlocesc ontic şi teleologic, cât şi ca *principiu* cu ajutorul căruia sunt structurate şi coordonate mecanismele acțiunii eficiente.

Conținutul teleologic al propozițiilor praxiologice nu anulează determinismul lor obiectiv, deoarece scopul este el însuşi un concept determinist, o specie a interacțiunilor în planul social, prin care, alături de conceptele de cauzalitate şi libertate, se circumscrie specificului determinismului social. Explicația teleologică nu este, deci, opusă explicației cauzale, ci, dimpotrivă, apare ca un complement sau chiar ca o specie a acesteia.

Chiar şi în condițiile unei explicații a praxisului în care scopul lipseşte, absența sa este aparentă, întrucât acțiunea umană presupune volitivitate şi intenționalitate (acțiune pasivă, imprecis orientată dar conştientă), determinismul fiind singura modalitate cognitiv-metodologică de cercetare a structurii praxisului.

În final, se impune concluzia că, aşa cum teoria generală a acțiunii eficiente (praxiologia) include în aparatul său conceptual noțiunea de *determinism* (în dubla sa ipostază de teorie şi principiu), la fel teoria generală şi principiul determinismului include conceptul de *praxis* (acțiune eficientă). Necesitatea cuprinderii acestui concept în teoria determinismului este cu atât mai indispensabilă, cu cât, în afara lui, nu poate fi definit specificul determinismului social.

Conceptul de acțiune eficientă oferă modelul cel mai adecvat al determinismului social, în configurarea căruia interferează raporturi cauzale

Universitatea Spiru Haret

şi de condiţionare (acţionând din necesitate) cu raporturi teleologice (acţionând, din libertate) – prin intermediul cărora determinismul vieţii sociale se realizează ca expresie a unităţii dintre subiect şi obiect.

Ceea ce înseamnă, pe scurt, că principiul determinismului are o dublă semnificaţie în abordarea procesului acţional: o valoare *explicativă* în analiza lanţului praxiologic; o valoare *metodologică* în definirea obiectului şi a problematicii praxiologiei.

3. Praxiologia și științele particulare ale acțiunii

Praxiologia, în viziunea lui Kotarbiński, este, de fapt, *metapraxiologie* – ştiinţă generală a acţiunii cu aplicabilitate în toate domeniile cunoaşterii care au ca obiect acţiunea umană eficientă. De aceea, praxiologia poate fi considerată ca *metateorie* sau *metodologie* generală a acţiunii, o disciplină normativă care stabileşte reguli generale de eficienţă pe care ştiinţele particulare ale acţiunii le iau în consideraţie ca temei metodologic pentru prescrierea unor dispoziţii normative specifice fiecăruia din domeniile activităţii productive (creatoare de bunuri, valori şi mijloace de producere a acestora). În acest context (al raportului dintre fundamental şi aplicativ) s-ar putea conchide că praxiologia este un *„organon" al activităţii practice* – de care ştiinţa contemporană are neapărată nevoie în condiţiile pragmatismului şi operaţionalismului de care este tot mai accentuat marcată.

Se constată că, într-un fel sau altul, toate ştiinţele, atât ale naturii, cât şi ale societăţii, au în preocupare probleme de ordin operaţional-pragmatic, fără de care ele nu ar veni în întâmpinarea cerinţelor dezvoltării în condiţiile restructurărilor radicale ce au loc la nivelul fundamentelor civilizaţiilor contemporane. Nu numai în ce priveşte structurile şi infrastructurile vieţii materiale ale societăţii, ci şi la nivelul stilurilor de viaţă şi al opţiunilor valorice, al idealurilor de realizare a oamenilor în condiţiile actuale de globalizare economică şi informaţională, de reaşezare a relaţiilor umane într-un nou tip de raţionalitate socială.

Ca reflex al noii raţionalităţi, ştiinţele acţiunii dobândesc un loc prioritar în sistemul actual al ştiinţelor, fie constituindu-se ca un corp aparte de domenii cognitive în ansamblul cunoaşterii, fie prin pătrunderea unor mijlociri şi criterii de operaţionalitate ce le sunt specifice în domeniile celorlalte ştiinţe: *ale naturii* (fizica, biologia, chimia etc.); *ale societăţii* (ştiinţele economice, politice, juridice, morale etc.); *ale gândirii şi limbajului* (logica, lingvistica, semiotica etc.).

Această implicare a operaţionalului în problematica actuală a ştiinţelor este accentuată nu numai de finalitatea acţională directă a

Universitatea Spiru Haret

demersurilor lor teoretice, ci şi de pătrunderea în metodologia lor specifică a unor tehnologii şi tehnici acționale moderne, provocatoare de randamente superioare. Toate acestea conduc la o redimensionare a raportului dintre diferite tipuri de activitate la scara sistemului de ansamblu al acțiunilor sociale, în care creşte ponderea activităților de cercetare şi de învățământ şi, în mod deosebit, a serviciilor – mijlocitoare de eficiență nu numai la nivelul unităților productive nemijlocite, dar şi al celor de natură administrativ-organizațională (mijlocitoare de eficiență la nivelul celor dintâi) şi, nu mai puțin, la nivelul servirii unor trebuințe tot mai diversificate ale oamenilor – reclamate de tendințele actuale de îmbunătățire substanțială a calității vieții.

Din această perspectivă, se poate sugera o schematică a tipologiilor ştiințelor acțiunii pe două planuri: un model al relațiilor dintre grupul ştiințelor acțiunii şi celelalte grupuri de ştiințe în cadrul sistemului de ansamblu al ştiințelor, (fig. 3); un model al structurii corpului ştiințelor acțiunii în relație cu praxiologia (fig. 4). Figura 3 ne prilejuieşte următoarele constatari: 1) praxiologia este o disciplină de ordin metateoretic de acelaşi rang în sistemul ştiințelor cu ştiința generală despre univers (cosmologia), ştiința generală despre societate (sociologia) şi ştiința generală despre om (antropologia); 2) ştiințele particulare ale acțiunii sunt dependente metodologic de praxiologie – în calitatea ei de metateorie – deci, de ştiință generală a praxisului; 3) ştiințele particulare ale acțiunii se corelează şi, la rândul lor, influențează ştiințele particulare ale existenței, precum şi ştiințele generale, fiind situate în centrul sistemului ştiințelor; 4) grupajul ştiințelor particulare ale acțiunii cuprinde două specii (ştiințele acțiunii practice şi ştiințele acțiunii teoretice), iar în prima dintre acestea (ştiințele acțiunii practice), alături de ştiințele acțiunii tehnico-productive, clasic cuprinse în domeniul ştiințelor cu finalitate practică, figurează subspecia ştiințelor administrativ-organizaționale, a căror pondere a crescut sensibil în sistemul actual al ştiinței – având ca obiectiv raporturile practice de înaltă eficiență ale omului cu societatea; 5) ştiințele particulare ale acțiunii sunt în relație de dependență funcțională şi de interacțiune cauzală cu celelalte specii de ştiințe de acelaşi rang: pe de o parte cu cele particulare existențiale (care au ca referință domenii de realitate circumscrise în funcție de clasificarea nivelurilor de structurare naturală şi socială a existenței); pe de altă parte, cu ştiințele generale de izomorfism, ce le mijloceşte dimensionarea lor metodologică şi cărora le oferă posibilitatea de a-şi prelungi dimensionarea lor formală specifică într-una de factură pragmatică; 6) la rândul lor, ştiințele generale se află în nemijlocită dependență de matematici, din structurile acestora deprinzându-şi

Universitatea Spiru Haret

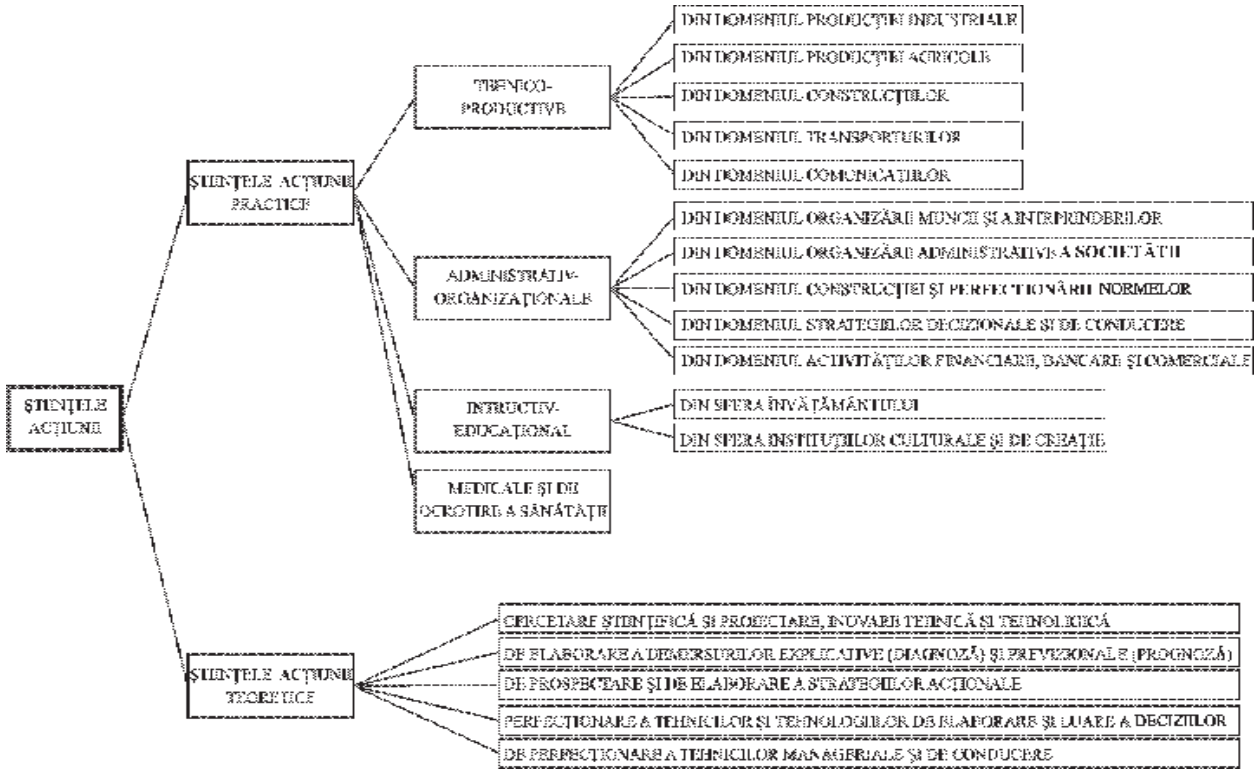
ŞTIINŢELE ACŢIUNII
ŞTIINŢELE ACŢIUNII PRACTICE
TEHNICO-PRODUCTIVE
DIN DOMENIUL PRODUCŢIEI INDUSTRIALE
DIN DOMENIUL PRODUCŢIEI AGRICOLE
DIN DOMENIUL CONSTRUCŢIILOR
DIN DOMENIUL TRANSPORTURILOR
DIN DOMENIUL COMUNICAŢIILOR
ADMINISTRATIV-ORGANIZAŢIONALE
DIN DOMENIUL ORGANIZĂRII MUNCII ŞI A ÎNTREPRINDERILOR
DIN DOMENIUL ORGANIZĂRII ADMINISTRATIVE A SOCIETĂŢII
DIN DOMENIUL CONSTRUCŢIEI ŞI PERFECŢIONĂRII NORMELOR
DIN DOMENIUL STRATEGIILOR DECIZIONALE ŞI DE CONDUCERE
DIN DOMENIUL ACTIVITĂŢILOR FINANCIARE, BANCARE ŞI COMERCIALE
INSTRUCTIV-EDUCAŢIONAL
DIN SFERA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI
DIN SFERA INSTITUŢIILOR CULTURALE ŞI DE CREAŢIE
MEDICALE ŞI DE OCROTIRE A SĂNĂTĂŢII
ŞTIINŢELE ACŢIUNII TEORETICE
CERCETARE ŞTIINŢIFICĂ ŞI PROIECTARE, INOVARE TEHNICĂ ŞI TEHNOLOGICĂ
DE ELABORARE A DEMERSURILOR EXPLICATIVE (DIAGNOZĂ) ŞI PREVIZIONALE (PROGNOZĂ)
DE PROSPECTARE ŞI DE ELABORARE A STRATEGIILOR ACŢIONALE
PERFECŢIONARE A TEHNICILOR ŞI TEHNOLOGIILOR DE ELABORARE ŞI LUARE A DECIZIILOR
DE PERFECŢIONARE A TEHNICILOR MANAGERIALE ŞI DE CONDUCERE

Fig. 3

resursele lor modelatorii şi de formalizare specifice (matematica fiind, în acest caz, de acelaşi rang epistemologic şi metodologic cu praxiologia şi cosmologia, sociologia, antropologia – cărora le oferă, de asemenea, fundamentele formale pentru structurarea propriilor lor relaţii de întemeiere în raport cu ştiinţele particulare ce le sunt corespunzătoare); 7) toate cele trei grupuri de ştiinţe cu caracter metateoretic (cele cu referinţă existenţială, praxiologia, matematicile) sunt permanent în interacţiune cu filosofia (atât cu ontologia, cât şi cu epistemologia şi metodologia generală a cunoaşterii), fiecare în parte contribuind la abordarea din perspectivă analitico-sintetică a raporturilor dintre individual şi universal sub aspectul participării (individualului la universal), dintre agent şi pacient din perspectiva procesului de realizare a condiţiei umane, dintre particular şi general din punct de vedere al principiilor izomorfismului şi integrării sistemelor – pe temeiul cărora se constituie o concepţie unitară despre univers şi, pe un plan filosofic mai general, o viziune monistă asupra lumii.

Analiza figurii 4 ne prilejuieşte, *în primul rând*, constatarea existenţei unui evantai complex de discipline particulare cu un caracter nemijlocit acţional, atât *practice* cât şi *teoretice* – fiecare dintre acestea având, după cum am sugerat în schema anterioară, o legătură strânsă cu ştiinţele particulare ale existenţei şi, respectiv, cu ştiinţele generale. Pentru că, ştiinţele acţiunii nu cercetează un anume fragment al existenţei (naturale, sociale, umane), ci doar relaţia acţională dintre agent şi pacient, accentul principial în demersurile praxiologice fiind pus pe aspectele de natură normativ-metodologică ale acestei relaţii, în funcţie de mijlocirea cărora se scontează provocarea unor niveluri superioare de eficienţă ale actelor umane productive. Şi este de presupus că, înainte de a întreprinde demersuri acţionale asupra obiectului acţiunii, acesta trebuie cercetat sub aspect structural-sistemic şi cauzal-nomologic prin intermediul ştiinţelor existenţiale. Astfel, ştiinţele naturii premerg ştiinţele raportului de eficienţă ale omului cu natura, la fel cum ştiinţele socio-umane premerg ştiinţele cu privire la raportul de eficienţă dintre om şi societate.

În al doilea rând, dacă, tradiţional, demersurile filosofice şi sociologice operau o distincţie între activităţile practice şi cele teoretice, în viziune praxiologică actuală activitatea teoretică este concepută ca un domeniu al praxisului – fie datorită faptului că şi în actul cognitiv omul scontează anumite grade de eficienţă (conceptul sau ideea fiind ele însele construcţii ale subiectului şi nu numai reflecţii ale obiectului cunoaşterii), fie pentru că efortul cognitiv al omului este întreprins din raţiuni şi finalităţi pragmatice (omul cunoaşte şi instituie teoretic pentru a transforma). De altfel, tocmai prin capacităţile sale creative, exercitate din libertatea sa de gândire şi de

Universitatea Spiru Haret

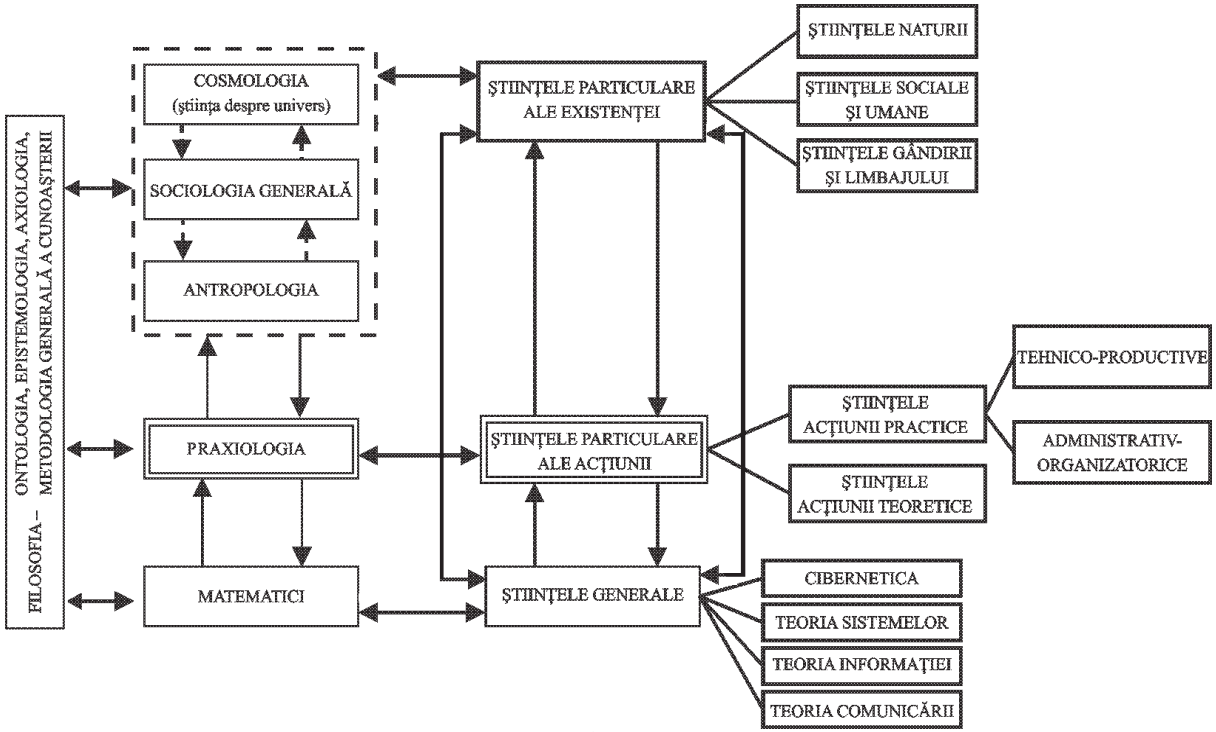
FILOSOFIA – ONTOLOGIA, EPISTEMOLOGIA, AXIOLOGIA, METODOLOGIA GENERALĂ A CUNOAŞTERII
COSMOLOGIA (ştiinţa despre univers)
SOCIOLOGIA GENERALĂ
ANTROPOLOGIA
PRAXIOLOGIA
MATEMATICI
ŞTIINŢELE PARTICULARE ALE EXISTENŢEI
ŞTIINŢELE PARTICULARE ALE ACŢIUNII
ŞTIINŢELE GENERALE
ŞTIINŢELE NATURII
ŞTIINŢELE SOCIALE ŞI UMANE
ŞTIINŢELE GÂNDIRII ŞI LIMBAJULUI
ŞTIINŢELE ACŢIUNII PRACTICE
ŞTIINŢELE ACŢIUNII TEORETICE
TEHNICO-PRODUCTIVE
ADMINISTRATIV-ORGANIZATORICE
CIBERNETICA
TEORIA SISTEMELOR
TEORIA INFORMAŢIEI
TEORIA COMUNICĂRII

Fig. 4

acțiune în funcție de disponibilități teleologice ce-i sunt specifice, omul se distinge de celelalte ființe din lumea animală din care s-a desprins în procesul antropogenezei şi sociogenezei.

În al treilea rând, se impune a fi desprinsă ideea că, în sistemul actual al ştiinţelor acțiunii (şi al ştiinţelor în general), o pondere însemnată o are grupul ştiinţelor cu caracter administrativ-organizațional, care vizează raportul de eficiență între om şi societate. Fapt ce evidențiază prevalența actuală a socialului în procesul de luare în stăpânire de către om a mediului său existențial de viață şi, implicit, nevoia sa actuală de a se autodestina – viitorul său fiind tot mai accentuat un viitor ales şi nu numai unul dat.

În al patrulea rând, ceea ce ne apare ca o precizare ale cărei semnificații au fost în general acceptate de numeroşi cercetători, se impune precizarea că domenii ale ştiinţelor care tradițional erau aşezate alături de ştiințele obiectuale (care au drept referință domenii ale existenței) sunt cuprinse de această dată în sfera ştiinţelor acțiunii – între acestea, amintim ştiințele educației şi instrucției, ştiințele medicale şi de ocrotire a sănătății oamenilor şi, nu mai puțin, ştiințele administrative. Acestor grupuri de ştiințe nu li s-a diminuat statutul în câmpul cunoaşterii prin cuprinderea lor în categoria ştiinţelor acțiunii, ci li s-a accentuat rangul operațional, fiind considerate ca discipline cu finalitate nemijlocit-pragmatică.

În al cincilea rând, se poate reține şi ponderea pe care o au ştiințele administrativ-organizaționale, precum şi unele subspecii importante ale ştiinţelor teoretice (teoria normelor, teoria deciziei şi conducerii, teleologia, viitorologia etc) – toate acestea cu referință în domeniul socialului, anterior fiind tratate doar ca paragrafe sau capitole ale ştiinţelor sociale tradiționale (cum ar fi: sociologia, economia, politologia, dreptul etc.). Acest lucru este, de asemenea, un aspect ce deschide o nouă perspectivă în conceperea structurii Sistemului actual al ştiinţelor.

În al şaselea rând, se desprinde concluzia că sfera de cuprindere a ştiinţelor tehnice şi tehnologice s-a lărgit mult astăzi, incluzând şi grupuri noi de ştiințe cu caracter operațional, respectiv, cele care vizează optimizarea socialului în raport cu procesele actuale de realizare umană.

Aceste noi grupuri de ştiințe (cele administrativ-organizaționale, educației şi instrucției, medicale şi de ocrotire a sănătății) nu sunt incluse direct în corpul ştiinţelor tehnice şi tehnologice, dar se structurează asemănător acestora ca tehnici şi tehnologii moderne de acțiune, folosind deopotrivă cu acestea mijloace informaționale şi de programare moderne.

Pentru toate aceste ştiințe, *praxiologia* reprezintă un capitol metateoretic şi metodologic comun, prin excelență cu deschidere pragmatică, deschizătoare de restructurări majore având ca efect instituirea unei noi raționalități în viața socială şi în conceperea procesului actual de realizare umană.

Universitatea Spiru Haret

IV

SUBIECT ȘI OBIECT, AGENT ȘI PACIENT ÎN STRUCTURA ACȚIUNII SOCIALE

1. Relațiile dintre subiect și obiect din perspectiva filosofiei acțiunii

Cugetarea filosofică întemeiată pe o viziune praxiologică modernă oferă admirabile premise teoretice pentru schițarea unui punct de vedere dialectic asupra relației dintre *subiect* şi *obiect*.

Problema raportului dintre subiect şi obiect a constituit şi rămâne o problemă de permanență în cadrul discursului filosofic. Ea solicită nu numai o abordare epistemologică, ci şi una antropologică; în relația sa cu lumea obiectivă, omul nu se raportează la o lume neutră, ci la o lume a lui (sau în curs de a deveni a lui). Cu atât mai mult în cazul unui demers filosofic asupra lumii – în care existența la care se raportează omul este cu precădere umană, iar explicația ontologică nu este una neutră, contemplativă, ci se constituie ca o explicație umanistă dimensionată antropologic.

Dimensiunea antropologică a discursului filosofic nu a putut însă evita extrapolările, în care omul apărea fie ca centru, fie ca periferie nesemnificativă a universului obiectiv. Este, astfel, explicabil de ce, nu de puține ori, efortul de a înscrie obiectul cugetării filosofice într-o perspectivă umanizatoare a împins pe unii gânditori la *voluntarism* sau *fatalism,* zone extreme opuse ale gândului filosofic.

Dacă interpretările *sceptice* şi *fataliste* au pus totdeauna omul într-o situație de principială neputință în fața Universului, reducând travaliul uman (teoretic şi practic) la o simplă sclipire reflexivă de cuget, lipsită de putere de adecvare noologică şi, îndeosebi, de eficiență materială existențială (negându-i astfel omului atributul de agent în raport cu obiectul cunoaşterii şi cu existentul), interpertările *subiectiviste* şi *creaționiste* au situat omul în centrul Universului, hiperbolizându-l, fie în ipostază solipsistă, fie într-una înstrăinată, proiectată în absolut. Scepticismului şi fatalismului sau subiectivismului şi creaționalismului li s-au opus întotdeauna orientări *raționaliste*, în care spiritul de luciditate critică a evitat tendințele extrapolatoare în interpretarea raportului dintre subiect şi obiect. Un asemenea

Universitatea Spiru Haret

spirit, promovat cu consecvență logico-ştiințifică, a caracterizat gândirea filosofică a lui Descartes, Spinoza, Leibniz şi a altor raționalişti moderni. Funcția constructivă a gândirii umane în viziunea raționalismului modern nu semnifică o putere demiurgică a cunoaşterii asupra obiectului, ci capacitatea transformatoare a subiectului în plan ideal. În procesul cunoaşterii, subiectul se raportează nu numai reflexiv, ci şi constructiv la obiect, structurile logice ale gândirii fiind astfel opera cugetării abstracte. Această latură activă a cunoaşterii, întrevăzută încă de Platon, îşi găseşte exprimarea cea mai evoluată în sistemul de gândire hegelian.

În această privință, Hegel a pus un deosebit accent pe funcția constructivă a cunoaşterii omeneşti, detaşându-se radical de contemplativismul materialismului modern, pentru care relația dintre subiect şi obiect în procesul cunoaşterii era limitată la o funcție reflexivă a subiectului cunoscător în raport cu datul obiectiv.

Meritul lui Hegel a fost şi acela de a fi *conectat dimensiunea cognitivă a relației dintre subiect şi obiect cu cea acțională,* stabilind pe acest temei rolul *mijloacelor* (instrumentelor) acțiunii ca termen mediu în adecvarea obiectului pentru subiect. Deşi mijloacele au doar valoare de mediator silogistic, acțiunea fiind limitată doar la o relație transformatoare între subiect şi obiectul-idee, în concepția lui Hegel s-a desăvârşit una din ideile fundamentale ale gândirii filosofice – anume, aceea că „mijlocitul" (ideea) este produsul unei activități subiective, al unui impuls cognitiv exercitat de subiect asupra „nemijlocitului". Cunoaşterea – fiind construcție teoretică – este, aşadar, acțiune. Subiectul îşi adecvează pentru sine obiectul, modificându-i deliberat (teleologic) structura. În acest fel şi lumea ideilor, deşi este însuşi absolutul ce se autodermină, îşi dezvăluie sieşi natura prin medierea subiectului. De asemenea, prin acțiune, logica subiectivă se abstrage din obiect şi, totodată, se exteriorizează, reconstruind logica obiectivă, din care a emers ontic şi gnoseologic.

Concentrată în *principiul identității dintre gândire şi existență*, unitatea subiectului şi obiectului concepută de Hegel are o dublă semnificație teoretică: pe de o parte, marchează apogeul gândirii raționaliste, din care se degajă un optimism gnoseologic întemeiat pe criterii de eficiență şi nu numai pe o adecvare reflexiv-contemplativă a obiectului pentru subiect; iar pe de altă parte, evidențiază limitele gândirii hegeliene, pentru care relația de eficiență dintre subiect şi obiect, reducându-se la sfera logicului, nu are relevanță în domeniul naturalului, al existenței în multitudinea ipostazierilor sale concrete. De aceea, principiul hegelian al identității dintre gândire şi existență, cu toate avantajele incontestabile în favoarea unei viziuni epistemologice constructiviste (noncontemplative), limitează cunoaşterea la o cunoaştere

Universitatea Spiru Haret

de sine a ideii, iar semnificația praxiologică a relației eficiente dintre subiectul şi obiectul cunoaşterii este redusă la un principiu de autodeterminare a conceptului.

Cu toate meritele lui Hegel în fundamentarea acționalistă a relației dintre subiect şi obiect, dimensiunea autentic praxiologică a acestei relații rămâne mai departe o problemă de ivestigație în câmpul filosofiei şi sociologiei, sarcină pe care o va împlinii nu numai întreaga gândire acționalistă contemporană, desfăşurată în aria metodologică a unei fenomenologii de factură existențială, ci şi în cadrul orientărilor rationalist-critice din epistemologia şi din filosofia actuală a ştiinței. Ca rezultat al criticii interpretărilor contemplativiste (empiriste) şi conceptualiste (raționaliste) anterioare, raționalismul dialectic contemporan propune *o concepție epistemologică integratoare care unifică funcția reflexivă cu cea constructivă a cunoaşterii omeneşti.* Fundamentul acestei duble funcționalități a cunoaşterii fiind *practica*. Prin practică, cunoaşterea omenească dobândeşte eficiență, iar relația dintre subiect şi obiect este o relație transformatoare în plan existențial, o relație în care *obiectul se subiectivează,* iar *subiectul se obiectivează.* În acest context, obiectul cunoaşterii este totodată obiect al transformării (al acțiunii), iar subiectul cunoscător este totodată agent transformator. Pe acest temei, filosofia concepe omul, atât ca entitate *obiectivă*, ca *relație socială (*accentul cade pe aspectul de obiectivitate – socială – a omului), cât şi ca entitate *subiectivă*, ca ființă cunoscătoare (accentul cade pe dimensiunea creativ-constructivă a cunoaşterii lui).

Într-o asemenea perspectivă, *omul este simultan obiect şi subiect,* dublet care ființează şi se manifestă prin intermediul acțiunii. *Acțiunea este condiția ontică a umanului,* ea prilejuieşte desprinderea subiectului de obiectul cunoaşterii – la rândul său obiectul desprinzându-se de existent tot în procesul cunoaşterii. *Relația dintre subiect şi obiect se instituie astfel ca relație acțională şi nu numai cognitivă.* Latura gnoseologică a acestei relații este subordonată şi nu se alătură sau se suprapune celei praxiologice.

Dând o asemenea semnificație relației dintre subiect şi obiect, unitatea dintre teorie şi practică nu mai apare ca o simplă relație polară. *Teoreticul este un monument al practicului,* constituie un element al circuitului praxiologic de la agent la obiect(în ipostaza sa de pacient). Cunoaşterea însăşi, în această perspectivă, capătă un statut praxiologic, are o funcție practică şi nu numai una explicativă.

Se poate formula chiar concluzia că, atât teoreticul, cât şi practicul au funcții explicative şi praxiologice. Considerăm, de aceea, avantajoasă metodologic *integrarea teoreticului şi practicului în sfera conceptului de acțiune.* În acest cadru, cunoaşterea şi practica pot fi abordate ca dimensiuni corelate dialectic, ca ipostaze complementare ale acțiunii umane eficiente.

Universitatea Spiru Haret

Nu ar fi lipsită de interes, credem, nici considerarea teoriei cunoaşterii ca un capitol al praxiologiei (din problematica praxiologică nu se poate elimina epistemologia şi noologia), la fel cum din gnoselogie nu pot lipsi elemente de teoria acțiunii, atât în problematica mecanismului şi structurii cunoaşterii, cât şi în cea cu privire la teoria adevărului.

Din interacțiunea subiectului cu obiectul în procesul acțiunii, societatea, ca domeniu al realității, dobândeşte o dimensiune subiectivă care-i determină genetic şi structural esența. De aceea, nu se poate concepe viața socială doar ca un domeniu de obiectivitate, ea include în sfera sa (atât cauzal, cât şi structural) subiectul. Ontic vorbind, ea este un domeniu al *„subiectiv-obiectivului”.* Medierea acestei sinteze a obiectului şi subiectului în structurarea existenței sociale o realizează acțiunea umană, ea detaşează şi, totodată, integrează subiectul în obiect, subiectivează obiectul la fel cum obiectivează subiectul în plan ontico-social.

În procesul acțiunii (teoretice şi practice), obiectul se adecvează subiectului şi, totodată, subiectul se obiectivează. Universul ființează ca existent anterior subiectului, dar devine obiect pentru subiect numai în procesul acțiunii umane. În afara acestui raport (praxiologic) cu subiectul, existentul nu devine obiect, nu se structurează antropologic, nu are semnificație pentru subiect.

2. Privire praxiologică asupra conceptelor de subiect și obiect

În lumina conceperii dialectice a relației (gnoseologice şi praxiologice) dintre subiect şi obiect se pot formula următoarele *distincții* în legătură cu *semnificația conceptelor de subiect şi obiect:*

A) În *structura obiectului* (a obiectului pentru subiect) se integrează *fragmentul natural şi social al existenței,* care se instituie ca *domeniu al cunoaşterii şi al acțiunii subiectului.*

1) Din această integrare rezultă, în primul rând, că obiectul este *funcție de existență*, este un fragment, *o secțiune spațio-temporală a existenței*, care intră în câmpul de cunoaştere şi acțiune a subiectului.

Existența (universului infinit) este structurată dintr-un număr infinit de niveluri, din care desprindem două mari domenii corelate într-o dinamică progresivă ireversibilă: *naturalul* şi *socialul*. Prin intermediul socialului, existența capătă o nouă ipostază – cea antropologică; alături de *existența obiectivă*, în devenirea Universului se structurează o *existență subiectivă*. Aceasta din urmă formează *dimensiunea existențială specifică a umanului, prin care subiectul se instituie ca fragment* (natural şi social) *determinat al existenței.*

Universitatea Spiru Haret

Dacă notăm existența cu ω, existența obiectivă cu ω_1 şi existența subiectivă cu ω_2, rezultă că:

$\omega = \omega_1 + \omega_2$, corespunzător schemei:

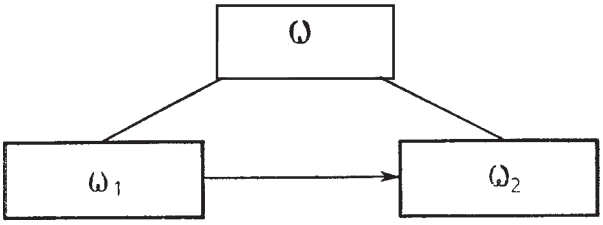

Fig.5

Din analiza structurii existenței se desprind patru precizări mai importante:

a) Existența subiectivă se structurează genetic din existența obiectivă şi este funcție de aceasta. Ea intervine obiectiv în raporturile cognitive şi acționale, nu separat, ci corelat cu aceasta. Raportându-se la realitate, omul se raportează totdeauna la sine, la propria sa natură obiectivă. Totodată, existența se adecvează omului: *în procesul cunoaşterii şi al acțiunii, realitatea înglobează subiectivitatea, atât ca raport, cât şi ca finalitate.*

Se motivează, astfel, precizarea că existența devine obiect în procesul cunoaşterii şi al acțiunii, ea fiind de fapt un domeniu al complex – o existență dată supradimensionată antropologic –, iar *problema raportului dintre existența subiectivă şi existența obiectivă este o problemă antropologică* şi nu una pur ontică aşa cum postula metafizica tradițională.

b) Existența umană, ca domeniu de obiectivitate, este o sinteză a naturalului şi socialului, deci este punct de intersecție al lui ω_{1n} şi ω_{1s} (fig.6).

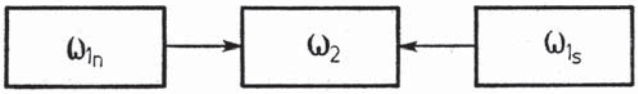

Fig.6

Oricare ar fi ipostaza existenței subiective (ω_2) în momentul structurării obiectului cunoaşterii şi al acțiunii, în orice relație praxeologic-gnoseologică s-ar afla, ea îşi păstrează dubla ei determinare, naturală şi socială. Aceasta înseamnă că *întotdeauna cunoaşterea şi acțiunea umană, fie că au obiect naturalul, fie socialul, rămân relații antropologice.*

Universitatea Spiru Haret

c) Relația dintre existența obiectivă şi existența subiectivă (cele două ipostaze ale existenței) *este o relație praxiologică şi gnoseologică* şi nu numai una obiectual-existențială. De asemenea, existența umană se structurează genetic din natură şi societate în procesul cunoaşterii şi al practicii.

Schematic relația dintre ω_1 şi ω_2, în contextul structurării ei şi în relația între obiect şi subiect este următoarea (fig.7):

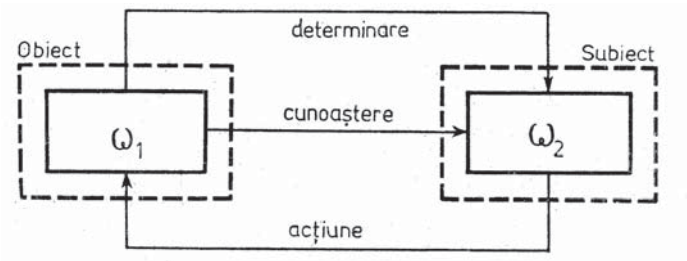

Fig.7

Din această schemă rezultă că umanul este determinat la nivel cognitiv şi existențial de realitatea naturală şi socială; dar, la rândul său, prin intermediul acțiunii, modifică (eficient pentru sine) această realitate. Între existența obiectivă şi cea subiectivă se stabileşte, deci, un raport de *conexiune inelară,* un *complex cauzat de retroacțiuni.*

În definirea obiectului cunoaşterii trebuie să se țină cont de acest raport de determinare reciprocă pe planul existenței între subiect şi obiect, raport care intervine permanent în această relație cognitivă şi practică a oamenilor cu lumea înconjurătoare.

d) În structura obiectului cunoaşterii intră nu numai *structuri materiale*, ci şi *structuri ideale*. Prin intermediul activității practice şi cognitive a oamenilor se constituie în structura vieții sociale, alături de un *domeniu material* şi un *domeniu ideal de existență* socială. Ideile oamenilor, teoriile, concepțiile lor, structurate genetic ca efect al activității umane cognitive şi practice, odată generate, capătă un statut existențial şi, în această ipostază, se pot institui ca obiect (al cunoaşterii şi transformării). De exemplu, logica studiază structurile logice ale gândirii (corelativitatea dintre formele gândirii corecte), la fel cum metateoria, istoriologia şi scientologia studiază geneza, structura şi statutul social al teoriilor şi concepțiilor ştiințifice şi ideologice ale oamenilor.

Universitatea Spiru Haret

Onticul (Existentul), în calitate de obiect al cunoaşterii, integrează, aşadar, două niveluri de realitate: un *dat obiectiv material (*natural sau social); un *dat obiectiv ideal* (structuri logice şi teoretice). Datul ideal are o independenţă structurală faţă de datul material, dar, totodată, este dependent genetic de acesta din urmă, se structurează în funcţie de acţiunea oamenilor şi este punct de sprijin al eficienţei activităţii acestora.

De asemenea, trebuie observat că *datul ideal devine obiect prin şi numai în raport cu subiectul,* în afara acestuia nu are sens să se vorbească despre statutul ontic al ideilor şi cu atât mai puţin de calitatea lor de obiect. Ideile nu au semnificaţie în afara subiectului, a omului şi a omenirii.

2) Din definiţia structurii obiectului rezultă, în al doilea rând, că *obiectul este funcţie de subiect;* existenţa devine obiect numai în măsura în care intră în sfera raporturilor cognitive şi practice ale subiectului.

Facem, de aceea, distincţie între *existenţă* şi *obiect* (secţiune spaţio-temporală a fragmentului existenţei care este supusă *actului* subiectului). Obiectul este, aşadar, funcţie de existenţă şi, totodată, funcţie de subiect, de *actul* acestuia:

$$O = f(\omega, S)$$

Se motivează astfel concluzia că întotdeauna *obiectul este existenţă dimensionată subiectiv*, dimensionare a cărei recunoaştere nu oferă în nici un caz temeiuri subiectivismului, ci conferă raţiune interpretărilor filosofice care atestă capacitatea subiectului de a-şi adecva pentru sine (material şi ideal) contextul obiectiv în care fiinţează şi la care se raportează. Aceasta este adevărata semnificaţie demiurgică a subiectului pe care praxiologia şi epistemologia contemporană o pun pe deplin în valoare, semnificaţie străină oricăror interpretări creaţioniste şi subiectiviste.

B) În *structura subiectului* (cunoscător şi transformator) se integrează un *domeniu existenţial* (existenţa subiectivă) şi un *domeniu spiritual,* structurat, la rândul său, din *conştiinţă şi cunoaştere,* prin intermediul cărora se generează, în plan mental, afecte, stări de voinţă, mentalităţi, convingeri, reprezentări şi idei. Subiectul constituie astfel o *unitate material-ideală.*

Dacă notăm existenţa subiectivă cu ω_2, iar structurile psihocognitive cu C, rezultă că:

$$S = \omega_2 + C,$$

corespunzător schemei:

Universitatea Spiru Haret

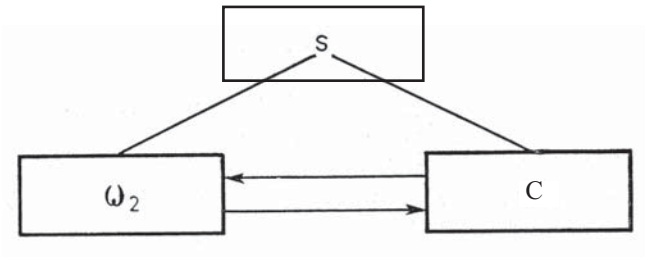

Fig.8

Din analiza structurii subiectului rezultă patru precizări mai importante:

1) Spre deosebire de *obiect,* care (deşi se află într-un raport de dependență funcțională față de subiect, inclusiv de dimensiunea spirituală a acestuia) are un substrat şi o dimensionare *existențială, primară* – fie că aceasta este constituită din structuri materiale, fie din structuri ideale, – *subiectul ca entitate existențială,* este structurat din două dimensiuni corelate unitar: una *materială* şi una *spirituală* – prin motivarea acesteia din urmă exercitându-se cognitiv.

Dimensiunea *existențială* a subiectului se structurează determinist şi unitar din împletirea naturalului şi socialului, este o consecință genetic structurală a acestora, corespunzător schemei următoare (fig. 9):

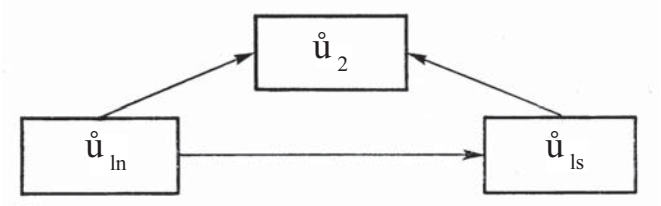

Fig.9

şi, respectiv, relației:

$$\omega_2 = f(\omega_{1n} + \omega_{1s})$$

Dimensiunea *spirituală* a subiectului, constituită dintr-un ansamblu de structuri psihocognitive, se structurează determinist, corespunzător schemei următoare (fig. 10):

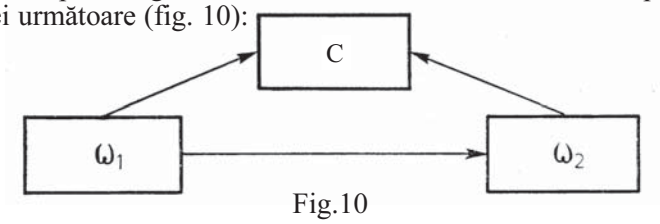

Fig.10

şi respectiv, relaţiei:

$$C = f(\omega_1 + \omega_2)$$

ceea ce exprimă o interpretare dialectică nuanţată asupra raportului dintre existenţă şi conştiinţă, dintre material şi ideal, dintre subiect şi obiect.

Ideile şi stările psihice ale oamenilor au o *dublă determinare ontică: obiectivă* şi *subiectivă.* Acest lucru semnifică deopotrivă şi *unitatea dintre individual şi social* în geneza şi structura profilului spiritual al oamenilor, a cărui fizionomie este determinată nu numai *existenţial*, ci şi *ideal*: pe de o parte, de existenţa socială (ω_s) şi, pe de alta, de conştiinţa socială (C_s), ambele domenii ale vieţii sociale având funcţie obiectuală în raport cu conştiinţa individuală (C_i).

Deci,

dacă $C_s = f(\omega_1 + \omega_2)$,

atunci $C_i = f[(\omega_1 + \omega_2) + C_s]$.

Se vede că C_s (conştiinţa socială) are o dublă funcţionare: în prima relaţie este termen al subiectului (dimensiune psihocognitivă a acestuia), iar în a doua este termen al obiectului, fapt care relevă încă o dată complexitatea termenilor de subiect şi obiect în analiza determinismului social.

2) *Dimensiunea spirituală a subiectului* are o structură complexă, ea înglobează *structuri psihice,* izvorâte din funcţia psihic-reflectorie a conştiinţei, precum şi *structuri logice,* izvorâte din funcţia ei gnoseologică (logic-constructivă). La rândul ei, cognitivitatea prezintă o funcţie *explicativă* şi una *predictivă,* în raport cu care oamenii se raportează nu numai *nomologic*, ci şi *teleologic* la realitate.

Schematic, dimensiunea spirituală a subiectului are următoarea structură (fig. 11):

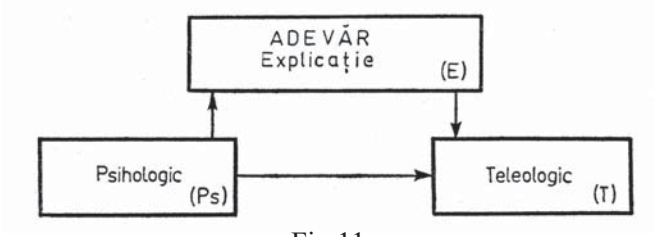

Fig.11

Universitatea Spiru Haret

Dacă notăm cu C dimensiunea spirituală a subiectului; cu I, domeniul idealității, care cuprinde totalitatea produselor cunoaşterii; cu Ps, domeniul psihic, care cuprinde totalitatea fenomenelor de conştiință, a stărilor de afectivitate şi de voință etc.; cu T, scopurile, respectiv țelurile şi năzuințele oamenilor; cu E, domeniul explicațiilor şi al adevărurilor, rezultă relația:

$$C = I\,(E+T) + Ps\ ;$$

în care:

$$E = f\,(O),$$

deci:

$$E = f\,[f\,(\omega_1, S)]$$

$$Ps = f(\omega_1+\omega_2);$$

$$T = f(E+Ps)$$

Observăm că E este o *relație gnoseologică*, Ps este o *relație reflexiv-ontologică,* iar T este o relație *cognitiv-psihologică* (este, cu alte cuvinte, o relație condiționată de primele două tipuri de relații).

3) După cum arătăm mai sus, *subiectul are o structură material-spirituală,* integrând într-o unitate alcătuită holistic un domeniu existențial ($\mathring{u}_2$) şi un domeniu psihoideativ (C).

Respectiv,

$$S = \mathring{u}_2 + C,$$

sau, mai pe larg,

$$S = \mathring{u}_2 + C[I(E+T)+Ps],$$

ceea ce, schematic, poate fi reprezentat în felul următor:

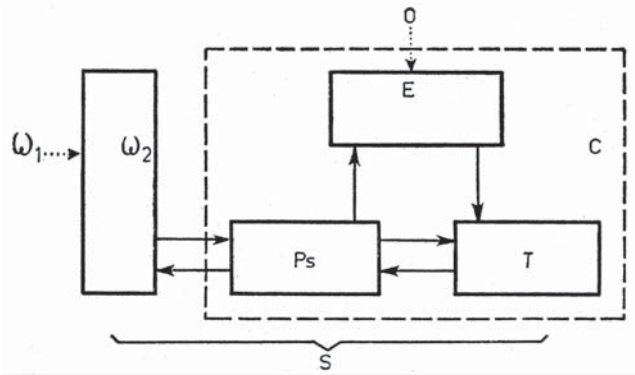

Fig.12

Universitatea Spiru Haret

Subiectul este, aşadar, în dubla sa ipostaziere (existențială şi ideală), *determinat obiectiv* atât de existență în general (ω_1), cât şi de existența adecvată subiectului, de obiect (O). Prin determinarea existenței (naturale şi sociale), subiectul este afectat în plan existențial (ω_2) şi în planul conştiinței (în dimensiunea sa psihologică), iar prin determinarea obiectului este afectat în planul cunoaşterii (în dimensiunea logic-ideativă).

4) Această *dublă determinare obiectivă a subiectului* poate fi sugestiv şi mai amplu reprezentată în schema următoare (Fig.13):

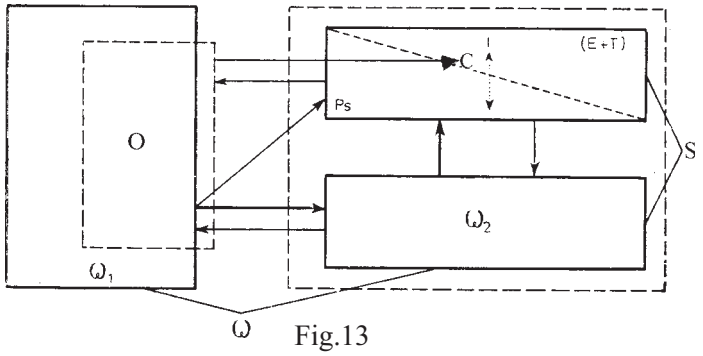

Fig.13

Din această schemă a *determinismului subiectului* sunt deductibile relațiile formulate anterior şi anume:

dacă:

1) $\mathring{u} = \mathring{u}_1 + \mathring{u}_2$

2) $S = \mathring{u}_2 + C$

3) $C = Ps + I(E+T)$

4) $O = f(\mathring{u}_1, S)$,

În care: $\mathring{u}_1$ cuprinde pe O, $\mathring{u}_2$ este termen mediu între $\mathring{u}_1$ şi C, poate să se instituie în O;

Atunci:

1) $Ps = f(\mathring{u}_1 + \mathring{u}_2)$

2) $E = f(O)$, respectiv $E = f[f(\mathring{u}_1, S)]$.

3) $T = f(E+Ps)$.

Universitatea Spiru Haret

Din aceste relații rezultă că *subiectul este determinat obiectiv* (de către $\mathring{u}_1$ şi O) şi totodată se *determină pe sine* (obiectiv şi subiectiv). Prin existența subiectivă şi dimensiunea sa psihologică, *subiectul este funcție de existență*, iar prin cunoaştere (explicație şi predicție) *este funcție de obiect*. La rândul său, *obiectul fiind funcție de subiect*, rezultă că *determinarea de către obiect a subiectului semnifică totodată o autodeterminare a subiectului*. Această autodeterminare apare din mecanismul corelațiilor dintre existența subiectivă şi spiritualitatea umană, astfel încât *natura umană* este *determinată nu numai de existența (naturală şi socială) la care se raportează, ci şi de către propria spiritualitate*. Factorii psihologici, nomologici şi teleologici funcționează ca parametrii motivaționali, alături de cei obiectivi (naturali şi sociali) în configurarea structurii şi dinamicii existenței umane.

3. Relațiile dintre subiect și obiect (agent și existent) și structura acțiunii sociale

Date fiind semnificațiile conceptelor de *subiect* şi de *obiect,* precum şi configurația *mecanismului determinării subiectului,* sugerăm, în perspectivă praxiologică modernă (folosind contribuțiile praxiologilor contemporani – Parsons, Kotarbiński, – precum şi a unor logicieni şi epistemologi – Russel, Carnap, Popper, Hempel, Oppenheim, Bachelard, Gonseth, Piaget), câteva *coordonate pentru descifrarea structurii relațiilor cognitive şi practice dintre subiect şi obiect, dintre oameni şi realitate.* Prin intermediul acestor relații se dezvăluie de fapt *modelul determinist al structurii acțiunii sociale.*

A. Relația cognitivă dintre subiect şi obiect

Precizăm de la început că:

a)această relație, la fel ca şi termenii ei, se constituie în procesul practicii, al acțiunii materiale transformatoare de către subiect a obiectului;

b) subiectul participă la actul cunoaşterii prin dimensiunea sa spiritual-ideatică, existența subiectivă fiind doar suportul natural în care îşi au sediul procesele fiziologice ce mijlocesc activitatea gândirii prin care subiectul se raportează cognitiv la obiect.

Pentru descifrarea *structurii actului cognitiv*, reproducem următoarea schemă (fig. 14):

Universitatea Spiru Haret

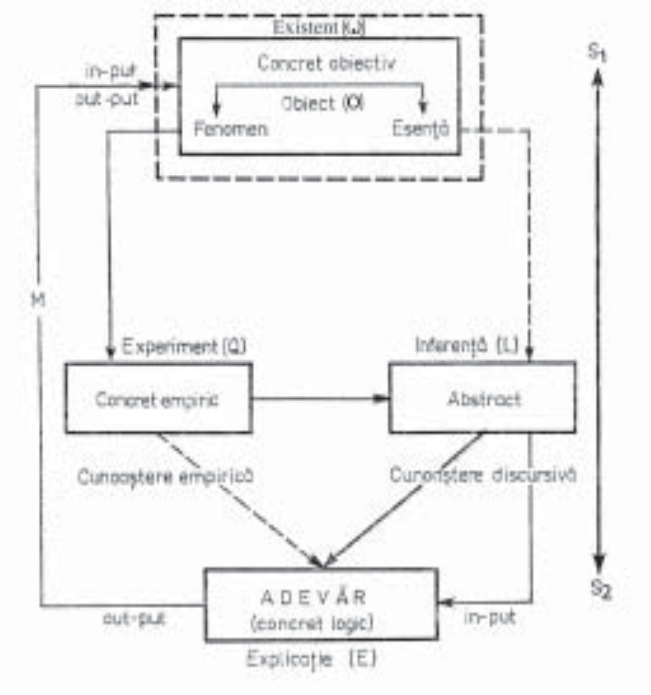

Fig.14

Din această schemă, raportată la schemele anterioare asupra structurii subiectului şi obiectului cunoaşterii rezultă:

1) Între S_1 (Sistem obiect) şi S_2 (Sistem subiect) se stabileşte o relaţie de tipul *conexiunii inverse:* $S_1 \rightleftarrows S_2$. Aceasta retroacţiune se compune dintr-o *relaţie informaţională:* $O \rightarrow (Q \rightarrow L) \rightarrow E$ şi o *relaţie practică*: $E \xrightarrow{M} O$, (în care M desemnează mijloacele acţiunii practice – instrumente). Relaţia informaţională este o premisă a relaţiei practice, dar totodată este întemeiată (determinată de aceasta din urmă). Ele formează segmente ale aceluiaşi proces unitar, cognitiv. Activitatea practică este cadrul obiectiv în care se instituie un circuit informaţional între obiect şi subiect. Din prelucrarea logică a informaţiilor obţinute la nivel empiric se ajunge la *adevăr*, care în ipostaza sa de *concret-logic* este adecvat *concretului obiectiv* în unitatea determinărilor sale fenomenale şi esenţiale. Adevărul, în dubla sa funcţionalitate reflexiv-constructivă, fiind adecvat obiectului, este o premisă a transformării acestuia. Astfel, relaţia dintre subiect şi obiect nu este o relaţie cognitiv-contemplatoare, ci o relaţie cognitiv-transformatoare. *Cunoaşterea şi practica sunt modalităţi complementare ale aceluiaşi act (uman),* eficienţa uneia este motivată de prezenţa celeilalte.

Universitatea Spiru Haret

2) În structurarea *explicației, relația informațională mijlocește trecerea de la explanans – propoziții experimentale* (Q) şi *propoziții nomologice* (L) – *la explanandum* (E), structurat dintr-un complex de propoziții descriptive de tipul:

$$E = Q + L$$

Prin constituirea unui *explanandum* se creează însă numai premisele teoretice pentru întemeierea *propozițiilor praxiologice* (P). Acestea includ nu numai *motivații nomologice* (L), ci şi *motivații psihologice* (Ps) şi *teleologice* (T), la care, într-o viziune mai amplă asupra determinismului praxiologic, se adaugă şi *motivații axilogice* (V). Rezultă, astfel, următoarea structură a propozițiilor praxiologice:

$$P = E(Q+L) + Ps + T + V$$

Lărgirea câmpului motivațional al propozițiilor praxiologice, dincolo de limitele întemeierii teoretice pe care o oferă *explanandum*-ul prin structura şi semnificația sa, impune necesitatea unei viziuni mai cuprinzătoare asupra raportului dintre subiect şi obiect, raport care trebuie conceput nu numai ca relație gneseologică, ci, în primul rând, ca *relație praxiologică,* cu un statut *ontico-antropologic* şi nu numai epistemologic.

B. *Relația acțională dintre subiect şi obiect* *.

Reamintim că această relație nu este izolată de relația gnoseologică a subiectului cu obiectul. Ele formează dimensiuni complementare ale actului

---

* După cum se constată, trebuie făcută o distincție între *obiectul cunoaşterii* şi *obiectul practicii*. Obiectul cunoaşterii este un fragment de realitate dimensionat subiectiv (obiect pentru subiect), iar obiectul practicii este fragment de realitate care este modificat de subiect (agent). Prin obiectul cunoaşterii, existentul se ridică la nivelul subiectului, iar prin obiectul practicii, subiectul se ridică la nivelul existentului. Între subiect şi obiectul cunoaşterii se stabileşte un raport gnoseologic, iar între subiect (agent) şi obiectul practicii (pacient) se stabileşte un raport ontic.

În raport cu obiectul (cunoaşterii), omul îşi exercită funcția sa de *subiect* (cunoscător), iar în raport cu obiectul practicii (existența), omul se manifestă ca *agent*.

Fără îndoială că termenii *subiect* şi *agent* nu sunt, deocamdată, precis definiți. De cele mai multe ori sunt folosiți unul în locul altuia sau, în orice caz, li se dă cam acelaşi sens. Am sugera soluția ca prin subiect să se desemneze umanul în ipostaza sa de *ființă cugetătoare, conştientă de sine,* ceea ce ar corespunde atributului de cunoscător care se acordă de obicei subiectului, iar prin agent să se desemneze umanul în ipostaza de *autor al acțiunii transformatoare* asupra pacientului (domeniului de realitate care suferă schimbarea). Precizăm, totodată, că *totdeauna agentul este subiect-cunoscător,* deoarece autorul acțiunii nu-şi poate exercita funcția de agent în afara unei întemeieri teoretice în baza căreia sunt motivate nomologic propozițiile praxilogice.

Credem, de aceea, mai avantajoasă formularea: *relația dintre agent şi existent (pacient)* sau, mai puțin pretențios, *dintre oameni şi realitate în procesul practicii* pentru desemnarea relației praxiologice dintre subiect şi obiect.

Universitatea Spiru Haret

uman, care, ontic, se înscrie în sfera interacțiunilor ca *relație transformatoare de ordin teleologic.* În procesul acțiunii, finalității naturale i se adaugă în plan social o nouă interacțiune – *scopul.* Spre deosebire de interacțiunile naturale cu caracter finalist, scopul este o relație posibilă de prefigurat numai printr-o întemeiere teoretică, care, la rândul ei, este efect al cognivității.

Prin intermediul acestei modalități superioare de reflectare, actul uman se distinge din sfera interacțiunilor naturale şi devine act al unei ființe *conştiente de sine.* Activitatea umană este deci un *act deliberat.*

Fiind dimensionat teleologic, actul uman nu implică doar cognitivitate, respectiv, nu se limitează la o întemeiere teoretică. Din câmpul motivațiilor praxiologice fac parte şi *parametrii psihologici* şi *axiologici*. Aceştia se instituie cauzal în funcție de natura raporturilor sociale; corespund unei game de *interese* materiale şi spirituale, individuale şi colective, pe care oamenii le au obiectiv în raport cu poziția lor față de mijloacele de producție, această poziție decurgând, mai ales, din natura proprietății şi locului pe care ei îl au în procesul repartiției şi al diviziunii sociale a muncii.

Aşadar, *actul uman are nu numai un statut gnoseologic ci şi un statut ontic.* Prin praxis, relația dintre oameni şi realitate este o relație în plan existențial. Aceasta nu numai din punct de vedere *motivațional,* ci şi din punct de vedere al *finalității.* Raportându-se la obiectul acțiunii, subiectul, în ipostază de agent, îşi adecvează pentru sine existența nu numai ideatic, ci şi material. Prin obiectul transformat (obiectul dobândit ca urmare a actului exercitat asupra obiectului acțiunii) omul se dovedeşte a fi însă nu numai constructor, ci şi autocreator; transformând realitatea, contribuie la crearea propriului univers existențial. *Condițiile vieții materiale a societății şi, prin acestea, chiar cele naturale nu sunt date* (oamenilor) *ci sunt produse* (de ei).

Obiectivarea subiectului în procesul practicii semnifică, deci, nu numai o relație a subiectului cu obiectul (cunoaşterii), ci şi *o relație a subiectului cu existența.* Practica este superioară cunoaşterii tocmai prin această depăşire a limitelor pe care cunoaşterea le conferă relației omului cu realitatea. Din punct de vedere al creativității, practica permite subiectului depăşirea obiectului (cunoaşterii) şi înscrierea sa ca agent în raport cu existentul, cu acel substrat din care se structurează, dimensionat subiectiv, obiectul cunoaşterii. În acest sens, definim practica drept *relație existențială* a *oamenilor cu realitatea*, relație în care subiectul capătă atributul de *agent*, iar obiectul semnificația de *existent* (obiect al acțiunii – *pacient*) *.

* Notăm că totdeauna pacientul (obiectul acțiunii practice) are un statut existențial, este un fragment al existenței. În această ipostază poate fi obiect al acțiunii atât naturalul şi socialul, cât şi omul însuşi, în calitate sa de subiect (al cunoaşterii şi reflectării) şi de existență (naturală şi socială)

Universitatea Spiru Haret

Structura acestui raport praxiologic al omului cu realitatea poate fi sugerată prin următoarea schemă (fig. 15):

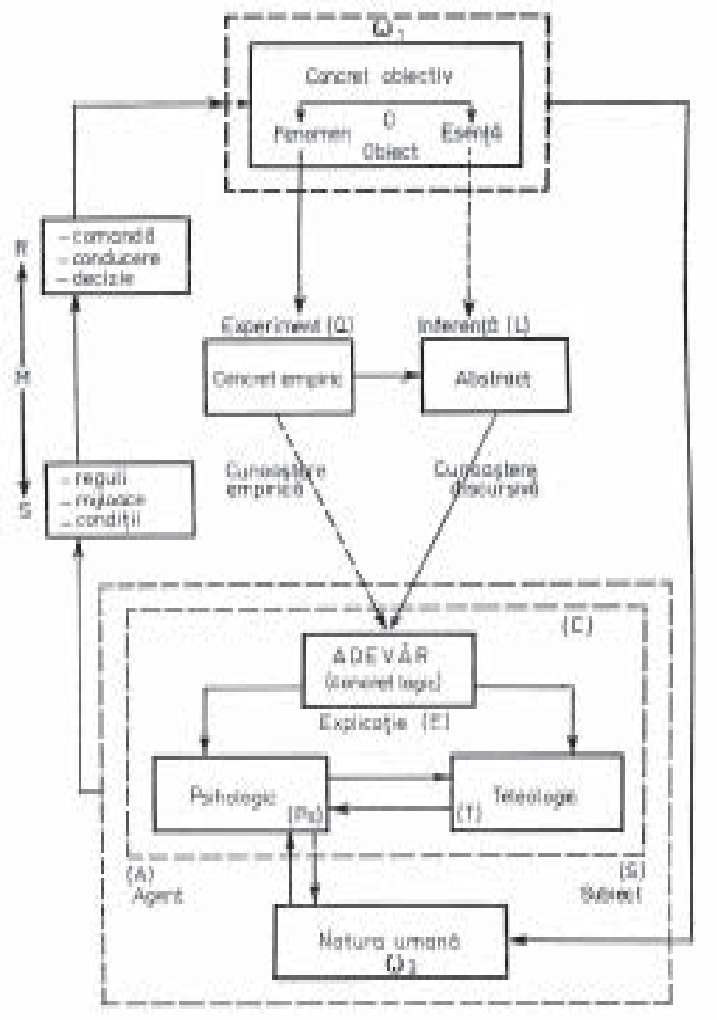

Fig. 15

Universitatea Spiru Haret

Din această schemă rezultă principalele tipuri de relații care se stabilesc între om şi existență şi anume:

a) *relația ontică dintre existență (naturală şi socială) şi natura umană:*

$$\omega_1 \rightarrow \omega_2;$$

la care se adaugă relația ontică dintre existență şi conştiință:

$$(\omega_1 \rightarrow \omega_2) \rightarrow C:$$

b) *relația cognitivă dintre subiect şi obiect (activitatea teoretică),* formată dintr-o *dimensiune strict cognitivă:*

$$O \rightarrow (Q \rightarrow L) \rightarrow E$$

una practică:

$$E \xrightarrow{M} O$$

care-i succede şi totodată precede;

c) *relația acționată* (activitatea practică - praxis) dintre agent şi realitate:

$$A(E+P_s+T) \rightarrow (S \rightarrow R) \rightarrow \omega(\omega_1 + \omega_2)$$

În toate aceste tipuri de relații, în tripla sa ipostaziere: de *domeniu existențial* (natural şi social, material şi ideal), de *subiect* (cunoscător) şi de *agent* (al acțiunii), omul se manifestă *activ,* este *constructor* de realitate şi nu numai un determinat al acesteia. Între om şi realitate se stabileşte, deci, întotdeauna, un raport de *determinare reciprocă (*conexiune inversă).

Contextul obiectiv în care, genetic şi structural, se constituie umanul şi, totodată, el îşi exercită funcția sa constructiv-creatoare, este *practica.* De aceea, orice relație a omului cu realitatea este, în cele din urmă, o *relație acțională*. Prin intermediul acestei relații, omul se desprinde pe sine de natură, se instituie pe sine ca element sociosferic (şi noosferic), este generator de cultură şi, totodată, se manifestă ca autor al unor impulsuri cauzale ce provoacă deliberat şi sistematic modificări adecvate sieşi în toate domeniile universului obiectiv şi ale propriului univers. Se certifică, astfel, una din ideile fundamentale ale gândirii filosofice contemporane, anume aceea că, datorită funcției sale constructiv-creatoare, raportându-se la existență (la un domeniu univers), omul se raportează de fapt întotdeauna la o „natură umanizată", la un *univers pentru sine* şi nu la un *univers în sine.*

În procesul de umanizare a realului, cunoaşterea oferă premisele teoretice, iar practica conferă capacitate transformatoare actului uman, este mijlocul prin care oamenii contribuie ca factori subiectivi la trecerea de la

Universitatea Spiru Haret

posibil la real în diacronia obiectivă. În acest sens, relația dintre om şi realitate, indiferent dacă este o relație între subiect şi obiect sau o relație între agent şi existent (în calitate de pacient), după cum sugera Marx în cunoscutele sale *Teze despre Feuerbach,* este totdeauna o *„relație esențialmente practică”*. Prin aceasta se întemeiază concluzia că *practica este statutul ontic al omului în univers,* concluzie fundamentală pentru definirea specificului existenței umane şi, ca atare, pentru fundamentarea teoretică a praxilogiei şi a tuturor ştiințelor despre om.

Din schema de mai sus rezultă, de asemenea, *unitatea dintre nomologic, psihologic şi teleologic în motivarea acțiunii umane,* căreia i se adaugă un complex de determinări rezultate din condiționarea eficienței actului uman de factorii *situaționali* (condiții, mijloace, reguli) şi de operațiile ei de *realizare* (decizie, conducere, comandă).

C.Structura acțiunii sociale

1)În lumina complexității sale motivaționale, practica se dovedeşte a fi o relație de determinare plurifuncțională, reductibilă la expresia:

$$P = f\,(C + S + R)$$

Dacă introducem detaliat termenii *raționali* (care aparțin lui C), *situaționali* (aparținând lui S), de *realizare* (aparținând lui R), obținem relația:

$$P = f\,[C(E+P_s+T) + S\,(c+m+r)+R(d+l+0)]$$

în care:

E = *explanandum,* deductibil din *explanas,* la rândul său fiind o sinteză între propoziții *experimentale* (Q) şi propoziții *nomologice* (L);

Ps = *motivații psihologice,* întemeiate la rândul lor cauzal pe un ansamblu de *interese* (individuale şi colective), cărora li se adaugă şi factori *motivaționali* de ordin *axiologic;*

T = *dimensiunea teleologică* a determinismului praxiologic, la rândul ei întemeiată pe *explanandum* şi pe *aserțiuni predictice,* cărora li se asociază, de asemenea, cu rol cauzal, factori de *interes,* precum şi motivații *psihologice şi axiologice*. În raport cu toate aceste temeiuri, prin *scop*, agentul îşi formulează un sistem de *propoziții praxilogice,* în baza cărora se instituie *operații de programare,* precum şi premisele unor *strategii* ale acțiunii, în perspectivă *futurologică;*

c = *condiții* (naturale şi sociale, materiale şi spirituale, obiective şi subiective, etc.), m = *mijloace* (unelte, instrumente – tehnice şi logice), r = *reguli* (norme cu caracter nomologic, operațional,

Universitatea Spiru Haret

metodologic, deontic, juridic, politic), toate la un loc alcătuind ansamblul *situațional* (S);

d = operația *deciziei,* 1 = operația *conducerii*, o = operația *comenzii* (ordin), toate la un loc alcătuind ansamblul elementelor termenului *realizare* (R), care precede nemijlocit *execuția* (operația finală de *înfăptuire* a actului transformator).

2) Din detalierea structurii termenilor principali ai relației praxiologice se desprinde ideea că, în analiza structurii actului uman, nu avem de-a face cu o singură relație între subiect şi obiect sau, mai corect, după cum am arătat, între agent şi existent, ci cu un *sistem de relații*.

Numai în structura motivațiilor *psihoraționale* ale praxisului, motivații din care izvorăşte potențialitatea eficienței acțiunii ca trăsătură a agentului, desprindem următoarele relații:

a) relația cognitivă = O→(Q→L)→E;

b)relația psihologică = $\mathring{u}$ ($\mathring{u}_1$→$\mathring{u}_2$)→Ps;

c)relația teleologică = (Ps +E)→T,

care, mai pe larg, îmbracă expresia:

$$[(\mathring{u} \rightarrow Ps) + (O \rightarrow \ldots \rightarrow E)] \rightarrow T$$

La acestea se mai adaugă încă un grup important de relații care izvorăsc din dimensiunea rațional-cognitivă a agentului, dar care se înscriu în sfera raporturilor prospectiv-futurologice (F) ale acestuia cu lumea obiectivă.

Dintre acestea menționăm:

a) relația previzională = E→Pv;

b) relația programatică = (Pv +T)→Pg.

Menționăm, în legătură cu acest grup de relații, că în structurarea lor se împletesc determinări teoretice şi axiologice, a căror pondere în dimensionarea prospectiv-futurologică a acțiunii umane depinde de cercul de interese şi de trebuințe individuale şi colective: de grup, comunitare, intercomunitare.

Dacă *previziunea* este cu precădere *funcție de explicație*, se înscrie ca o proiecție predictică a subiectului indusă sau dedusă din prezent asupra unora din stările lui viitoare, proiecție care joacă rol de *călăuză teoretică* în acțiune, *programul* se întemeiază pe o *sinteză între previziune şi scop,* prin acesta din urmă fiind funcție de *interese*, de *motivații psihosociale,* din care izvorăsc şi *preferințe* pentru o anume configurare şi eficiență a acțiunii. De aceea, *programul* este deopotrivă *călăuză teoretică* (prin previziune) şi *călăuză teleologică* (prin scop) a acțiunii.

Universitatea Spiru Haret

Programul, care decurge dintr-un *proiect* întemeiat nomologic, psihologic, axilogic, are rol operațional (pragmatic) în desfăşurarea acțiunii sociale de perspectivă, prin el sunt eşalonate într-o formă sistematică şi cuprinzătoare sarcinile concrete ale acțiunii sociale pe o perioadă delimitată de timp, decurgând dintr-o anume *strategie*.

Adăugând relațiilor *psiho-cognitiv-teleologice* (C) şi *prospectiv-futurologice* (F) *termenii situaționali* (S) şi *factorii de realizare* (R), care preced şi potențează *execuția* (Ó) – moment final al circuitului praxiologic, care pune în contact eficient agentul (A) şi obiectul acțiunii (Op) structurate dintr-o existență (ů) filtrată axiologic (V)–, obținem următoarea configurație desfăşurată a structurii „sistemului relației praxiologice", deci a *Sistemului acțiunii sociale* (al cărui rezultat este produsul – ∩̊–, structurat din obiectul transformat (O_t), supus în final unei validări axiologice – V:

$$P = C\overbrace{\begin{bmatrix} O \to (Q \to L) \to E \\ \omega(\omega_1 \to \omega_2) \to Ps \\ \left[(\omega \to Ps) + (O \to \ldots \to E)\right] \to T \end{bmatrix}}^{A} \to F\begin{bmatrix} E \to Pv \\ (Pv + T) \to Pg \end{bmatrix}$$

$$\to S\overbrace{\begin{bmatrix} c \\ m \\ r \end{bmatrix} \to R\left[\begin{pmatrix} d \\ l \\ o \end{pmatrix} \to \Sigma\right]}^{M} \to O_p\,[\omega \leftrightarrows V] \to \mho\,[O_t \leftrightarrows V]$$

Acest sistem de relații, dacă avem în vedere şi corelarea lui S şi R într-un complex funcțional M, este reductibil la succesiunea următorilor termeni ai acțiunii sociale (aflați într-un raport cauzal-funcțional):

$$P = A(C+F) \to M(S+R) \to O_p \to \text{∩̊}$$

Se observă, în această relație praxiologică, *termenii primari* ai determinismului praxiologic: *agent, mijloace, obiect al acțiunii* – din corelarea cauzală şi funcțională a cărora rezultă (ca efect) *produsul acțiunii.* Aceşti termeni, puşi în evidență de multă vreme (încă de Aristotel) ca elemente definitorii ale activității practice, au căpătat noi semnificații şi dimensiuni în *teoria acțiunii sociale* şi în *praxiologia* modernă (îndeosebi de la Parsons încoace).

Universitatea Spiru Haret

3) Asupra acestor temeni primari vom puncta câteva concluzii, rezumând unele din ideile prezentate în cadrul analizei determinismului relației praxiologice:

a) Conceptul de *mijloc al acțiunii,* pus în adevărata valoare de Hegel şi Marx în definirea specificului şi finalității activității umane, a căpătat în cercetările praxiologice contemporane o structură complexă. Menționăm îndeosebi divizarea sa în două subgrupe: *situație* şi *realizare,* fiecare în parte concepută ca sistem de alte elemente. Numai funcționarea corectă a întregului mecanism de factori care structurează ceea ce se cheamă generic *mijloace*, poate pune în funcțiune momentul suprem al praxisului – *execuția*. În această perspectivă, mijloacele se referă la un ansamblu de condiții, reguli, instrumente cu valoare operațională, metodologică şi motivațională în desfăşurarea circuitului praxiologic de la *potență* la *act*, precum şi la un complex de factori de coordonare şi organizare a înfăptuirii actului eficient dintre care mai importanți sunt actul *deciziei*, al *conducerii* şi al *comenzii*. În legătură cu aceşti din urmă factori, în cercetările praxiologice contemporane se elaborează sisteme de codificare operațională, apte să conducă la ample strategii de acțiune la nivel macrosocial. De aceste probleme se ocupă intens în ultima vreme discipline noi, ca *teoria deciziei*, *teoria comenzii şi conducerii* (*management*).

b)Sensibile mutații în ce priveşte sensul şi dimensiunile motivaționale a suferit şi termenul primar de *agent.*

Grație contribuțiilor teleologiei, gnoseologiei, psihologiei, sociologiei şi antropologiei, cu tradiții mai vechi dar revoluționate în ultima sută şi ceva de ani, conceptul de agent al acțiunii comportă o *multidimensionată motivație* din care se insistă astăzi îndeosebi asupra motivațiilor *nomologice, psihologice, axilogice, teleologice.* Toate aceste motivații izvorăsc atât din capacitatea cognitivă a agentului în calitatea sa de subiect cunoscător, cât şi din natura intereselor sale materiale (economice) şi spirituale (morale, politice), care-l animă obiectiv către o anume direcție de acțiune teoretică şi practică. Datorită elementului de *cointeresare a agentului* în alegerea scopului şi mijloacelor acțiunii, activitatea practică dobândeşte atributul eficienței în funcție de o motivație de ordin *axiologic* şi nu numai *teoretic.*

Cercetările operaționale actuale pun foarte mult accentul pe *dimensiunea prospectiv-futurologică* a întemeierii strategiei acțiunii umane. În acest cadru, agentului i se condiționează eficiența creatoare în funcție de activitatea atentă de *previzionare* şi de *programare* a acțiunilor. Aceasta cu atât mai mult cu cât cercetările praxiologice actuale se referă nu numai la acțiuni individuale şi de grup ci şi la sisteme sociale de acțiune, concepute la nivel național şi statal, caz în care agentul este

Universitatea Spiru Haret

constituit din mari colectivități, reprezentate de organisme decizionale şi de conducere eligibile din sânul acestora, pe baza unor principii juridice şi politice codificate normativ şi obiectivate instituțional.

c)Nu mai puține semnificații noi a căpătat, în perspectiva praxiologiei contemporane şi termenul primar de *obiect al acțiunii.*

Menționăm, în primul rând, aprecierea obiectului acțiunii ca *realitate umanizată.* Umanizarea are în vedere atât *structura* obiectului acțiunii cât şi finalitatea acțiunii, care se exercită asupra lui de către agent. În al doilea rând, finalitatea actului productiv exercitat de agent asupra pacientului este produsul acțiunii, care nu este altceva decât un existent (obiect) transformat (de agent). Deşi agentul se raportează praxiologic la *existent,* domeniu de realitate mai larg decât obiectul cunoaşterii (uneori agentul modifică prin acțiunea sa realități care n-au făcut obiectul cunoaşterii sale), totdeauna obiectul transformat, *produsul* rezultat din exercitarea actului uman, este adecvat subiectului, este un *existent pentru sine* şi nu un existent nedeterminat subiectiv, existent *în sine*.

În altă ordine de idei, reținem precizarea că, prin acțiunea sa, agentul este producător de *existență.* Acționând, agentul îşi creează condițiile materiale de existență, precum şi pe cele spirituale (cultura, ştiința, arta, anumite mentalități, tradiții, obiceiuri). Într-un cuvânt, universul social obiectiv este produsul activității oamenilor, al subiectivității. Istoria obiectivă a umanității este *creată* de oameni şi nu le este *dată*.

Se desprinde concluzia că, raportându-se la existență, oamenii se raportează de fapt la produsele activității lor, care s-au desprins de ei devenind obiectivitate. Această finalitate a actului uman (obiectivarea) nu se referă numai la existența socială obiectivă, ci şi la cea subiectivă. Creându-şi temelia obiectivă a vieții lor, oamenii se creează pe ei înşişi ca natură şi spirit – dimensiuni obiectuale care pot constitui, de asemenea, obiect de cunoaştere şi acțiune.

Din capacitatea creatoare şi făptuirea agentului (din care izvorăsc structuri obiective, independente dar nu străine de el) rezultă semnificația cea mai profundă a specificității determinismului uman – libertatea (de cunoaştere şi acțiune) subiectului (luat şi în sens de agent), a cărei instituire devine o problemă a necesității istorice obiective. În diacronia socială, pe măsura creşterii gradului de libertate a agenților, creşte proporțional gradul de stăpânire de către ei a realității.

Cu alte cuvinte, consecința principală a relației praxiologice este *creşterea ponderii factorului subiectiv în determinarea obiectivă*. În procesul practicii creşte treptat, în progresie geometrică, gradul de autonomizare a subiectului, în raport direct proporțional cu creşterea gradului de subiectivizare a obiectului.

Universitatea Spiru Haret

*

În perspectiva viziunii dialectice moderne asupra determinismului praxiologic, acțiunea umană ne apare – după cum se desprinde concluziv din paginile anterioare – ca un s*istem complex de relații cognitive şi practice între oameni şi realitate*, care corelează organic, în baza principiului conexiunii inverse, o multitudine de factori sociali obiectivi şi subiectivi. Integrarea tuturor acestor factori într-o dispoziție funcțională de maximă eficiență configurează următoarea *Schemă generală a structurii sistemului acțiunii sociale* (fig.16):

Menționăm că eliminarea sau minimalizarea oricăruia dintre aceşti factori sau termeni praxiologici, precum şi neluarea în considerare a mecanismului lor funcțional complex afectează negativ gradul de eficiență al acțiunii, consecință cu atât mai dăunătoare la scara sistemelor macrosociale de acțiune, aplicabile la nivel național şi statal. Pe măsură ce agentul acțiunii se transferă la nivelul unor mari comunități umane, eficiența solicită respectarea din ce în ce mai riguraosă a tuturor verigilor procesului acțional, fapt care impune metodologic inițierea unor ample cercetări praxiologice şi întemeierea unor modele de acțiune de mare anvergură strategică.

Considerăm că o asemenea interpretare a *acțiunii sociale* oferă suficiente premise teoretice şi metodologice pentru realizarea sintezei propuse între *teoria sociologică a acțiunii umane* (orientarea acționalistă cu tradiții remarcabile încă din secolul trecut) şi *praxiologia* mai nouă (de orientare logico-operațională), în cadrul unei *discipline praxiologice cu caracter metateoretic*, aptă să ofere criterii de eficiență oricărui travaliu prospectiv care îşi fixează ca țel finalități practice realizatorii pentru om. Înfăptuită pe terenul *filozofiei acțiunii* – una din preocupările aproape permanente ale discursului filosofic aplecat asupra omului –, care, în climatul actual de eficiență, a devenit o preocupare de predilecție a tuturor disciplinelor ştiințifice cu caracter operațional, *praxiologia se instituie ca o disciplină de graniță între filosofie şi ştiință,* criteriile de eficiență pe care ea le propune îmbinând organic valorile logice cu cele deontice de adevăr, *rigorile discursului pozitiv cu exigențele umanismului contemporan.*

Universitatea Spiru Haret

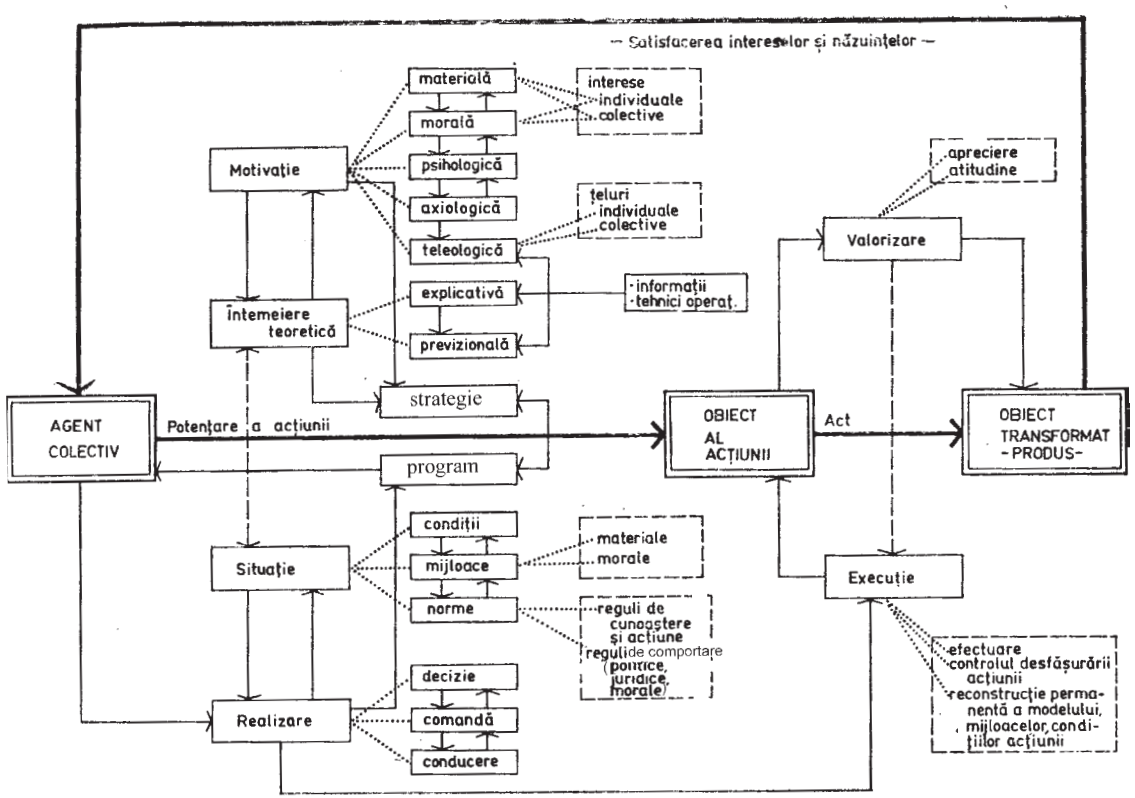
— Satisfacerea intereselor și năzuințelor —
materială
morală
psihologică
axiologică
teleologică
explicativă
previzională
interese
individuale
colective
teluri
individuale
colective
informații
tehnici operat.
Motivație
Întemeiere teoretică
strategie
program
AGENT COLECTIV
Potențare a acțiunii
OBIECT AL ACȚIUNII
Act
OBIECT TRANSFORMAT -PRODUS-
apreciere
atitudine
Valorizare
Execuție
condiții
mijloace
norme
materiale
morale
reguli de cunoaștere și acțiune
reguli de comportare (politice, juridice, morale)
Situație
Realizare
decizie
comandă
conducere
efectuare
controlul desfășurării acțiunii
reconstrucție permanentă a modelului, mijloacelor, condițiilor acțiunii

Fig.16

V

SISTEMUL ȘI TIPOLOGIA ACȚIUNILOR SOCIALE

În efortul actual de sinteză între analiza macrosistemică şi cea microsistemică, sociologia operează tot mai mult cu modelele şi metodele praxiologiei – disciplină de contact între filosofia acțiunii şi sociologia acțiunii, între abordările teoretice cu caracter fenomenologic şi metodele operaționale de investigare a fenomenului social. Prin intermediul praxiologiei, sociologia capătă mijloace mai riguroase de pozitivizare a discursului asupra omului şi a mediului său social, se instituie ca ştiință generală asupra vieții sociale cu valoare nu numai explicativă, ci şi operațională. Ea devine astfel, tot mai mult, o disciplină acționalistă care vizează desprinderea unor criterii de maximă eficientizare a activităților umane.

Dincolo de aceste criterii generale de eficiență, de care se ocupă sociologia şi îndeosebi teoria acțiunii sociale (în calitatea ei de metapraxiologie), se cer desprinse şi criterii specifice fiecărui gen de acțiune umană, cea ce face necesară întreprinderea unor prealabile demersuri de clasificare a acestora.

1. Clasificarea acțiunilor umane din perspectiva sociologiei acționaliste și a praxiologiei contemporane

În gândirea teoretică contemporană un loc de seamă în cercetările acționaliste îl ocupă, după cum se ştie, şcoala praxiologică poloneză, inițiată de Tadeusz Kotarbiński. Noutatea pe care o aduce această şcoală şi, în primul rând, inspiratorul ei este nu numai desprinderea teoriei acțiunii umane (praxiologia) ca o disciplină autonomă şi, respectiv, limitarea obiectului acesteia la cercetarea criteriilor generale de maximă eficiență (de economicitate) ale oricărei acțiuni umane – şi în acest sens praxiologia este un fel de metateorie a tuturor ştiințelor particulare ale acțiunii –, ci şi întemeierea unei metodologii de clasificare a tipurilor de

Universitatea Spiru Haret

activităţi umane în raport cu gradul de eficienţă a acestora (praxiologia limitându-şi sfera preocupărilor numai la cercetarea acţiunilor eficiente şi, deci, neluând în considerare orice acţiune, orice relaţie a agentului cu obiectul acţiunii).

Kotarbiński consideră, în această perspectivă, că acţiunea se manifestă nu numai ca *atitudine activă*, ci şi ca *pasivitate* a agentului în raport cu obiectul acţiunii. Pasivitatea poate fi cauză a producerii unui eveniment dacă este dictată de o motivaţie raţională şi contribuie la atingerea unui scop. Rezultă o imagine complexă asupra relaţiei de eficienţă, *pasivitatea fiind doar aparentă*. Agentul provoacă *direct* sau *indirect* modificări obiectului, în ambele cazuri creează eficienţă.

Folosind sugestiile lui Kotarbiński, am putea adăuga că acţiuni indirecte sunt şi cele în care omul nu depune un efort propriu, ci doar controlează mecanismul unor sisteme tehnice automatizate sau chiar al unor automatisme naturale, din funcţionarea cărora rezultă eficienţă pentru el. Dar nici în acest din urmă caz agentul nu este scutit de orice cheltuire de energie. Este eliminată energia fizică, dar se consumă energie intelectuală. De unde rezultă că, şi în acest caz, *nonacţiunea este doar aparentă*, este de fapt o *acţiune indirectă*. Într-o accepţie mai largă, acţiunea directă ar putea fi definită ca un tip de activitate în care se cheltuieşte energie prezentă şi se realizează fără factori mediatori, iar *acţiunile indirecte*, ca tipuri de activitate în care transformările sunt provocate prin elaborări teoretice prealabile sau prin intermediul unor dispoziţii, indicaţii, îndrumări.

Criteriologia de clasificare a acţiunilor operată de Kotarbiński are o mare valoare metodologică şi poate constitui premisa elaborării unei teorii generale a gradelor de eficienţă, un fel de metodologie operaţională de acţiune care se poate particulariza în orice domeniu al acţiunii umane. Ea poate fi, deopotrivă, o premisă metodologică pentru clasificarea acţiunilor colective ale oamenilor, acţiuni în care agentul este un grup sau chiar o comunitate de oameni.

Interesante şi foarte diferite tipologii ale acţiunii au oferit, de asemenea, reprezentanţii sociologiei acţionaliste (V.Pareto, M. Weber, T. Parsons).

Vilfredo Pareto, pentru care societatea apare ca un sistem, un complex de acţiuni elementare, elaborează o tipologie a acţiunilor umane în care distinge două specii principale de acţiuni: *acţiuni logice* şi *acţiuni nonlogice*. Din împletirea acestora se structurează patru categorii fundamentale de acţiuni: *acţiuni experimentale* şi *logice*; *acţiuni experimentale* şi *nonlogice*; *acţiuni neexperimentale* şi *logice*; *acţiuni neexperimentale* şi *nonlogice*. În cele din urmă, la el, acţiunile logice (în care intervin conştiinţa şi raţiunea, scopul) se întemeiază pe acţiuni nonlogice (în care nu există o legătură între

Universitatea Spiru Haret

mijloc şi scop, ele ţinând de comportamentul natural, instinctual – subiectiv-necesitar – al omului), ceea ce semnifică apelul la psihologie şi chiar la biologie în fundamentarea explicaţiilor sociologice. Perspectiva de analiză este interesantă, dar împinge la subaprecierea condiţiilor socialmente-obiective şi supraaprecierea celor individual-subiective în interpretarea determinismului vieţii sociale.

Max Weber, concepând acţiunea ca produs al relaţiilor intersubiective şi împingând, în această direcţie, explicaţia sociologică pe terenul interacţiunii dintre subiectiv şi obiectiv, corelează conceptul de acţiune cu cel de comportament (conduită) şi distinge, la rândul său, patru tipuri de comportament acţional: *activitatea bazată pe scopuri raţionale; activitatea de ordin afectiv-voliţional; activitatea de valorizare; activitatea orientată de norme sau tradiţii*. Pe baza acestora, Weber are în vedere următoarea tipologie de acţiuni umane: *activitatea societară* (în baza unui acord explicit între membrii societăţii); *acţiunea prin înţelegere* (armonie), aceasta fiind condiţionată de legi obiective; *acţiunea instituţională* (care are un statut social ce nu depinde de indivizi); *activitatea de grup* (în cadrul structurilor sociale existente, la care indivizii aderă fără nici o obligaţie dar, dacă este necesar, din constrângere). Această clasificare a acţiunilor îl apropie pe Weber de sociologia acţionalistă contemporană, semnificând o înţelegere a statului social şi obiectiv al acţiunii, precum şi a corelaţiei dintre obiectiv şi subiectiv în motivarea acţiunilor (agentului acţiunii i se subordonează o mulţime de dimensiuni şi motivaţii obiective în efortul său demiurgic în plan social-obiectiv).

Talcott Parsons, care a adus o contribuţie substanţială la constituirea teoriei acţiunii sociale ca disciplină teoretică independentă, continuând în acest sens perspectiva acţionalistă deschisă de sociologi ca Pareto, Weber şi Durkheim, pe lângă definirea termenilor principali prin care se surprinde structura acţiunii sociale, a elaborat o tipologie amplă a sistemelor de acţiune cu aplicabilitate la diferite sisteme sociologice şi economice. Pe baza schemelor sistemului social de acţiuni, propune o amplă clasificare a tipurilor de acţiuni umane, dispuse în două mari grupe: *grupa pozitivismului radical* şi *grupa sistemelor voluntariste*, cărora li se subordonează diverse subspecii de tipuri şi subtipuri de acţiuni.

De exemplu, pozitivismul radical este divizat în două subspecii: *pozitivism radical raţionalist* şi *pozitivism radical antiintelectualist* (aici include şi pozitivismul statistic, individual sau sociologic), din împletirea cărora rezultă mai multe combinaţii de subtipuri: *utilitarismul* şi *pozitivismul statistic individualist* şi *raţionalist*; *pozitivismul radical individualist* şi *antiintelectualist*; *pozitivismul radical raţionalist* şi *sociologic*. Termenul central al tuturor acestor subgrupe ale pozitivismului

Universitatea Spiru Haret

radical este eliminarea elementului cognitiv pur subiectiv, reducerea acestuia la o cunoaştere empirică sau prezenţa sa într-o formă neştiinţifică.

Factorul subiectiv, în unitatea determinărilor sale cognitive şi normative, este integrat numai în grupa sistemelor voluntariste. De unde rezultă o anumită disociere a acţiunilor motivate obiectiv (din grupa pozitivism radical) sau cel mult limitate la o cunoaştere empirică, de cele motivate subiectiv (din grupa sistemelor voluntariste), în care sunt incluse datele cunoaşterii ştiinţifice şi sunt implicate elemente normative.

Din această schemă dihotomică a acţiunilor (la un pol, obiective, la celălalt pol, subiective) nu rezultă o explicaţie unitară asupra relaţiei dintre motivaţiile obiective şi cele subiective în structurarea acţiunilor sociale. Cu toate acestea, reţinem (ca o achiziţie deosebită a sociologiei acţionaliste) corelarea dintre cognitiv (întemeiat nomologic) şi normativ (întemeiat axiologic şi sociologic) în structurarea acţiunilor sociale – idee generală care oferă cadrul unei explicaţii sociologice în care subiectul este integrat obiectului (chiar dacă această unitate subiect-obiect este rezervată de Parsons numai pentru grupa sistemelor voluntariste de acţiune).

Trecerea în revistă a unor modele de clasificare a acţiunilor umane, majoritatea elaborate din perspectivă psihologică şi sociologică, având ca referinţă îndeosebi acţiunea şi comportamentul individual al agenţilor acesteia, prezintă mare interes metodologic în abordarea determinismului uman. Socotim însă că are importanţă, pentru întemeierea unor strategii eficiente ale dezvoltării şi realizării condiţiei umane, şi încercarea unor clasificări care au în vedere tipologia acţiunilor la nivelul sistemului de ansamblu al vieţii sociale.

În această privinţă este demnă de reţinut ideea de principiu a lui Parsons cu privire la nevoia elaborării modelului unui *sistem al acţiunilor sociale*.* El nu a luat însă ca bază în clasificarea acţiunilor sociale (şi în configurarea modelului de sistem acţional propus) un

* Folosind grupul de concepte: scop, situaţie (analizabilă în funcţie de mijloace, condiţii), precum şi unele relaţii între scop şi situaţie (care sunt concepute ca o „orientare normativă" a acţiunii), având în vedere şi un ansamblu motivaţional din care fac parte propoziţii factuale, elemente ideale sau normative, o totalitate de cunoştinţe ştiinţifice şi deducţii logice (toate acestea intervenind cu rol condiţional în structurarea acţiunii), Parsons a constituit o schemă (formalizată) a oricărui sistem de acţiune. Ceea ce este şi mai important de reţinut este faptul că el a conceput, în general, societatea ca un ansamblu corelat de sisteme de acţiune, chiar dacă nu şi-a propus o clasificare a tipurilor de acţiune în funcţie de acest ansamblu. Structura sistemului său de acţiune pune accentul pe corelativitatea acţiunii indivizilor şi chiar a subsistemelor de acţiune, pe cooperarea colectivă a acestora în realizarea fiecăreia din etapele sau momentele care structurează acţiunea socială de ansamblu.

Universitatea Spiru Haret

model prealabil al sistemului social global. Dintr-o asemenea perspectivă ne propunem în continuare să supunem atenţiei o *tipologie generală a acţiunilor sociale*.

2. Elementele sistemului de ansamblu al acţiunilor sociale

Din perspectiva unei metodologii sistemice moderne, la care se adaugă în mod necesar o viziune praxiologică asupra fenomenelor sociale, se poate încerca structurarea unui model al sistemului acţiunilor sociale care să satisfacă cerinţele formulării unor premise pentru generalizarea criteriilor de eficienţă la nivelul ansamblului vieţii sociale.

Dintre condiţiile necesare pentru asigurarea reuşitei unei atare întreprinderi, reţinem: întemeierea pe o înţelegere raţionalist-dialectică asupra raportului dintre existenţa socială şi conştiinţa socială, dintre obiectiv şi subiectiv în structura şi dinamica vieţii sociale; o privire structural-sistemică asupra vieţii sociale; conceperea din perspectivă determinist-cauzală a sistemului social; definirea universului social în primul rând ca univers al acţiunii umane practice.

În vederea dobândirii un spor de contribuţie faţă de realizările anterioare în această privinţă este necesară folosirea (selectivă) a tuturor achiziţiilor mai vechi sau mai noi ale sociologiei acţionaliste, îndeosebi ale funcţionalismului sociologic contemporan întemeiat de Parsons. De un mare folos în cercetările praxiologice contemporane este, între altele, aparatul conceptual folosit de Parsons, generalizat astăzi în cercetările acţionaliste (de exemplu, conceptele de „scop" şi „situaţie", aceasta din urmă analizabilă în funcţie de „mijloace" şi „condiţii"), precum şi elementele de principiu sugerate de el în legătură cu corelarea diverselor momente ale acţiunii (de exemplu, relaţiile dintre scop şi situaţie, care sunt concepute ca „orientare normativă" a acţiunii) într-un circuit praxiologic unitar.

Înainte de a desprinde domeniile mai importante ale acţiunii sociale, reţinem observaţia – formulată şi în primul capitol al lucrării – că praxismul, în măsura în care este conceput drept condiţie existenţială a omului, este, deopotrivă, şi condiţie existenţială a societăţii. În acest sens, trebuie reţinut că orice relaţie a omului cu mediul său natural este, în ultimă instanţă, o relaţie practică transformatoare şi, deci, viaţa socială (după cum se exprima în Marx în *Tezele despre Fenerbach*) este esenţialemente practică. Astfel,

Universitatea Spiru Haret

sistemul social, ca sistem de relații, este de fapt un sistem de acțiuni sociale (practice).

Precizăm, de asemenea, că orice relație socială este, fie o relație acțională, în care pacientul (obiectul acțiunii) este existența obiectivă (naturală sau socială) sau existența subiectivă (omul este agent şi în raport cu sine), fie o condiție necesară pentru întemeierea unei relații acționale.

Aşadar, sistemul vieții sociale este un complex organic, determinist ierarhizat, de relații şi acțiuni sociale, în care relațiile au rol de cadru condițional, iar acțiunile au funcție cauzală în diacronia vieții sociale. Tocmai din sinteza acestor două tipuri principale de relații (acționale şi condiționale) se constituie sistemul de ansamblu al acțiunilor sociale.

Definirea din perspectivă determinist-cauzală a sistemului social global ca sistem acțional condiționat de un ansamblu de relații sociale rezolvă metodologic problema criteriilor principale de clasificare a acțiunilor sociale. Astfel, în raport cu tipologia relațiilor care configurează fizionomia unei orânduiri sociale, desprindem următoarele *tipuri principale de acțiuni sociale*:

a. *acțiunea de transformare a naturii* (producția materială);

b. *acțiunea de transformare a societății* (social-politică);

c. *acțiunea de transformare a omului* (instructiv-educativă).

Aceste tipuri fundamentale de acțiuni se pot institui numai în contextul unui ansamblu de *relații sociale condiționale* (în raport cu cele acționale). Dintre relațiile sociale condiționale menționăm următoarele:

a. *relații economice* (de proprietate, de producție);

b. *relații axiologice, ideologice* (politice, juridice, morale, religioase);

c. *relații instituționale* (exercitate în plan organizațional în cadrul unor instituții politice, juridice, de cultură, învățământ, de cult etc.).

Toate aceste tipuri de relații condiționale au valoare acțională, în sensul că formează cadrul obiectiv necesar de funcționare a relațiilor acționale. Ele formează *ansamblul situațional* al sistemului acțiunilor sociale (şi anume, domeniul condițional al acestora).

Ansamblului situațional i se subordonează şi *domeniul mijloacelor acțiunii:*

a. *mijloace materiale* (uneltele de producție);

b. *mijloace logice* (conceptele, teoriile, concepțiile ştiințifice);

c. *mijloace axiologice* şi *ideologice* (doctrinele, concepțiile politice, juridice, morale, artistice, filosofice, religioase).

Trebuie precizat că între primele două tipuri de mijloace ale acțiunii există raporturi de interferență : mijloacele *materiale*, concepute la nivelul şi structura actuală a tehnicii şi tehnologiilor de

Universitatea Spiru Haret

producție, incumbă elemente logic-nomologice (şi în acest sens ştiința este o forță nemijlocită de producție); mijloacele *logice*, în condițiile actualei revoluții ştiințifico-tehnice (şi mai ales informaționale) cuprind elemente tehnico-productive (şi în acest sens tehnica şi tehnologia producției materiale reprezintă dimensiuni proprii ale conceptului de ştiință).

Doctrinele sau concepțiile *axiologice* şi *ideologice* funcționează, de asemenea, ca mijloace ale acțiunii sociale. Aceasta, cu atât mai mult, în condițiile epocii contemporane în care opțiunile valorice şi ideile înaintate, conştiința şi mentalitățile deschise spre înnoire ale oamenilor reprezintă o uriaşă forță motrice a progresului material şi spiritual al societății.

În configurarea generală a *lanțului praxiologic*, alături de elementele situaționale, intervin ca termeni primari *obiectul* şi *agentul* acțiunii.

În raport cu structura acțiunii la nivelul sistemului social, obiectul acțiunii (practice) îl reprezintă totalitatea domeniilor de obiectivitate la care se raportează agentul social. Dintre acestea, *obiectele muncii* (ale activității tehnico-productive) reprezintă domeniul fundamental al obiectului acțiunii, dar nu singurul. Obiect al acțiunii sunt şi structurile sociale, precum şi omul, fiecare dintre aceste domenii constituindu-se ca dimensiuni existențiale în raport cu agentul.

La nivelul sistemului global al acțiunilor sociale, agentul îl constituie comunitățile umane (etnice, religioase, politice), grupurile sociale şi profesionale. Acțiunea acestor comunități şi grupuri sociale este condusă de partide şi grupări politice, de diverse instituții sociale şi politice, în fruntea acestora, în conformitate cu anumite principii de viețuire socială (democratică sau nedemocratică), aflându-se personalități şi oameni politici, conducători aleşi sau desemnați de structurile organizaționale ale acestora. Atribuțiile deciziei şi conducerii se distribuie de sus în jos pe diverse niveluri ierarhice ale organizării activității sociale, economice şi administrative, până la nivelul fiecărei comunități rurale sau urbane, în fiecare colectiv de muncă, în întreprindere, instituție sau organizație. De aceea, agentul propriu-zis al acțiunii sociale îl reprezintă sau tinde să-l reprezinte (în sistemele democratice), prin medierea celor aleşi sau delegați cu funcții de conducere şi decizionale, membrii comunităților şi grupurilor sociale care, prin participare directă sau indirectă la actul social, se instituie ca *Agent colectiv*.

Universitatea Spiru Haret

3. Conceptul de sistem al acțiunilor sociale și problematica generală a sociologiei

Toate aceste elemente ale sistemului acțiunii sociale (relațiile acționale, relațile condiționale, mijloacele, obiectul şi agentul acțiunii), la care se adaugă şi altele (de ordin teleologic, normativ, previzional), precum şi un sistem de operații de realizare (decizie, conducere, ordin, execuție, control) şi de principii de tactică şi strategie acțională a agentului colectiv, pot fi luate în considerare pentru alcătuirea unui model acționalist al sistemului social global, care să dea o imagine mai amplă asupra structurii lanțului praxiologic. Nu ne propunem să insistăm asupra acestei chestiuni, menționăm doar unele observații cu privire la consecințele teoretice pe care le poate avea definirea acționalistă a sistemului social global asupra problematicii generale a sociologiei. Între altele, se iveşte necesitatea reinterpretării unor concepte tradiționale ale ştiinței sociologice. Asupra conținutului câtorva dintre aceste concepte formulăm unele propuneri.

După cum am văzut, conceptul de *obiect al acțiunii* nu se limitează la semnificația clasică a termenului de *obiect al muncii*. Dacă acordăm termenului de muncă semnificația mai largă de activitate eficientă, iar acesteia i se lărgeşte sfera asupra tuturor tipurilor de acțiuni transformatoare (în plan natural, social, uman), atunci conceptul de obiect al muncii ar putea desemna *totalitatea domeniilor existențiale asupra cărora îşi exercită oamenii atributul lor de agent*, respectiv, atât asupra mediului natural, cât şi asupra mediului social, inclusiv asupra umanului.

Un alt concept central al sociologiei şi al tuturor ştiințelor sociale, care se impune a fi renovat este cel de *mod de producție*. Tradițional, acest concept (propus de Marx în explicația sociologică) desemnează numai modul de producție al bunurilor materiale. În praxiologie, termenul de producție este sinonim cu cel de creație şi desemnează totalitatea acțiunilor transformatoare, indiferent de domeniul material sau ideal în care se exercită acestea. În această perspectivă, modul de producție are o sferă care cuprinde tehnologia creației în general. Deoarece creația (activitatea transformatoare) se realizează fie în domeniul material, fie în cel ideal al existenței, putem distinge cel puțin două specii ale modelului de producție: *modul de producție a bunurilor materiale* şi *modul de producție a valorilor spirituale*.

Lărgirea sferei de cuprindere a termenului mod de producție prilejuieşte şi o interpretare mai cuprinzătoare a termenului *muncă productivă*, care nu se referă doar la sfera producției materiale, ci acoperă şi sfera producției spirituale. Activitatea de cercetare ştiințifică şi creația artistică devin, astfel, specii ale muncii productive, cu

Universitatea Spiru Haret

deosebirea că este vorba de producerea de valori spirituale, în timp ce producția la scara raportului dintre om şi natură are în vedere, cu precădere, producerea de valori materiale.

Atributul de muncă productivă poate fi conferit, cu atât mai mult, *activității de instruire şi educație*. Cu particularitatea că acest tip de activitate este un tip de muncă productivă de un fel deosebit. Pe de o parte, reprezintă *o activitate nemijlocit-productivă*, în sensul că produce agentul acțiunii, obiectul său de transformare fiind sfera umanului, iar pe de altă parte, reprezintă *o activitate mijlocit-productivă*, în sensul că, prin intermediul agentului (produs nemijlocit), provoacă modificări în sfera obiectelor naturale şi sociale, materiale şi spirituale.

În perspectiva definirii mai cuprinzătoare a termenului de muncă productivă se pot formula unele nuanțări şi în legătură cu termenul de *mijlocire de producție*. Într-o interpretare mai cuprinzătoare, omul reprezintă principalul mijloc de producție, fără el nu pot fi create şi nici folosite uneltele de producție.

Considerarea agentului ca principal mijloc de producție, idee pe deplin concordantă cu teza praxiologiei contemporane potrivit căreia agentul este termenul central al lanțului praxiologic, ridică pe un plan deosebit rolul social al învățământului şi educației. Pentru a-şi exercita cu maximum de eficiență atributul său de agent (de „mijloc de producție"), omul trebuie să dețină un nivel înalt de conştiință şi de competență profesională. Acestea se dobândesc printr-un sistematic şi, uneori, îndelungat proces de învățare şi educare. Fără a stăpâni cunoştințe ştiințifice şi tehnologice la nivelul exigențelor pe care le impune progresul tehnic actual în domeniul producției uneltelor de producție, nu numai că nu poate funcționa eficient procesul de producție, dar rămân inutilizabile uneltele, deci nu se poate realiza procesul de ansamblu al reproducției. Rezultă, astfel, o motivație suficient de întemeiată pentru a califica acțiunea instructiv-educativă ca domeniu primar al muncii productive.

Pe aceleaşi temeiuri raționale se poate acorda atributul de muncă productivă şi domeniilor *activității medicale şi de ocrotire a sănătății oamenilor*. Cu mențiunea că în aceste domenii activitatea de producție vizează nu atât formarea spirituală, cât mai mult menținerea integrității fizice şi psihice a agentului, adaptarea acestuia la solicitările tot mai intense ale mediului natural şi social în care trăieşte şi pe care-şi propune să-l transforme adecvându-l sieşi.

Un loc important în sfera acțiunilor sociale şi o pronunțată semnificație productivă au *acțiunile în planul structurii şi organizării sociale*. Activitatea de transformare şi de perfecționare a relațiilor sociale, de optimizare a instituțiilor sociale, de organizare administrativă a societății reprezintă tot atâtea domenii de creație, de acțiune socială eficientă.

Universitatea Spiru Haret

Deosebirea care există între producția (materială) la nivelul raporturilor dintre oameni şi natură şi „producția" la scara raporturilor dintre oameni este aceea că primul tip de „activitate productivă" vizează mijlocit, în timp ce al doilea tip vizează nemijlocit socialul. Produsul nemijlocit al acțiunii productiv-materiale este lumea bunurilor materiale (care servesc îndeosebi biologic agentul), iar produsul nemijlocit al acțiunii administrativ organizatoare sau de schimbare a sistemelor sau regimurilor politico-economice este lumea proceselor sociale (care servesc social agentul). Aceste tipuri de acțiuni „productive" concură deopotrivă la procesul de ansamblu al realizării condiției umane.

Pe linia unei mai adecvate semnificări a conceptelor sociologice şi în concordanță cu sensurile mai largi pe care le-am propus pentru conceptele de obiect al muncii, mijloc de producție, mod de producție, muncă productivă, se poate avea în vedere şi lărgirea ariei de cuprindere a termenului de *bunuri*. Prin bunuri se înțeleg produsele unei activități productive care au valoare pentru om, îi satisfac anumite trebuințe şi năzuințe materiale şi spirituale. Se motivează astfel clasificarea cunoscută a bunurilor în *materiale* şi *spirituale*.*

Fără a forța tentația unificării şi respectiv a reducerii tuturor produselor activităților umane la cele două specii de bunuri cunoscute, sugerăm ideea că produsele activităților transformatoare în sfera relațiilor sociale au valoarea de „bunuri" pentru agent, de bunuri în primul rând în sfera existențială a trebuințelor şi năzuințelor umane. În această direcție, de exemplu, transformările în planul relațiilor economice şi politice au valoare de „bunuri" (şi valori) fundamentale de civilizație, în primul rând pentru grupurile şi categoriile sociale.

4. Clasificarea principalelor tipuri de acțiune socială

Reluând, pe baza precizărilor legate de semnificația unor concepte de bază ale sociologiei, ideea clasificării principalelor tipuri de acțiuni sociale, în contextul surprinderii structurii sistemului social global al acțiunilor umane, distingem, într-o primă instanță, următoarea *tipologie de acțiuni*:

a. *acțiunea productivă*: *materială* (în sfera producției bunurilor materiale şi a mijloacelor de producere a acestora) şi *spirituală* (de cercetare ştiințifică, de creație artistică etc.);

* Termenul de bunuri spirituale nu trebuie luat *ad litteram*; uneori se folosesc şi termenii de valori materiale şi valori spirituale. Mai adecvată este, credem, terminologia de *bunuri materiale* şi *valori spirituale*. Unificarea terminologică în contextul explicației de mai sus are în vedere doar semnificația de bunuri acordată valorilor spirituale atât pentru societate, cât şi pentru individ.

Universitatea Spiru Haret

b. *acțiunea social-politică*: *de transformare şi perfecționare a relațiilor sociale*, în primul rând a celor economice şi politice; *de schimbare şi perfecționare a instituțiilor sociale*, în primul rând a celor politice şi juridice; *de transformare a vieții spirituale a oamenilor*, în primul rând în domeniul opțiunilor valorice şi al mentalităților; *de organizare administrativă a societății* (de reglementare şi perfecționare a mecanismului de funcționare a activităților economice şi sociale); de optimizare a *structurilor organizaționale* la toate nivelurile sistemului vieții sociale;

c. *acțiunea instructiv-educativă*: *de instruire şi perfecționare a pregătirii profesionale* a agenților acțiunii sociale; *de formare a unor orizonturi de trăire spirituală* corespunzătoare cerințelor actuale ale realizării umane; *de asimilare valorică şi de dezvoltare şi lărgire a orizontului de cultură* (în concordanță cu procesul actual de personalizare individuală şi colectivă).

Toate aceste tipuri de acțiuni sociale se desfăşoară însă într-un *cadru situațional*, structurat dintr-un ansamblu de *relații sociale* (economice şi politice), *de mijloace* (materiale, logice şi ideologice) şi de *norme* (de cunoaştere, de comportament şi de acțiune), în raport cu care se instituie temeiurile raționale şi cognitive (*motivația nomologică*), afective şi voliționale (*motivația psihologică*), interesele şi scopurile (*motivația teleologică*), criteriile de apreciere şi de validare a acțiunilor sociale (*motivația axiologică*). De asemenea, la nivelul acțiunilor colective, un rol hotărâtor în dobândirea eficienței îl au *operațiile procesului de realizare* (în cadrul acestui proces un rol important avându-l *decizia* şi *conducerea*).

De aceea, pentru a oferi o imagine cuprinzătoare asupra acțiunilor umane la nivelul sistemului social, trebuie surprinse unele note specifice ale elementelor care condiționează şi prin care se înfăptuiesc relațiile de eficiență ale oamenilor cu realitatea la nivel macrosocial.

1. *Câteva observații cu privire la ansamblul situațional (condiții, mijloace, norme):*

a. Reținem, mai întâi, precizarea că față de structura şi funcționalitatea situației, în contextul unei acțiuni individuale sau chiar al unei acțiuni în care agentul este un grup sau o categorie oarecare de oameni, în sistemul acțiunii la nivel macrosocial (în care agentul este o comunitate umană, populația unei țări, a unui grup social sau o categorie largă de grupuri sociale) *ansamblul situațional este dimensionat obiectiv*. Condițiile acțiunii la nivelul sistemului social global de acțiune țin de domeniul existenței sociale şi cuprind totalitatea relațiilor sociale şi, în primul rând, economice, în raport cu care se instituie interesele şi năzuințele, trebuințele şi idealurile care animă şi motivează acțiunea oamenilor. Din această cauză, acțiunea transformatoare la nivel macrosocial depinde hotărâtor de natura relațiilor sociale şi îndeosebi a structurii economice a societății.

Universitatea Spiru Haret

Schimbarea socială capătă, astfel, însemnătate nu numai în raport cu scopul nemijlocit pe care-l vizează – instituirea unor noi structuri economice din care să rezulte şi noi tipuri de relaţii sociale –, ci şi în raport cu totalitatea acţiunilor sociale, deoarece scontează ca efect transformarea calitativă a condiţiilor de viaţă ale oamenilor, atât materiale cât şi spirituale.

b. În ceea ce priveşte *structura mijloacelor acţiunii* la nivelul macroacţiunilor sociale, reţinem precizarea anterioară că, în afara tipurilor prevăzute de praxiologie în general (mijloace, instrumente – materiale şi logice), conceptul sociologic general de mijloace ale acţiunii cuprinde şi *omul ca mijloc principal de acţiune*; iar din sfera mijloacelor teoretice, alături de cele *logic-nomologice*, un loc deosebit revine şi mijloacelor *axiologic-ideologice*. În acest context general, nu numai ştiinţa, ci şi reconstrucţia valorică reprezintă un mijloc al acţiunii sociale.

De acea, *activitatea de influenţare axiologică*, precum şi *activitatea instructiv-educativă* în general, trebuie concepute nu numai ca modalităţi specifice de acţiune, ci şi ca tipuri de acţiune prin intermediul cărora se structurează mijloacele oricărei acţiuni sociale în general.

c. Câteva sugestii se impun şi în ceea ce priveşte caracterizarea *normelor acţiunii* la nivel macrosocial. Normele sau regulile de acţiune se instituie la nivelul oricărei activităţi sociale (în domeniile producţiei materiale, economic, politic, juridic, în sfera relaţiilor morale etc.). Normativitatea în general trebuie concepută ca legitate, în sensul că respectarea normelor de acţiune nu este un domeniu al opţiunii, ci un domeniu al necesităţii în vederea dobândirii eficienţei maxime. Problema care se pune în plan practic este însă următoarea: cum se fixează aceste norme astfel încât ele să dobândească atributul legităţii şi, deci, să mijlocească eficienţa maximă? Într-o anumită măsură, normele se dobândesc prin experienţă şi tradiţie (normele morale, de exemplu, s-au cristalizat multă vreme pe această cale). În condiţiile societăţii contemporane, geneza normelor se dovedeşte însă a fi tot mai mult efect ale unui efort de elaborare şi perfecţionare conştientă. Acest efort este încununat de succes numai dacă se întemeiază nomologic şi axiologic, respectiv dacă elaborarea de norme este precedată de un travaliu explicativ şi previzional asupra obiectului acţiunii, asupra legilor structurii şi dinamicii de ansamblu a sistemului social şi ale tuturor subsistemelor sale, precum şi de un demers asupra intereselor şi ţelurilor diverselor comunităţi şi grupuri sociale, ale întregii colectivităţi umane asupra căreia normele au putere de lege obiectivă. Nevoia de cercetare a întemeierii nomologice şi axiologice a normelor sociale rezultă şi din faptul că normele nu sunt un cadru abstract şi absolut de funcţionare a activităţilor umane, ci un context situaţional concret şi dinamic, susceptibil permanent de perfecţionare şi schimbare (în strânsă legătură cu dinamica intereselor şi năzuinţelor fundamentale ale oamenilor).

Universitatea Spiru Haret

Aşadar, *activitatea de elaborare şi de perfecţionare a normelor*, inclusiv a criteriilor de constituire a acestora, reprezintă un domeniu important al acţiunii sociale, a cărei eficienţă constă în mijlocirea de eficienţă la nivelul tuturor celorlalte tipuri de acţiuni sociale.

2. *Câteva observaţii cu privire la operaţiile procesului de realizare (decizie şi conducere).*

Prin intermediul procesului de realizare, în activitatea socială se trece de la potenţă la act. Întrucât în ansamblul operaţiilor (momentelor sau elementelor) acestui proces decizia şi conducerea ocupă un loc important *, ne propunem în continuare să subliniem câteva aspecte ale *strategiei conducerii şi deciziei* de care depinde hotărâtor obţinerea unor grade superioare de eficienţă la nivel macrosocial.

La nivelul de acţiune care antrenează un agent colectiv de proporţiile unui grup social sau comunităţi umane, în organizarea societăţii şi în funcţionarea mecanismului ei de dezvoltare, problema conducerii devine într-adevăr o problemă de importanţă vitală. Pe baza unui sistem de organizare politică şi socială care izvorăşte din natura raporturilor sociale date şi, în primul rând, în funcţie de natura raporturilor economice şi politice, atributul conducerii şi, implicit, responsabilitatea deciziei sunt încredinţate (sau şi le asumă cu de la sine putere) unui grup de putere sau unor organizaţii politice şi civice. Caracterul deciziei şi activitatea de conducere favorizează totdeauna categoriile sociale cărora le aparţine puterea. Din rândurile acestora se aleg, pe diferite trepte ale ierarhiei organizaţionale, un număr de reprezentanţi care formează colectivul de conducere. Învestit cu putere decizională şi cu atribuţii de comandă, colectivul de conducere îşi asumă responsabilitatea de a dirija acţiunea agentului colectiv pe care-l reprezintă, deci de a antrena şi călăuzi activitatea transformatoare a acestuia. Încărcătura de răspundere şi de responsabilitate socială a colectivului de conducere sporeşte pe măsura ridicării pe trepte ierarhice mai înalte în sistemul organizării sociale, astfel încât, cea mai înaltă răspundere faţă de destinele unei comunităţi naţionale, ale unui popor (sau ale unei federaţii de naţiuni şi popoare) şi, implicit, ale categoriilor sociale care deţin puterea, revine conducerii formaţiunilor politice sau civice de guvernământ. Activitatea colectivului de conducere (în relaţiile cu alte comunităţi, grupuri sau partide politice, colectivul de conducere este reprezentat de un delegat ales al acestuia), care se exercită (în mod real sau formal) în numele forţelor sociale sau

* Decizia şi conducerea întemeiază comanda (ordinul) care declanşează execuţia (efectuarea) – momentul „material" al lanţului praxiologic –, din exercitarea căreia, prin intermediul unui filtru axiologic final (valorizare a actului şi a efectului producerii acestuia), rezultă produsul acţiunii.

Universitatea Spiru Haret

colectivităţilor de oameni pe care le reprezintă, se înscrie în sistemul activităţilor sociale ca un tip fundamental de acţiune – *activitatea decizională şi de conducere* (*management*).

Importanţa socială deosebită a activităţii de conducere la nivel comunitar rezidă în faptul că exercitarea ei influenţează hotărâtor structura mecanismului, sensul şi finalitatea celorlalte tipuri de acţiuni sociale (productiv-materiale şi spirituale, social-politice, instructiv-educative) şi, prin aceasta, structura şi dinamica tuturor activităţilor umane. Dependenţa eficienţei acţiunilor umane la nivel macrosocial de activitatea agentului decident (a colectivului de conducere) se manifestă cu atât mai pronunţat în sistemele democratice actuale de organizare a vieţii sociale, sisteme în care funcţionează principiile separării puterilor (legislativă, administrativă, judecătorească) şi descentralizării competenţelor şi atribuţiilor decizionale şi de conducere până la nivelul unităţilor administrative de bază – în limitele funcţionării statului naţional unitar (în ţara noastră) sau a statelor federative şi confederaţiilor de state (în cazul altor comunităţi statale).

*

Având în vedere această gamă variată de acţiuni, cărora li se pot adăuga şi alte tipuri de activităţi, la scara sistemului global al societăţii*, din care unele produc *nemijlocit* eficienţă în raport cu nevoile materiale şi spirituale, imediate şi de perspectivă ale oamenilor, iar altele *mijlocesc* eficienţa celor dintâi, condiţionează şi potenţează finalizarea eficientă a acestora, *sistemul acţiunilor sociale* poate fi reprezentant prin următoarea schemă de ansamblu (fig. 17).

Acest sistem de clasificare a acţiunilor sociale trebuie privit însă cu relativitatea cuvenită, cel puţin pentru faptul că nu se poate face o distincţie netă între activităţile care produc nemijlocit şi cele care produc mijlocit eficienţă.

De exemplu, activitatea instructiv-educaţională poate fi concepută atât ca acţiune nemijlocită, în sensul că „produce" personalitatea umană, cât şi ca acţiune mijlocită, în sensul că „produce" agentul acţiunii, deci unul din mijloacele importante de producţie. Asemănător poate fi apreciată şi activitatea medicală şi de ocrotire a sănătăţii, obiectul ei constituindu-l refacerea şi ocrotirea condiţiilor biopsihice de existenţă şi de muncă ale agentului acţiunii, elementul central al oricărui lanţ praxiologic.

---

* Din grupa acţiunilor nemijlocite, amintim – de exemplu – *acţiunea medicală şi de ocrotire a sănătăţii*, iar din grupa acţiunilor mijlocite menţionăm *activităţile din transporturi, comunicaţii* şi, în general, *din sfera serviciilor*, care în epoca actuală au un rol deosebit în mijlocirea gradelor de eficienţă la nivelul celorlalte activităţi sociale.

Universitatea Spiru Haret

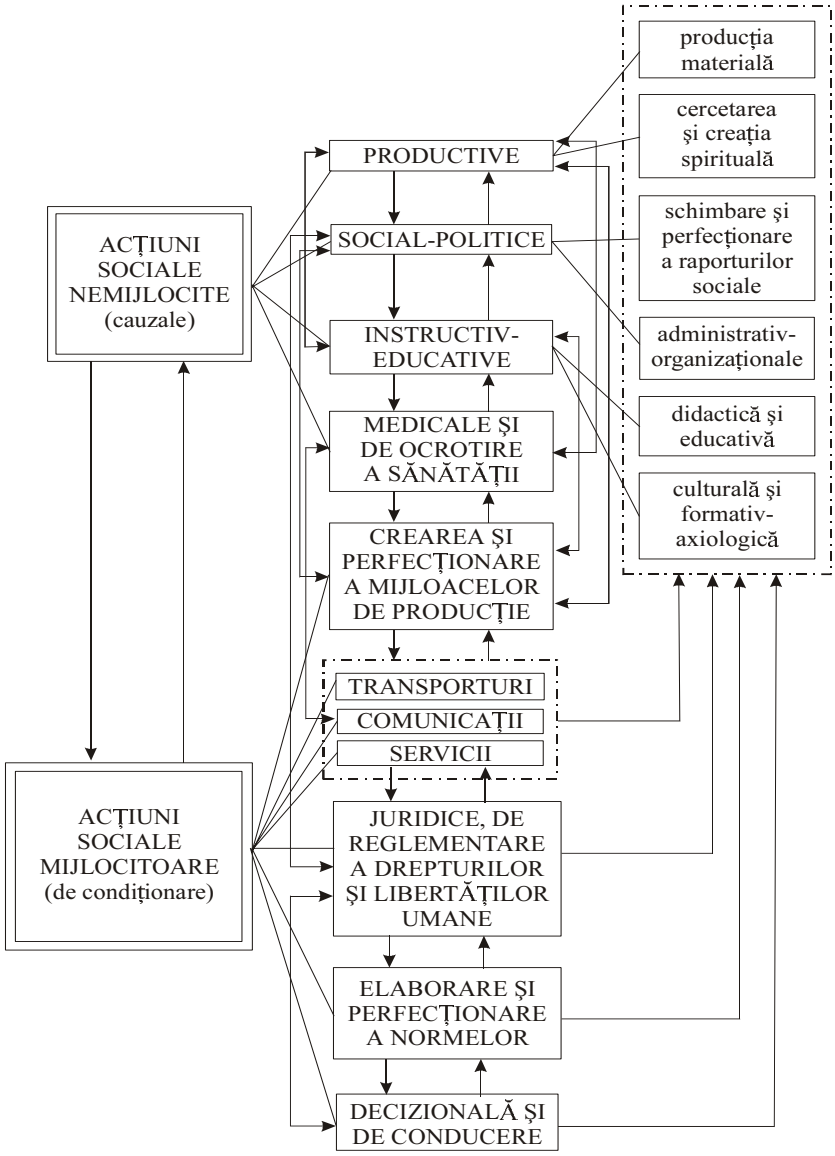

Fig. 17

Universitatea Spiru Haret

De asemenea, activitatea de schimbare şi perfecţionare a relaţiilor sociale (în primul rând economice), privită din perspectiva ontologiei sociale, este o acţiune socială nemijlocită (şi, în acest caz, se subordonează activităţilor social-politice care sunt o specie a acţiunilor nemijlocite), iar sub aspectul ansamblului situaţional care însoţeşte orice acţiune eficientă, este o acţiune mijlocitoare (creează condiţiile – element central al ansamblului situaţional – de care depind structura şi sensul oricărei acţiuni sociale).

În acelaşi mod poate fi privită şi activitatea de creare şi perfecţionare a mijloacelor de producţie, definită mai sus ca acţiune mijlocitoare, dar care în perspectiva ontologiei sociale este o acţiune nemijlocită, având ca efect structurarea unora dintre elementele principale ale existenţei umane: universul tehnic, structurile logice, concepţiile şi sistemele teoretice (care definesc fizionomia materială şi spirituală a unei societăţi).

În ce priveşte activitatea decizională şi de conducere, trebuie reţinută observaţia că ea se întrepătrunde cu toate celelalte tipuri de acţiuni (mijlocitoare sau nemijlocite) şi nu se exercită independent de acestea.

Menţionăm că, în afara speciilor de activităţi amintite, la nivel macrosocial mai pot fi clasificate şi altele (*activitatea de apărare* împotriva unor agresiuni interne şi externe, *de reglementare a ordinii interne* şi de securizare a individului şi comunităţii; *activitatea diplomatică* în relaţiile internaţionale).

Precizăm că modelul de clasificare propus de noi are în vedere doar tipologia acţiunilor colective (cu precădere la nivel macrosocial), în cadrul cărora oamenii cooperează la nivel grupal şi comunitar pentru a-şi adecva mediul natural şi social în care trăiesc şi, ca urmare, îşi subordonează eforturile lor individuale cerinţelor generale majore ale progresului societăţii. Nu au fost avute în vedere tipologiile acţiunilor umane la nivel microsocial şi microgrupal, privite din perspectiva unor ştiinţe sociale particulare (psihologia, economia, politologia, dreptul, etica etc.). Pentru cercetările praxiologice la nivelul acestor ştiinţe este însă necesară surprinderea în prealabil a unei tipologii acţionale la nivel macrosocial. O astfel de viziune de ansamblu asupra tipologiei acţiunilor sociale o poate oferi numai sociologia generală, din perspectiva căreia am surprins tipurile de acţiune socială analizate mai sus.

Fiecare dintre tipurile de acţiuni clasificate de noi poate face, însă, obiectul unor cercetări praxiologice specializate, desprinzându-se pentru fiecare în parte un mecanism specific de funcţionare şi o metodologie particulară de sporire a gradului de eficienţă.

Universitatea Spiru Haret

VI

STRUCTURA ORGANIZAȚIONALĂ A SOCIETĂȚII

Analiza *structurii organizaționale a societății* reprezintă o cerință teoretică de mare importanță în condițiile restructurărilor actuale ale relațiilor economice şi sociale, ştiut fiind că un criteriu fundamental de eficiență al societăților democratice contemporane îl constituie perfecționarea mecanismelor de funcționare ale structurilor organizaționale ale acestora.

Ceea ce s-a impus în doctrinele organizaționiste contemporane este apelul la o gândire sistemică şi creşterea gradului de opraționalitate a modelelor socio-organizaționale practicate în prezent. Dealtfel, preocuparea multor sociologi şi politologi contemporani pentru astfel de modele, îndeosebi a celor de orientare structuralistă şi funcționalistă, se explică şi prin necesitatea unanim resimțită astăzi de către societățile dezvoltate de a-şi perfecționa mecanismul de funcționare a structurilor lor organizaționale, în vederea evitării unor situații de criză, adesea generalizate pe care le încearcă în ultima vreme.

Principalul viciu metodologic al teoriilor organizaționiste care s-au circulat până prin deceniul al optulea a constat fie în absolutizarea rolului dependențelor funcționale în explicarea mecanismului vieții sociale, inclusiv în abordarea structurilor organizaționale, fie în autonomizarea exagerată sau supraaprecierea rolului acestor structuri în dinamica de ansamblu a vieții sociale.

S-a impus de mai multă vreme (în mare parte şi datorită viziunii lui Marx – pe care mulți sociologi şi economişti au avut-o ca punct de plecare în abordarea macrosocială contemporană) o metodologie sistemică de cercetare a vieții sociale, corelată strâns cu o concepție determinist-istorică, potrivit căreia toate nivelurile structurale ale sistemului social se condiționează reciproc, atât cauzal cât şi funcțional. De asemenea, sub influența aceleiaşi gândiri sistemice şi deterministe, s-a evidențiat faptul că, deşi au o mare importanță în stimularea progresului economic şi social,

Universitatea Spiru Haret

perfecționările la nivel organizațional nu sunt un panaceu în dinamica vieții sociale, nu înlătură disfuncționalitățile fundamentale care apar în mecanismul unei formațiuni sociale. Perfecționarea structurilor organizaționale poate influența, sub aspect funcțional, structurile economice, dar nu poate înlocui necesitatea obiectivă a schimbării acestora în vederea deschiderii liniilor generale ale progresului şi eficienței sociale. *Structurile organizaționale sunt, de regulă, subordonate structurilor economice*, ele însele fiind modificate calitativ în contextul schimbărilor care se produc la nivelul structurilor economice. O dată constituite, structurile organizaționale influențează, însă, pe cele economice, potențează la maximum disponibilitățile funcțional-sistematice ale acestora, ale tuturor structurilor sociale în general. În această privință, *structurile organizaționale sunt un domeniu „suprastructural" al sistemului social*.

De un mare folos în definirea structurilor organizaționale ale vieții sociale, în analiza rolului acestora în dinamica societății, sunt şi cercetările acționaliste contemporane. În perspectiva viziunii pe care acestea o deschid în ceea ce priveşte explicarea structurii, cauzalității şi dinamicii fenomenelor sociale, rezultă că *structurile organizaționale sunt instrumente ale acțiunii sociale*, condiții şi factori de eficiență în raporturile obiective ale oamenilor cu natura şi societatea.

Acțiunea umană presupune diviziunea muncii şi cooperarea eficientă a agenților în cadrul unui sistem de reguli (norme) de acțiune colectivă. Codificarea acestor reguli şi obiectivarea lor, reglementarea statusurilor şi rolurilor indivizilor într-un sistem colectiv de acțiune se realizează prin intermediul unor structuri organizaționale – dintre acestea instituțiile având cea mai mare pondere în reglarea raporturilor sociale şi în optimizarea disponibilităților acționale ale grupurilor sau colectivităților umane.

În acest capitol, vom încerca să surprindem tocmai din această perspectivă acționalistă, precum şi pe temeiurile metodologiei sistemic-dialectice de analiză a fenomenelor sociale, semnificațiile conceptului de *structură organizațională, tipologia şi sistemul structurilor organizaționale, raporturile dintre structurile organizaționale şi celelalte niveluri de structurare ale sistemului social.*

1. Conceptul de structură organizațională

a. *Relații sociale şi structuri organizaționale*. Societatea omenească se deosebeşte radical de colectivitățile naturale îndeosebi prin sistemul relațiilor care se stabilesc între indivizii care o compun. Dacă în colectivitățile animale relațiile dintre indivizi sunt doar naturale,

Universitatea Spiru Haret

impulsionate de trebuințe primare nemijlocite (hrană, apărare), condiționate exclusiv biologic, în colectivitățile umane relațiile dintre indivizi sau grupuri de indivizi sunt raporturi de cooperare existențială şi acțională, animate de interese şi trebuințe complexe, atât nemijlocite, cât şi mijlocite (materiale şi spirituale, economice şi morale), filtrate rațional şi motivate totdeauna teleologic, psihologic şi axiologic. De asemenea, în colectivitățile umane, relațiile dintre indivizi şi dintre aceştia şi mediul lor obiectiv de existență sunt reglementate prin intermediul unor structuri organizaționale – acestea mijlocindu-le o distribuire eficientă a statusurilor şi rolurilor, în raport cu care, potrivit poziției pe care o au în diviziunea socială şi profesională a muncii sau în ierarhia organizațională a societății, le revin anumite drepturi şi obligații, permisiuni şi interdicții, privațiuni şi răspunderi (individuale sau colective).

Create de oameni, de diferite grupuri sociale, pentru a le obiectiva eficient interesele, pentru a le reglementa raporturile dintre ei potrivit normelor de convieţuire socială şi de acțiune care exprimă aceste interese, structurile organizaționale capătă o relativă autonomie, devin un domeniu existențial distinct al vieții sociale şi funcționează atât ca factor stimulativ, cât şi ca factor coercitiv în raport cu nevoile de viață şi aspirațiile membrilor societății. Dezirabilitatea sau indezirabilitatea acțiunii structurilor organizaționale este funcție de natura intereselor şi aspirațiilor grupurilor sociale sau comunităților umane cărora le aparțin, fapt pentru care acestea le promovează şi le conservă prin instituirea unor măsuri restrictive pentru grupurile sau comunitățile cu interese şi aspirații potrivnice lor.

Structura organizațională a societății depinde, aşadar, de structura grupală sau comunitară şi, prin intermediul acestora, de structura economică a societății pe care o reflectă şi căreia îi optimizează funcționalitatea, evident în raport cu interesele majore ale grupurilor şi comunităților respective. Se poate, astfel, formula concluzia că fiecare grup social sau comunitate umană aspiră la o societate organizată după un model de organizare a societății care să-i promoveze sau să-i consolideze şi să-i conserve trebuințele şi aspirațiile.

b. *Relații formale şi informale; rolul normelor în constituirea structurilor organizaționale*. Structurile organizaționale mijlocesc dobândirea unor grade superioare de eficiență nu numai în raporturile dintre grupuri sau comunități umane, ci şi în raporturile dintre indivizi în cadrul acestora.

Relațiile care se stabilesc între membrii unei colectivități umane sunt de două feluri: *relații formale* şi *relații informale*. Relațiile formale sunt raporturi între membrii unui grup organizat şi relativ stabil, a cărui coeziune este determinată de existența unor scopuri fundamentale şi de

Universitatea Spiru Haret

durată. Asemenea raporturi sunt codificate în sisteme de norme (care cuprind reguli de comportare ale membrilor grupului unii față de alții) şi prescripții acționale, pe baza cărora ei cooperează (împărțindu-şi statusurile şi rolurile, competențele şi răspunderile), dispunând şi de mijloace instituționale pentru a le obiectiva interesele. Relațiile informale (neformale) sunt raporturile dintre indivizii unui grup adesea neomogen, constituit de cele mai multe ori după împrejurări şi scopuri de moment, care nu dispun de organizare stabilă; ele nu sunt codificate în sisteme de norme şi nu dispun de mijloace instituționale, singurul lor mod de obiectivare fiind criteriul opiniei colective a membrilor grupului. Se poate vorbi, în acest sens, de *grupuri formale* şi *grupuri informale*, primele dispunând de relații instituționalizate, acțiunile membrilor lor fiind reglementate prin norme codificate formal şi deci controlabile, iar ultimile nedispunând de relații instituționalizate şi de norme codificate formal, nu pot fi, astfel, riguros supuse controlului de către grupul respectiv.

Între relațiile formale şi cele informale, respectiv între grupurile formale şi cele informale, există raporturi reciproce. Înăuntrul unui grup formal pot exista subgrupuri informale, grupuri de opinie a căror acțiune poate influența relațiile formale ale grupului din care acestea fac parte, fapt care adesea conduce la perfecționarea sistemului de norme codificat formal. La rândul lui, acest sistem formal de norme poate exercita o influență reglatoare şi de control asupra relațiilor informale, influențând prin educație şi coerciție subgrupurile de opinie din sânul grupului organizat.

Deşi grupurile informale au un anumit rol în configurarea relațiilor sociale şi a sistemelor de norme care reglementează mecanismul funcțional al grupurilor formale, în dinamica generală a vieții sociale au rol hotărâtor acestea din urmă, respectiv, relațiile instituționalizate dintre membrii societății pe care le reglementează sistemele de norme codificate formal. De aceea, în analiza structurii organizaționale de ansamblu a societății are importanță studierea îndeosebi a structurilor organizaționale specifice grupurilor formale şi a sistemelor de norme proprii acestora.

Prin intermediul normelor codificate formal, structurile organizaționale țintesc spre o reflectare cât mai adecvată a cerințelor funcționale ale structurilor economice, în scopul aservirii acestor structuri grupurilor sociale cărora le aparțin. De aceea, pentru a făuri structuri economice corespunzătoare intereselor lor materiale şi spirituale, categoriile sociale fundamentale ale unei comunități umane se constituie în grupuri formale, adică îşi instituie structuri organizaționale care dispun de norme formalizate, codificate sistemic, prin intermediul cărora să-şi poată obiectiva la un nivel sporit de eficiență interesele respective.

Universitatea Spiru Haret

Pentru a mijloci maximum de eficiență activității grupurilor formale cărora le aparțin, normele care guvernează mecanismul de funcționare a structurilor organizaționale ale acestor grupuri trebuie să fie elaborate riguros şi grupate sistemic, pe baza unor criterii logice şi operaționale, dintre care amintim: *coerența* şi *consistența reciprocă* (normele să se completeze reciproc, să nu se contrazică sau să se anuleze unele pe altele – între ele trebuie să existe criterii de corespondență, să fie deductibile unele din altele, astfel încât respectarea lor întocmai să nu ducă la încălcarea principiilor din care emană); *structurarea ierarhică* (alcătuirea sistemului de norme şi înscrierea acestora în ordinea ariei de cuprindere: principii şi legi fundamentale, legi şi norme derivate, prevederi, indicații şi recomandări); *precizia şi economicitatea* (este indicată reducerea la maximum a expunerilor de motive şi a comentariilor care nu au valoare normativă, ci doar explicativă sau justificativă, precum şi formularea directă şi clară, fără echivocuri a conținutului şi sferei de aplicabilitate a normei sau legii); *elasticitatea* şi *simplitudinea* (reducerea la maximum a numărului de principii, legi, norme sau prevederi normative, astfel încât ele să nu împiedice câmpul de inițiativă al agenților cărora le sunt adresate, precum şi posibilitatea ulterioară de a fi perfecționate şi adaptate altor situații obiective şi noilor cerințe); *distribuirea competențelor* în ce priveşte elaborarea şi adoptarea normelor şi controlul aplicării lor.

Astfel, organelor centrale ale unei structuri organizaționale le revine atribuția de a stabili principiile şi legile fundamentale, precum şi dreptul de a controla şi a sancționa aplicarea şi respectarea sau nerespectarea lor de către toți membrii grupului formal asociați respectivei structuri organizaționale; organele subordonate, la nivel teritorial şi departamental, au atribuția de a stabili norme sau legi derivate şi de a controla şi sancționa respectarea lor în limitele domeniului de competență normativă şi executivă de care dispun; organele locale au competență în ce priveşte traducerea principiilor, a legilor şi normelor care reflectă aceste principii, în reguli şi indicații concrete de conduită şi acțiune, acestea decurgând din sistemele normative existente, dar operând şi dincolo de prevederile lor, în funcție de particularitățile, de cerințele noi manifestate la nivel informal, precum şi de situațiile, de asemenea noi, care nu au fost oglindite în sistemele de norme existente.

Indiferent de nivelul de competență la care au fost stabilite (pentru membrii eşalonului organizațional cărora li se adresează), normele au putere de lege obiectivă care nu poate fi încălcată sau nesocotită fără ca abaterea să fie sancționată; acțiunea sau comportarea agenților dincolo de sfera de aplicabilitate a normelor instituționalizate, precum şi abaterea de la normele existente (indiferent dacă acestea au sau nu o motivație

Universitatea Spiru Haret

obiectivă şi rațională), se înfăptuiesc exclusiv pe propria răspundere a indivizilor, care-şi asumă nemijlocit toate consecințele pe care le poate atrage nonconformismul lor față de sistemul de norme aflate în vigoare.

Spre deosebire de reglementarea raporturilor instituite la nivelul grupurilor informale, ce se realizează exclusiv prin puterea de influență a opiniei şi asentimentul agenților asociați grupului, reglementarea normelor ce guvernează funcționarea grupurilor formale se realizează prin mijloace instituționalizate, care operează (apreciativ, reprobativ şi coercitiv) din dispoziție normativă, indiferent de asentimentul sau adeziunea individuală a agenților. De aceea, structurile organizaționale specifice grupurilor formale, în măsura în care funcționează pe baza unor sisteme de norme codificate formal şi dispun de mijloace instituționalizate de obiectivare, au caracter obiectiv şi dobândesc un statut existențial.

c. *Niveluri organizaționale*. De la asociațiile profesionale până la organizațiile şi partidele politice, de la întreprinderile industriale şi agricole sau instituțiile culturale şi de învățământ până la complexul instituțional pe care-l reprezintă statul, care la rândul său dispune de un ansamblu de instituții administrative, de drept, militare, economice, de asistență socială şi de ocrotire a sănătății etc.), societatea dispune de un *sistem organizațional* aflat în permanentă constituire şi dezvoltare, în funcție de dinamica condițiilor vieții materiale şi spirituale ale societății, de structura şi interacțiunea grupurilor formale în fiecare treaptă istorică a devenirii formațiunilor sociale.

În cadrul acestui sistem de structuri organizaționale deosebim două niveluri fundamentale (*instituțiile* şi *organizațiile*), la rândul lor, fiecare în parte, subordonând un evantai larg de alte niveluri sau forme organizaționale.

1) *Instituții sociale*. Acestea sunt structuri organizaționale cu caracter formal (funcționează pe temeiul unor sisteme de norme instituite prin tradiție sau elaborate deliberat), pe care grupurile sau comunitățile umane le constituie conştient dar din necesitate, pentru a le mijloci dobândirea unor grade superioare de eficiență în raporturile dintre ele, precum şi în activitatea de producere a bunurilor şi valorilor materiale şi spirituale. În afara unui grup restrâns de membri ai colectivităților sociale cărora le aparțin, aleşi sau impuşi acestora pentru a le reprezenta interesele şi aspirațiile la nivel decizional, instituțiile (îndeosebi în societățile moderne) folosesc şi câte o categorie de specialişti profesionalizați în probleme de administrație, precum şi un aparat tehnico-administrativ destinat să asigure funcționalitatea optimă a sistemului de norme care le guvernează activitatea. O dată constituite, instituțiile capătă o relativă autonomie; la activitatea lor, membrii grupurilor sau comunităților cărora

Universitatea Spiru Haret

le aparţin aderă obligatoriu, indiferent dacă le înţeleg sau nu semnificaţia şi rolul social.

Instituţiile pot fi clasificate în funcţie de tipologia acţiunilor sociale a căror eficienţă o mediază: *administrative*, *economice*, *juridice*, *militare*, *de învăţământ* şi *cultură*, *ştiinţifice*, *medicale şi de ocrotire a sănătăţii*, *de cult* etc. Mare parte dintre acestea – îndeosebi în societăţile contemporane – au integral sau parţial caracter de stat, fiind subordonate statului sau controlate de stat, el însuşi conceput, după cum am menţionalt, ca un complex instituţional.

O categorie aparte de structuri organizaţionale cu caracter instituţional o constituie *întreprinderile*. Mediind acţiunea umană în sfera producţiei materiale, la activitatea lor participarea oamenilor este liber consimţită, dar totdeauna dictată de necesitate (indiferent de gradul de înţelegere a acesteia), individuală şi nu numai socială. Aceasta cu atât mai mult în condiţiile procesului, accentuat în epoca noastră, de socializare a producţiei, în care, la producerea unor bunuri sau valori participă cooperat un număr mare de oameni de diverse specialităţi şi de diferite niveluri de pregătire profesională. De aceea, din nevoia integrării în procesul muncii, sub imperiul necesităţii imanente a fiecărui individ de a se realiza profesional şi social, precum şi din necesităţi de trai (în vederea participării la repartiţia bunurilor de consum, material şi spiritual), angajarea în sistemul organizaţional al muncii (ca producător, organizator) pe care îl oferă întreprinderea devine o condiţie acţională şi existenţială a tuturor membrilor societăţii.

În contextul restructurărilor actuale în ordinea democratică internă şi internaţională, fie că aparţin unor persoane particulare, fie unor organizaţii, fie statului, întreprinderile îşi desfăşoară tot mai mult activitatea sub control social, care se manifestă direct sau indirect, asumându-şi asemenea atribuţii atât statul sau chiar instituţii interstatale, cât şi societatea civilă. Menţionăm, în această privinţă, că modalităţile de control social în activitatea întreprinderilor depinde hotărâtor de caracterul orânduirii sociale, de natura structurii organizaţionale de ansamblu specifice acesteia.

Pe linia desprinderii întreprinderilor ca o categorie aparte de instituţii, menţionăm că prezintă statut, trăsături şi atribuţii sociale asemănătoare cu instituţiile bancare, financiare şi de credit, comerciale, de cooperare economică internă şi internaţională etc. Cu particularitatea că, în societăţile democratice contemporane organizate pe principiile economiei de piaţă, aceste instituţii intervin din ce în ce mai mult în stimularea şi reglementarea unor raporturi economice intracomunitare şi intercomunitare – din care cauză ele sunt, în aceiaşi măsură, tot mai mult supuse controlului unor organisme fiscale de stat – sub aspectul legalităţii funcţionării lor în raport cu sistemele normative existente.

Universitatea Spiru Haret

2. *Organizații*. Acestea sunt structuri organizaționale cu caracter formal, la care oamenii aderă liber, voluntar, în funcție de interesele lor individuale sau colective. Adeziunea la o anumită organizație incumbă însă respectarea sistemelor de norme ce la guvernează activitatea, precum şi obligativitatea de a se supune competenței organelor de conducere şi instituțiilor care aparțin acelei organizații.

Organizațiile se pot clasifica în raport cu tipurile de acțiune umană pe care le mijlocesc şi cu sfera de interese pe care le obiectivează în raporturile dintre membrii grupului pe care-l reprezintă, precum şi dintre aceştia şi alte grupuri sau categorii sociale. Se disting astfel: *organizații politice* (acestea prezentând un evantai complex, de la asociații, până la partide politice); *organizații civice* (sindicale, de tineret, de femei, asociații sau fundații culturale, educaționale, de ocrotire a sănătății, a mediului ecologic, asociații sportive etc.); *organizații profesionale*, *de creație* şi *de cercetare* etc. În structura organizațională a societății funcționează şi *organizații economice*, *militare*, *religioase*. În funcție de comuniunea intereselor a căror eficiență o mijlocesc, organizațiile au fie caracter grupal, fie caracter comunitar (național şi internațional).

Organizațiile politice dispun uneori de instituții cu caracter juridic, militar, de învățământ şi de cultură şi chiar de anumite instituții sau întreprinderi economice care au un statut independent față de stat. Prin intermediul acestor unități instituționale, organizațiile dispun de o anumită putere economică şi ideologică ce le favorizează sporirea influenței în viața socială şi – pe această bază – a posibilităților de a reclama participarea la puterea de stat.

Organizațiile politice, îndeosebi partidele, pot căpăta valoare macro-instituțională (statală) în măsura în care participă la exercitarea puterii, la conducerea politică a societății. În condițiile în care dețin puterea, competența lor se extinde asupra întregii comunități statale, păstrându-şi însă caracterul de structuri organizaționale cu caracter grupal şi desfăşurându-şi activitatea în conformitate cu aria intereselor acestora. De asemenea, adeziunea la programul lor a membrilor grupului respectiv rămâne – în continuare – nonobligatorie, liber consimțită.

Pe lângă partidele şi organizațiile politice care dețin puterea sau participă la puterea de stat, având astfel o funcție sistemică la nivelul acestuia, partidele politice care se împotrivesc politicii (economice, sociale şi ideologice) a statului respectiv, aflându-se astfel în situația de partide de opoziție sau chiar de organizații care acționează în ilegalitate, au, de asemenea, funcție sistemică la nivel macrosocial. Deoarece prin activitatea lor ating nemijlocit sfera intereselor comunității de stat, punând structura sa organizațională de ansamblu în stare de deschidere spre

Universitatea Spiru Haret

schimbare şi autoreglare funcţională, fapt pentru care şi aceste partide (de opoziţie) au o foarte mare importanţă în viaţa socială.

Alături de partide, în viaţa socială contemporană un rol important revine organizaţiilor sindicale, de tineret, de femei, diferitelor asociaţii profesionale şi de creaţie, culturale şi sportive, tuturor organizaţiilor civice care promovează şi apără interesele grupurilor sociale cărora le aparţin.

De cele mai multe ori, activitatea acestor organizaţii poate fi influenţată de organizaţiile politice, de partidele angajate în lupta pentru putere. De aceea, în lupta pentru cucerirea sau menţinerea puterii, aceste partide caută să atragă organizaţiile civice, folosindu-le ca aliaţi în susţinerea programelor lor. O asemenea tactică a alianţelor, cu organizaţiile civice este practicată cu abilitate (uneori prin mijloace manipulatorii) în viaţa politică, inclusiv în cea specifică societăţilor democratice contemporane.

2. Tipologia şi sistemul structurilor organizaţionale

1) *Clasificarea structurilor organizaţionale*. Clasificarea structurilor organizaţionale poate fi întreprinsă, în primul rând, din perspectiva tipologiei acţiunilor sociale cărora acestea le mediază un nivel înalt de eficienţă. Luând ca temei al clasificării tipologia principalelor genuri de acţiuni sociale pe care le cunoaşte societatea în epoca contemporană, rezultă următoarele tipuri principale de structuri organizaţionale:

a. *Întreprinderi şi instituţii economice* – având rolul de a mijloci participarea la procesul producţiei bunurilor materiale şi al mijloacelor de producţie a acestora, precum şi la mijlocirea schimburilor de activităţi (de bunuri şi valori economice). În funcţie de tipologia complexă a activităţilor productiv-materiale se structurează întreprinderi *industriale*, *agricole*, *de construcţii*, *de transporturi* şi *comunicaţii* etc. În cadrul organizaţional al relaţiilor de schimb, societatea dispune de un sistem de instituţii *financiare* şi *de credit*, *bancare*, *de comerţ* şi *de cooperare economică*, *organizaţii cooperatiste de producţie* şi *de consum* etc.;

b. *Organizaţii şi instituţii de cercetare şi de creaţie* în sfera tuturor domeniilor valorice, care mijlocesc – în cadrul unei diviziuni a muncii intelectuale – progresul cunoaşterii ştiinţifice şi tehnologice şi producerea valorilor spirituale. Dintre acestea, menţionăm asociaţiile, uniunile şi instituţiile *de cercetare* şi *de creaţie*, profilate pe diverse domenii ale ştiinţelor şi artelor;

c. În strânsă legătură cu activitatea structurilor organizaţionale care mijlocesc creaţia valorilor spirituale, un rol important în viaţa socială îl au *organizaţiile şi instituţiile culturale*. Acestea mijlocesc accesul unor categorii

Universitatea Spiru Haret

largi ale populației la informație şi la valorile culturale, comunicarea şi propagarea acestor valori, folosirea disponibilităților lor cognitive, estetice şi etice în procesul de educare a conştiinței sociale a oamenilor, de ridicare a nivelului de cultură şi a orizontului lor de cunoaştere. În sistemul său organizațional, societatea dispune de un evantai complex de asemenea structuri, cuprinzând: *fundații* şi *asociații culturale*, *case de cultură* şi *de creație*, instituții *editoriale*, de presă şi radioteleviziune etc.;

d. *Organizații şi instituții de învățământ*, care îşi asumă sau cărora societatea le încredințează sarcina de a instrui şi educa tânăra generație, de a pregăti profesional cadre de specialişti pentru toate domeniile activității economice şi sociale. În ansamblul instituțiilor educaționale, *şcoala* (organizată pe diverse niveluri) ocupă un loc central;

e. *Organizații şi instituții de cult*, care mijlocesc relațiile în sfera fenomenului religios ale adepților diferitelor culte. Instituțiile principale care funcționează în domeniul activităților religioase sunt *biserica*, *templul* ş.a. Fiecărui cult îi corespund anumite organizații şi instituții religioase, acestea din urmă dispunând – de regulă – de un sistem organizațional centralizat la nivel național sau internațional.

f. *Organizații şi instituții politice**, care mijlocesc participarea diferitelor grupuri sociale, în funcție de interesele proprii, la viața politică, la exercitarea sau cucerirea puterii şi, în funcție de aceasta, prin intermediul instituțiilor centrale şi locale ale puterii (parlamentul, guvernul, consiliile administrației regionale şi locale), la mecanismul de funcționare a statului.

g. În sistemul autonomiei puterilor în stat, care funcționează în societățile democratice actuale (alături de puterea legislativă şi puterea executivă, funcționează şi puterea judecătorească), un rol important îl au *instituțiile juridice* – acestea, în spiritul principiilor de drept, intervin în reglementarea raporturilor juridice dintre oameni şi dintre ei şi societate.

* Locul pe care structurile organizaționale politice şi juridice îl ocupă în clasificarea de mai sus nu semnifică subordonarea lor față de celelalte tipuri de structuri organizaționale. Prin specificul funcției lor, aceste structuri au, dimpotrivă, atribuții *sistemice*, intervin în dirijarea întregului sistem al relațiilor şi acțiunilor sociale şi nu numai al celor economice. În funcție de interesele grupale sau comunitare pe care le reprezintă, instituțiile şi organizațiile politice şi juridice înrâuresc şi îşi subordonează, în anumite limite, toate celelalte tipuri de structuri organizaționale, influențează direct cadrul administrativ de instituire şi funcționare a acestora în sistemul de ansamblu al societății. De aceea, definirea conținutului şi specificului structurilor organizaționale cu caracter politic şi juridic presupune prezentarea prealabilă a celorlalte niveluri structurale ale sistemului organizațional al societății în raport cu care ele au o funcție sistemică, desvăluindu-li-se, astfel, pe de-a-ntregul, funcționalitatea.

Universitatea Spiru Haret

Totalitatea structurilor organizaționale cu caracter politic, împreună şi pe temeiul concepțiilor politice, a ideologiilor şi normelor politice, formează *domeniul politicului* – principalul domeniu al suprastructurii unei societăți, nemijlocit determinat şi corelat cu structura (economică) a acesteia –, tot astfel cum structurile organizaționale cu caracter juridic, împreună cu şi pe temeiul concepțiilor şi normelor juridice, formează *domeniul suprastructurii juridice*, nemijlocit corelată cu suprastructura politică a societății.

Dintre structurile organizaționale cu caracter politic amintim: organizațiile şi partidele politice, precum şi organele centrale ale partidelor politice care au statut instituțional (consiliul central, biroul sau comitetul executiv etc.); diverse modalități organizaționale statale de reprezentare politică (monarhia, preşedinția), precum şi, în funcție de natura regimului politic, organele supreme ale puterii de stat (cum sunt: parlamentul sau camera reprezentaților – în calitate de for legislativ); organele locale ale puterii de stat (cum sunt: primăriile, consiliile regionale, municipale, orăşeneşti, comunale); instituțiile de conducere administrativă – în calitate de instanțe executive (guvernul, ministerele, diverse departamente centrale şi locale pe probleme ale dezvoltării economice şi sociale, organele executive ale consiliilor locale etc.). Dintre instituțiile de drept menționăm: tribunalele şi judecătoriile, procuraturile, barourile de avocați, notariatele, instituțiile de detenție şi de reeducare etc.

Dată fiind ponderea hotărâtoare a statului în macrostructurarea organizațională a societății, structurile organizaționale pot fi clasificate şi din punctul de vedere al modului în care acestea participă direct sau nu la activitatea statului. Distingem, în acest sens, două tipuri de structuri organizaționale: *statale* şi *nestatale*. De regulă, instituțiile juridice, militare, de apărare internă, mare parte dintre instituțiile de învățământ şi cultură, într-o anumită măsură şi cele de cercetare şi de creație, precum şi – în anumite limite – unele instituții şi întreprinderi economice, bancare şi de schimb care au valoare strategică macrosocială, sunt structuri organizaționale statale. Există însă şi situații în care unele dintre acestea aparțin unor fundații şi organizații nestatale, îndeosebi organizațiilor care nu participă la sistemul instituțional al statului.

Structurile organizaționale sunt dispuse *ierarhic*, potrivit rolului pe care îl au în potențarea realizării intereselor şi aspirațiilor majore ale grupurilor cărora le aparțin. Dintre ele, cele politice sunt situate în centrul sistemului organizațional al societății, celor care participă la putere subordonându-li-se, direct sau indirect, structurile administrative cu funcții executive la toate nivelurile organismului social. De aceea, în măsura în care intervin în modul cel mai direct în sfera intereselor fundamentale ale diferitelor grupuri sociale sau ale comunității statale,

Universitatea Spiru Haret

organizațiile şi instituțiile politice au o pondere hotărâtoare în configurarea fizionomiei organizaționale de ansamblu a societății, având, astfel, o funcție sistemică în raport cu întreaga societate.

Organizațiile şi instituțiile politice cu caracter grupal, îndeosebi partidele politice, au o funcție *sistemică,* ele instituindu-şi în care unele din grupurile sociale ale comunităților statale cărora le aparțin au interese potrivnice celor care dețin puterea şi îşi instituie organizații politice proprii. Aceasta pentru că, deşi nu decid hotărâtor la nivel decizional şi legislativ, acționează ca factor de opoziționare, de corijare şi control în direcția echilibrării jocului politic la scara întregului social.

Strâns legat de structurile instituționale cu caracter politic de nivel comunitar funcționează *instituțiile juridice*. Acestea sunt, de fapt, de interes comunitar, fiind subordonate statului, ele funcționând ca instrumente ale obiectivării intereselor convergente ale tuturor membrilor comunității statale. De altfel, trebuie subliniat că, de regulă, în societățile democratice actuale, numai statul dispune de structuri instituționale juridice. Unele instrumente justiționale dețin, însă, şi organizațiile politice grupale, indiferent dacă participă sau nu participă la sistemul de guvernământ, acestea au însă o competență restrânsă şi se exercită numai dacă membrii organizației respective le acceptă şi se supun (liber consimțit) sistemului de coerciție pe care aceste instituții îl aplică. În schimb, coerciția pe care o aplică instituțiile juridice statale, sistemul legislativ şi judecătoresc pe care acestea îl reglementează au putere de competență şi se exercită obligatoriu asupra tuturor membrilor comunității de stat.

Corelația dintre instituțiile juridice şi cele politice cu caracter comunitar este aşa de strânsă încât normele cu care operează statul în reglementarea raporturilor dintre membrii societății au, deopotrivă, caracter politic şi juridic. De exemplu, Constituția unei țări este un sistem de norme cu caracter politic comunitar, emană din structura regimului politic, dar are, deopotrivă, valoare şi finalitate juridică; astfel de norme, deşi politice, sunt reglementate prin intermediul instituțiilor juridice şi oferă premisa fundamentală a întemeierii întregii legislații. Prin intermediul normelor constituționale, statul guvernează mecanismul funcțional al tuturor celorlalte structuri organizaționale subordonate; în reglementarea raporturilor cu diverse organizații şi instituții cu caracter nestatal, statul se foloseşte, de asemenea, de mijlocirea instituțiilor juridice – întrucât acestea, la rândul lor, operează pe temeiul legislației izvorâte din normele constituționale.

2) *Statul şi partidele politice*. În sistemul structurilor organizaționale o pondere deosebită au statul şi partidele politice; acestea subordonează sau influențează toate celelalte niveluri organizaționale, desemnând fizionomia suprastructurii de ansamblu a unei formațiuni sociale.

Universitatea Spiru Haret

a. *Statul*. După cum am văzut, statul nu este o instituție alături de altele, ci un *complex instituțional*, respectiv, un sistem organizațional care subordonează organizații şi instituții, în funcție de tipologia acțiunilor sociale pe care le stimulează prin exercitarea funcțiilor sale. Dintre acestea, menționăm: un ansamblu de organizații şi instituții politice prin care se exercită puterea de stat; un complex instituțional juridic; un sistem de instituții militare; un sistem de instituții de cultură şi învățământ, de cercetare şi creație; o rețea complexă de întreprinderi şi instituții economice cu caracter strategic; un complex organizațional cu atribuții administrative (dintre acestea, un rol important revine ministerelor cu funcții economico-organizatorice, cultural-educative, de cooperare internă şi internațională, de reglementare şi de apărare a ordinii etc.); diferite consilii cu atribuții de conducere a diferitelor activități sociale.

Sub raport funcțional, organizațiile şi instituțiile prin care se exercită puterea influențează conținutul şi funcțiile celorlalte structuri organizaționale ale statului, determină caracterul, atribuțiile şi dinamica acestora. De aceea, grupurile sociale care dețin puterea (mai ales în procesul de tranziție spre instituirea statului de drept) au tendința să folosească în interesul lor structurile organizaționale subordonate statului. De aici rezultă tendințele acestora de a-şi exercita controlul asupra întregului complex al relațiilor sociale.

Sub aspect administrativ, în concordanță cu interesele comunitare şi uneori ale forțelor sociale care dețin puterea, prin intermediul ministerelor şi altor instituții centrale cu profil economico-organizatoric, statul reglementează activitatea întreprinderilor şi a instituțiilor economico-financiare centrale sau a celor dispuse în plan teritorial; prin intermediul ministerelor şi altor instituții centrale cu profil cultural-educativ, statul reglementează funcționarea organizațiilor şi instituțiilor de învățământ şi de cultură – dispuse în plan teritorial; prin intermediul ministerelor cu funcții de apărare (internă şi externă), statul reglementează în plan central şi teritorial funcționarea unor unități armate, asigurând totodată (în condițiile periclitării din exterior a suveranității naționale şi de stat) şi pregătirea pentru apărare a întregii populații; prin intermediul ministerelor şi altor instituții centrale cu caracter juridic, statul reglementează întreaga rețea de instituții juridice dispuse la diferite niveluri ierarhice în teritoriu, acestea având rolul de a veghea la respectarea de către toți cetățenii (indiferent dacă aceştia participă la exercitarea puterii sau dacă aceasta le aparține sau li se opune) a prevederilor constituționale şi a legislației specifice tuturor domeniilor de activitate socială.

b. *Partidele politice*. În condițiile în care participă la sistemul organizațional al statului în calitate de partide de guvernământ, deşi pare

Universitatea Spiru Haret

paradoxal într-un stat de drept, partidele politice tind să influenţeze toate structurile organizaţionale subordonate statului, în toate verigile acestuia, începând de la nivelul organelor superioare ale administraţiei de stat până la nivelul administraţiilor locale ale puterii de stat. Din această cauză, ele dobândesc funcţii sistemice la nivelul organizării întregii societăţi.

Partidele politice pot exercita o influenţă la nivel sistemic şi în condiţiile neparticipării la puterea de stat; anume, atunci când, prin programul şi strategia lor, îşi fixează obiective care oferă perspective de realizare unor grupuri şi categorii sociale mai largi – datorită cărui fapt, pe baza unor interese fundamentale comune, aceste grupuri sprijină aceste partide în vederea cuceririi puterii. O astfel de influenţă (a unui partid şi asupra altor categorii sociale decât asupra celei căreia îi aparţine) se exercită diferit: nemijlocit (în condiţiile în care este partid de guvernământ); mijlocit (în condiţiile în care se opune partidelor de guvernământ, dar promovează programe şi principii de acţiune care răspund unor cerinţe obiective ale realizării ţelurilor lor).

Sub acest aspect, se practică (în sistemele sociale cu caracter democratic în care funcţionează statul de drept) principiul pluripartidismului în tactica alianţelor sau a coaliţiilor de partide, atât de la putere cât şi din opoziţie.

c. *Atribuţiile specifice şi relaţiile dintre stat şi partidele politice*. În structura organizaţională a unei societăţi există o interacţiune între activitatea statului şi cea a partidelor politice. Aceasta se manifestă constant începând din epoca modernă şi se evidenţiază, din ce în ce mai accentuat, în epoca contemporană, în care partidele politice ocupă un loc central în organizarea de stat, ele fiind instrumentele prin care diverse grupuri sociale deţin şi îşi exercită puterea în stat. Dar, deşi există multe domenii de interferenţă, există şi deosebiri de natură funcţională între atribuţiile statului şi cele ale partidelor politice (în acest cadru ne referim la partidele de guvernământ).

Astfel: *statul* este un complex organizaţional care îndeplineşte un evantai larg de atribuţii acţionale, stimulând nemijlocit următoarele tipuri de acţiuni sociale: *acţiunea politică* – în raporturile (politice) ale forţelor sociale care deţin puterea cu alte forţe sociale care aparţin aceleiaşi comunităţi umane, precum şi în raporturile de natură politică cu alte state sau comunităţi umane; *acţiunea juridică* – în raporturile statului cu toţi membrii comunităţii statale sau în relaţiile (juridice) dintre membrii comunităţii respective, precum şi în raporturile de natură juridică cu alte state; *acţiunea armată* – de reglementare a ordinii interne şi de apărare sau de cucerire (în funcţie de caracterul statului şi de natura ordinii internaţionale); *acţiunea productivă şi economică* – de orientare a strategiei dezvoltării economice de ansamblu

Universitatea Spiru Haret

şi de coordonare legislativă a activității întreprinderilor şi instituțiilor productive, de schimb şi cooperare internă şi internațională, financiare şi de credit, bancare etc. (de asemenea, în funcție de natura statului şi de reglementările legislative internaționale); *acțiunea cultural-educativă* – de formare profesională a cadrelor, de educare morală, civică şi patriotică a tinerei generații şi a tuturor celorlalți membri ai societății, în strânsă legătură cu promovarea sistemelor de valori concordante cu criteriile progresului; *acțiunea administrativ-organizațională* – la nivelul tuturor sectoarelor de activitate (economică, politică, culturală şi educativă etc.) pe întregul teritoriu şi la toate nivelurile administrativ-teritoriale.

În schimb, partidele politice au atribuții acționale diferite, stimulând nemijlocit următoarele tipuri de acțiuni sociale: *acțiunea politică* – în raporturile cu alte partide şi organizații politice, aceasta manifestându-se (în funcție de caracterul forțelor sociale pe care le reprezintă) fie ca acțiune înnoitoare, fie ca acțiune conservatoare la nivelul de ansamblu al societății (uneori deosebirile dintre opționale politice ale unora sau altora dintre partide fiind de metodă, sau de tactică şi strategie); *acțiunea cultural-educativă* (îndeosebi sub aspect ideologic) – în vederea mobilizării, pe baze afective şi raționale, a membrilor forțelor sociale pe care le reprezintă, la acțiune politică (practică) nemijlocită; *acțiunea armată* – insurecțională (în condițiile unor procese revoluționare de schimbare radicală a sistemului social şi politic) sau de conservare a unor rânduieli social existente (în cazurile în care puterea practică regimuri totalitariste şi dictatoriale care împiedică procesele de emancipare socială şi de realizare a condiției umane). Cu particularitatea că acțiunea insurecțională se impune numai în cazul în care puterea conservatoare se împotriveşte procesului înnoitor de restructurare de ansamblu a raporturilor economice şi politice.

Acestor atribuții acționale, în condițiile în care partidele participă sau dețin integral puterea în stat, li se adaugă şi altele care cad sub incidența atribuțiilor (funcțiilor) statului. Dintre acestea, menționăm, îndeosebi, aportul pe care ele îl au nemijlocit în stimularea activităților statului în domeniile economic, juridic, cultural-educațional şi, mijlocit, sub aspect administrativ-organizatoric. Cu particularitatea că, în acest din urmă domeniu, îşi asumă doar atribuții de influențare politică a deciziilor puterii executive a statului – atribuțiile administrative rămânând de competența administrației de stat.

Astfel, partidele politice îşi interferează funcțiile lor cu ale statului doar parțial, şi aceasta numai în condițiile în care ele devin partide de guvernământ, păstrând în continuare deosebiri de conținut şi de competență între ele şi stat în ceea ce priveşte rolul lor în viața economică, socială şi spirituală a comunității.

Universitatea Spiru Haret

3. Rolul structurilor organizaționale în viața socială

Beneficiind de sisteme de norme eficient alcătuite şi relativ riguros aplicate în raporturile dintre oameni, structurile organizaționale intervin activ în dialectica vieții sociale, ele fiind instrumente colective ale acțiunii grupurilor sociale, mijloace principale prin care factorul subiectiv (oamenii) intervin în dinamica (determinismul şi dezvoltarea) factorului obiectiv (a societății).

Alături de *condiții* (materiale şi spirituale) şi *norme* (acestea din urmă fiind implicate în mecanismul lor de funcționare), *structurile organizaționale alcătuiesc ansamblul factorilor situaționali* ai sistemului global al activităților sociale, antrenând în calitate de agenți ai acțiunii la nivelul macrosistemului social, grupuri mari de oameni sau chiar comunități umane. Cuprinzând un complex de instituții (economice, politice, juridice, administrative, de învățământ şi culturale, de cercetare, de creație artistică, de cult), precum şi un sistem de organizații (uniuni, asociații, partide) politice, civice, profesionale, structurile organizaționale mijlocesc: integrarea oamenilor într-o activitate socială utilă; participarea lor organizată la diviziunea profesională a muncii; cooperarea şi schimbul de activități în condițiile adâncirii procesului de diferențiere şi specializare profesională; corelarea intereselor individuale cu cele colective şi subordonarea energiei creatoare a membrilor colectivității unor țeluri fundamentale comune; promovarea intereselor membrilor grupului cărora le aparțin în raporturile cu alte grupuri, precum şi reglementarea raporturilor dintre membrii aceluiaşi grup; amplificarea şi adâncirea potențelor umane, a capacităților individuale şi colective ale oamenilor de a stăpâni procesele naturale şi sociale, de a dirija şi controla acțiunea legilor obiective în concordanță cu cerințele subiective, acestea din urmă fiind totdeauna dependente de aspirațiile grupurilor sau comunităților cărora le aparțin respectivele structuri organizaționale (fiecare grup social are un model propriu de înțelegere şi propulsare a condiției umane, de emancipare a omului în raporturile sale cu natura şi societatea).

Aşadar, *structurile organizaționale mijlocesc intervenția factorului subiectiv în structura şi dinamica obiectivă a societății*, mijlocesc raporturile dintre grupuri sau categorii sociale, precum şi dintre comunități umane.

O atare mijlocire se exercită pe mai multe planuri: în relația cu structurile economice, comunitare şi de grup; din perspectiva sistemului de ansamblu al acțiunilor sociale; din punctul de vedere al raporturilor

Universitatea Spiru Haret

dintre structurile organizaționale ale diferitelor grupuri sociale; sub aspectul rolului structurilor organizaționale în statul de drept.

a. *Structurile organizaționale şi structurile economice, comunitare şi de grup*. Instituțiile, structurile organizaționale, în general, s-au constituit o dată cu trecerea de la stadiul de cooperare primitivă a oamenilor în procesul muncii, la cooperarea bazată pe diviziunea socială a muncii, care a stimulat şi o diviziune economică, politică şi ideologică, o diversitate de idealuri şi aspirații de realizare şi înfăptuire individuală şi colectivă. Odată constituite, ele au devenit însă nu numai *instrument* necesar pentru sporirea eficienței activităților sociale în care oamenii cooperează (distribuindu-şi atribuțiile şi competențele), ci şi *mijloace* operaționale de perfecționare a relațiilor lor sociale, a raporturilor materiale şi spirituale dintre ei. De aceea, dacă inițial ele au fost mijloace ale acțiunii la nivel comunitar (s-au structurat ca modalități organizaționale colective care serveau interesele întregii comunități), pe măsura adâncirii diviziunii sociale a muncii, care s-a ipostaziat într-o diviziune grupală în sânul aceleiaşi comunități, au devenit şi instrumente cu caracter grupal, având rolul de a media îndeosebi obiectivarea intereselor grupurilor sociale, fie de a menține puterea, fie de a o cuceri în cadrul comunității.

Cu toate acestea, structurile organizaționale (şi îndeosebi instituțiile) care au dobândit caracter grupal, indiferent dacă participă sau nu la exercitarea puterii, au mai păstrat şi funcții comunitare – în măsura în care interesele grupurilor sociale cărora le aparțin coincid, în anumite momente istorice şi în anumite privințe, cu interesele întregii comunități. Aceste disponibilități comunitare ale instituțiilor se manifestă, cu precădere, în raporturile intercomunitare.

În această perspectivă, se poate conchide că structurile organizaționale au – în anumite condiții istorice şi sociale – o dublă funcționalitate. Pe de o parte, sunt *instrumente comunitare de acțiune socială*, care mijlocesc cooperarea existențială şi acțională a membrilor unei comunități în asamblul ei, inclusiv în raporturile ei cu alte comunități, iar pe de altă parte, sunt *instrumente de grup*, prin intermediul cărora membrii grupului cooperează şi îşi reglementează eficient raporturile dintre ei, fie pentru a-şi asigura supremația asupra altor grupuri (în cazul celor care dețin puterea politică şi economică), fie pentru a lupta împotriva supremației altora, pentru emanciparea politică şi economică proprie (în cazul grupurilor aservite politic şi economic).

De regulă (deci sunt posibile şi excepții, mai ales în societățile democratice), pe plan teoretic şi ideologic, grupurile care dețin puterea au căutat, totdeauna, să mistifice esența grupală a structurilor organizaționale

Universitatea Spiru Haret

şi să prezinte propriile organizații şi instituții ca pe nişte instrumente acționale ale întregii comunități, pretinzând că ele ar servi, deopotrivă, interesele tuturor membrilor societății sau, oricum, ale majorității structurilor grupale ale acesteia. În această privință, aceste structuri organizaționale (aflate la putere) manifestă tendința de a impune un ansamblu de reglementări, de legi şi dispoziții normative cu caracter formal, prin care penalizează acțiunile sau chiar atitudinile protestatoare ale grupurilor sociale (aflate în opoziție) care au interese diferite şi chiar opuse, prezentându-le demagogic pe ale lor drept interese comunitare.

Datorită exercitării unui sistem instituționalizat de constrângeri şi, ca urmare, a efectelor unei intense activități de propagandă a celor care dețin puterea, se ajunge uneori la un fetişism instituțional şi organizațional, la un fenomen de înstrăinare politică şi ideologică cu efecte inhibitorii asupra procesului de schimbare şi înnoire socială.

Întrucât între relațiile sociale şi structurile organizaționale se stabilesc – după cum am văzut – raporturi de determinare de tipul celor dintre condițiile şi mijloacele acțiunii, astfel de raporturi se stabilesc şi între relațiile economice şi instituțiile sociale. Pe de o parte (deoarece natura mijloacelor depinde cauzal de natura condițiilor acțiunii), instituțiile depind de caracterul relațiilor sociale, iar pe de altă parte (deoarece mijloacele influențează condițiile acțiunii), instituțiile impulsionează dezvoltarea relațiilor sociale şi, în primul rând, a celor economice şi, prin medierea acestora, a tuturor celorlalte relații care configurează sistemul de ansamblu al vieții sociale.

Precizăm, totodată, că raporturile dintre relațiile sociale şi structurile organizaționale nu sunt univoce şi unilineare.

Astfel, structurile organizaționale oglindesc *rațional* şi potențează, de asemenea *rațional*, funcționalitatea eficientă a relațiilor sociale. Iar raționalitatea care mediază complexul de retroacțiuni dintre relațional şi organizațional, fiind motivată de interese şi aspirații de grup sau comunitare, este dimensionată nu numai cognitiv, ci şi axiologic.

b. *Structurile organizaționale şi sistemul acțiunilor sociale*. Activitatea organizațională are o mare importanță în sistemul de ansamblu al acțiunilor sociale. Deoarece, fără să aibă o eficiență socială şi umană directă, potențează şi oferă cadrul social al eficienței celorlalte tipuri de acțiuni umane şi, în primul rând, a acțiunilor nemijlocite (productive, social-politice, instructiv-educaționale etc.). De aceea, într-o clasificare generală a acțiunilor sociale, *activitatea organizațională poate fi definită ca acțiune socială mijlocită* (mijlocitoare de eficiență socială şi umană celorlalte tipuri de acțiuni).

Oglindind relațiile sociale ale unei societăți, structurile organizaționale, îndeosebi instituțiile, potențează, totodată – după cum

Universitatea Spiru Haret

am arătat – aceste relații, le consolidează şi le stimulează efectele eficientizatoare. Prin intermediul relațiilor sociale, ele influențează, de asemenea, acțiunea nemijlocită a oamenilor de transformare a naturii în vederea producerii bunurilor materiale necesare traiului. O dată cu aceasta, impulsionează şi mecanismul de ansamblu al dezvoltării modului de producție, a tuturor condițiilor vieții materiale a societății. În sfârşit, structurile organizaționale intervin activ în stimularea progresului vieții spirituale, a ştiinței şi culturii, a raporturilor valorice şi a normelor de comportare morală şi socială a oamenilor.

Structurile organizaționale, fiind mijloace ale acțiunii sociale a oamenilor, au şi rolul de a mijloci şi acțiunea individuală a acestora. La orice acțiune individuală cooperează, într-un fel sau altul, şi ceilalți indivizi ai grupului; individul se foloseşte de experiența cognitivă şi practică a acestora, contribuind, totodată, prin acțiunea sa, la realizarea unei eficiențe colective.

Agentul individual acționează totdeauna în cadrul unui sistem organizațional; realizarea îi este potențată de cadrul instituțional al societății, care i se impune chiar dacă individul nu-i înțelege rostul. Încadrându-se în anumite structuri organizaționale, individul acceptă spontan sau conştient chiar privațiuni şi limitări ale libertății sale din partea acestora, în vederea potențării energiilor proprii, realizării unor aspirații personale.

În măsura în care oamenii ajung la înțelegerea funcțiilor sociale ale structurilor organizaționale, ei se raportează la ele (în funcție de interese şi aspirații) fie aderând la structurile organizaționale existente (şi, ca atare, respectând conştient normele care le reglementează funcționalitatea), fie țintind constituirea altora (şi, corespunzător, militând pentru înlocuirea sistemelor de norme organizaționale existente cu alte sisteme de norme) care să le fie dezirabile, să le mijlocească dobândirea unui spor de eficiență. În aceste condiții, oamenii sunt, cu bună ştiință, de acord să-şi limiteze anumite libertăți personale pentru a dobândi o libertate colectivă, aceasta – la rândul ei – fiind cadrul obiectiv pentru potențarea realizării libertății subiective, individuale. Libertatea devine, astfel, necesitate înțeleasă* ; altfel, ea nu poate fi aplicată individului, iar acesta nu o poate dobândi nici ca realitate şi nici ca aspirație. Condiționând libertatea individului prin intermediul sistemelor de norme prin care-şi exercită atribuțiile, structurile organizaționale sunt, deci, cadrul obiectiv necesar al instituirii raporturilor acționale ale acestuia, instrumente ale dobândirii eficienței (deci, ale cuceririi unei libertăți reale şi concrete) nu numai pentru colectivitate, ci şi pentru individ.

* Termenul de „înțelegere a necesității", raportat la nivelul organizațional al vieții sociale, semnifică, aşadar, un domeniu de înțelegere dincolo de obiectivitatea legilor care guvernează viața socială, respectiv, are în vedere normativitatea, conştiința necesității normelor cu caracter organizațional.

Universitatea Spiru Haret

Prin funcția sa de socializare a acțiunilor individuale, de integrare acțională a indivizilor în sistemul acțional al societății, activitatea organizațională capătă, astfel, valoare sistemică în raport cu societatea, devine o măsură generală a gradului de eficiență funcțională a unei societăți.

Dependența (funcțională) a tuturor nivelurilor structurale ale vieții sociale de natura structurilor organizaționale are o asemenea pondere în configurarea de ansamblu a unei formațiuni sociale, astfel încât aceste structuri (organizaționale), şi mai ales instituțiile, pot fi considerate ca *factor mediator în procesele de schimbare socială* şi, respectiv, un *criteriu al progresului* social. În prelungirea argumentării acestei idei, s-ar părea că unul din factorii (şi criteriile) devenirii sociale este, deci, *progresul organizațional*, perfecționarea activităților organizaționale, a sistemului instituțiilor sociale. În funcție de acest sistem al instituțiilor şi organizațiilor sociale, de natura intereselor pe care acestea le servesc, sunt puse în funcțiune şi sunt optimizate toate celelalte activități sociale, întregul complex al relațiilor care configurează societatea.

c. *Raporturile dintre structurile organizaționale ale diferitelor grupuri sociale* (avem în vedere îndeosebi pe cele politice). Între organizațiile şi instituțiile grupurilor şi categoriilor sociale care au aceleaşi interese fundamentale se stabilesc raporturi de colaborare, şi, în anumite condiții, de alianță (politică). Acestea se manifestă îndeosebi în condițiile în care sunt puse în joc interesele lor comune sau, în cazul organizării unei strategii acționale, de asemenea comune, care să conducă la schimbări structurale în societate sau de regim politic care să le satisfacă astfel de interese.

Evoluția raporturilor de colaborare organizațională între diverse grupuri sociale este totdeauna funcție de natura tipurilor de relații sociale pe care acestea le preconizează, din care izvorăsc interesele pe care ele le apără. De regulă, când între grupurile aliate există deosebiri de vederi în ce priveşte modul de concepere a proprietății şi a căilor de stimulare a restructurării şi modernizării mijloacelor de producție sau a infrastructurii de ansamblu a societății, cu repercutări directe asupra calității şi vieții, după dobândirea unor poziții politice dominante la care anterior au aspirat în comun, interesele lor fundamentale încep să se opună şi adesea intră în conflict, fapt pentru care apar inevitabil raporturi de opoziție (uneori radicală) şi între structurile lor organizaționale, raporturi care se pot adânci până la declanşarea unor conflicte (politice). Se pot da ca exemplu, în acest sens, raporturile dintre structurile organizaționale ale grupurilor social-democrate şi cele

Universitatea Spiru Haret

liberale sau între fiecare dintre acestea şi cele creştin-democrate în etapa actuală a tranziţiei din ţara noastră de după răsturnarea regimului economic şi politic totalitar.

Între structurile organizaţionale ale grupurilor sociale care deţin puterea şi cele ale grupurilor dominate se stabilesc raporturi de opoziţie. Aceasta şi pentru că grupurile de putere deţin o supremaţie organizaţională, dispun preferenţial de instituţiile politice şi uneori juridice ale statului (cu toate că se proclamă *de jure* separaţia puterilor în stat), îşi subordonează reţeaua structurilor organizaţionale de la nivelul principalelor domenii de activitate economică şi administrativă. De aceea, organizaţiile politice şi civice ale forţelor sociale din opoziţie se împotrivesc structurilor organizaţionale ale forţelor sociale de la putere, obiectivul acestei opoziţii fiind, în cele din urmă, accesul la putere şi, pe această bază, instaurarea lor într-o poziţie dominantă în sistemul de organizare a vieţii sociale.

Aşadar, deţinând puterea în stat, anumite forţe sociale pot stăpâni (sau înrâuri) şi întregul ansamblu instituţional care guvernează sistemul acţiunilor sociale asupra cărora statul îşi exercită guvernarea. Fapt care provoacă distorsiuni în funcţionarea statului de drept, cu efecte nocive asupra democratismului de principiu al vieţii sociale.

d. *Structurile organizaţionale în statul de drept* (tendinţe şi limite actuale). Subliniem faptul că într-un stat de drept contemporan, aparatul administraţiei de stat la toate nivelurile organizaţionale ale societăţii, precum şi justiţia, armata, poliţia, serviciile de informaţii, biserica şi, corespunzător, cadrele care lucrează în aceste domenii organizaţionale, prin prevederi constituţionale de rigoare, au, în principiu (*de june*) o totală autonomie faţă de partidele politice şi li se interzice atitudini favorizante ideologic în sens partinic, indiferent dacă aceste partide sunt de guvernământ sau sunt în opoziţie. Uneori, în realitatea socială nemijlocită, partidele care deţin puterea influenţează şi chiar acaparează posturile superioare de conducere ale acestor structuri organizaţionale (nu numai la nivel central, ci şi local), prevăzute prin Constituţie a îndeplini funcţii comunitare, în vederea servirii intereselor comune ale tuturor grupurilor sociale care fac parte din comunitatea de stat. Fapt pentru care, caracterul democratic al statului este, în asemenea cazuri, afectat în esenţa sa, favorizându-se fenomene de înstrăinare şi de fetişism organizaţional. Ceea ce conduce la pierderea încrederii cetăţenilor faţă de statul de drept însuşi (şi în structurile lui organizaţionale cu funcţii comunitare), chiar şi în valoarea pluripartidismului în sistemul democratic de organizare a vieţii sociale, lăsându-le pradă unor iniţiative manipulatorii ale unor forţe sociale conservatoare şi extremiste (nu

Universitatea Spiru Haret

declarate de unii demagogi, ci *cu adevărat* de această factură) care ţintesc spre instaurarea unor regimuri politice exacerbat autoritare, de regulă angajate pe calea dictaturii şi totalitarismului – procese de involuţie a democraţiei pe care secolul nostru le-a cunoscut, cu toate consecinţele lor tragice pentru condiţia umană.

De aceea, sunt necesare eforturi în direcţia consolidării democratismului organizaţional specific statului de drept, atât din perspectiva nevoii de a respecta prevederile normative de ordin legislativ prevăzute constituţional (şi de întreaga legislaţie care emană din acest cod normativ fundamental) într-un astfel de stat – ceea ce presupune atât funcţionarea riguroasă a principiului autonomiei puterilor în stat (respectiv, legislativă, executivă şi judecătorească) şi a principiului egalităţii fiecărui cetăţean în faţa legii (indiferent de poziţia sa în sistemul organizaţional al societăţii), cât şi conştientizarea, prin mijlocire educativă şi asimilare de către toţi cetăţenii a valorilor democratice specifice statului de drept şi vieţuirii democratice în spaţiul unei libertăţi corelate cu responsabilitatea socială şi istorică (conştientizarea de sine individuală trebuie ridicată la nivelul conştientizării de sine colective – nu numai grupale ci şi comunitare).

În direcţia acestei conştientizări de sine intervin activ toate structurile organizaţionale (de la cele politice şi juridice până la cele culturale şi religioase). Pentru că numai prin aceste mijloace are loc un proces de dezalienare organizaţională şi, respectiv, de convergenţă a intereselor fundamentale comune ale tuturor membrilor societăţii, indiferent de deosebirile dintre ei în ce priveşte proprietatea asupra mijloacelor de producţie, de idealurile de realizare personală sau de aspiraţiile de înfăptuire la nivel colectiv. Este de înţeles că asemenea posibilităţi de convergenţă comunitară slăbesc considerabil dacă structurile organizaţionale ale statului de drept funcţionează deficitar sau chiar îşi pierd esenţa lor democratică. Ceea ce conduce la generarea şi adâncirea unor stări conflictuale între diferite grupuri sociale sau corpuri profesionale şi între o mare parte a acestora şi complexul organizaţional statal – procesul democratic de alternanţă la putere (în stat) a diferitelor organizaţii şi partide politice realizându-se, în consecinţă, pe cale nedemocratică, uneori chiar prin forţă – evident cu efecte dezastruoase pentru însuşi statul de drept şi, respectiv, pentru întreaga societate.

O tendinţă tot mai pronunţat manifestă, izvorâtă din spiritul pragmatic specific societăţilor democratice contemporane şi aflată în concordanţă cu nevoia acută de eficienţă pe care o reclamă procesul actual de realizare a condiţiei umane, o constituie *creşterea rolului*

Universitatea Spiru Haret

factorului organizațional (ceea ce exprimă, de fapt, creşterea rolului factorului subiectiv) în *dinamica societății*. Acest fenomen se produce pe două planuri. Pe de o parte, are loc un proces de diversificare şi amplificare a modalităților de structurare la nivel organizațional (îndeosebi în direcția apariției unei mari diversități de structuri organizaționale cu caracter civic sau a unor forme ample de interacțiune a actualelor structuri organizaționale, inclusiv a celor cu caracter statal), iar pe de altă parte, se accentuează procesul de simplificare administrativ-birocratică a întregului complex de structuri organizaționale existente, în direcția restrângerii birocratismului şi perfecționării mecanismelor logistice de funcționare a acestora (în strânsă legătură cu noile tehnologii informaționale şi a modernizării sistemelor comunicaționale pe care acestea le influențează nemijlocit).

În contextul actual al sporirii funcțiilor structurilor organizaționale în dinamizarea proceselor sociale şi, mai ales, al promovării principiilor libertății individului şi consolidării statului de drept, capătă o amploare crescândă structurile organizaționale cu caracter civic şi fundațiile culturale cu funcții educaționale de nivel comunitar. În aceeaşi măsură, sporesc şi atribuțiile instituțiilor şi organizațiilor cu funcție sau influență sistemică la nivel statal, din rândul cărora se evidențiază cele politice şi juridice – care intervin nu numai pe cale normativă, ci şi prin mijloace raționale în procesul de personalizare a individului şi în creşterea spiritului de responsabilitate în conceperea şi practicarea trăirii într-un spațiu autentic de libertate – ştiut fiind că fără o reconstrucție morală şi civică a mentalității oamenilor nu se poate sconta un spor de eficiență în acțiunea şi inițiativa acestora în plan economic şi politic.

Activitatea organizațională, mai ales dacă se repercutează la nivelul sistemului de ansamblu a societății, formează un tip aparte de acțiune socială (mijlocitoare de eficiență la nivelul celorlalte tipuri de acțiuni sociale – nemijlocite), ce necesită un nivel înalt de profesionalitate. Ceea ce incumbă acordarea unei atenții deosebite pregătirii specialiştilor care lucrează în domeniul muncii administrative, astfel încât structurile organizaționale să funcționeze optim şi cu maximă eficiență. Lucru cu atât mai necesar la nivelul structurilor organizaționale cărora le revin atribuții decizionale la nivel macrosocial.

Există, însă, şi pericolul real al substituirii rolurilor între aparatul administrativ şi organele de conducere în cadrul diferitelor structuri organizaționale şi, corespunzător, tendințele unor verigi birocratice ale aparatului administrativ de a prelua atribuții decizionale şi manageriale sau ca organe de conducere ale unor structuri organizaționale să piardă contactul cu membrii grupurilor sau comunităților cărora le aparțin,

Universitatea Spiru Haret

limitându-şi activitatea la îndeplinirea unor sarcini administrative de rutină. În asemenea condiţii, apar premisele declanşării unor fenomene de înstrăinare organizaţională şi, implicit, de minimalizare a activităţii organizaţionale în sistemul acţional de ansamblu – ceea ce poate conduce la tensiuni şi antagonisme între structurile organizaţionale (şi oricum a celor investiţi cu funcţie de conducere în cadrul acestora) şi masa membrilor grupurilor sau comunităţilor pe care ele le reprezintă.

Rezultă că în societăţile democratice contemporane se manifestă (şi tinde să se producă o atare tendinţă) atât un proces de perfecţionare a activităţilor administrative, prin simplificarea aparatului funcţionăresc, cât şi unul de creştere a nivelului de competenţă profesională a acestui aparat, ceea ce presupune şi eliminarea birocratismului sau a tendinţelor de rutină şi de administratizare a activităţilor decizionale şi de conducere la nivelul structurilor organizaţionale.

De aceea, problema care se pune în procesul actual de perfecţionare a statului de drept este atingerea unui echilibru (desigur, relativ şi dinamic) de interese ale tuturor grupurilor sociale, interese care, în planul sistemului structurilor organizaţionale să asigure un nivel de convergenţă funcţională a întregului social, astfel încât toate structurile organizaţionale, atât cele politice (grupale şi comunitare)cât şi cele civice (sau cele de la putere şi din opoziţie), să participe la viaţa socială în spiritul unei conlucrări democratice, inclusiv în ce priveşte alternanţa la putere şi participarea la actul decizional, în funcţie de interesele comune ale membrilor comunităţii de stat.

Universitatea Spiru Haret

VII

IDEAL ŞI NORMĂ ÎN ACŢIUNEA SOCIALĂ

1. Structura complexului sistemic existenţă socială-conştiinţă socială

Raportul dintre existenţa socială şi conştiinţa socială se manifestă ca un sistem complex de determinări între reflectat şi reflectant. Reflectarea structurilor vieţii materiale a oamenilor în stări de spirit, idei şi concepţii cu privire la natură, societate şi om, şi transpunerea în plan practic (obiectivarea materială) a tuturor acestor produse ale vieţii spirituale se înfăptuiesc prin intermediul unui eşafodaj complex de medieri organizaţionale (de factură suprastructurală), astfel încât, între domeniul vieţii materiale şi domeniul vieţii spirituale a oamenilor, respectiv, între existenţă şi conştiinţă şi între ideal şi faptă, se instituie raporturi de determinare mijlocită şi biunivocă.

Privite din perspectiva sistemului de ansamblu al societăţii, existenţa şi conştiinţa socială ne apar la rândul lor ca domenii complexe, structurate din subdomenii şi niveluri ordonate ierarhic, în intercondiţionare cauzală şi funcţională unele cu altele. Astfel, în alcătuirea structurii domeniului existenţei sociale se cuprind, supraordonate determinist-cauzal, următoarele niveluri de raporturi sociale: raporturile oamenilor cu natura (infrastructura societăţii), din exercitarea cărora rezultă subdomeniul forţelor de producţie ale societăţii (la rândul său, etajat în mai multe niveluri: mijloacele de producţie, respectiv obiectele şi uneltele de producţie; forţa de muncă a oamenilor, respectiv, energia, disponibilităţile creative şi capacitatea productivă a oamenilor); raporturile dintre oameni, din ansamblul cărora relaţiile de producţie, de proprietate, de repartiţie şi de schimb (structura economică a societăţii) au funcţie determinantă în profilarea fizionomiei sistemului de ansamblu al societăţii, de ele depinzând hotărâtor toate celelalte niveluri ale raporturilor sociale care ţin de *structura* grupală şi comunitară a societăţii, precum şi subdomeniile supraordonate ale *suprastructurii*

Universitatea Spiru Haret

(instituționale şi spirituale) a societății. Forțele de producție şi relațiile de producție, luate separat din ansamblul raporturilor materiale ale oamenilor, raporturi care formează domeniul hotărâtor al *existenței* lor sociale, alcătuiesc subsistemul *modului de producție* (al bunurilor, valorilor şi mijloacelor de producere a acestora) – una din condițiile vieții materiale cu rol determinant în structurarea şi dinamica întregului sistem al vieții sociale.

În alcătuirea *structurii domeniului conştiinței sociale* se cuprind, ordonate pe niveluri: *conştiința socială nemijlocită* (viața psihică colectivă, cunoaşterea comună şi empirică); *conştiința socială mijlocită* (conştiința şi cunoaşterea sistematică), din sfera căreia fac parte cunoaşterea ştiințifică (dispusă într-un evantai foarte complex de discipline ştiințifice), diverse *forme axiologice ale conştiinței sociale* (politică, juridică, morală, religioasă, artistică, filozofică). În structura pe verticală a conştiinței sociale se etajează, astfel, procese afective şi voliționale, mentalități şi convingeri, diverse tipuri de raționalitate (ştiințifică şi axiologică), concepții şi sisteme teoretice (cu valoare explicativă şi previzională), aspirații, scopuri şi idealuri (cu încărcătură nomologică, axiologică şi strategică).

Un loc aparte în macrosistemul existență socială-conştiință socială îl are *suprastructura* societății. Ea cuprinde un subdomeniu care are statut şi funcții existențiale (nivelul *structurilor organizaționale* ale societății – asociații, organizații, instituții şi sisteme instituționale) şi un subdomeniu care are statut şi funcție reflectorie (formele axiologice ale conştiinței sociale). Suprastructura este, aşadar, un domeniu a cărui sferă cuprinde atât subdomenii care țin de ansamblul existenței sociale, cât şi subdomenii care țin de ansamblul conştiinței sociale. Structurile organizaționale, având valoare de mijloc de acțiune al grupurilor sociale şi al comunităților umane, instrument de obiectivare a ideilor şi concepțiilor, a scopurilor şi idealurilor lor sociale, la fel ca orice alt mijloc sau instrument de acțiune productivă, aparțin domeniului obiectual al vieții sociale, se manifestă ca un nivel structural obiectiv al sistemului social pe care oamenii îl constituie spontan sau conştient, liber sau din necesitate, dar care, odată structurat, se comportă legic, ei raportându-se la acest nivel socio-structural ca la un domeniu de obiectivitate.

Structurile organizaționale funcționează pe baza unor prevederi normative, a unui ansamblu de reguli de comportament şi de cooperare acțională, care sunt stabilite pe temeiul unor *principii* (de comportare şi de acțiune eficientă a oamenilor) şi *au caracter de lege* (având funcție stimulativă sau coercitivă, operând prin permisiuni, obligații şi interdicții, întemeiate nomologic şi motivate axiologic şi teleologic).

Universitatea Spiru Haret

Normele au, deci, o dublă determinare şi funcţionalitate: pe de o parte, au o încărcătură axiologică, obiectivează valori şi, ca atare, exprimă în formă cristalizată aspiraţii şi idealuri în raport cu care se instituie judecăţi de valoare (aprecieri), iar pe de altă parte, au o funcţie organizaţională, mijlocesc funcţionarea la nivel de eficienţă a structurilor organizaţionale care obiectivează aceste idealuri şi aspiraţii în acţiuni practice eficiente (ale grupurilor sociale sau comunităţilor umane cărora le aparţin respectivele structuri organizaţionale).

Relaţiile dintre idealuri şi norme au, astfel, o funcţionalitate deosebită în dialectica raporturilor dintre existenţa socială şi conştiinţa socială a oamenilor, idealurile fiind chintesenţa vieţii spirituale a acestora, iar normele fiind condiţia primară de instituire formală şi de optimizare a funcţionalităţii structurilor organizaţionale (în activitatea lor de mijlocire eficientă a activităţilor practice ale oamenilor) la nivelul tuturor domeniilor vieţii sociale. *Idealurile sunt expresia concentrată a raţionalităţii sociale* (constituite pe cale empirică sau prin procedee teoretice), iar *normele sunt o prelungire a acestei raţionalităţi la nivelul structurilor organizaţionale*, care – la rândul lor – mijlocesc obiectivarea practică a idealurilor (în activităţi transformatoare eficiente ale oamenilor, întemeiate pe raţionalităţi de natură teoretică şi axiologică).

Analiza corelativităţii idealurilor şi normelor oferă, de aceea, posibilitatea dezvăluirii esenţei determinismului vieţii sociale, a mecanismului raporturilor dintre existenţa socială şi conştiinţa socială a oamenilor.

2. Ideal și realizare umană

a. *Conceptul de ideal*. Idealurile sunt modalităţi specifice ale oamenilor de a se proiecta în viitor, de a se situa în domeniul unor structuri şi relaţii posibile. Din evantaiul de posibilităţi care li se dezvăluie, oamenii aleg şi îşi fixează ca ideal de realizare domeniul de posibilitate care corespunde cel mai potrivit intereselor lor fundamentale, individuale şi colective, imediate şi de perspectivă.

Presupunând o sinteză selectivă a aspiraţiilor şi scopurilor în raport nu numai cu legitatea obiectivă (în măsura în care este surprinsă în plan cognitiv), ci şi în raport cu gradele de eficienţă pe care oamenii le estimează din perspectivă psihologică şi axiologică, idealurile sunt, aşadar, *expresia unei proiecţii subiective a oamenilor asupra realizării lor obiective viitoare*).

Odată fixate, idealurile orientează comportamentul agenţilor acţiunii sociale, le stimulează creativitatea şi le mijloceşte angajarea conştientă în direcţia realizării lor personale şi colective.

Universitatea Spiru Haret

Există o tipologie complexă a idealurilor umane, structurată în raport cu domeniile de realizare a oamenilor, cu tipurile de activitate socială prin care ei se realizează în calitate de agenți ai propriei lor istorii. Se pot distinge, în această perspectivă, *idealuri individuale* – de realizare a omului ca personalitate – şi *idealuri colective* – de realizare a lor la nivel de grup social şi de comunitate umană. În raport cu tipurile de activitate socială, se pot distinge idealuri sociale de realizare economică, politică, juridică, morală, artistică, ştiințifică – toate aceste tipuri de ideal vizând o înfăptuire practică nemijlocită, cucerirea unor orizonturi sau grade superioare de viață materială şi spirituală.

Fiind raportate la o gamă largă de interese şi aspirații, de scopuri şi valori, idealurile sunt totodată centrate în jurul principiilor umanismului şi raționalismului.

b. *Condiții de înfăptuire sau de ratare a idealurilor*. În funcție de natura intereselor pe care le reflectă şi de condițiile obiective sau subiective care le potențează instituirea, idealurile pot fi înfăptuite sau ratate, pot stimula atitudinea şi comportamentul activ al oamenilor în direcția realizării condiției lor umane sau pot deveni frână a procesului de realizare şi chiar un factor de accentuare a fenomenului de înstrăinare şi degradare umană.

Printre condițiile de înfăptuire a idealurilor amintim, mai importante, următoarele: a) corelarea idealurilor individuale cu cele colective, adecvarea intereselor personale la cele ale grupului sau comunității în care se integrează individul* – fapt care provoacă accentuarea procesului de dezalienare umană şi apariția unor trăsături morale noi, cum sunt: responsabilitatea socială, integrarea socială (în direcția dăruirii individului pentru înfăptuirea idealurilor colective); b) solidaritatea întemeierii teoretice, fundamentarea idealurilor pe ample demersuri postdictice (explicații) şi predictice (previziuni), pe riguroase cercetări prospective – prognozele fiind, totdeauna, un domeniu de anticipare teoretică a gradului de adecvare a idealurilor la aria necesității şi, ca atare, un temei al selecției variantelor posibile ale viitorului (în raport cu care se pot elabora strategii acționale eficiente de realizare a idealurilor); c) odată cu elaborarea unor programe şi planuri eficiente de acțiune sunt necesare instituiri sau perfecționări în domeniul structurilor organizaționale – în vederea mijlocirii şi sprijinirii realizării individuale şi colective a membrilor grupurilor sau comunităților umane cărora le aparțin aceste structuri.

---

* În contextul în care idealurile colective nu împiedică ci, stimulează idealurile de realizare individuală, în condiții de inițiativă şi competență personală, de libertate în corelație cu responsabilitatea şi aportul social al individului.

Universitatea Spiru Haret

Alături de factorii care condiționează înfăptuirea idealurilor, în societate acționează şi factori care le împiedică realizarea. Dintre aceştia amintim: a) neconcordanța idealurilor individuale cu cele colective sau invers – exacerbarea intereselor individuale în fixarea idealurilor (pierderea simțului responsabilității sociale) sau supraevaluarea intereselor colective şi subevaluarea celor individuale în fixarea idealurilor grupale sau comunitare** – fapt care provoacă accentuarea unor fenomene de înstrăinare, a unor trăsături morale retrograde, ca indiferentismul social, individualismul, egoismul sau colectivismul opac la nevoile individului etc.; b) lipsa de întemeiere teoretică, generată de empirism sau ignoranță, fapt care privează idealurile de motivația nomologică prealabilă şi conduce la o apreciere inadecvată a posibilităților de înfăptuire a acestora şi la supraaprecierea sau subaprecierea condițiilor subiective şi, respectiv, a celor obiective de atingere a țelurilor transpuse la nivel de ideal; c) disfuncționalitatea sistemului organizațional investit cu atributul de a mijloci eficiența acțiunilor de realizare a idealurilor (incapacitatea acestora de a organiza, programa şi conduce la nivel optim acțiunile practice de obiectivare a idealurilor individuale sau ale colectivităților cărora le aparțin).

c. *Realizarea şi nerealizarea idealurilor în societățile democratice contemporane.* Nerealizarea idealurilor – determinată de fixarea lor greşită (în condițiile insuficientei întemeieri nomologice, psihologice, axiologice), de lipsa de eficiență a acțiunilor de obiectivare a acestora, de suprapunerea unor scopuri diferite (ale unor grupuri sociale cu interese fundamentale opuse), de necorelarea intereselor individuale cu cele colective în fixarea lor – conduce la instaurarea sentimentului ratării. Acest sentiment are, putem spune, caracter generic în societățile nedemocratice, îndeosebi în etapa actuală şi se manifestă nu numai la nivelul psihologiei individuale, ci şi la nivelul psihologiei colective. Din această cauză, se manifestă tot mai des (şi în societățile democratice marcate de disfuncționalități şi carențe de natură organizațională) fenomenul aproape endemic al crizei de ideal – criză care a cuprins, cu precădere, generațiile tinere, dar şi pături ale populației adulte sau de vârsta a treia, dezarmate

**Acest fel de neconcordanță este tipică în societățile nedemocratice, în care forțele sociale conservatoare fixează idealuri comunitare în funcție de interesele lor proprii de grup (iar în cadrul acestora prevalează interesele personale), neținându-se seama de interesele celorlalte grupuri sociale ale comunității (iar dacă interesele sunt exclusiv personale nu sunt luate în considerație nici măcar interesele generale ale grupului din care face parte individul şi cu atât mai puțin interesele comunitare).

Universitatea Spiru Haret

valoric în condițiile unui accentuat proces de înstrăinare economică, politică şi morală.

În epoca noastră, idealurile sociale prezintă o mare diversitate de conținut şi funcționalitate. Având caracter axiologic şi, în consecință, fiind întemeiate pe sisteme de valori şi motivații psihosociale diferite, idealurile diferitelor grupuri sociale nu se armonizează, uneori chiar se exclud – generându-se, o dată cu sentimentul ratării, o stare de confuzie valorică şi psihologică, un proces de neadaptare, de pasivitate şi retragere acțională sau de violență şi ură, toate aceste manifestări atitudinale marcând, de fapt, un proces continuu de înstrăinare, de depersonalizare umană şi, în cele din urmă, o accentuare a fenomenelor de criză de ideal şi de speranță în realizarea umană autentică în lumea actuală.

Contracararea fenomenelor de criză de ideal, de valori în general, presupune un proces de eficientizare a mecanismelor de funcționare a structurilor organizaționale specifice societăților democratice, coroborat cu un proces educațional la fel de eficient de reconstrucție spirituală şi morală, de natură să conducă la un model de comuniune de ideal şi de realizare colectivă, în care diferențierea şi particularizarea speranțelor de înfăptuire individuală să atingă cote superioare de obiectivare.

Dialectica procesului de realizare umană exclude în principiu omogenizarea de tip holist a idealurilor umane, eliminarea diversității şi inegalității în materie de opțiune valorică, izvorâte din deosebirile naturale, psihice şi teleologice dintre oameni într-o societate democratică ce promovează libertatea şi drepturile de înfăptuire a individului în funcție de înzestrarea spirituală şi inițiativa sau disponibilitățile fiecăruia.

Ceea ce înseamnă că, în mod obiectiv şi premeditat, democrația nu-şi propune anularea caracterului contradictoriu al procesului de realizare şi nici inegalitățile dintre oameni în materie de înfăptuire în funcție de competență, aport social, spirit creativ şi asumare de risc, deci, de responsabilitate.

3. Norme și idealuri

a. *Normă şi sistem normativ*. În calitatea ei de regulă de comportament sau de acțiune, de organizare sau de convieţuire socială, norma acoperă totdeauna un evantai valoric, cristalizează într-o formă concentrată aspirații şi idealuri colective ale oamenilor, având funcția de a eficientiza eforturile creatoare ale acestora, raporturile lor cu mediul natural şi social.

Universitatea Spiru Haret

Fiind prezente în formă primitivă şi la nivelul relaţiilor informale, în activitatea grupurilor umane neconstituite organizaţional, normele intervin îndeosebi în reglementarea raporturilor umane cu caracter formal – în activitatea grupurilor care dispun de structuri organizaţionale şi desfăşoară activităţi instituţionalizate. În funcţie de gradul de omogenitate al intereselor comune ale grupurilor sociale formale şi de nivelul de constituire şi evoluţie a structurilor lor organizaţionale, normele sunt grupate sistemic în *coduri* şi *sisteme* normative. Acestea, o dată instituite (prin tradiţie sau alcătuire liberă, dar totdeauna din necesitate), devin obligatorii pentru toţi membrii grupului, indiferent de natura intereselor şi năzuinţelor acestora, având atributul obiectivităţii şi caracter legic.

Normele exprimă aspiraţii valorice şi *idealuri* individuale numai în măsura în care ele coincid cu aspiraţiile valorice şi idealurile colective, se detaşează de subiectivitate dobândind valenţe axiologice cu caracter obiectiv. Normele au, deci, rolul de a corela interesele individuale cu cele colective, de a integra orizontul valoric al individului în orizontul valoric colectiv, rol care se exercită prin intermediul structurilor organizaţionale ale grupului sau colectivităţii în care ele au putere de acţiune. Indivizii care încalcă spontan sau conştient normele, fie că le acceptă, fie că nu le acceptă, suportă consecinţele procesului de obiectivare a acestora de către structurile organizaţionale ale grupului din care fac parte, astfel încât, pentru individ, normele au funcţie *stimulativă* (în cazul în care interesele şi idealurile individului coincid cu cele ale grupului) sau *coercitivă* (în cazul în care interesele şi idealurile individului nu coincid sau se opun celor ale grupului).

În funcţie de diversitatea domeniilor acţiunii sociale, de varietatea raporturilor umane, în primul rând a celor dintre oameni şi natură sau societate, se poate desprinde o *tipologie complexă de norme*, din ansamblul căreia menţionăm mai importante următoarele domenii:

a) *norme cu caracter acţional în raporturile omului cu natura*:

– de ordin *tehnologic* (structurate în sisteme de procedee şi tehnici acţionale aplicabile în diverse domenii ale producţiei materiale sau spirituale);

– de ordin *ecologic* (structurate în diverse metode şi tehnici de acţiune la nivel ecosistemic, în raport cu particularităţile actuale ale impactului tehnico-ştiinţific ale omului cu natura);

b) *norme cu caracter acţional în raporturile oamenilor cu societatea*:

– de ordin *administrativ şi de organizare* (a muncii şi întreprinderilor);

Universitatea Spiru Haret

– de ordin *economic* (de cooperare şi de schimb, de reglementare eficientă a activităţilor financiare);

– de ordin *societar* (de construcţie economică şi socială, decizionale şi de conducere a proceselor economice şi sociale);

c) *norme (reguli sau principii) de cunoaştere şi de gândire corectă* (logice) – structurate în metode sau principii de construcţie şi creaţie teoretică, sistematizate în *metodologii* ale tuturor domeniilor ştiinţei contemporane;

d) *norme care privesc raporturile dintre individ şi colectivitate*, dintre comunităţi umane, grupuri şi categorii sociale (norme care vizează comportamentul oamenilor în viaţa lor colectivă, modul de convieţuire socială în raport cu structurile civilizaţiei materiale şi spirituale ale epocii):

– norme (principii sau reguli) *morale*;

– norme (sau principii) *politice*;

– norme (reguli sau legi) *juridice*;

– norme (reguli) de *conduită civico-estetice* (de comportare civilizată) între oameni (în funcţie de vârstă, sex, ierarhie şi competenţă organizaţională etc.);

e) *norme care privesc mecanismul de funcţionare a structurilor organizaţionale* (ale organizaţiilor şi instituţiilor sociale cu caracter politic, juridic, de învăţământ şi cultură, de creaţie artistică, de cercetare ştiinţifică, de cult, militare, de ocrotire a sănătăţii, profesionale şi obşteşti etc.).

Această tipologie complexă se poate reduce la trei domenii generale de norme: *acţionale* (a, b, c), *comportamentale* (d) şi *organizaţionale* (e). Primul domeniu cuprinde un complex de *tehnologii* acţionale în raporturile practice şi teoretice ale oamenilor cu natura şi societatea, având aceiaşi valoare şi grad de eficienţă pentru toţi membrii societăţii (cu anumite excepţii în ce priveşte normele economice şi societare), independent de stratificarea grupală a acesteia. Celelalte domenii (normele comportamentale şi organizaţionale – cu anumite excepţii în privinţa statutelor normative ale unor organizaţii profesionale) se referă la raporturile dintre comunităţi umane sau grupuri sociale, sau dintre indivizi în cadrul acestora, particularitatea lor constând în faptul că (exceptând anumite aspecte ale normelor civico-estetice) au caracter contradictoriu. În raporturile opoziţionale dintre ele, grupurile şi categoriile sociale, prin intermediul structurilor lor organizaţionale, se servesc de codurile şi sistemele normative ale acestora. De aceea, inserţia axiologică specifică normelor are în vedere, pe lângă codurile normative de nivel comunitar (care reglementează relaţiile dintre individ şi comunitate) şi codurile

Universitatea Spiru Haret

normative care intervin în relațiile grupale, în raport cu aceste două niveluri ale normativității punându-se, deopotrivă şi nemijlocit, *problema raporturilor dintre norme şi valori* – problemă fundamentală a oricărei *teorii generale a normelor*.

O astfel de teorie ar avea ca obiectiv stabilirea unor criterii generale de eficiență a funcționalității normelor la toate nivelurile vieții sociale, ea având deci rolul de metateorie pentru toate disciplinele cu caracter sau implicație normativă.

b. *Idealuri şi structuri organizaționale în procesul instituirii şi devenirii sistemelor normative*. Normele conferă caracter formal structurilor organizaționale, mijlocesc instituționalizarea acestora. La rândul lor, structurile organizaționale au rolul de a mijloci obiectivarea normelor şi, ca atare, de a oferi eficiență practică sistemului de valori şi idealuri pe care le exprimă nemijlocit normele. Prin intermediul structurilor organizaționale, în funcție de interesele lor comunitare şi de grup, oamenii creează şi perfecționează sistemele normative, controlează respectarea lor în activitatea şi comportarea tuturor membrilor grupului sau comunității*.

Obiectivând normele, structurile organizaționale condiționează eficient realizarea idealurilor grupurilor sau categoriilor sociale cărora le aparțin. Se înfăptuiesc idealurile grupurilor sociale care dispun de structuri organizaționale puternice (organizații şi instituții în primul rând politice, de natura acestora fiind dependente şi celelalte tipuri de structuri organizaționale) şi întâmpină dificultăți de realizare (de netrecut uneori) idealurile categoriilor sociale care nu dispun de astfel de structuri (în primul rând de instituții sociale). De aceea, grupurile sociale aflate în opoziție, pentru a-şi realiza

* Fac excepție de la acest mecanism de determinare organizațională, normele morale; între idealuri, valori şi norme morale nu se interpun structuri organizaționale. Rolul acestor structuri în obiectivarea şi controlul exercitării normelor morale este îndeplinit de opinia publică – instanță care apreciază comportarea morală a oamenilor şi sancționează (aprobativ sau dezaprobativ) respectarea sau încălcarea acestora. Cu toate acestea, nici în cazul normativității morale nu se face total abstracție de acțiunea determinatoare a structurilor organizaționale (îndeosebi a celor cu caracter politic şi juridic). Astfel, aceste structuri intervin activ în codificarea normelor morale şi în elaborarea unor sisteme de norme morale, astfel încât acestea să oglindească cât mai deplin trăsăturile şi principiile specifice orizontului (tablei) valorilor morale ale epocii, ale etapei actuale a progresului istoric. Structurile organizaționale (politice şi juridice) desfăşoară, de asemenea, un amplu proces formativ, de educație morală, astfel încât membrii grupurilor sociale cărora le aparțin să se poată ridica la nivelul unui comportament moral liber (libertatea morală presupunând respectarea din convingere, dintr-un imbold lăuntric şi nu din constrângere, a normelor morale).

Universitatea Spiru Haret

idealurile proprii, trebuie să-şi construiască structuri organizaţionale proprii**, de natură să pună în aplicare sisteme normative în care să se obiectiveze eficient tablele lor valorice, în concordanţă cu orizonturile de ideal pe care şi le-au fixat ca obiectiv al acţiunii lor practice.

Raporturile dintre idealuri şi acţiunea normată a structurilor organizaţionale nu se instituie liniar şi mecanic, între activitatea instituţională la nivel macrosocial şi dinamica idealurilor umane intervenind totdeauna, concret, procese contradictorii.

Astfel, dacă structurile organizaţionale aparţin unor forţe sociale conservatoare, încălcarea normelor impuse de aceste structuri devine un criteriu de eficienţă în fixarea idealurilor categoriilor sociale oprimate cărora li se refuză emanciparea. Nonconformismul organizaţional şi normativ se manifestă în aceste condiţii ca atitudine axiologică şi acţiune pozitivă, înnoitoare, ca o condiţie de înfăptuire a idealurilor lor de realizare (socială şi umană).

În condiţiile în care structurile organizaţionale corespund ţelurilor grupurilor sociale angajate în procesul schimbării structurale a societăţii – modelul concordanţei dintre norme şi idealuri la nivel macrosocial oferindu-l (în perioada actuală în ţara noastră) societatea capitalistă, căreia îi este specific statul de drept –, apărarea normelor pe care acest stat le inspiră şi le obiectivează, încadrarea acţională şi comportamentală în sistemul de norme specific acestui tip de stat devine o condiţie a înfăptuirii idealurilor fundamentale ale acestor grupuri. Într-o societate de acest tip, încălcarea normelor devine un criteriu de ineficienţă socială şi, ca atare, privează de realizare personală pe individul care se angajează într-o acţiune antinormativă, prilejuindu-i – datorită rezistenţei întâmpinate obiectiv din partea structurilor organizaţionale ale statului – instaurarea unui sentiment de ratare,

** Uneori, construirea de către grupurile sociale aflate în opoziţie a unor structuri organizaţionale proprii, de natură să pună în practică sistemele lor normative la scara întregului sistem social, presupune reaşezarea (sau chiar răsturnarea) structurilor organizaţionale ale grupurilor sociale aflate la putere şi instaurarea unei puteri în care să aibă posibilitate de obiectivare propriile lor structuri organizaţionale. Un asemenea fenomen de discontinuitate organizaţională (care semnifică şi înlocuirea radicală a sistemelor normative), din care să rezulte constituirea unui context normativ-organizaţional capabil să contribuie la realizarea idealurilor sociale ale categoriilor sociale asuprite (idealuri aflate în concordanţă cu tendinţele obiective ale progresului social), îl reprezintă procesul revoluţionar actual de tranziţie de la totalitarism la democraţie (de la socialismul de tip holist la capitalismul de tip umanist), primul său obiectiv constituindu-l – după cum se impune cu necesitate –înlăturarea aparatului de stat socialist, de dictatură, şi construirea unui aparat de stat nou, democratic, prin intermediul căruia să se instituie un nou complex organizaţional, un nou nivel de normativitate.

Universitatea Spiru Haret

antrenându-l (inevitabil) pe făgaşul crizei de ideal (criză motivată, evident, de faptul că aspirațiile individului sunt contrare aspirațiilor colective, sensului obiectiv al devenirii sociale).

Aşadar, în orânduirile în care idealurile tuturor membrilor societății corespund conținuturilor valorice ale normelor pe care le exprimă şi obiectivează structurile organizaționale ale acestor societăți, se instituie condiții obiective şi subiective ale unui permanent proces de realizare umană.

d) *Caracterul complex şi contradictoriu al instituirilor normative*. Societatea, îndeosebi cea democratică actuală, cunoaşte un puternic dinamism în toate domeniile vieții sociale, inclusiv la nivelul structurilor organizaționale şi al modelelor de idealuri care călăuzesc acțiunea oamenilor. Drept urmare, se manifestă o dialectică accentuată şi în domeniul normativității la toate nivelurile ei de obiectivare (acțional, organizațional, comportamental).

Întregul proces de construcție şi reconstrucție normativă este motivat de dinamismul, uneori spectaculos de accelerat, al opțiunilor valorice, fapt ce conduce la o permanentă reaşezare a straturilor valorice în tablele de valori şi, în aceiaşi măsură la schimbarea conținuturilor unor valori tradiționale (morale, politice, juridice, estetice, filosofice). De exemplu, dobândesc astăzi o pondere crescândă valorile cu deschidere ontologică, laică şi nu numai religioasă sau mistică; sunt reconsiderate valorile de ordin acțional şi cele rațional-pozitive, în direcția unei sinteze superioare între raționalism şi umanism, între valorile nomologice şi cele deontice; valorile politice şi juridice au din ce în ce mai pronunțat (de fapt, ar trebui să aibă) o întemeiere morală; valorile estetice şi cele etice cunosc un proces adâncit de interferență, şi de penetrare a celor ştiințifice şi tehnice; valorile economice, tradițional preponderent marcate de un anume pragmatism, sunt treptat supuse unei condiționări supranaționale în contextul noilor raporturi internaționale specifice procesului actual de integrare regională şi chiar de mondializare; valorile tehnice şi tehnologice, date fiind consecințele ecologice nocive pe care le au în contextele actuale ale impactului omului cu natura şi cu el însuşi, sunt supuse unui mai atent proces de judecare critică şi de corectare din rațiuni antropologice de nivel global; dobândesc o mai accentuală pondere valorile artistice şi, dintre acestea, sunt mai atent avute în vedere cele din spațiul urbanismului şi peisagisticii; li se rezervă o importanță crescândă valorilor ecologice; sunt luate în considerație cote superioare de echilibru între valorile mijloc şi valorile scop, aflându-se în restrângere, în sistemele actuale de valori, mercantilismul, pragmatismul îngust şi

Universitatea Spiru Haret

exacerbat limitativ în materie de realizare umană (fiind generatoare de unidimensionalizare şi alienare valorică, cu efecte depersonalizatorii şi de însingurare a individului) etc.

Pe temeiul tuturor acestor mutaţii valorice sunt mereu în dezechilibru strategiile oamenilor (la nivel individual şi colectiv) de fixare a scopurilor şi idealurilor lor de realizare. Fapt ce comportă o neîntreruptă şi mereu neîncheiată activitate de construcţie şi reconstrucţie normativă – oglindită nu numai în direcţia eliminării sau reconsiderării unor prevederi normative care s-au învechit, ci şi în iniţierea unor noi instituiri normative, care să surprindă evantaiul noilor opţiuni valorice şi a idealurilor de realizare ale noilor generaţii sau ale generaţiilor mature care şi-au reconsiderat stilul de viaţă şi orizonturile de aşteptare la nivelul condiţiei lor existenţiale.

Acest proces de reconstrucţie normativă este cu atât mai necesar în contextul parcurgerii unor etape de tranziţie de la societăţi marcate anterior de totalitarism la societăţi democratice, acestea din urmă, aflate, la rândul lor, într-un proces de adânci prefaceri structurale în epoca actuală. Creaţia în ordinea normativă are în vedere toate tipurile de coduri normative (acţionale, comportamentale, organizaţionale, ecologice), situate la toate nivelurile sferelor lor de competenţă (comunitară şi grupală, macrosocială şi microsocială). Perfecţionarea normativă se impune la nivel constituţional şi legislativ, la nivelul statutelor de funcţionare ale tuturor structurilor organizaţionale, în ordinea juridică şi politică a vieţii sociale, la nivelul tehnologiilor de producţie materială şi de creaţie valorică, al metodologiilor de cunoaştere şi de gândire logică (ce se caracterizează printr-o tot mai pronunţată corelaţie între valorile nomologice şi valorile deontice de adevăr) şi, nu mai puţin, la nivelul normelor de comportare (civică şi morală).

Din toate aceste puncte de vedere, *activitatea normativă* se dovedeşte a fi de cea mai mare însemnătate în complexul social acţional contemporan şi, deopotrivă, se argumentează nocivitatea, în raport cu strategiile actuale ale dezvoltării, a conservatorismului normativ, a lâncezelii şi lipsei de competenţă în materie de creaţie şi adaptare normativă (ţinând seama de mutaţiile rapide care au loc astăzi în tablele de valori şi în reconsiderarea idealurilor de realizare umană).

*

Contrar unor interpretări sociologice şi politologice mai vechi sau mai noi, constituite pe temeiul unor poziţii teoretice defetiste şi pesimiste, idealurile şi normele nu se exclud principial, ci se află

Universitatea Spiru Haret

permanent în raporturi de unitate contradictorie. Deşi idealurile au totdeauna tendința de a depăşi cadrul normativ existent (devenit uneori prea strâmt pentru a stimula orizonturi de ideal mai noi), ele (normele) oglindesc anumite idealuri şi oferă cadrul eficient (mijlocesc procesul) de realizare a acestora. De aceea, pentru a se înfăptui, idealurile reclamă instituirea unor sisteme normative adecvate, a unor reguli eficiente de organizare acțională şi de comportare umană, fără de care ele n-ar depăşi nivelul potenței şi nu ar trece în act. Idealul devine, astfel, un scop al normativității, iar libertatea de alegere (şi de înfăptuire) a idealurilor devine o condiție a instituirilor normative, presupune o dependență nemijlocită de sistemele de norme.

Ca atare, printre criteriile de eficiență ale procesului de fixare a idealurilor (în condițiile în care se are în vedere şi înfăptuirea lor practică), un loc de seamă îl ocupă şi *activitatea de instituire normativă* (în funcție de caracterul adecvat sau inadecvat al normelor – în raport cu tendințele obiective ale progresului –, această instituire însemnând fie înlăturarea normelor existente şi construirea altora, fie acceptarea normelor existente, consolidarea şi perfecționarea lor permanentă în raport cu dinamica şi înfăptuirea idealurilor individuale şi colective ale oamenilor).

Universitatea Spiru Haret

VIII

ȘTIINȚĂ ȘI TELEOLOGIE ÎN CONSTRUCȚIA VIITORULUI

1. Previziune și scop în cunoașterea viitorului

Conştiinţa de demiurg a omului contemporan, încrederea în capacitatea sa de a dirija viitorul este o consecinţă directă a procesului de scientizare a acţiunilor sociale pe care o determină actuala revoluţie informaţională. Posibilităţile de prospectare a viitorului şi de întemeiere ştiinţifică a strategiilor de acţiune pe care le mijlocesc progresele ştiinţei în epoca noastră, mijloacele tehnice şi procedeele tehnologice actuale, precum şi succesele spectaculare dobândite în domeniul strategiilor prospecţionale (tehnologia scenariilor şi efectele cu caracter operaţional pe care le oferă astăzi tehnicile informaţionale) au acreditat ideea că ştiinţa contemporană dispune de toate posibilităţile pentru a dirija acţiunile sociale în concordanţă cu legităţile şi direcţiile majore ale progresului în care oamenii speră în procesul realizării lor de sine.

Există în acest sens, începând din deceniul al şaptelea, o bogată literatură viitorologică, un evantai larg de modele asupra viitorului care se oferă pentru a fi luate drept călăuză strategică de către factorii macroorganizaţionali ai societăţilor contemporane. Rapoartele Clubului de la Roma şi, înainte de acestea, propunerile de strategie acţională avansate de un colectiv de autori în frunte cu Richta Radovan în lucrarea *Civilizaţia la răscruce*, prezumţiile lui Alvin Toffler din *Şocul viitorului* şi, nu mai puţin, sugestivele reflecţii ale lui Marshall McLuhan din *Galaxia Gutenberg*, dovedesc faptul că, încă din anii şaptezeci, mulţi autori sau colective ample de cercetători în domeniul studiilor prospecţionale au oferit opiniei publice, şi nu numai ştiinţifice internaţionale, puncte de referinţă esenţiale pentru o dezbatere teoretică şi metodologică responsabilă şi de mare anvergură strategică asupra destinelor omenirii.

Universitatea Spiru Haret

Frecvența apariției unor proiecte viitorologice şi a unor demersuri marcate de un anume scepticism cognitiv şi defetism axiologic a crescut mult în ultima vreme. Asistăm, chiar şi în intervalul de după 1990, dacă nu îndeosebi după 1995, la multe asemenea interogații asupra nevoii de regândire radicală a strategiilor actuale ale dezvoltării (nevoie pe care o resimt direct chiar şi analiştii politici, nu numai viitorologii de profesie).

Nu ne propunem să ne angajăm şi cu atât mai mult să participăm cu acest prilej la o atare dezbatere viitorologică sau de ordin strategic decât sub un singur aspect, acela al *raportului dintre ştiință şi teleologie în construcția viitorului*.

1) *Viitor şi cunoaştere*. Viitorul este o ipostază a existenței. În corelație cu trecutul şi prezentul, el formează domeniul existenței obiective, în raport cu care omul se situează pe sine ca subiect şi agent. În desfăşurarea ei permanentă, existența parcurge aceste trei trepte de obiectivitate într-o succesiune ireversibilă, de la lumea existențelor reale (trecute şi actuale) la lumea existențelor posibile.

Ca realitate înfăptuită, prezentul se află în raporturi de univocitate cu trecutul, este produsul unei desfăşurări existențiale care, o dată realizată, înlătură pluralitatea diacronică inițială prin intermediul căreia s-a structurat. Raportat la viitor, prezentul se înscrie însă totdeauna ca potențialitate a unei pluralități diacronice. Viitorul se prezintă astfel ca o multitudine de stări posibile, a căror înfăptuire depinde de un complex de factori aleatorii, de un cerc de condiții care-i mediază realizarea.

Aşadar, în raport cu prezentul, trecutul ne apare ca un proces existențial univoc înfăşurat, iar în raport cu acelaşi sistem referențial, viitorul ne apare ca o perspectivă plurivocă de desfăşurare existențială.

Cercetarea existenței înfăşurate de la trecut la prezent presupune demersuri postdictice (explicații ştiințifice), iar cercetarea existenței în desfăşurare de la prezent spre viitor presupune demersuri predictice (previziuni ştiințifice). Ambele tipuri de demersuri au adesea caracter probabilist: postdicția, pentru că dispariția faptelor de realitate încrustate în procesul desfăşurării anterioare a existenței împiedică retrospecția din aproape în aproape a trecutului înfăşurat; predicția, pentru că, în desfăşurarea ulterioară a existenței, apar inevitabil (datorită conexiunii universale) câmpuri de acțiuni aleatorii şi, ca atare, se corelează sau intersectează liniile de evoluție a fenomenelor,

Universitatea Spiru Haret

ceea ce, de asemenea, împiedică prospecția din aproape în aproape a viitorului în desfăşurare*.

2) *Viitor şi scop*. Spre deosebire de raporturile din lumea vie, care totdeauna funcționează ca raporturi obiective între sisteme obiective, viețuitoarele raportându-se direct la mediul lor de viață numai sub impulsul prezentului, raporturile oamenilor cu realitatea, deşi motivate obiectiv se instituie conştient, structurându-se ca raporturi între subiect şi obiect, sistemul lor de referință reprezentându-l totdeauna viitorul. Satisfacerea tuturor nevoilor prezente ale omului implică acțiunea bazată pe scop, adică proiecția prealabilă a acestuia într-un viitor care-i este dezirabil. Înainte de a acționa nemijlocit, oamenii scrutează viitorul din punct de vedere teleologic, îşi imaginează sau îşi impun o ipostază de finalizare viitoare a acțiunii, efectul (viitor) al acțiunii (prezente) având astfel rol cauzal asupra propriei instituiri. În universul social apare deci posibilitatea obiectivă singulară ca *viitorul scontat teleologic să acționeze asupra prezentului* şi, ca atare, să se instituie raporturi cauzale *reversibile* (de la efect la cauză).

Pentru înțelegerea specificului raporturilor reversibile ale oamenilor cu existența lor naturală şi socială sugerăm următoarea

---

* Schema generală a unei previziuni ştiințifice (fig. 18), concepută ca demers probabilist, propusă de noi în lucrarea *Determinismul şi ştiința* (Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1971, p. 290), este următoarea:

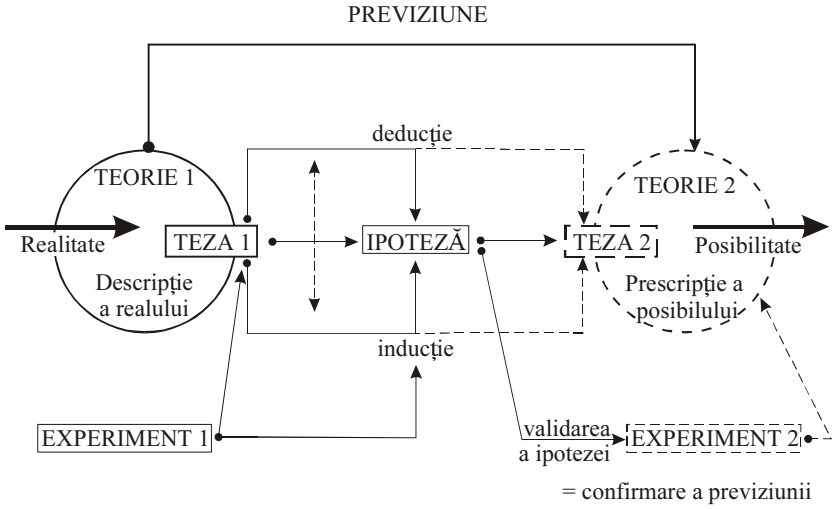

Fig. 18

Universitatea Spiru Haret

schemă generală a mecanismului de structurare a demersurilor teleologice (fig. 19):

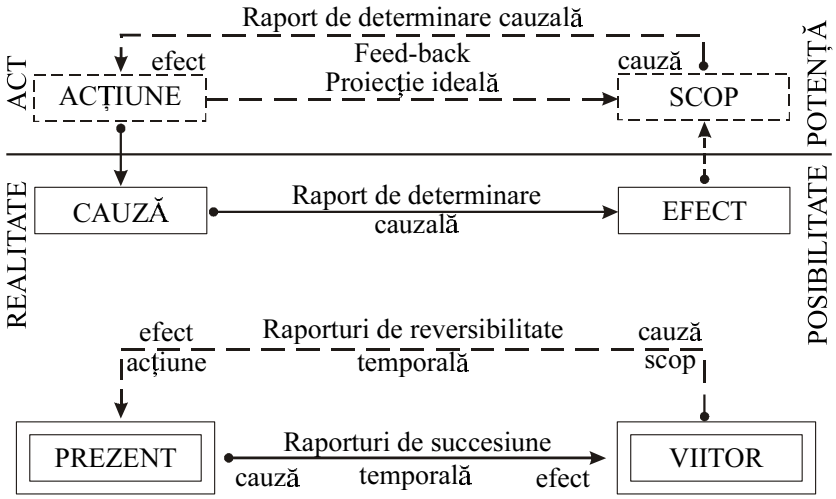

Fig. 19

3) *Unitatea dintre previziune şi scop*. Cele două tipuri de demers, cognitiv şi teleologic, nu sunt autonome; ele formează laturi corelate ale întemeierii praxiologice. Pentru realizarea scopului, oamenii instituie, în prealabil, demersuri cognitive, scrutează viitorul. Ca atare, previziunea ştiinţifică condiţionează eficienţa scopului. Scopurile care nu au motivaţie nomologică (cunoaşterea structurii şi sensului devenirii obiectelor a căror transformare contribuie la producerea de bunuri şi valori pentru agent) nu pot fi atinse decât accidental, de obicei ele sunt ratate.

Totdeauna oamenii au acţionat pe temeiuri cognitive, fie că acestea au fost instituite empiric sau ştiinţific. Chiar şi practicile magice au conţinuturi cognitive, dobândite prin experienţă sau moştenite prin tradiţie, astfel încât scopul, întemeiat cognitiv, este specific omului în actul său productiv.

Totodată, trebuie precizat că numai în raporturile acţionale ale omului cu lumea obiectivă intervin scopuri. Natura nu are scop, desfăşurarea ei comportă raporturi cauzale şi de finalitate, dar nu raporturi teleologice, întrucât fără cunoaştere (şi ca atare fără instituirea subiectului în sistemul existenţei obiective) nu se pot întemeia scopuri. De aceea, dimensiunea teleologică a determinismului fenomenelor este proprie

Universitatea Spiru Haret

numai universului social, orice teleologism aplicat la natură nefiind altceva decât o modalitate teistă de explicaţie a lumii.

Călăuziţi de scopuri, acestea la rândul lor întemeiate cognitiv, oamenii acţionează asupra prezentului în cunoştinţă de cauză şi de efect, astfel încât viitorul nu le este doar dat, legic, ci şi-l construiesc conştient. Conştiinţa capacităţii lor demiurgice le apare oamenilor treptat. Pe măsura trecerii de la empiric la ştiinţific în strategia cunoaşterii şi, corespunzător, în raport cu trecerea tot mai generalizată de la întemeierea empirică la întemeierea teoretică a scopurilor, oamenii dobândesc posibilitatea de a dirija eficient acţiunile lor de satisfacere a scopurilor şi, odată cu aceasta, ajung la conştiinţa lor de sine ca agenţi, se ridică până la înţelegerea atributului lor demiurgic în raport cu societatea şi cu ei înşişi.

*

Activitatea demiurgică în plan obiectiv se întemeiază pe demersuri explicative şi previzionale; oamenii stăpânesc viitorul numai dacă şi-l adecvează în prealabil cognitiv. Eficienţa actului uman producător de structuri obiective depinde hotărâtor de gradul de pătrundere teoretică a liniilor de evoluţie a acestor structuri, orice acţiune care se abate de la direcţiile necesităţii obiective care pot fi sesizate pe plan cognitiv riscând să nu aibă finalitate, iar scopurile care au animat-o să nu fie realizate.

Sesizând această *corelaţie între cunoaştere şi acţiune* în procesul de luare în stăpânire de către oameni a viitorului, oamenii de ştiinţă, îndeosebi cei care se ocupă cu cercetările prospecţionale, au ajuns la concluzia că principalul criteriu al dobândirii eficienţei în construcţia viitorului îl constituie cercetarea cu mijloace nomologice a viitorului, surprinderea prin demersuri prospective a structurilor acestuia, previziunea ştiinţifică pe termen lung devenind aproape un panaceu în strategia actuală a acţiunii sociale. În acest sens, mulţi sociologi şi politologi, fascinaţi de succesele de răsunet ale prospectologiei, consideră că dificultăţile actuale în stăpânirea proceselor socio-tehnice ţin nu atât de resortul cercetării viitorologice (a cărei eficienţă este deja relativ asigurată, în prezent societatea beneficiind de ample modele asupra viitorului şi soluţii strategice considerate a fi adecvate acestora), ci şi de caracterul structurilor organizaţionale (în funcţie de natura intereselor pe temeiul cărora sunt constituite), de capacitatea şi posibilitatea obiectivă a acestora de a aplica soluţiile viitorologice existente sau care vor fi propuse în contextul ideologic şi politic foarte controversat actual.

Universitatea Spiru Haret

Se poate spune, totuşi, că în strategia acţională de edificare a viitorului s-a instituit un anume fetiş al pozitivităţii, se consolidează o tendinţă de scientism futurologic (care, de fapt, nu este ferit de un anume joc al intereselor forţelor care influenţează ordinea internaţională).

Fără îndoială, în toată această orientare, reclamată a fi concordantă pozitivităţii, există o mare încărcătură de adevăr. Societatea dispune astăzi de valoroase modele de viitor şi de pertinente soluţii strategice pentru a evita consecinţele nefaste ale unor acţiuni actuale „neutre", concepute şi realizate în discordanţă cu urmările uneori tragice pentru omenire, pentru structurile viitoare ale societăţii, pe care le pot provoca tehnicile şi tehnologiile actuale ale impactului omului cu natura.

2. Prospectarea și determinarea viitorului

La o analiză mai atentă a determinismului acţiunilor umane se constată că *motivaţia nomologică* nu este suficientă pentru dobândirea eficienţei de care agentul istoric are nevoie pentru a se conserva pe sine şi pentru a-şi edifica un viitor dezirabil. O importanţă cel puţin egală pentru condiţionarea eficienţei maxime în raport cu destinele omului contemporan o are *motivaţia teleologică*, şi căreia îi sunt subordonate *motivaţii psihologice* şi *axiologice*.

Omului contemporan nu-i este dezirabil orice viitor. Opţiunea sa pentru un anume model de viitor nu poate face abstracţie de interesele şi aspiraţiile proprii. De aceea, în alegerea variantei acţionale, călăuzit de modelele viitorului pe care i le oferă cunoaşterea ştiinţifică, îi apar hotărâtoare scopurile, sistemele proprii de valori. Ca atare, într-o epocă în care omenirea dispune de o multitudine de sisteme valorice şi de diverse demersuri teleologice (în concordanţă cu tipologia intereselor actuale ale diferitelor categorii sociale sau comunităţi umane), problema alegerii modelului de viitor şi a mijloacelor strategice de construcţie viitorologică continuă să fie nerezolvată până la capăt.

Rezultă că pentru a-şi elabora un model de viitor dezirabil şi pentru a-şi elabora strategii eficiente de acţiune în vederea cuceririi viitorului, oamenii trebuie să-şi propună *planuri* şi *programe* de acţiune care să includă întregul câmp motivaţional (nomologic, teleologic, axiologic). În această ordine de idei, se poate avea în vedere chiar o corectare a previziunilor, a modelelor prospective, astfel încât ele să includă scopuri şi adeziuni valorice.

De altfel, se observă deja că principalele deosebiri dintre modelele de prognoză cu care se operează astăzi în dezbaterile viitorologice rezultă nu din dimensiunea nomologică a procesului de elaborare a acestor modele, ci din dimensiunea lor teleologică.

Universitatea Spiru Haret

1) *Structura demersului prospectiv şi de determinare a viitorului*. În vederea înțelegerii caracterului complex al mecanismului de elaborare a modelelor de viitor pe temeiul cărora agentul istoric să poată alcătui strategii acționale eficiente de edificare a viitorului, propunem – din perspectivă acționalist-praxiologică – următoarea *schemă de ansamblu asupra activității de prospectare şi determinare a viitorului*.

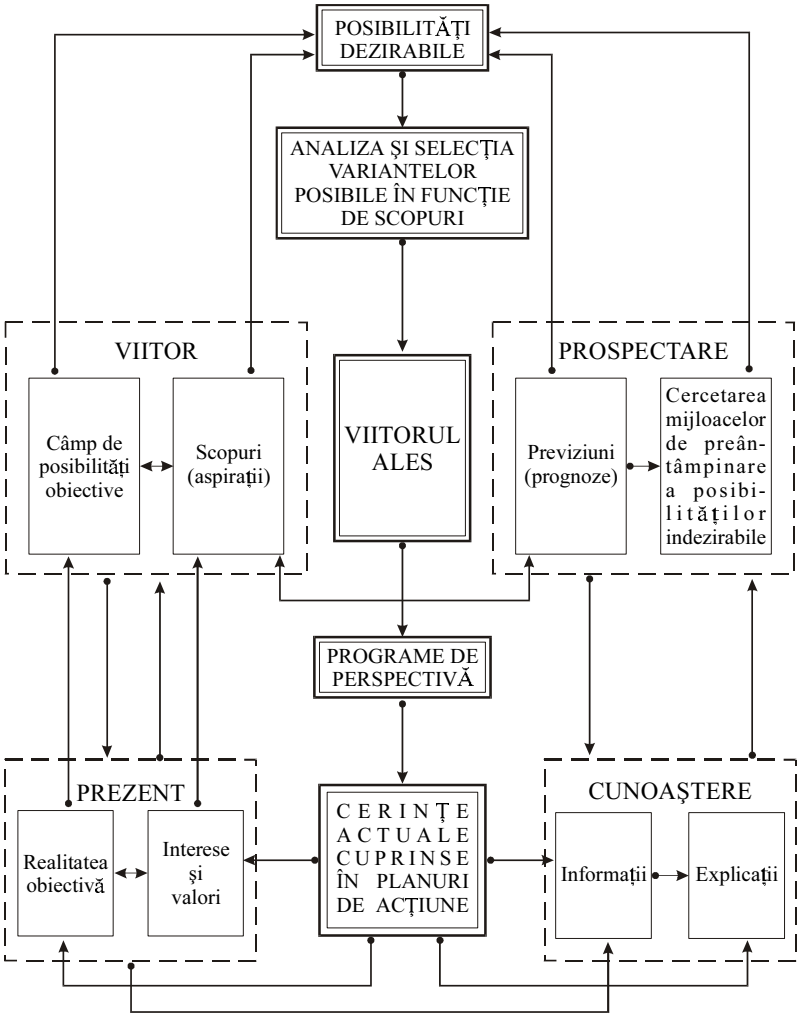

Fig. 20

Universitatea Spiru Haret

Pentru înțelegerea acestei scheme sunt necesare câteva considerații prealabile.

a. În raport cu agentul acțiunii sociale, *prezentul cuprinde nu numai domeniul de realitate obiectivă care va fi supus transformării, ci şi câmpul de interese şi valori prin intermediul cărora agentul se integrează prezentului şi şi-l reprezintă*, astfel încât, obiectul supus acțiunii este totdeauna un obiect subiectivat („natură umanizată") şi nu o realitate neutră față de structurile axiologice şi teleologice ale umanului.

b. În mod asemănător, *viitorul cuprinde câmpul de posibilități obiective şi ansamblul scopurilor şi aspirațiilor agentului acțiunii sociale*, de unde rezultă că trecerea de la prezent la viitor nu este numai o relație cauzală complexă între real şi posibil, ci şi o relație cauzală complexă între valoare şi scop.

c. *Activitatea de cunoaştere a prezentului implică un proces informațional prealabil atât asupra realității obiective, cât şi asupra câmpului de interese şi valori actuale ale agentului* (implicarea interesului în structurile realului fiind cu atât mai pronunțată în condițiile în care demersul prospectologic are în vedere întemeierea unor acțiuni la nivel societar), explicația având astfel atât valoare gnoseologică, cât şi semnificație axiologică.

d. *Prospectarea viitorului presupune un ansamblu de activități de prognoză (previziuni) care, la rândul lor, reflectă câmpul de posibilități structurate în viitorul obiectiv prin intermediul scopurilor agentului acțiunii*.

e. *Prospectarea viitorului permite agentului sesizarea ariei posibilităților dezirabile* (a acelei zone de linii posibile din câmpul obiectiv de posibilitate ce-i satisfac idealurile) care, supuse unui proces de selecție (în funcție de scopurile fundamentale), oferă contextul opțiunilor pentru zona de viitor pe care se angajează să-l construiască.

f. *Viitorul pe care-l au în vedere oamenii*, în calitatea lor de agenți istorici, *este*, aşadar, *un viitor ales*. În raport cu această specie de viitor din zona ipostazelor posibile ale viitorului obiectiv, agentul istoric elaborează programe acționale de perspectivă, în raport cu obiectivele fundamentale ale acestora fiind decupate *planuri* de acțiune (pe termen scurt sau pe termen lung) pentru fiecare etapă de progres a societății.

g. *Planurile de activitate* economică şi socială *reflectă atât cerințele de perspectivă* ale atingerii nivelului de dezvoltare estimat în cadrul viitorului ales, *cât şi cerințele actuale*, implicate în prezentul imediat, dedus prin demersuri explicative şi teleologice.

Există, aşadar, *o permanentă conexiune inversă între previziuni şi scopuri* în activitatea de prospectare a viitorului, între subiectiv şi obiectiv în determinarea viitorului şi în viața socială, în construcția conştientă (teoretică şi practică) de către oameni (în calitatea lor de agent istoric) a viitorului.

Universitatea Spiru Haret

2) *Determinarea subiectivă şi obiectivă în strategiile de construcţie a viitorului*. Capacitatea demiurgică a agentului istoric atinge niveluri superioare de eficienţă în condiţiile trecerii de la spontan la conştient, de la empiric la teoretic în activitatea socială – un rol hotărâtor în această privinţă avându-l constituirea şi aplicarea practică la strategia acţiunii sociale a ştiinţelor despre societate.

Se desprind *trei condiţii* principale, corelate unitar, prin intermediul cărora, în etapa actuală, agentul istoric *trece de la potenţă la act în procesul de construcţie a viitorului*.

O *primă* condiţie a acestui proces demiurgic o constituie *fixarea scopului fundamental* – construcţia unei societăţi democratice superioare, mereu deschise, care să asigure personalizarea, dezalienarea continuă a individului şi prosperitatea comunitară, realizarea condiţiei umane, de asemenea mereu în deschidere.

Pentru trecerea la edificarea unei asemenea societăţi este necesară constituirea şi consolidarea statului de drept, adâncirea vieţuirii democratice şi asigurarea unor grade superioare de libertate şi securizare individuală şi colectivă.

O *a doua* condiţie a aceluiaşi proces demiurgic unitar este *intensificarea scientizării procesului acţional* în toate domeniile vieţii sociale, în direcţia implicării achiziţiilor revoluţiei informaţionale în toate domeniile acţiunii sociale, atât în activitatea teoretică, cât şi în activitatea practică. Condiţionare ce presupune şi instituirea unor demersuri prospective de natură să conducă la cunoaşterea structurii viitorului şi la stabilirea unei strategii eficiente de construcţie a acestuia.

Eficienţa modelului şi a metodologiei de construcţie a viitorului depinde, însă, nu numai de puterea de pătrundere şi de cuprindere previzională, ci şi, în aceeaşi măsură, de gradul implicării scopului, a idealurilor sociale în viziunea viitorologică şi în programele de acţiune pentru transformarea acesteia din posibilitate în realitate. Este, credem, argumentată astfel ideea directoare a demersului nostru, potrivit căreia *construcţia (teoretică şi practică) a viitorului este, deopotrivă, o operă ştiinţifică şi una teleologică*.

O *a treia* condiţie a construcţiei viitorologice este *instituirea cadrului organizaţional adecvat unui asemenea scop*. Cercetătorii specializaţi în probleme de prospectare a viitorului au ajuns deja la concluzia că posibilitatea de a operaţionaliza modelele prospective depinde, în măsură hotărâtoare, de natura structurilor organizaţionale chemate să edifice viitorul. Se constată, practic, în această privinţă, că structurile organizaţionale specifice societăţilor actuale nu sunt suficient de bine racordate noii ordini economice şi politice internaţionale, ea însăşi în schimbare în ultima vreme (în cadrul căreia să-şi

Universitatea Spiru Haret

găsească totdeauna teren favorabil, pe de o parte cerințele actuale de integrare regională şi de mondializare, iar, pe de altă parte, aspirațiile naționale de dezvoltare economică, politică, socială şi culturală).

În mecanismul de funcționare a structurilor organizaționale ale societăților contemporane, cu toate eforturile considerabile de operaționalizare a activităților organizaționale la nivel macrosocial, continuă să fiinţeze *contradicții între previziune şi scop, între necesitate şi intenționalitate*. Astfel de contradicții influențează însăşi activitatea de prognoză, modelele de viitor şi de strategie viitorologică oferite în cadrul acestor structuri organizaționale fiind discutabile, astfel, nu numai sub aspect teleologic, ci şi, tocmai datorită acestui fapt, nomologic.

Într-o altă ordine de idei, tot mai mulți gânditori contemporani din domeniul ştiințelor sociale ajung la concluzia că reconstrucția structurilor organizaționale în direcția adecvării lor la scopurile dezirabile ale omului contemporan şi, corespunzător, perfecționarea permanentă a noilor structuri organizaționale care se instituie în procesul de trecere de la socialism la capitalism în țările foste comuniste sunt condiția necesară primară a instituirii unui efort demiurgic eficient al omului actualei epoci în raport cu structurile sale existențiale viitoare.

Informatizarea oferă posibilitatea instituirii unor demersuri previzionale cu caracter ştiințific de mare anvergură, dar această posibilitate se transformă în realitate numai dacă este dublată de o reconstrucție adecvată în domeniul structurilor organizaționale. Numai în contextul unui asemenea nou cadru organizațional, previziunea se corelează cu scopul şi, corespunzător, se poate trece de la potență la act în construcția viitorului – a unui viitor în care omul să-şi găsească o autentică împlinire.

*

Subliniind încă odată că aceste condiționări se întrepătrund în procesul de edificare a viitorului, menționăm totodată că ele oferă doar starea de potențialitate a construcției viitorului, înfăptuirea practică a acestuia, trecerea de la posibilitate la realitate, fiind determinată de un sistem amplu de activități de maximă eficiență în toate domeniile vieții economice şi sociale.

Construcția viitorului presupune, aşadar, un uriaş efort demiurgic de natură practică din partea agentului istoric. În structura acestuia, conceput de această dată la scară comunitară şi societară, se etajează, într-o dialectică organizațională de tip autentic democratic, un ansamblu ierarhic de niveluri de competență acțională, în cadrul căruia capătă funcții sistemice deosebite atât activitățile decizionale şi de conducere (manageriale), cât şi restructurările la nivelul mentalităților (din aria cărora trebuie eliminate în

Universitatea Spiru Haret

procesul de tranziție specific etapei actuale în țara noastră, concepțiile şi atitudinile învechite, moştenite de la regimurile totalitariste anterioare).

În activitatea decizională şi de conducere, în vederea elaborării unor planuri şi programe eficiente de construire a viitorului, un loc important îl au *cercetările prospecționale*, *de strategie decizională şi de management* la toate nivelurile de activitate (economică, politică, educațională, administrativă etc.). Astfel de cercetări nu pot fi concepute doar ca demersuri nomologice, limitate la explicații, previziuni, analize operaționale, construcții de scenarii viitorologice; ele presupun şi o permanentă întemeiere axiologică şi teleologică, o adecvare a acțiunilor de transformare a obiectului acțiunii la nevoile subiectului – ştiința şi umanismul fiind coordonatele fundamentale ale activității de transformare a societății în epoca contemporană.

Viitorul epocii contemporane devine, aşadar, tot mai mult, *o perspectivă existențială construită ştiințific*, dar, totodată, şi *un efect al proiecției teleologice a oamenilor acestei epoci*, în care luciditatea izvorâtă din cunoaşterea necesității şi legității obiective se împleteşte cu sentimentul satisfacerii aspirațiilor şi idealurilor umane – sentiment determinat de conştiința libertății şi responsabilității (prin intermediul căreia ei se angajează, fără rezerve, la acest uriaş efort demiurgic). *Omenirea tinde să se apropie treptat* (este adevărat, nu fără dificultăți, izvorâte din lipsa aproape paradoxală – în raport cu gradul de raționalitate ştiințifică al acestei epoci – de mijloace şi criterii, datorită unor rânduieli sociale insuficient maturizate pentru a preîntâmpina efectele negative şi uneori distrugătoare ale progreselor actuale ale ştiinței şi tehnicii) *de luarea tot mai accentuată în stăpânire* (dar oricum în limitare istorică permanentă) *a viitorului*. *Nu numai pentru că* (grație cuceririlor ştiințifice şi tehnologice) *îl poate astăzi cunoaşte* – în liniile sale fundamentale – mai bine decât anterior, *ci, îndeosebi, pentru că îl doreşte* (făurindu-l în acest sens în plan ideatic „după chipul şi asemănarea sa”) *şi şi-l alege* (adecvându-l rațiunilor sale axiologice şi mijloacelor şi principiilor sale strategice de a-l realiza obiectiv).

În final, menționăm că, totuşi, deşi posibil de *ales*, viitorul este, în multe dimensionări ale sale, *imprevizibil*; În anumite privințe este vag imaginat şi nu totdeauna cel mai potrivit conceput; pentru mulți este mai mult visat decât realizabil, rămânând adesea doar în stadiul de *proiect*. Oricum, însă, viitorul trebuie acceptat la nivelul unui optim dorit şi aşteptat în ce priveşte dobândirea unor cote superioare de realizare a condiției umane. Acest viitor nu este, însă, un Eldorado, un rai pe pământ, societate fără tensiuni şi nevoi de împlinit. Viitorul este (în substanța sa existențială) istorie – o istorie reală şi contradictorie şi nu doar posibilă de înfăptuit, fără limitări şi deschideri.

Universitatea Spiru Haret

IX

ACȚIUNE SOCIALĂ ȘI EFICIENȚĂ

1. Acțiunea umană; termenii primari ai relației acționale

Teoria acțiunii umane (*praxiologia*) – după cum rezultă din lectura paginilor anterioare – are ca obiect cercetarea structurii generale a acțiunii sociale, a termenilor şi momentelor principale care potenţează eficienţa actului uman creator, în vederea deducerii criteriilor principale de eficiență ale acțiunii, legitățile generale ale producerii „lucrului bine făcut". Aşadar, obiectivul demersurilor acționaliste este activitatea eficientă – acel tip de acțiune al cărui efect (produsul acțiunii) este destinat (de om) să-i satisfacă trebuinţe şi aspirații de realizare de sine individuală şi colectivă.

Acțiunea umană eficientă (*praxis*) este o *relație productivă* a omului în raporturile sale cu mediul natural şi social de existență. Ea se structurează ca *relație cauzală* între subiect şi obiectul acțiunii, iar rezultatul înfăptuirii ei (efectul acțiunii) are valoare de *produs* – care satisface nevoi şi trebuinţe ale subiectului care o întreprinde.

Fiind *construct* al omului, produsul este, totodată, *obiect* instituit în lumea obiectelor care populează existența, dar nu un obiect neutru printre celelalte, ci un obiect de „consum" pentru om („obiect pentru subiect"), instituirea lui în lumea obiectelor este destinată servirii sale şi a altora cărora el, din necesitate sau din libertate, îl destinează.

Spre deosebire de relațiile cauzal-obiective din lumea naturală, care sunt directe şi univoce, *relația cauzal-acțională umană* (practica) este o relație materială indirectă şi biunivocă. Efectul ei (produsul) este mediat de scopuri şi mijloace şi acționează asupra autorului ei în calitate de factor (cauzal şi de condiționare) existențial structurant.

Schema generală unui asemenea tip de relație este următoarea (Fig. 21).

Termenii acestei relații acționale din care rezultă produsul pot fi considerați ca *termeni primari* ai circuitului acțional (*lanțului praxiologic*). Asupra sensurilor acestora trebuie menționate câteva precizări:

a. *Subiectul acțiunii este omul în ipostaza sa de agent* („autor al acțiunii") – după cum sugerează Kotarbiński; această ipostază fiind

Universitatea Spiru Haret

precedată de alte două: cea de *existent* („obiect” natural şi „element suport” al sistemului relațiilor sociale); cea de *subiect* (al cunoaşterii şi instituirilor valorice). Aşadar, omul este: *ființă naturală* – respectiv, un domeniu de vârf al existenței naturale (limita superioară a evoluției naturii fiind *ființa socială* – care trăieşte în cetate şi are simțul cetății, este „zoon politikon”; *ființă rațională* – are conştiință de sine şi se raportează cognitiv şi teleologic la lume („homo sapiens”); *ființă liberă* şi, de aceea, *responsabilă de sine* – apreciază şi judecă critic faptele sale şi lumea reală în raport cu sine („homo significans”); *ființă demiurgică* – lucrătoare (produce conştient – „homo faber”).

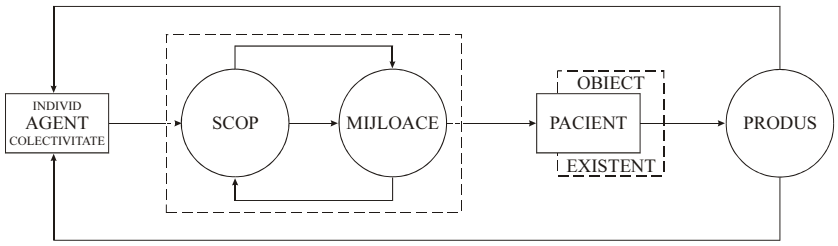

Fig. 21

În ipostaza sa de *existent* (natural şi social), omul este obiect de studiu al antropologiei fizice şi, respectiv, sociologiei); în ipostaza sa de *subiect* (epistemic şi axiologic), este obiect de studiu al teoriei cunoaşterii şi, respectiv, teoriei valorilor şi filosofiei culturii; în ipostază de *agent*, este obiect de studiu al teoriei acțiunii umane şi praxiologiei. La această ultimă ipostază, de agent („homo faber”), ne raportăm în intervenția noastră.

b. *Obiectul acțiunii nu este existentul în sine ci un existent pentru om*, este acel fragment sau secțiune spațio-temporală a existenței care intră în preocupările acționale ale agentului. Un astfel de obiect este supus actului transformator al omului în vederea producerii de bunuri materiale şi spirituale necesare traiului său individual şi colectiv. Pentru a deveni obiect al acțiunii, existentul este supus în prealabil unui demers cognitiv, cel mai adesea el fiind, totodată, şi pregătit (practic) deliberat pentru a fi adecvat actului productiv – este prelucrat conştient în vederea exercitării asupra lui a unui act demiurgic. În aria obiectului acțiunii pot fi incluse *natura* (mediul natural de existență al omului), *societatea* (mediul social, relațiile sociale şi structurile organizaționale ale societății), *omul* (ca individ şi colectivitate), considerat sub aspect existențial şi axiologic. În literatura acționalistă actuală, la sugestia aceluiaşi Kotarbiński, obiectul acțiunii este denumit *pacient*.

Universitatea Spiru Haret

c. *Scopul este un demers preferențial anticipativ, întemeiat cognitiv* – postdictic şi predictic – *în concordanță cu opțiunile valorice ale agentului*. Un astfel de demers teleologic este călăuzit (orientat) în funcție de aşteptările şi aspirațiile agentului în legătură cu finalitatea acțiunilor sale practice. Deşi este un efect scontat al acțiunii, scopul intervine cauzal asupra momentului declanşator al acțiunii, are rol de *potență* în raport cu *actul*. De aceea, *orice acțiune umană este o instituire teleologică*.

d. *Mijlocul reprezintă un ansamblu de instrumente (unelte) ale procesului productiv* – în funcție de crearea şi perfecționarea structurii şi funcționalității acestora se obțin niveluri superioare şi ritmuri înalte de productivitate a muncii.

Intervenția scopurilor şi mijloacelor, după cum precizau Hegel şi Marx, în medierea actului productiv condiționează trecerea de la interacțiunile naturale la procesul de muncă (uman), deci trecerea de la preomul natural la omul social. De asemenea, intensificarea şi raționalizarea demersurilor teleologice şi perfecționarea mijloacelor acțiunii reprezintă factori determinanți ai progresului vieții sociale şi ai procesului de realizare a condiției umane.

2. Structura lanțului praxiologic

În lumina unor ample cercetări acționaliste, impulsionate în secolul nostru – după cum am văzut – îndeosebi de Talcott Parsons, în cadrul sociologiei, şi de Tadeusz Kotarbiński, în domeniul praxiologiei, şi în continuarea unor deschideri filosofice acționaliste de îndelungată tradiție (de la Platon, Aristotel, Toma d'Aquino până la Hegel şi Marx şi, printr-o abordare implicită, chiar până la Heidegger şi Sartre), la care se adaugă cercetări acționaliste mai noi în toate domeniile ştiințelor sociale şi umane (economie, sociologie, politologie, drept, etică, psihologie, pedagogie) şi ale logicii, teoriei organizării şi a normelor, precum şi, nu mai puțin, din perspectiva unor deschideri metodologice cu caracter acțional dintr-un evantai larg de discipline generale actuale cu caracter operațional (cibernetica, teoria sistemelor, teoria informației), au fost propuse *modele mai complexe* asupra structurii acțiunilor sociale – în cadrul cărora au fost desprinse verigi (şi termeni) noi ale circuitului acțional (lanțului praxiologic). Între acestea, alături de termeni primari, care indicau verigile de bază ale acestui circuit (lanț), pot fi amintite: sistemul motivațiilor acțiunii (psihologice, axiologice, nomologice); ansamblul factorilor situaționali (condiții, norme, mijloace); complexul operațiilor de realizare (decizie, conducere, execuție) – pe temeiul cărora pot fi desprinse anumite *criterii de eficiență* ale acțiunii sociale. De altfel, toate aceste elemente constitutive ale circuitului praxiologic complex nu sunt altceva decât subspecii ale termenilor primari.

Universitatea Spiru Haret

În perspectiva tuturor acestor termeni şi verigi ale lanțului praxiologic, asupra cărora am insistat în capitolele anterioare, propunem şi un alt *model al structurii acțiunii sociale* decât cele cu care am operat anterior (pentru a scoate în evidență criteriile de eficiență), reprezentat prin următoarea schemă (fig. 22):

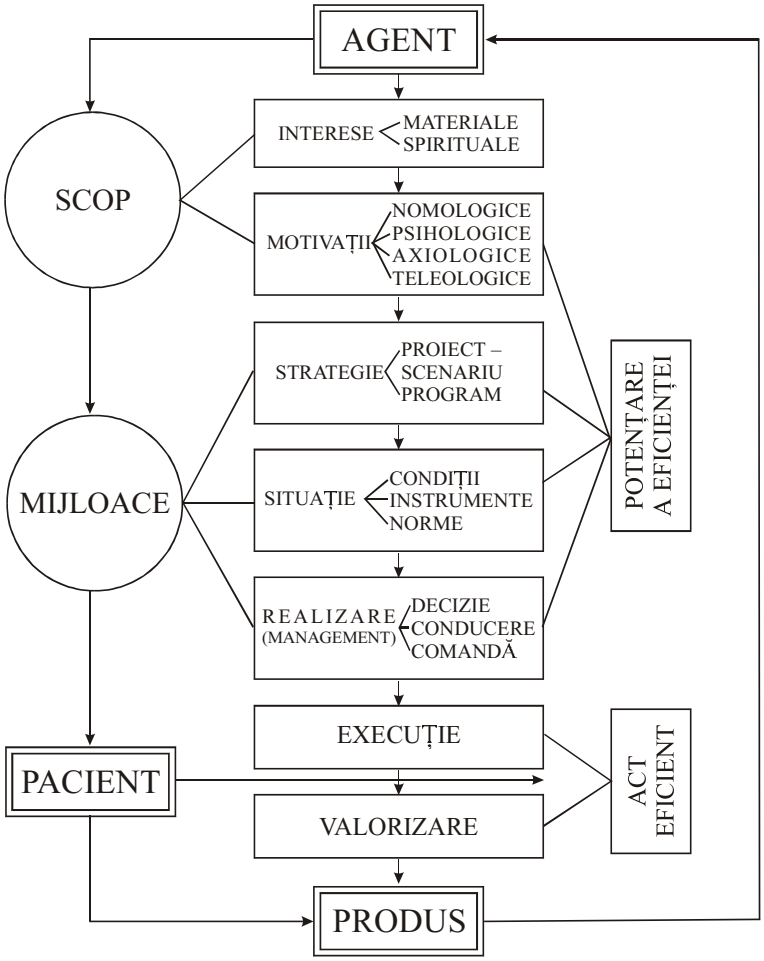

Fig. 22

Asupra verigilor *lanțului praxiologic* care structurează acțiunea socială sunt necesare unele precizări:

Universitatea Spiru Haret

a. *Interesele* materiale ale oamenilor sunt îndeosebi de factură economică, iar cele spirituale sunt, în mare parte, de factură *valorică*, ambele specii fiind structurate la nivel de individ sau de colectivitate (grupale, comunitare). Se poate avea în vedere şi o stratificare a acestora în funcţie de ponderea lor în alcătuirea unei tabele (scări) a trebuinţelor umane: fundamentale şi nefundamentale, actuale şi de perspectivă. Toate acestea alcătuiesc orizontul condiţiei umane într-o anumită etapă a procesului istoric.

b. *Motivaţiile*, care au funcţie de întemeiere în structurarea acţiunilor umane şi care se instituie în concordanţă cu interesele majore şi relativ constante (de tip grupul şi comunitare) ale oamenilor, cuprind un evantai complex de niveluri.

În categoria *motivaţiilor axiologice* se includ toate straturile care alcătuiesc tabla valorilor şi, în primul rând, cele care au referinţă în comportamentul oamenilor (morale, politice, juridice), fiecare în parte având o anume funcţionalitate în formarea mentalităţii colective a oamenilor într-o anumită epocă istorică şi, ca urmare, în instituirea unui *stil* cultural şi a unei anume *raţionalităţi* sociale (modul general de a judeca fenomenele şi evenimentele istorice, de a concepe viaţa şi trăirea societară).

Motivaţiile psihologice, înrădăcinate în cele de factură axiologică, au o puternică referinţă la nivelul trebuinţelor individuale, fapt pentru care angajamentul acţional al oamenilor este foarte diferit ca intensitate. Astfel de motivaţii au o puternică funcţionalitate în procesul de cointeresare raţională şi afectivă, în stimularea atitudinilor şi în mijlocirea opţiunilor (pozitive sau negative) individuale sau colective în raport cu strategiile dezvoltării economico-sociale. Omul totdeauna se vrea servit pe sine (ca individ sau grup şi comunitate) în programele de acţiune de nivel macrosocial şi se simte înstrăinat dacă nu-şi află sau nu conştientizează prezenţa proprie la nivelul efectelor înfăptuirilor scontate a fi atinse prin asemenea programe.

Motivaţiile teleologice, în întreaga tradiţie acţionalistă din gândirea filosofică, sunt avute în vedere ca temei al actului practic, fapt pentru care munca este definită, în primul rând, ca instituire teleologică. Demersul teleologic se întemeiază, însă, totdeauna pe motivaţii axiologice şi psihologice şi numai prin intermediul acestora se înrădăcinează în evantaiul de interese şi trebuinţe fundamentale ale oamenilor. Scopurile, în calitate de aşteptări şi de aspiraţii de realizare, stau la baza configurării idealurilor grupale şi comunitare ale oamenilor, iar acestea, la rândul lor, întemeiază strategiile şi programele de acţiune de anvergură la nivel macrosocial (grupal şi comunitar).

Considerăm necesar de precizat că programele şi strategiile de acţiune socială nu decurg numai dintr-un câmp motivaţional teleologic,

Universitatea Spiru Haret

prin intermediul căruia au funcționalitate de temei acțional şi motivațiile axiologice şi psihologice. Într-o măsură tot mai mare, în întemeierea acțiunilor sociale intervin *motivațiile nomologice*. În acest sens, cunoaşterea cauzalității şi legității obiective a fenomenelor naturale şi proceselor sociale, demersurile previzionale care decurg din dezvăluirea acestora, condiționează stabilirea unor *scopuri* dezirabile şi, implicit, elaborarea unor *proiecte* şi *programe* de acțiune care pot fi înfăptuite, şi nu ratate, efectul acestei înfăptuiri având caracter benefic pentru agentul acțiunii, respectiv, contribuind la obținerea unor orizonturi superioare în procesul de realizare a condiției umane (la nivel individual şi colectiv).

Trebuie atenționat, totodată, că intervenția tot mai accentuată a motivației nomologice în întemeierea strategiilor acționale (uneori implicarea nomologicului fiind principalul, dar nu chiar unicul factor de întemeiere acțională) nu trebuie să conducă la subestimarea celorlalte specii de motivații. Este bine de ştiut că acțiunea concepută dincolo de opțiunea valorică şi de cointeresarea agentului nu atinge grade de eficiență de natură să-l realizeze pe om, atât în calitatea sa de agent, cât şi de personalitate. Cel mai adesea, minimalizarea axiologicului conduce la înstrăinare şi, în consecință, la alterarea condiției umane.

c. Un loc aparte în lanțul praxiologic îl ocupă *ansamblul situațional* (condiții, mijloace, norme). În complexitatea acestui ansamblu, *condițiile* (naturale şi sociale, materiale şi spirituale şi, din ce în ce mai important de menționat în contextul actualului impact al omului cu natura, cele ecologice) au rolul de cadru obiectiv şi subiectiv al desfăşurării acțiunii, a cărui neglijare periclitează nu numai dobândirea eficienței scontate ci şi acțiunea însăşi.

Asupra *mijloacelor acțiunii* ne-am referit mai sus, apreciindu-le ca termen primar al demersului practic , sugerând de această dată doar nevoia de a le concepe mult mai complex. Alături de uneltele *materiale*, care sunt principalele instrumente ale procesului de muncă, şi de instrumentele *conceptuale* ale acestui proces (edificările teoretice, logico-metodologice şi, în anumite privințe, construcțiile ideologice – doctrine politice, juridice, morale), un rol crescând în acțiunile sociale întreprinse la nivel macrosocial în etapa actuală îl au *structurile organizaționale* (instituții sociale, economice, politice, juridice, de cultură, de cult – asociații şi organizații din rândul cărora o pondere importantă au în viața socială partidele politice şi statul în calitatea sa de complex organizațional). Aceste structuri nu au o valoare în sine în sistemul vieții sociale, ci sunt instrumente ce mijlocesc raporturile sociale cu caracter grupal şi comunitar, condiționează grade superioare de eficiență la nivelul tuturor acțiunilor sociale, atât cele care se exercită în cadrul raporturilor

Universitatea Spiru Haret

dintre oameni şi natură, cât şi cele care au ca obiect de referinţă exercitarea capacităţii de agent a omului în raporturile sale cu societatea şi cu sine.

În ce priveşte *normele*, evidenţiem, pe de o parte, importanţa considerării lor ca un element de cea mai mare însemnătate în reglementarea şi impulsionarea sistemului actual al acţiunilor sociale (producţia materială, cercetarea ştiinţifică şi de proiectare, creaţia artistică, activităţile comerciale, activităţile instructiv–educative, serviciile etc.), iar pe de altă parte, nevoia de a clasifica un evantai mai larg de specii normative: *comportamentale* (morale, politice, juridice); *acţionale* (tehnologii de producţie, de cercetare, de creaţie valorică, metodologii de cunoaştere); *organizaţionale* (coduri normative care reglementează activitatea unor organizaţii – statute ale acestor organizaţii, coduri normative de funcţionare a întreprinderilor şi instituţiilor, coduri comerciale, constituţiile statelor); *ecologice* (care au în vedere reglementarea la nivelul optimului existenţial a activităţilor economice şi sociale care au impact asupra mediului natural şi social).

d. În ansamblul *operaţiilor procesului de realizare*, care intervin îndeosebi în condiţiile unei acţiuni sociale în care agentul este colectiv, iar efectele acestuia se repercutează asupra unei mari colectivităţi de oameni (care reprezintă agentul executat), capătă o pondere hotărâtoare mecanismele *activităţilor decizionale şi de conducere*.

Indiferent de modalitatea în care se exercită (democratic sau nedemocratic) astfel de activităţi, ele sunt atribute ale *agentului decident*. Fără îndoială că în condiţiile actuale ale procesului productiv funcţionează strategii moderne de decizie, întemeiate pe metode probabilistice şi tehnici de calcul perfecţionate (rapide şi de mare precizie), ce iau în consideraţie un cerc larg de parametri cauzali şi funcţionali, o serie cuprinzătoare de factori de condiţionare, care de cele mai multe ori conferă dinamicii proceselor care structurează obiectul acţiunii un pronunţat caracter aleatoriu. Motiv pentru care agentului decident i se pun la dispoziţie, de către un aparat administrativ specializat, variante decizionale multiple. Într-un sistem democratic optimal de decizie, selecţia şi opţiunea din evantaiul de variante sunt operate de către *agentul decident* în funcţie şi de evaluarea demersurilor teleologice ale *agentului executant*, la rândul lor întemeiate axiologic şi teleologic din perspectiva intereselor şi aşteptărilor colectivităţilor (până la nivel de grupuri sociale şi comunităţi umane) asupra cărora se repercutează produsul acţiunii. Aşadar, libertatea de decizie este totdeauna călăuzită de necesitate, dar incumbă în acelaşi timp şi un grad înalt de responsabilitate.

În sistemele organizaţionale de factură democratică sunt preconizate, prin dispoziţii normative de reglare şi control (inclusiv de corectare),

Universitatea Spiru Haret

modalităţi decizionale astfel încât opţiunile să întrunească condiţiile de asigurare a funcţionării optime, atât a criteriilor de competenţă cât şi a celor de responsabilitate (în acest din urmă caz luându-se în consideraţie cu mult discernământ critic temeiurile axiologice şi teleologice ale acţiunii).

Se impune precizarea că şi *activitatea de conducere* (managerială) trebuie să fie supusă acestei duble condiţionări. *Managerul* (directorul sau şeful unui departament), exercitându-şi atribuţiile de a traduce în fapt deciziile, acţionează, la rândul său, având în vedere atât criteriile de eficacitate care decurg din cerinţe nomologice, cât şi cele de ordin psiho-social şi axiologic, în baza cărora se angajează activ colectivele de producători în procesul acţional. Neluarea în seamă a acestora din urmă poate duce la acumularea de tensiuni sociale şi reacţii antimanageriale, la stări conflictuale în relaţiile dintre agentul decident şi agentul executant. Cu alte cuvinte, *în activitatea managerială se îmbină ştiinţa conducerii cu arta de a conduce*.

e. În raport cu toate celelalte verigi şi operaţii care structurează lanţul praxiologic, care au rostul de a potenţa eficienţa acţiunii, *execuţia* este *operaţia* („materială") directă de declanşare a genezei şi structurării produsului, corespunde *momentului trecerii de la potenţă la act* în circuitul acţional al realizării scopului – toate celelalte operaţiuni şi momente preliminare instituirii produsului având doar rolul de factori de mediere a eficienţei acestuia. Execuţia este, aşadar, actul creator (final) prin care scopul şi mijlocul se obiectivează – intră în existenţă.

Execuţia propriu-zisă nu încheie lanţul praxiologic. *Produsul* ei este o realitate „fizică" (dobândeşte statut ontic), se adaugă celorlalte „obiecte" din lumea materială sau socială. Dar pentru a dobândi funcţionalitate umană, respectiv, pentru a deveni mijloc al realizării de sine a subiectului acţiunii, trebuie supus unui proces de semnificare. Cu alte cuvinte, asupra produsului „fizic" al acţiunii se exercită o *operaţie de valorizare* (terminală), în vederea transformării acestuia în produs „umanizat". *Din obiect în sine, produsul acţiunii umane devine acum obiect pentru om* (obiect subiectivat).

Această valorizare terminală se realizează prin aprecierea pe care agentul o acordă produsului în raport cu măsurarea gradului în care acesta satisface interesele sale şi, îndeosebi, prin judecarea critică a modului în care, prin produsul acţiunii sale, îşi asigură o anumită transcendere în spaţiul universalităţii (în sens culturologic, accede la nemurire). Deoarece, omul nu este un simplu consumator, ci *un supravieţuitor prin creaţie al condiţiei lui de muritor*.

Satisfacerea sentimentului demiurgic îi propulsează omului disponibilitatea de a se angaja permanent în procesul creaţiei şi, respectiv,

Universitatea Spiru Haret

în declanşarea unor noi lanțuri praxiologice. Omisiunea actului final valorizator asupra produsului împiedică semnificarea acestuia şi, implicit, închide circuitul acțional, agentului fiindu-i astfel înlăturată posibilitatea exercitării capacității sale demiurgice şi, prin aceasta, putința de a se realiza pe sine. Se justifică astfel necesitatea unor „sancțiuni premiale" a activităților productive ale agenților acțiunii, aprecierea acestora în raport cu tabla de valori a epocii şi reuşita lor în efortul de universalizare umană prin creație. Acest din urmă aspect al aprecierii, exercitat prin demersuri critice specializate, se recomandă cu atât mai mult în cazul unor instituiri axiologice de anvergură în spațiul culturii, îndeosebi în artă şi literatură, în filosofie.

3. Factori și criterii principale de eficiență a acțiunii

Astfel de criterii sunt deductibile din luarea atentă în considerație a tuturor verigilor lanțului praxiologic, precum şi a corelațiilor dintre acestea. Printre *criteriile* deduse pe această cale reținem atenția asupra câtorva pe care le considerăm mai importante (şi generale) pentru orice demers practic care ținteşte spre instituirea unor produse cu o puternică funcție realizatorie (umanizatoare şi de afirmare a personalității) pentru om.

1. *Testarea atentă a evantaiului de interese*, de nevoi materiale şi spirituale în raport cu care omul, în calitatea sa de agent, se angajează acțional şi declanşează circuitul praxiologic.

2. *Luarea în considerație a tuturor câmpurilor valorice şi a motivațiilor psihologice* care întemeiază acțiunea „productivă" a oamenilor, stimulând cointeresarea acestora în direcția dobândirii eficienței maxime.

3. *Întemeierea teoretică solidă a acțiunii* şi folosirea în această privință a unui bogat câmp informațional prin intermediul căruia se pot institui demersuri cauzale şi dezvăluiri legice de natură să mijlocească elaborarea unor explicații şi previziuni de profunzime şi de anvergură asupra mecanismelor de funcționare a structurii obiectului acțiunii. Toate acestea, în vederea găsirii celor mai potrivite mijloace şi tehnici de schimbare a acestuia în scopul producerii de bunuri şi valori sau de mijloace de producere a acestora, necesare satisfacerii nevoilor de trai material şi spiritual al oamenilor.

4. *Fixarea atentă a scopurilor acțiunii*, în concordanță atât cu evantaiul de motivații psihologice şi axiologice (implicarea acestora este dealtfel automată în demersurile teleologice), cât şi cu solide întemeieri

Universitatea Spiru Haret

teoretico-informaționale (ştiut fiind că, fără o prealabilă întemeiere nomologică, scopurile sunt de obicei ratate sau, în nici un caz, nu dobândesc dezirabilitate şi nu se pot înfăptui). Aşadar, *cunoaşterea condiționează eficiența scopului*.

5. În corelație cu sistemul de motivații (axiologice şi teleologice) şi întemeieri (teoretico-nomologice) sunt necesare *elaborări de strategii riguroase de acțiune*, din care să se desprindă proiecte şi programe sau planuri eficiente de acțiune, permanent raportate la optimul economic şi social reclamat de procesul actual de realizare a condiții umane. *Strategia este, deci, o condiție preliminară de eficiență a acțiunii*.

6. *Alegerea şi crearea mijloacelor* (tehnico-materiale, logico-teoretice, organizaționale) *potrivite de acțiune* în concordanță cu scopurile fundamentale ale acesteia (scopul nu scuză, ci dictează mijloacele), obiectul final al unei acțiuni eficiente fiind satisfacerea nevoilor şi aspirațiilor agentului. *Unitatea dintre scop şi mijloc* este, aşadar, principala condiție de eficiență a acțiunii.

7. *Elaborarea şi perfecționarea unor sisteme de norme* (tehnologii superioare de activitate productivă care să asigure o înaltă productivitate, tehnici de cercetare şi metodologii moderne de cunoaştere, coduri organizaționale şi legislații în concordanță cu cerințele actuale ale vieții democratice) *stimulatorii pentru atingerea cotelor actuale de randament socio-uman*, concordante, atât înnoirilor economice, politice şi morale, cât şi progreselor ştiințifico-tehnice specifice actualei epoci, accentuat marcate de nevoia realizării condiției omului la nivel contemporan.

8. *Perfecționarea strategiilor decizionale*, folosind tehnicile şi tehnologiile de analiză logică şi de selecție probabilistă pe care le potențează noile generații de calculatoare şi sisteme informaționale, în concordanță cu preferințele valorice şi aşteptările în materie de realizare umană ale agentului actual al acțiunii sociale. Se poate vorbi, în această privință, de restructurarea tipului de raționalitate socială şi de modificări substanțiale de mentalitate şi de concepere a stilului de viață – în raport cu care nu numai bogăția (cumulul) de produse (bunuri şi valori) ci, mai ales, tipologia şi funcționalitatea acestora este altfel gândită de generațiile tinere (integrarea socială a individului şi personalizarea acesteia este altfel concepută de omul care-şi proiectează un model de realizare în contextul istoric al apropiatului sfârşit şi început de mileniu).

În aceeaşi ordine de idei, considerăm oportun de menționat, în continuare, că *libertatea de decizie nu trebuie să scape din vedere nivelurile tot mai înalte de responsabilitate socială şi umană*, mai ales în contextul actualului impact al omului cu natura şi societatea, respectiv,

Universitatea Spiru Haret

în condițiile progresului științific, tehnic şi tehnologic specific revoluției informaționale contemporane.

9. Strâns legat de actul decizional, *se impun schimbări de mentalitate şi de metodă şi în ce priveşte operația conducerii*. Asemenea schimbări au ca referință, pe de o parte, introducerea şi generalizarea activităților manageriale pe care le reclamă trecerea la economia de piață – obiectivul scontat fiind randamentul maxim şi, în conformitate cu acesta, o productivitate a muncii ridicată (şi, respectiv, cote superioare de profit individual şi social), iar, pe de altă parte, implicarea unor procedee democratice de conducere în care interesele agentului executant să nu fie încălcate fără răspundere, ci respectate în limitele ordinii de drept de către agentul decident. Altfel spus, *practicarea funcției de conducere trebuie să se exercite totdeauna în conformitate cu cerințele economicității, dar din perspectiva principiilor inalienabile ale umanismului şi drepturilor omului*.

10. *Alegerea momentului şi a celor mai potrivite condiții în trecerea de la potență la act*, la declanşarea execuției, a mecanismului de instituire existențială a produsului. În această privință, sunt necesare profesionalism şi abilitate practică, nu numai ştiință, ci şi măiestrie în executarea integrală a proiectului, a variantei de acțiune preconizate de agentul decident.

În alegerea momentului execuției şi aplicarea tehnologiilor de acțiune, agentului executant trebuie să i se creeze condiții care să-i stimuleze capacitățile creative, iar el trebuie să manifeste inițiativă şi răspundere proprie (asumare de risc). În această perspectivă, managerul are obligația să-l pună pe producător (agentul executant) în situația să nu manifeste o conştiință de robot, ci să i se stimuleze instituirea unei conştiințe demiurgice şi să simtă nevoia de a fi respectat ca atare. De altfel, s-a constatat că această *corelație dintre competența şi răspunderea managerială şi competența şi responsabilitatea producătorului nemijlocit* reprezintă un criteriu de eficiență dintre cele mai importante în strategiile acționale contemporane.

11. *Considerarea produsului ca „obiect pentru subiect”*, ca obiect destinat servirii umane exemplare. În calitate de obiect creat, produsul se deosebeşte de celelalte obiecte numai în măsura în care este supus unui proces de valorizare (dacă i se apreciază măsura în care contribuie la satisfacerea trebuințelor agentului, respectiv, la atingerea scopurilor acestuia). În cazul în care scopul instituirii produsului nu a fost atins, produsul respectiv nu dobândeşte semnificație subiectivă, prezența lui neavând astfel finalitate umană, ci, mai de grabă, alterând mediul obiectiv de existență al omului. De aceea, se impune o operație de „control al calității” produsului, un fel de „testare axiologică” finală a acestuia.

Universitatea Spiru Haret

Prin funcționalitatea sa în sfera consumului, *produsul face parte din existența umană*, calitatea şi funcționalitatea lui umanizatoare acționează ca un *criteriu* (*măsură*) *al nivelului şi modului de viață al oamenilor, dă expresie unui anumit tip şi nivel de civilizație*. Din această cauză, în societățile moderne oamenii sunt interesați nu numai de cantitatea şi calitatea produselor (în raport cu nivelul cerințelor de consum), ci şi de gradul de încărcătură axiologică pe care o au acestea (în raport cu cerințele de trăire valorică). În această perspectivă, sunt exemplare preocupările actuale în domeniul *design*-ului. Trebuința de amplificare a funcționalității estetice a bunurilor materiale de consum de toate genurile – care înfrumusețează mediul de existență al omului asemănător obiectelor de artă – pun în evidență tocmai această dimensionare axiologică a produsului acțiunii umane.

Se desprinde concluzia că în etapa actuală, din moment ce bunurile materiale, asemănător valorilor spirituale, au o accentuată dimensionare axiologică, cu toată îndreptățirea se poate argumenta *situarea produsului în aria universului uman*. De unde se poate conchide că asigurarea unei dimensionări axiologice a întregului evantai al lumii produselor se conturează tot mai mult a fi un criteriu de eficiență al acțiunii sociale.

Omisiunea sau minimalizarea oricăruia din aceste criterii diminuează eficiența acțiunii – produsul nu satisface nevoile agentului (şi ale tuturor consumatorilor cărora le este destinat), – fapt care împiedică redeschiderea lanțului praxiologic, angajarea agentului într-un alt circuit acțional.

La rândul ei, tulburarea funcțională a lanțului praxiologic, împiedicând disponibilitatea obiectului acțiunii de a transcende în „obiect pentru subiect", alterează nu numai procesul de satisfacere a nevoilor umane, ci însuşi procesul de muncă (lipsindu-l de eficiență) – cu alte cuvinte, condiția (statutul) ontică a umanului. Se adevereşte, astfel, că *omul acționează nu numai pentru a avea, ci, mai ales, pentru a fi*.

*

După cum se constată, praxiologia sau teoria acțiunii umane eficiente resemnifică în mare măsură termenul de *eficiență*. Obişnuința de a i se conferi acestui termen o dimensionare preponderent *economică* (însăşi calitatea produsului acțiunii fiind apreciată sub acest aspect în condițiile economiei de piață), stimulată de un anume pragmatism îngust, izvorât dintr-o mentalitate scientist-tehnicistă, se pare că treptat se află în amurg. Unidimensionalizarea practicată în procesul de realizare umană în societățile de tip consumatorist provoacă deja, de câteva decenii,

Universitatea Spiru Haret

fenomene de adâncă criză valorică, marcate de tendințe de indiferență, dacă nu chiar de renunțare la umanism. Datorită consecințelor nefaste pentru om ale acestui unidimensionalism, de câteva bune decenii este reclamată nevoia de „reîntoarcere la umanism".

Una din expresiile acestui proces de „reîntoarcere la om" o constituie tocmai această *resemnificare a termenului de eficiență*. Conceptul are mai multe dimensionări: una *economică* (este drept, fundamentală – funcționează ca un criteriu-temei); una *socială* (se scontează efectele produsului acțiunii asupra mediului social – material şi axiologic – de existență al oamenilor); una nemijlocit *umană* (măsura în care contribuie la împlinirea omului ca personalitate şi agent – ca ființă liberă, dar şi generică). Omul trebuie avut în vedere în integralitatea (autenticitatea) sa; el trăieşte nu numai în materie, ci şi în spirit, este nu numai o ființă liberă, ci şi responsabilă.

Un aspect din ce în ce mai accentuat de avut în vedere, cu efecte realizatorii pentru om, este *condiția lui ecologică*. În contextul actualului impact al omului cu natura şi societatea, mediat puternic de progresul tehnico-ştiințific şi informațional, *raportarea consecințelor pe care le provoacă produsul acțiunii asupra mediului ecologic devine un criteriu aproape determinant pentru aprecierea calității vieții*. Desigur, în această privință, funcționează codurile normative de nivel macrosocial, dar, fără cote superioare de responsabilitate la nivel individual şi microgrupal, aceste coduri n-au eficacitatea scontată. Este nevoie de o restructurare la nivelul conştiinței sociale a oamenilor – asimilarea a ceea ce am putea numi o conştiință ecologică (şi, de ce nu, edificarea unui *mod de viață ecologic*).

Produsul acțiunii satisface nevoi şi trebuințe ale omului, acesta trebuie însă servit ca om atât material-economic, cât şi spiritual şi moral, considerat în condiția lui specifică de personalitate şi demiurg (şi, de aceea, liber, dar şi responsabil de sine şi de altul).

Universitatea Spiru Haret

ÎN LOC DE ÎNCHEIERE

Mai înainte de a ne angaja în abordarea unor probleme de natura celor sugerate în paragrafele acestui capitol de *încheiere*, considerăm necesar de surprins *distincțiile şi relațiile dintre teoria acțiunii sociale şi praxiologie*. Într-o anume tradiție, prin teoria acțiunii se are în vedere o abordare din perspectivă filosofică, sociologică şi psihologică a acțiunii umane, iar prin praxiologie sunt vizate preocupări de logică a acțiunii, în care se includ şi probleme de logica normelor, teoria organizării, teoria deciziei şi a conducerii şi, implicit, de strategie acțională, toate acestea analizabile cu mijloace formale şi operaționale moderne. Scopul ambelor tipuri de demers acționalist este comun – respectiv, descifrarea structurii acțiunii sociale, a motivațiilor şi determinismului acțional, deducerea criteriilor de eficiență ale acțiunilor la nivel individual şi colectiv, în condițiile transformărilor economice, sociale şi valorice care au loc în lumea contemporană. O lume care, în ciuda cotelor înalte de progres material (economic mai ales) atinse în țările superindustrializate, viața socială este totuşi marcată de adânci tensiuni sociale şi inegalități economice, de fenomene de criză valorică şi de natură ecologică, ce disfuncționează grav condiția umană.

Istoric vorbind, demersurile acționaliste au fost inițiate în filosofie încă din antichitatea greacă (Platon, Aristotel), însoțind din ce în ce mai activ demersurile ontologice medievale (Toma d'Aquino) şi dobândind o pondere deosebită în filosofia clasică germană (Hegel), în marxism (conceput de Marx însuşi ca filosofie a praxisului) şi definind hotărâtor unele direcții din gândirea filosofică contemporană (în pragmatism – Peirce, Dewey, James).

Teoria acțiunii sociale, având însemnate premise filosofice, s-a constituit de fapt în sociologia primei jumătăți a acestui secol (Emile Durkheim, Max Weber, Vilfredo Pareto, Talcott Parsons), într-o bună măsură şi datorită dezvoltărilor acționaliste operate dinspre psihologie, politologie şi teoria valorilor, iar praxiologia, cu premise viguroase în

Universitatea Spiru Haret

gândirea economică a primelor decenii ale secolului nostru şi în cibernetica constituită în deceniile de mijloc ale acestui secol, a fost fundamentată ca disciplină metateoretică autonomă de Tadeusz Kotarbiński (aproximativ în acelaşi interval de timp cu circumscrierea propriu-zisă a obiectului teoriei acțiunii sociale de către Parsons).

1. Obiectul și misiunea actuală a praxiologiei

1. Praxiologia îşi propune descifrarea structurii acțiunii sociale şi, pe această bază, formularea unor criterii operaționale de sporire maximă a gradului de eficiență al acțiunii.

În raport cu exigențele actuale ale eficientizării acțiunii umane, a apărut, între altele, necesitatea cristalizării unei discipline praxiologice speciale de teorie a conducerii (cunoscută mai ales prin termenul de ştiința managementului), disciplină a cărei menire constă în călăuzirea efortului de decizie şi de conducere la nivelul tuturor structurilor organizaționale ale societății în direcția optimizării factorilor, a activităților producătoare de bunuri şi valori sau de mijloace de producere a acestora, în concordanță cu cerințele de profitabilitate pe care le impun tendințele şi ritmurile actuale ale progresului economic şi socio-uman. Credem, de aceea, că pentru a întemeia o disciplină specială de teorie a conducerii vieții sociale sunt necesare prealabile cercetări praxiologice. Ne apare motivat, în această direcție, accentul care se acordă astăzi praxiologiei sau teoriei acțiunii umane în ansamblul ştiințelor sociale. Praxiologia, concepută ca o disciplină metateoretică, oferă totodată şi prilejul surprinderii mecanismului de funcționare a sistemului de raporturi sociale la nivel macro-social, mediind înțelegerea mai ales a temeiurilor cauzale ale structurării acestora. De aceea, ca disciplină independentă, praxiologia are o mare valoare operațională în câmpul actual al ştiințelor sociale, conferă acestora o perspectivă riguroasă de optimizare (ferindu-le de pericolul unor speculații şi căutări sofisticate).

2. Motivând din acest unghi de vedere necesitatea cercetărilor praxiologice în ansamblul ştiințelor actuale despre om, notăm totodată, că praxiologia nu poate servi demersului ştiințific explicativ şi previzional asupra vieții sociale decât cu condiția unei echilibrate abordări a fenomenului social, dintr-o dublă perspectivă: raționalistă şi antropologică, în care explicațiile cauzale se împletesc cu cele teleologice – o atare abordare fiind recunoscută unanim astăzi ca singura alternativă metodologică în care pozitivarea se împleteşte cu umanizarea discursului ştiințific asupra socialului şi umanului.

Am încercat în această lumină să formulăm unele premise pentru întemeierea unei praxiologii cu aplicații directe asupra eficientizării

Universitatea Spiru Haret

sistemului de ansamblu al acțiunilor la nivel macrosocial, valorificând selectiv şi critic, în acest sens, contribuțiile mai vechi sau mai noi ale filosofiei, sociologiei şi praxiologiei (concepută cu precădere de întemeietorii ei din perspectivă logic-operațională). Reconsiderarea gândirii acționaliste anterioare (prezente dintotdeauna în diverse discipline cu caracter filosofic şi social-politic) presupune un efort de sistematizare şi de definire adecvată a conceptelor şi a problemelor ei principale, în funcție de exigențele practicii sociale contemporane şi de progresele diverselor discipline teoretice şi cu caracter operațional. Praxiologia astfel concepută, considerată, aşadar, pe de o parte ca un domeniu de cercetare cu un pronunțat caracter aplicativ, iar pe de altă parte ca o disciplină de graniță între filosofie şi ştiințe, între ştiințele formale şi ştiințele sociale – în aparatul ei conceptual folosind deopotrivă toate achizițiile logicii, ciberneticii, teoriei generale a sistemelor şi, respectiv, ale sociologiei, politologiei, axiologiei sau chiar futurologiei contemporane.

3. Printre alte sarcini majore, praxiologia are, deci, menirea de a pozitiva discursul filozofic asupra omului. Cercetând structura acțiunii umane, praxiologia prilejuieşte totodată conturarea unor puncte de sprijin prețioase în rezolvarea unei probleme primare a discursului filosofic, care a dat naştere la nenumărate controverse, nici astăzi încheiate, asupra semnificației şi rosturilor omului în Univers. Păcatul originar al multora din cugetările filosofice anterioare a fost acela că a transferat relația dintre potență şi act de la nivel uman la scara Universului în ansamblu, fapt care a netezit calea pătrunderii în mentalitatea oamenilor a unor soluții teiste în explicarea determinismului obiectiv. Or, gândirea acționalistă şi praxiologia (avem în vedere şi soluțiile acționaliste care au fost formulate anterior în filosofie şi sociologie, ştiut fiind că o teorie a acțiunii umane concepută ca disciplină teoretică independentă s-a făurit abia în ultimele decenii) a coborât problema raportului dintre potență şi act din ceruri pe pământ. Nu există o stare de potență exterioară Universului sau un scop obiectiv inițial care să-i prescrie sensul; actul nu este deci un efort demiurgic prin care Universul virtual, grație unei rațiuni supreme, capătă formă. Activitatea, ca trecere de la potență la act, este o proprietate lăuntrică Universului, ea este exercitată de agenți umani călăuziți de scopuri proprii. Demiurgul, ca agent obiectiv suprem, este înlocuit cu agenți subiectivi, la rândul lor ipostaze ale diacroniei Universului obiectiv. Atributul de activ nu este deci propriu Universului în general, ci Universului uman, iar acțiunea eficientă, ca relație conştientă de transformare „materială" de către agent a existentului, este o problemă de competență directă a teoriei acțiunii umane (praxiologiei) şi nu a unei explicații filosofice generale, care, inevitabil, în măsura în care încearcă să o extrapoleze la scara Universului, împinge discursul teoretic asupra existenței spre un teleologism universal şi spre teologism.

Universitatea Spiru Haret

Redimensionarea raționalistă a teleologiei, prin reducerea ei la scară umană şi, corespunzător, restrângerea sferei conceptului de *creație* la nivelul comportamentului uman (operații pe care praxiologia le înscrie ca termeni primari într-un discurs pozitiv asupra socialului, eliberat de idolii filosofiei acționaliste tradiționale de origine augustiniană şi tomistă), a constituit un act eliberator nu numai pentru evoluția gândirii sociale, care capătă pentru prima oară premise raționaliste, ci şi pentru discursul filosofic însuşi. Prin propunerea unei dimensionări exclusiv umane a scopului şi creației, filosofia se înscrie în aria umanismului autentic, al unui umanism de data aceasta realizabil practic şi nu numai postulat teoretic. Teoria acțiunii umane, desprinsă de filosofie, devine aşadar, sprijinul principal al filosofiei în efortul ei de rostuire a propriei misiuni: de a explica lumea pentru om. Cedând praxiologiei o parte a propriului teren, filosofia se redimensionează pe sine, câştigă premisele pentru întemeierea unor criterii de finalizare umană a discursului întreprins asupra lumii, discurs care coboară din sferele speculației contemplatoare la nivelul unor explicații cu finalitate umanizatoare nemijlocită.

4. Din perspectivă praxiologică actuală asupra umanului s-a impus ca problemă centrală redefinirea conceptului de *practică*, pe baza căruia se poate întreprinde o reconstrucție a tuturor disciplinelor filosofice, începând cu antropologia şi încheind cu epistemiologia. Conceptul de practică, de acțiune umană eficientă, trebuia disecat, surprins în totalitatea termenilor şi momentelor care-i configurează structura. Un asemenea travaliu şi l-a asumat praxiologia actuală (cea îmbogățită din perspectivă sociologică), pe terenul căreia se întâlnesc toate disciplinele care au ca preocupare directă sau care oferă modele pentru surprinderea structurii comportamentului uman eficient: antropologia, sociologia, epistemologia, logica, cibernetica, teoria generală a sistemelor, precum şi diverse ştiințe sociale particulare ca: economia politică, politologia, dreptul, etica.

Structura acțiunii sociale sugerată de praxiologia contemporană are – după cum am văzut – următoarea configurație (Fig. 23):

Simplificat, acțiunea umană (*praxis*) s-ar putea defini, astfel, ca *trecere de la potență la act* în relația *mijlocită* dintre *agent* (subiect) şi *pacient* (obiect)*.

În această relație se structurează un *raport de conexiune inversă* între subiect (al acțiunii) şi obiect (al acțiunii): *obiectul se subiectivează şi subiectul se obiectivează*.

* Notăm observația că totdeauna pacientul (obiectul acțiunii practice) are un statut existențial, este un fragment de univers. În această ipostază, poate fi obiect al acțiunii atât naturalul şi socialul, cât şi omul însuşi, în calitatea sa de subiect (avem în vedere aici atât dimensiunea sa psihoconştientă, cât şi pe cea cognitiv-ideatică) şi de existență (naturală şi socială).

Universitatea Spiru Haret

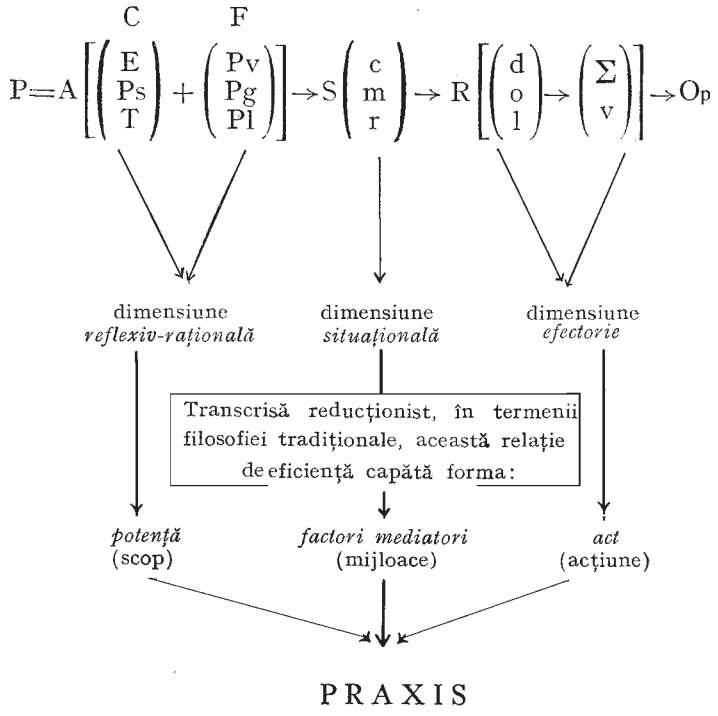

Fig. 23

Problema principală a praxiologiei este formularea unor *criterii de obiectivare eficientă a subiectului în vederea subiectivării maxime a obiectului*. De altfel, progresul societăţii însăşi ne apare ca un proces de creştere permanentă a gradului de umanizare a realului, de adecvare a obiectului pentru subiect. În procesul acestei adecvări a lumii la om, omul se realizează pe sine. El se personalizează şi „ia în stăpânire" (în limite istorice determinate) forţele naturii şi sociale, în cadrul cărora fiinţează şi acţionează.

Această „luare în stăpânire" a lumii (obiective) de către om este, de altfel, şi calea „luării sale în stăpânire" de către sine – lucrare autodemiurgică structurată mereu ca proces deschis, o continuă luptă a omului cu sine.

Universitatea Spiru Haret

2. Criterii și condiții actuale de eficiență la nivelul sistemului vieții sociale

Obiectivul fundamental al acțiunii la toate nivelurile sistemului social, fiecare dintre acestea conceput ca subsistem al sistemului global al societății, îl reprezintă *realizarea condiției umane*. Ceea ce presupune satisfacerea optimă (în intervale de timp pe cât posibil mai reduse şi cu costuri sociale deasemenea cât mai reduse) a nevoilor şi aspirațiilor de realizare ale oamenilor (nu numai sociale ci şi, îndeosebi, individuale) – într-o viziune asupra acestei realizări în care prevalează considerarea omului nu numai ca mijloc ci, precumpănitor, ca scop în strategiile democratice ale dezvoltării.

Realizarea practică a acestui obiectiv presupune: *înțelegerea raționalității sociale în condițiile actuale de progres economic şi valoric* (trebuințele individuale şi colective ale oamenilor fiind circumscrise rațional în funcție de posibilitățile obiective şi subiective de care dispune determinant societatea în etapa actuală de dezvoltare); *atitudinea activă a agenților acțiunii sociale față de procesul realizării lor prin mijlocirea societății* (atitudine manifestată prin conformitate sau nonconformitate a acestora în raport cu structurile, normele şi programele dezvoltării economice puse în proiect de factorii de decizie în sistemul organizațional al societății); *asimilarea conştientă a noilor conținuturi valorice* (în anumite limite, a schimbărilor care au loc în structura tabelei de valori), ținând cont de dinamica lumii valorilor şi, deci, de nevoia unei permanente reconstrucții a opțiunilor valorice ale oamenilor în concordanță cu transformările (uneori radicale) care se petrec în plan economic, politic şi organizațional; *năzuirea împlinirii umane în spațiul libertății* – în condițiile perceperii corecte a relației dintre libertate şi determinism (respectiv a caracterului relativ şi gradual al libertății, totdeauna condiționată obiectiv şi subiectiv); *înțelegerea corelației necesare dintre realizarea individului şi realizarea colectivității* (la nivel grupal şi comunitar), înfăptuirea umană la nivel individual fiind dependentă de intensitatea integrării lui sociale prin muncă şi responsabilitate.

Aşadar, se stabileşte obiectiv şi necesar o conexiune inversă între socializarea individului şi realizarea lui, respectiv între integrarea socială şi personalizarea individului – în funcție de care se poate măsura nivelul său de realizare într-un context social determinat. Orice disfuncție a acestui circuit retroacțional provoacă disoluții atât la nivelul mecanismelor determinismului social, cât şi la nivelul procesului de realizare individuală, provocându-se în ambele situații grade accentuate de ineficiență acțională. De regulă, asemenea efecte dizolvante social şi valoric se produc în societățile aflate în proces de involuție sub aspect democratic sau în condiții de incompetență managerială la scară macrosocială.

Universitatea Spiru Haret

Criteriile principale în raport cu care se măsoară gradul de eficiență acțională la nivel societar sunt următoarele:

a). *ritmurile de creştere a productivității muncii sociale* – criteriu, la rândul său, dependent de nivelul de competență şi de responsabilitate al agenților acțiunii, cu atât mai important de avut în vedere în condițiile situării agentului la niveluri superioare de răspundere în sistemul organizațional al societății;

b). *randamentele procesului productiv* în toate domeniile creației de bunuri şi valori sau mijloace de producție a acestora – criteriu care depinde nu numai de progresul tehnic şi tehnologic, ci şi de capacitățile inventive ale agenților acțiunii şi, implicit, de calitatea managementului în toate eşaloanele sistemului organizațional al societății;

c). *scăderea crescândă a costurilor de producție şi sociale* – criteriu care provoacă, invers proporțional, ridicarea la fel de crescândă a *nivelului de viață* şi, implicit (în funcție de restructurările în plan valoric), a *modului de viață* al omului;

d). *corelarea produsului acțiunii cu substanța tablei de valori* şi, în acest context, adecvarea produsului la nevoile şi aşteptările agentului în materie de realizare de sine prin „consumarea" sau luarea în posesie a acestuia.

Nefuncționarea unui atare criteriu provoacă fenomene de înstrăinare, cu efecte dizolvante în privința opțiunii agentului pentru declanşarea unui nou lanț praxiologic şi, ca urmare, o accentuare a gradelor de ineficineță acțională sub toate aspectele sale: economică, socială, umană. La rândul ei, ineficiența contribuie la instalarea sentimentului ratării, determinând nu numai amplificarea unor perturbări în strategia fixării scopurilor, ci şi favorizarea de atitudini defetiste – de neputință funciară a omului în a-şi realiza propria condiție.

Între *condițiile de eficiență ale acțiunii*, socotim a fi mai importante:

1) *circumscrierea atentă (şi testarea judicioasă) a intereselor şi năzuințelor*, a scopurilor şi aşteptărilor agenților în materie de realizare de sine, respectiv, *asigurarea unei corelări între motivațiile psihologice, axiologice şi teleologice* (individuale şi colective) ale acțiunii;

2) *întemeierea nomologică riguroasă a acțiunii* – condiționată, la rândul ei, de întreprinderea unor demersuri explicative asupra structurii obiectului supus acțiunii, precum şi a unor demersuri previzionale asupra devenirii acestuia, ca urmare a transformărilor pe care i le provoacă actul creativ;

3) *elaborarea responsabilă şi cu raționalitate a codurilor normative* (de natură tehnologică şi metodologică, cu caracter organizațional şi de conduită a agentului în spațiul răspunderii) adecvate eficienței scontate în procesul acțional, astfel încât ele să stimuleze

Universitatea Spiru Haret

spiritul de inițiativă şi *capacitățile creative* ale agenților, şi, ca o consecință, să provoace la nivelul psihologiei acestora instalarea sentimentului libertății, în corelație cu responsabilitatea (ceea ce se traduce prin stabilirea unui raport de echilibru între interdicții, obligații şi permisiuni, asimilate de agent ca opțiuni valorice liber consimțite);

4) *depistarea şi alegerea unui complex situațional de înaltă eficiență* – ceea ce presupune crearea sau perfecționarea mijloacelor adecvate acțiunii eficiente (între acestea numărându-se, nu numai uneltele producției materiale, ci şi „uneltele" creației spirituale – conceptele şi teoriile care întemeiază cognitiv actul material productiv – şi, deopotrivă, structurile organizaționale care intervin necesar în procesul acțional şi în reglementarea unui comportament normativ al agenților adecvat acestui proces).

Dobândeşte o însemnătate aparte în ansamblul situațional al acțiunilor la scara sistemului social global, *asigurarea condițiilor materiale* (economice, tehnico-materiale), *organizaționale* (funcționarea optimă a structurilor organizaționale – ceea ce presupune şi eliminarea unor carențe de ordin birocratic şi înnoirea mecanismelor lor de funcționare) şi a *climatului spiritual* (psiho-socio-cognitiv şi moral-juridic) în care se desfăşoară acțiunea, astfel încât eficiența acesteia să atingă cotele de realizare scontate;

5) în complexul de condiționări obiective şi subiective ale eficienței acțiunilor la scară macrosocială, un loc aparte au astăzi: *contextul şi climatul internațional* (interdependențele prilejuite de integrarea zonală şi mondializarea proceselor economice naționale, interconectarea sistemelor naționale de comunicație şi informaționale); *alegerea momentului şi locului cel mai potrivit pentru declanşarea unui proces acțional* – ceea ce presupune o corelare elastică a strategiilor acționale cu cele mai potrivite tactici de declanşare şi coordonare managerială a acestora, în funcție de ansamblul factorilor obiectivi şi subiectivi, interni şi externi, de interes imediat sau mediu şi de perspectivă, favorabili procesului general de dezvoltare economico-socială şi de realizare a condiției umane;

6) pe temeiul acestor condiționări sunt necesare *acțiuni de prospectare a devenirii sociale, a cadrului obiectiv şi subiectiv de desfăşurare a acțiunii*, în funcție de care se elaborează scenarii şi strategii acționale de natură să stabilească *obiectivul țel*, să orienteze eficient acțiunea, mobilizând în această direcție întregul efort creativ al agentului colectiv şi folosirea cu maximum de randament a mijloacelor şi resurselor materiale şi umane necesare atingerii respectivului obiectiv-țel. Astfel de strategii sunt cu atât mai necesare în perioadele de restructurare generalizată a raporturilor economice şi sociale în contextul înnoirilor pe care le reclamă progresul în lumea contemporană

Universitatea Spiru Haret

(angajată într-un proces profund de democratizare a vieții sociale şi de modernizare a structurilor de bază ale civilizației);

7) *conceperea şi intensificarea unui evantai complex de activități formativ-educaționale* în vederea schimbării mentalităților în acord cu înnoirile spirituale specifice actualelor etape de schimbare socială şi a stilului de viață specific acestora. Trebuie luat în considerare faptul că racordarea agentului la fizionomia tablei de valori corespunzătoare unor atare schimbări constituie o condiție preliminară a adeziunii şi angajării lui creative la procesul acțional. Această condiționare (subiectivă) producătoare de eficiență este cu atât mai necesară în perioadele de consolidare a statului de drept – el însuşi fiind un instrument hotărâtor în instituirea şi garantarea funcționării unor raporturi economice şi sociale cu caracter democratic;

8) *alegerea viitorului (cu discernământ nomologic şi axiologic) potrivit speranțelor de realizare ale agenților*, cunoscându-se faptul că viitorul devenirii sociale este nu numai dat (obiectiv) ci, cu precădere, şi dorit (subiectiv) – opțiunile preferențiale având în acest domeniu al proiectării viitorului un rol determinant. Cu precizarea că în contextul actual al luării în stăpânire de către om, prin proiectare întemeiată axiologic, a viitorului, lipsa de discernământ şi de competență nomologică (şi axiologică) în dirijarea şi controlul acțiunilor în vederea întâmpinării eficiente pentru agent a acestuia, mai ales în condiții de prevalare a spiritului concurențial şi pragmatic specific economiei de piață, poate să provoace efecte imprevizibile şi chiar inimaginabile fenomene de criză, nu numai economică şi valorică, ci şi ecologică – aceasta din urmă punând în pericol major chiar condiția existențială primară (biologică) a omului.

Este ştiut, în această privință, că un orizont de realizare nu se atinge dacă, mai întâi, omul nu şi-l doreşte şi, în funcție de aceasta, nu şi-l proiectează liber, dar în cunoştință de cauză. Iar dorința se poate împlini numai în funcție de posibilități şi de capacitatea agentului de a-şi alege sau confecționa mijloacele adecvate pentru a realiza cu certitudine şi eficiență obiectivul năzuit;

9) *instaurarea şi întreținerea unui climat de interacțiune şi toleranță în raporturile interumane* (inclusiv intergrupale, intercomunitare, interstatale); în actualul context de evoluție a civilizației umane impunându-se, prin mijlociri organizaționale specifice, o ordine integratoare de factură democratică nu numai în raporturile dintre grupuri sociale şi comunități pe plan intern, ci şi în raporturile dintre state şi dintre grupuri de state pe plan internațional. De aceea, devine foarte important, în realizarea omului contemporan, atât efortul de armonizare şi de punere în echilibru a intereselor intregrupale şi intercomunitare interne, cât şi efortul diplomatic şi climatul de înțelegere şi de cooperare internațională – ceea ce, în actuala

Universitatea Spiru Haret

etapă istorică, presupune şi un cuantum de delegare limitată a suveranităţii naţionale şi de stat unor instanţe organizaţionale comune şi, corespunzător, o angajare colectivă, coordonată organizaţional şi măsurată responsabil, pe baza unor coduri normative acceptate în comun, în rezolvarea problemelor litigioase care apar pe plan internaţional.

Lucrul acesta devine dificil de realizat în condiţiile actuale de monopolarism şi, eventual, de bipolarism sau al instituirii mai multor centre de putere (economică, politică şi militară) cu referinţă mondială, în care ordinea internaţională de drept este prejudiciată de practici discreţionare în promovarea intereselor marilor puteri în defavoarea statelor mici şi mijlocii sau a celor slab dezvoltate sau în curs de dezvoltare. Situaţie de fapt ce reclamă mult discernământ axiologic şi strategii suple în activitatea diplomatică în domeniul politicii externe şi, mai ales, în politica de alianţe şi angajări în rezolvarea colectivă a unor stări conflictuale internaţionale.

Insuccesele sau neîmplinirile, ca să nu mai amintim de acţiunile neinspirate în politica externă, atrag nemijlocit după ele producerea unor efecte cu caracter inhibitor în condiţionarea eficienţei acţionale de nivel intern, accentuate cu atât mai mult în perioadele de tranziţie structurală specifice procesului de democratizare a vieţii sociale şi de aşezare valorică de natură să mijlocească optimizarea funcţionării statului de drept şi a economiei de piaţă (generatoare de ritmuri superioare de creştere a nivelului material de viaţă şi de restructurări ale stilului de trăire spirituală a oamenilor);

10) *perfecţionarea* (în condiţiile unei organizări democratice a vieţii sociale specifice statului de drept) a *mecanismelor decizionale şi de conducere la nivelul tuturor eşaloanelor organizaţionale ale societăţii*, astfel încât pluripartidismul în procesul de exercitare şi alternanţă la putere să prilejuiască selecţia factorilor de decizie şi conducere în funcţie de criterii de competenţă şi responsabilitate, de profesionalism în activitatea organizaţională, radical opuse politicianismului şi jocului partizan de interese, veleitarismului şi clientelismului politic în selecţia şi promovarea cadrelor investite cu sarcini de răspundere în aparatul administrativ al statului (la nivel central, departamental şi local).

În funcţionarea sistemului organizaţional al societăţii se impune o corelaţie activă şi suplă între structurile formale şi informale, între organizaţiile care se confruntă (prin mijloace democratice) în lupta pentru participarea la putere şi organizaţiile civice – astfel încât, în procesul decizional şi de stabilire a strategiilor acţionale de nivel comunitar şi statal să fie antrenaţi cât mai mulţi membri ai societăţii, forţele active ale comunităţii din toate straturile sociale şi reprezentanţii cât mai multor grupuri de interese şi opinii cu privire la obiectivele majore ale dezvoltării economice şi sociale.

Universitatea Spiru Haret

Asigurarea unor niveluri superioare de eficiență la scara macrosistemului vieții sociale presupune punerea în stare de funcționare optimă a tuturor acestor condiționări şi, în acelaşi timp, luarea în considerație, în aprecierea cotelor de progres ale societăților din lumea de azi, a criteriilor de eficiență mai înainte menționate, cele mai importante ce pot măsura nivelurile atinse în procesul general al dezvoltării şi în potențarea realizării condiției umane. Ceea ce, implicit, poate da la iveală şi discrepanțele dintre proiect şi realitate sau neconcordanțele dintre aşteptările oamenilor şi înfăptuirile practice în materie de realizare a lor socială şi individuală, cu repercutări directe şi în privința caracterului autentic sau neautentic al viețuirii lor democratice.

3. Rolul gândirii acționaliste în resemnificarea unor concepte sau problematizări cu caracter filosofic

1) Gândirea acționalistă deschide perspectiva unor *resemnificări în circumscrierea problematicii teoriei determinismului vieții sociale*. Multă vreme, din nevoia de a contracara interpretările luministe de factură reducționistă în conceperea mecanismului raporturilor de determinare în viața socială, potrivit cărora ideile oamenilor reprezintă temeiul (aproape exclusiv) al schimbărilor în ordinea economică şi tehnico-materială a societății, a dominat o concepție la fel de reducționistă asupra raporturilor dintre existența socială şi conştiința socială a oamenilor, promovată de aşa-numitul „materialism istoric" marxist.

Dintr-o privire praxiologică asupra determinismului vieții sociale, rezultă că *practica (munca) şi nu relațiile economice, în primul rând de producție şi de repartiție, reprezintă motorul devenirii sociale*. Relațiile sociale formează doar *cadrul obiectiv* care condiționează dezvoltarea societății, ele neavând rol cauzal în acest proces. Munca pune în mişcare structurile vieții materiale (inclusiv structurarea mijloacelor de producție) a societăților, la rândul ei constituindu-se ca o instituire teleologică, motivată psihologic şi axiologic, indiferent dacă oamenii conştientizează sau nu finalitatea exercitării ei (dincolo de producerea bunurilor şi valorilor necesare traiului lor nemijlocit) asupra vieții materiale şi spirituale de ansamblu a societății în care ei trăiesc.

De altfel, Georg Lukács a introdus o atare înțelegere a mecanismului determinismului vieții sociale, din perspectiva căreia a conchis că munca este conceptul central al ontologiei sociale şi nu cel

Universitatea Spiru Haret

de formațiune social-economică (a cărei fizionomie este într-adevăr exprimată prin tipul de relații de producție) pe care Marx l-a considerat a fi conceptul de bază în caracterizarea sistemului vieții sociale.

Așezarea conceptului de muncă (semnificat ca acțiune eficientă) la temelia explicației deterministe asupra vieții sociale deschide și perspectiva unei înțelegeri mai complexe a *raporturilor dintre existența și conștiința socială a oamenilor*. În sensul funcționării unor *raporturi cauzale inelare* între cele două domenii ale vieții sociale (și nu numai a unor raporturi de determinare univocă de la existență la conștiință, cum se postula tradițional). Aceasta pentru că, fiind condiție existențială primară a omului și a societății și, la rândul ei, fiind motivată nomologic, psihologic și axiologic, munca trebuie gândită ca o relație cauzală între om și mediul său de existență (condiționată ideatic și valoric).

Așadar, ideile oamenilor nu sunt numai determinate de viața lor materială, ci și sursă a structurării acesteia. Spre deosebire de celelalte animale, omul acționează în funcție de scopuri și idealuri de realizare de sine și nu dintr-o nevoie dictată de prezentul imediat. El se definește, în primul rând, ca ființă rațională și conștientă de sine (*homo sapiens*) și, în funcție de această dimensionare, se angajează demiurgic în raporturile sale acționale cu realitatea (este *homo faber*).

Ceea ce înseamnă că *problema ontologică ce se pune în explicația deterministă asupra vieții sociale este, de fapt, aceea a raporturilor dintre acțiunea umană și conștiința socială a oamenilor*, raporturi care sunt de *conexiune inversă*, ambii poli ai relației având funcție cauzală unul asupra celuilalt. De altfel, privit din perspectivă antropologică și axiologică modernă, mediul social specific omului este, în primul rând, universul său de valori, mediul axiologic fiind acela care întemeiază eficient acțiunea umană și abia în funcție de exercitarea acestei întemeieri se structurează condițiile materiale ale vieții lui sociale (în cadrul acestora, modul de producție).

2) În tradiție structural-sistemică marxistă, sistemul vieții sociale era conceput ca un complex de relații sociale, materiale și ideologice (spirituale), în care cele materiale determină pe cele ideologice, și nu invers. Iar fizionomia sistemului vieții sociale (a unei formațiuni social-economice) se socotea a fi conferită de tipologia relațiilor de producție ce îi este specifică într-o anumită etapă a dezvoltării acesteia, respectivele, relații constituind baza (economică) a societății în ansamblul ei. După cum se observă, deși definea condiția ontică a umanului prin intermediul muncii, Marx nu corela relațiile sociale cu acțiunile sociale în conceperea configurării sistemului global al societății. După cum se știe, Antonio Gromsci a respins această limitare a sociologiei marxiste tradiționale și a propus înlocuirea conceptului de *formațiune social-economică* cu cel de *bloc istoric* în desemnarea sistemului vieții sociale,

Universitatea Spiru Haret

definit de el ca un complex de acţiuni sociale, din care considera că cele politice au rol determinant în configurarea structurii acestuia. Motiv pentru care, de altfel, el a caracterizat filosofia socială marxistă ca o filosofie a praxisului, respingând, în acest sens, sintagma plehanovistă de inspiraţie engelsiană de „materialism istoric".

Păstrând perspectiva structural-sistemică marxistă de abordare a socialului şi preluând, în aceeaşi măsură, viziunea acţionalistă gramsciană, pe care de altfel Lukács o are în vedere în cunoscuta sa *Ontologie a existenţei sociale*, precum şi pe temeiul deschiderilor acţionaliste postmarxiste (începând cu cele propuse de Vilfredo Pareto şi până la cele operate de Talcott Parsons în legătură cu sistemul de acţiuni care structurează viaţa socială), considerăm că *sistemul social poate fi definit ca un complex organic de acţiuni şi relaţii sociale*, în care *acţiunile au rol cauzal* în geneza şi structurarea vieţii sociale, iar *relaţiile sociale sunt cadrul obiectiv* al exercitării acestora, fiind totodată şi element al socialului care-i defineşte calitativ tipologia orânduirii ce-i corespunde.

Iar dintre relaţiile sociale, cele economice (de proprietate, de repartiţie şi de producţie) îi definesc structura, cele spirituale şi întregul evantai de straturi ale tablei de valori constituind mediul existenţial specific condiţiei umane, care motivează şi natura exercitării funcţiei de agent a omului integrat social.

Ar rezulta că în structurarea existenţei sociale intervin corelat, ca suport obiectiv şi elemente constitutive, trei domenii de obiectivitate: *oamenii* (ca domeniu existenţial specific care, fiind înzestraţi cu raţiune şi capacităţi de apreciere valorică şi proiecţie teleologică, dobândesc atributele de *subiect* şi *agent*); *acţiunile lor* (producătoare de bunuri, valori şi mijloace de producere a acestora şi, prin medierea lor, instituitoare social şi uman); *relaţiile dintre ei şi dintre ei şi mediul lor natural şi social de existenţă* (de cooperare acţională şi de diviziune socială şi profesională a muncii, de proprietate, de producţie, de repartiţie şi schimb de bunuri şi valori), prin mijlocirea cărora ei participă în calitate de agenţi la viaţa socială şi la realizarea propriei lor condiţii materiale şi spirituale.

În acest proces acţional, oamenii, pe de o parte se integrează social, din această integrare rezultând fondul relaţional care structurează viaţa lor socială obiectivă, fizionomia orânduirii specifice societăţii într-o anumită etapă a dezvoltării ei, iar pe de altă parte, are loc personalizarea individualităţii lor, în raport cu care dobândesc un anume status şi rol în societate şi, în conformitate cu acestea, sunt serviţi de societate în procesul realizării condiţiei lor.

Pentru a se raporta eficient la procesul productiv şi în vederea dobândirii eficienţei maxime (în condiţii istorice determinate) şi,

Universitatea Spiru Haret

deopotrivă, pentru a-şi regla raţional (în raport cu nevoile lor de realizare) comportamentul lor existenţial şi acţional, oamenii îşi instituie (obiectiv) anumite structuri organizaţionale, guvernate de coduri normative (interdicţii, obligaţii şi permisiuni). Prin intermediul acestora ei îşi adecvează întregul lor comportament social la nevoile de ansamblu ale comunităţii, prin aceasta potenţând devenirea şi istoricitatea vieţii sociale în totalitatea ei. Fapt pentru care, structurile organizaţionale, ca mijloace ale acţiunii sociale, intră în sfera existenţei obiective a societăţii.

Din perspectiva structurii *sistemului de ansamblu al vieţii sociale*, acţiunile oamenilor reprezintă *infrastructura* societăţii, iar relaţiile economice şi sociale configurează *structura* societăţii, fixată în cadrele unor anume orânduiri sociale; structurile organizaţionale (instituţii, organizaţii, asociaţii) alcătuiesc *suprastructura* societăţii, configurată ca mijloc de înfăptuire a scopurilor şi idealurilor de realizare a oamenilor (motivată de ideile şi opţiunile lor valorice la nivel individual şi colectiv).

Aşadar, existenţa socială a oamenilor cuprinde infrastructura, structura şi suprastructura societăţii (incluzând acţiuni, relaţii şi instituţii sau structuri organizaţionale). În timp ce ideile, opţiunile valorice, idealurile, în ipostaza lor de forme de cunoaştere şi ale culturii, reprezintă conştiinţa socială a oamenilor, mijloacele organizaţionale care se structurează şi funcţionează în raport cu opţiunile lor valorice şi teleologice se exercită ca factor (la îndemâna oamenilor, în ipostaza lor de agent istoric) al procesului de determinare şi devenire socială şi, implicit, de realizare a lor de sine.

În această arhitectură a sistemului vieţii sociale, oamenii sunt elementul generativ al tuturor straturilor relaţionale care-i configurează fizionomia, atât al celor cauzale, cât şi al celor condiţionale şi organizaţionale. Ei sunt atât agentul cât şi beneficiarul fiinţării acestor niveluri structurale ale sistemului vieţii sociale, în cadrul căruia ei îşi circumscriu existenţa şi care le defineşte esenţa la nivel de specie existenţială.

Datorită faptului că acţionează conştient şi în cunoştinţă de cauză în raport cu mediul său natural şi social de existenţă, făurindu-şi deliberat mijloacele adecvate pentru dobândirea de eficienţă maximă în actele sale productive, apreciindu-şi totodată valoric faptele şi consecinţele actelor sale în raport cu nevoile realizării lui de sine, omul este o *fiinţă socială*, una care se autodetermină, raţional şi responsabil de sine – individual şi colectiv. Aşadar, *esenţa umană este dată de tipologia relaţiilor sociale* în care omul trăieşte şi acţionează, relaţii care-l condiţionează existenţial şi îl personalizează, oferindu-i deopotrivă şi cadrul obiectiv de manifestare ca agent (în raport cu societatea şi cu sine).

3) Pătrunderea ideii de acţiune umană în explicaţia ontologică asupra socialului provoacă reconstrucţii şi în ce priveşte *circumscrierea ariei de semnificare şi de cuprindere a conceptului de cultură*.

Universitatea Spiru Haret

Într-o primă ordine de idei, *geneza şi dinamica valorilor, semnificarea permanentă a conținutului acestora nu pot fi explicate decât pe temeiuri acționaliste*. Pentru că, din nevoia sa practică, omul manifestă opțiuni valorice sau circumscrie în funcție de atare nevoi conținuturile valorilor existente. Cu mențiunea că nevoile practice nu determină totdeauna direct opțiunile valorice, ci adesea printr-o complexitate de medieri psihologice nu de puține ori dependente şi de contextul educațional şi de mentalitățile existente privind opțiunile valorice. Cu toate acestea, în principiu, *determinismul axiologic este la origine unul praxiologic sau, oricum, cele două motivații ale comportamentului uman (cel axiologic şi cel acțional) se împletesc – homo significans şi homo faber* se structurează corelat. Pentru că apreciază şi operează cu judecăți preferențiale, omul se angajează acțional, instituindu-şi propria lui condiție existențială.

În altă ordine de idei, *universul valoric nu se poate obiectiva acțional în afara unui sistem de coduri normative care guvernează comportarea, organizarea societară şi acțiunea oamenilor*. De fapt, speciile normative se structurează în funcție de seturile valorice, acestea din urmă alcătuind o diversitate de forme ale culturii. Din acest punct de vedere, Claude Levy-Strauss considera că trecerea de la natură la cultură nu exprimă altceva decât trecerea de la lege naturală la regulă (normă) socială – adică, de la un comportament natural, la unul axiologic, în funcție de care omul se instalează existențial şi acțional în libertate – el deliberează înainte de a acționa şi acționează în anumite cadre normative. Ceea ce înseamnă că valorile se structurează într-un cadru normativ şi, la rândul lor, motivează instituirea unor coduri normative, acestea condiționând situațional acțiunea oamenilor, fie în raporturile cauzale cu mediul lor natural şi social de existență, fie în raporturile de condiționare reciprocă şi de interdependență dintre ei.

Într-o ultimă ordine de idei (reținută de noi), întrucât normele (ca reguli şi principii de cunoaştere şi de gândire şi nu numai de acțiune practică întemeiate pe acestea) se configurează prin mijlocirea unui *limbaj* (sistem de comunicare umană şi de înțelegere care totdeauna este purtător de sens şi se exprimă simbolic printr-un sistem de semne lingvistice), *funcționează o relație de dependență şi de cauzalitate între gândire şi limbaj şi, în acelaşi timp, între limbaj (el însuşi structurat riguros normativ) şi acțiune*.

Munca este, în acest context relațional, inițiată şi direcționată în funcție de trebuințe (motivate axiologic) şi scopuri, se desfăşoară prin mijlocirea unor prescripții normative (care, la rândul lor, au acoperire valorică şi teleologică), având ca finalitate servirea omului la nivelul condiției lui existențiale. Dar înainte de a acționa, omul gândeşte şi comunică cu alți oameni pentru a coopera acțional, totdeauna dintr-o motivație axiologică şi teleologică – toate aceste mijlociri ale actului său

Universitatea Spiru Haret

productiv (limbajul, cooperarea intersubiectivă, motivația axiologică, circumscrierea scopurilor) instituindu-se şi funcționând în anumite cadre normative. Stare de fapt care conduce la ideea că universul valorilor culturii (el însuşi o creație a omului), care întemeiază şi, totodată, se sprijină pe coduri normative (acestea, la rândul lor, constituind, alături de mijloacele şi condițiile acțiunii, ansamblul situațional al lanțului praxiologic), are o funcție determinatoare în structurarea unor grade superioare de eficiență în actul productiv, generator nu numai de efecte realizatorii pentru agentul acestuia, ci şi de instituiri în ordinea existențială a societății omeneşti. Prin urmare, pe de o parte, *munca determină saltul de la natură la cultură* (adică, la o trăire valorică, nu numai materială a oamenilor), iar pe de altă parte, *cultura condiționează eficiența muncii*, amplificându-i capacitățile ei instituitoare la nivelul existenței sociale şi condiției existențiale umane.

Între acțiune (muncă) şi valoare (cultură) funcționează, deci, prin mediere normativă, un raport de conexiune inversă. Motiv pentru care teoria valorilor culturii nu-şi poate circumscrie problematica specifică fără a se raporta la teoria acțiunii sociale şi, prin medierea acesteia, la teoria normelor, la fel cum nu se poate dispensa de teoria semnelor (lingvistica) şi de teoria sensurilor limbajului (semiotica) sau de teoria comunicării şi, de ce nu, de teoria înțelegerii. Cu atât mai mult cu cât toate aceste teorii (a limbii, a sensurilor limbajului, a comunicării şi a înțelegerii) au o pronunțată dimensionare pragmatică şi, implicit, o inserție şi o finalitate operațională la nivelul teoriei culturii.

Teoria acțiunii sociale influențează direct şi teoria civilizațiilor. Între altele, prilejuieşte alegerea unui criteriu redutabil de distingere (într-o controversă mult prea mediatizată, dar încă neîncheiată) între semnificările conferite conceptelor de *cultură* şi *civilizație*.

Nu ne propunem formularea (printr-o argumentare analitică) vreunei opinii în această privință, sugerăm doar avantajul interpretărilor inspirate dintr-o perspectivă acționalistă de abordare a problemei, potrivit căreia, în timp ce cultura ar putea fi concepută ca un sumum al valorilor spirituale şi materiale instituite de oameni în procesul creației, *civilizația este cultură în act*, respectiv, *cultură obiectivă în fapte cu efect civilizatoriu pentru om* – care îl realizează la nivelul condiției lui specifice, sociale şi umane. În această perspectivă, *cultura potențează condiția umană, iar civilizația o realizează efectiv*, ea structurându-se din totalitatea modalităților existențiale, de habitat şi de trăire nemijlocită a oamenilor în conformitate cu un *stil* de viață ce le este specific. S-ar putea induce, din această părere a noastră, ideea că acțiunea produce omul la nivelul condiției sale existențiale, îl instituie într-o anume civilizație, iar demersurile axiologice şi cognitive ale acestuia îi potențează o anume instituire existențială într-o anume civilizație – din

Universitatea Spiru Haret

structurarea acesteia făcând parte nu numai totalitatea valorilor culturii obiectivate în fapte şi reguli de civilizaţie, ci şi mijloacele acestei instituiri şi, deopotrivă, raporturile sociale ce-i condiţionează realizarea.

*

Din încercarea noastră de a privi dintr-o perspectivă acţionalistă determinismul vieţii sociale, structura de ansamblu a vieţii sociale şi mecanismul instituirii şi obiectivării valorilor culturii se poate conchide că, la urma urmelor, *istoria societăţii şi a omului este o istorie a practicii* (a acţiunii omului cu efect realizatoriu pentru el şi propulsatoriu pentru societate). Într-un asemenea context acţional (în care munca este concepută, după cum spunea Georg Lukács, ca instituire teleologică) *istoria poate fi înţeleasă şi ca istorie a creaţiei valorice şi a obiectivării valorilor (create de om) în fapte de civilizaţie*.

Aşadar, progresul (devenirea socială) este mediat de practică, de acţiunea eficientă a oamenilor – producând pentru ei, oamenii produc implicit şi structurile obiective care le determină viţuirea lor socială. În funcţie de acest criteriu (al practicii) în explicarea şi măsurarea cotelor de progres ale societăţii, de stimulare şi obiectivare a creaţiei umane de valori, civilizaţiile se nasc şi pier, cresc şi descresc, cunosc perioade de înflorire şi perioade de decădere. Datorită acestui fapt, *singura cale de progres a unei societăţi şi, în anumite situaţii limită, unica ei şansă de salvare şi propulsare o reprezintă munca* (concepută ca acţiune eficientă, creatoare valoric şi instituitoare existenţial şi spiritual).

O atare înţelegere a rolului muncii în devenirea vieţii sociale capătă valoare metodologică aparte în explicarea mecanismelor procesului istoric contemporan, mai ales în momentul actual de criză economică şi valorică, specific perioadei de tranziţie de la totalitarism la democraţie şi de la economia centralizată la economia de piaţă (perioadă specifică unor ţări din Europa centrală, sud-estică şi răsăriteană). În acest context, munca şi nu consumul (fără discernământ valoric şi echivalent în muncă şi aport social), participarea responsabilă la procesul creaţiei de bunuri şi valori şi nu vreo trăire spirituală suspendată de întemeierea ei material-economică şi organizaţională reprezintă singura soluţie de angajare a agentului colectiv de nivel comunitar în direcţia înscrierii în ordinea firească a civilizaţiilor dezvoltate (economic şi social) ale istoriei contemporane.

Din această perspectivă, (acţionalistă) trebuie, credem noi, apreciată actualitatea sugestiilor lui Kotarbiński, potrivit cărora strategiile dezvoltării au valoare pentru om şi societate numai dacă se întemeiază pe o solidă teorie a „lucrului bine făcut”.

Universitatea Spiru Haret

Redactor: **OCTAVIAN CHEȚAN**
Tehnoredactare: **LAURENȚIU COZMA TUDOSE**
Coperta: **STAN BARON**

Bun de tipar: 27.05.2000; Coli de tipar: 12,50
Format: 16/61x86

Editura şi Tipografia Fundației *România de Mâine*
Splaiul Independenței, nr. 313, sector 6, O.P. 78
Tel.: 410.43.80; Fax: 411.33.84; www.SpiruHaret.ro